

Ірина Ткачук

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

ТКАЧУК Ірина Григорівна

Державні фінанси

Підручник

Затверджено Міністерством освіти і науки України

НБ ПНУС

800673

Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
2015

ТКАЧУК Ірина Григорівна

Державні фінанси

Підручник

Затверджено Міністерством освіти і науки України

Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
2015

УДК 336.1
ББК 65.26
Т48

*Затверджено Міністерством освіти і науки України як підручник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавра за напрямом підготовки “Фінанси і кредит”
Лист від №1/11–18539 від 25.11.2014 р.*

Автор: Ірина Григорівна ТКАЧУК, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Рецензенти:

В.Г. ДЕМ’ЯНИШИН, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри суб’єктів господарювання Тернопільського національного економічного університету;

Л.В. ЛИСЯК, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувачка кафедри фінансів та державного управління Дніпропетровської державної фінансової академії;

К.В. ВАСЬКІВСЬКА, доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів суб’єктів господарювання Львівської державної фінансової академії Міністерства освіти і науки України.

Ткачук І. Г.

Т48 Державні фінанси : підручник / І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2015. – 510 с.
ISBN 978-966-640-403-2

У підручнику викладено теоретичні основи і практика функціонування державних фінансів відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальністю фінанси і кредит. Розкрито історичні передумови становлення державних фінансів і їх роль у процесі розподілу, перерозподілу сукупного продукту, методологію формування державних доходів і видатків. Ґрунтовно висвітлено зміст і призначення державного бюджету та бюджетний устрій, місцеві бюджети, зміст і призначення податків у формуванні державних доходів, фінансування бюджетних організацій і установ. З позицій вимоги часу охарактеризовано систему фінансового забезпечення соціальних гарантій громадян України, механізм державного кредиту та обслуговування державного боргу, фінансовий контроль, державне регулювання фінансового ринку. Матеріали підручника допоможуть студентам зрозуміти причинно-наслідкові зв’язки між змінами в економіці України і фінансовими ресурсами, які акумулюються у централізованих і децентралізованих фондах.

Підручник, для студентів за спеціальністю фінанси і кредит, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, працівників державних організацій і установ, органів самоврядування, всіх, хто поглиблено вивчає фінанси громадянського суспільства.

УДК 336.1
ББК 65.26

ISBN 978-966-640-403-2

© Ткачук І. Г., 2015
© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015

*Книга присвячується студентам,
які, з любові до України,
проявили високу свідомість,
силу духу і мужність,
відстоювали на Майдані Європейський
вибір вільної демократичної України*

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ: ЇХ ФУНКЦІЇ, ПРИЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ	
<i>1.1. Історичні передумови формування державних фінансів</i>	10
<i>1.2. Теоретичні основи державних фінансів, їх завдання</i>	14
<i>1.3. Структура державних фінансів України</i>	19
<i>1.4. Правові і організаційні засади державних фінансів</i>	25
<i>1.5. Організація і управління державними фінансами</i>	28
<i>Практикум</i>	37
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНІ ДОХОДИ І ВИДАТКИ	
<i>2.1. Методологія формування і мобілізації державних доходів</i>	42
<i>2.2. Державні видатки і методи їх фінансування</i>	47
<i>Практикум</i>	59
РОЗДІЛ 3. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ	
<i>3.1. Сутність і призначення бюджету держави</i>	67
<i>3.2. Бюджет – основний фінансовий план</i>	81
<i>3.3. Основи бюджетного устрою. Бюджетна система України</i>	92
<i>3.4. Бюджетний процес та його учасники</i>	98
<i>3.5. Організація бюджетного процесу</i>	104
<i>Практикум</i>	110
РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ.	
<i>4.1. Доходи державного бюджету: економічна суть, організація формування і розподіл</i>	115
<i>4.2. Склад і класифікація доходів державного бюджету України</i>	119
<i>4.3. Основи планування доходів державного бюджету</i>	127
<i>4.4. Видатки державного бюджету, їх економічна суть та класифікація</i>	133
<i>4.5. Виконання Державного бюджету України</i>	143
<i>Практикум</i>	149
РОЗДІЛ 5. ПОДАТКИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	
<i>5.1. Сутність податків та їх функція у державних фінансах</i>	156
<i>5.2. Податкова система у формуванні державних доходів</i>	159
<i>5.3. Система податків в Україні</i>	165
<i>5.4. Порядок обрахунку та сплати загальнодержавних податків</i>	167
<i>5.5. Оподаткування за спрощеною системою. Рентна плата</i>	182
<i>5.6. Місцеві податки і платежі (збори)</i>	187
<i>Практикум</i>	197

РОЗДІЛ 6. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ

6.1. Система місцевих бюджетів їх роль у фінансовому забезпеченні органів самоврядування...	208
6.2. Доходи місцевих бюджетів...	217
6.3. Економічна природа видатків місцевих бюджетів...	232
6.4. Планування видатків місцевих бюджетів...	236
Практикум...	249

РОЗДІЛ 7. ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І УСТАНОВ

7.1. Кошторис доходів і видатків – форма бюджетного фінансування...	254
7.2. Бюджетне інвестування...	269
7.3. Державні міжбюджетні трансферти...	275
7.4. Система фінансування видатків на охорону здоров'я...	281
7.5. Фінансове забезпечення освіти, науки і культури...	301
Практикум...	313

РОЗДІЛ 8. СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

8.1. Методологічні підходи у формуванні системи соціального захисту...	319
8.2. Економічна характеристика пенсійної системи України...	322
8.3. Фонди пенсійного забезпечення як суб'єкти пенсійної системи...	329
8.4. Державне формування коштів пенсійного фонду та напрями їх використання...	335
8.5. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття...	344
8.6. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності...	354
8.7. Фонд соціального страхування від нещасних випадків...	365
Практикум...	376

РОЗДІЛ 9. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

9.1. Державний кредит як економічна категорія...	385
9.2. Форми державного кредиту...	390
9.3. Державний борг...	397
9.4. Обслуговування державного боргу і методи управління...	404
Практикум...	411

РОЗДІЛ 10. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

10.1. Функції і форми державного фінансового контролю...	419
10.2. Види і методи фінансового контролю...	426
10.3. Державні органи фінансового контролю їх функції...	434
10.4. Ефективність державного фінансового контролю...	445
Практикум...	450

РОЗДІЛ 11. ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

<i>11.1. Фінансовий ринок – джерело фінансових ресурсів.....</i>	458
<i>11.2. Державне регулювання ринку цінних паперів.....</i>	468
<i>Практикум.....</i>	475
ДОДАТКИ.....	485

ПЕРЕДМОВА

В умовах трансформації соціально-економічного організму проблема ефективності державної фінансової політики та пошук напрямів її вдосконалення набувають стратегічного значення, визначають методи – вирішення найважливіших загальнодержавних завдань. Формування трансформаційної моделі вітчизняної фінансової системи є одним із найбільш актуальних завдань сучасного наукового дослідження. Фінанси як основний атрибут держави забезпечують регулювання економічних відносин, відносин соціально-економічного розвитку на основі модернізації зі збереженням традицій вітчизняного розвитку. Вони найбільш відчутно реагують на результати започаткованих змін у житті країни. Фінанси є єдиним цілісним організмом, у якого всі елементи пов'язані, доповнюють один одного й зміна хоч одного елемента або його складової спричиняє відчутні зміни всієї системи, що суттєво впливає на економічний розвиток країни.

Формування інституціональної стабільності у фінансовій системі України зумовлює необхідність теоретико-методологічного опрацювання низки фундаментальних проблем, серед яких проблема розширення й удосконалення функцій держави. У цих умовах державні фінанси стають універсальним і вельми активним елементом економічного життя, зміцнюється взаємозв'язок фінансів із господарською діяльністю країни. Необхідність втручання держави в не розподільчі процеси суспільного продукту розширює межі державних фінансів, узаконює форми й методи мобілізації фінансових ресурсів. Державні фінанси становлять базу структурного реформування економіки єдиного господарчого комплексу країни. На основі фінансів трансформуються процеси економічних, соціальних, правових, політичних, духовних і майнових змін. Є всі підстави зазначати, що, виходячи зі структури державних фінансів, однією з визначальних проблем є реформування міжурядових відносин в Україні, які

значною мірою детермінують ступінь інституціонального розвитку країни, міру досягнень соціальних стандартів життя громадян, рівень конкурентоспроможності України у світі.

Державні фінанси необхідно подавати як цілісну систему знань про історію формування державних фінансів, їх структуру, форми й методи мобілізації фінансових ресурсів, їхню оптимізацію, функціонування окремих ланок системи державних фінансів.

У сучасних умовах зросла потреба в підготовці висококваліфікованих працівників державних установ, які здатні аналізувати процеси функціонування державних фінансів, на практиці творчо застосовувати й удосконалювати інструментарій управління фінансовими ресурсами державних установ і організацій. Це зумовило необхідність ґрунтовного й доступного викладення теоретичних і практичних надбань фінансової науки у сфері державних фінансів у навчальній і навчально-методичній літературі.

Пропонований студентам вищих навчальних закладів підручник комплексно висвітлює теоретичні, організаційно-правові й методичні засади функціонування державних фінансів, проаналізовано базу чинного законодавства й нормативних актів, статистичних і звітних даних фінансових органів.

Матеріали підручника базуються на багаторічних дослідженнях проблематики державних фінансів, педагогічного досвіду викладання курсу “Державні фінанси” у вищій школі.

Підручник призначений для вивчення дисципліни “Державні фінанси” у процесі підготовки фахівців за спеціальністю “Фінанси і кредит”. Висвітлені в підручнику теоретичні та практичні положення підкріпленні висновками й пропозиціями. Нині, за умов бурхливих політичних й економічних процесів, існує потреба прийняття правильних рішень з більшості фінансових проблем, що неможливо без високого рівня знань у галузі фінансів і професіоналізму відповідних працівників. Викладений у підручнику матеріал допомагає студентам поглиблено вивчати курс державних фінансів. Пропонований підручник сприяє набуттю відповідних знань і практичних навичків не

лише студентами економічних спеціальностей університетів, але буде цікавим для аспірантів, учених, фахівців фінансових органів, він допоможе осягнути і осмислити основи фінансової діяльності держави та її відповідних установ.

Авторка висловлює вдячність рецензентам: Василю Григоровичу Дем'янишину – доктору економічних наук, професорові, завідувачу кафедри суб'єктів господарювання Тернопільського національного економічного університету; Любові Валентинівні Лисяк – доктору економічних наук, професорові, проректору з наукової роботи, завідувачці кафедри фінансів та державного управління Дніпропетровської державної фінансової академії; Катерині Володимирівні Васьківській – доктору економічних наук, професорові, завідувачці кафедри фінансів суб'єктів господарювання Львівської державної фінансової академії Міністерства освіти і науки України. За висловлені критичні зауваження та побажання стосовно наданого в підручнику матеріалу авторка висловлює також подяку викладачам кафедри за допомогу в підготовці матеріалів підручника до друку.

Авторка буде щиро вдячна за відгуки й пропозиції щодо вдосконалення структури викладу матеріалу в підручнику, які можна надсилати за адресою: кафедра фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, економічний факультет, вул. Шевченка 82, Івано-Франківськ, 76000, Україна. E-mail: kfm@pu.if.ua.

Розділ 1. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ: ЇХНІ ФУНКЦІЇ, ПРИЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ

- 1.1. Історичні передумови формування державних фінансів.*
- 1.2. Теоретичні основи державних фінансів, їх завдання.*
- 1.3. Структура державних фінансів України.*
- 1.4. Правові й організаційні засади державних фінансів.*
- 1.5. Організація й управління державними фінансами.*

1.1. Історичні передумови формування державних фінансів

Відомості про державні фінанси

Державні фінанси як система економічних відносини формувалися внаслідок розподілу й перерозподілу ВВП між верствами жителів держави, підприємницькими суб'єктами й окремими територіями.

Державні фінанси мають особливі принципи організації й функціонування. Вони є основою економічної стабільності в державі, через які здійснюється її вплив на формування соціальних і демократичних умов життя громадян.

Сучасне тлумачення державних фінансів базується на історичному процесі еволюції суспільства – від трансформації натурального господарства в грошово-мінове до становлення держави з її економічною та фінансовою системами. Більшість учених, які досліджували сутність і формування державних фінансів, указували на латинське походження *financia* (обов'язкова сплата грошей) як продукт наявності держави й товарно-грошових відносин. У цих умовах уможливилось створення фондів грошових коштів, насамперед для задоволення різноманітних потреб держави.

Держава для своїх функцій повинна мати в розпорядженні певну величину фінансових ресурсів. Із цією метою вона здійснює фінансову діяльність, законодавчо визначаючи форми мобілізації доходів і

видатків. Так, у Стародавньому Римі поряд із натуральними повинностями та контрибуцією стягувалися податки в грошовій формі. Уперше термін “фінанси” почали застосовувати наприкінці XIII століття в Італії. Учений Фома Аквінський подає правила ведення державного господарства, ґрунтуючись на моральних засадах, що є важливим чинником в успішній організації фінансів у практичному сенсі.

Ідейно-теоретичні підвалини сучасного поняття “державні фінанси” сягають кінця XV століття, коли у світі відбуваються зміни державного устрою: утворюються великі монархії, постійні армії, розширюються завдання правлячих інституцій. Виникає потреба в значних коштах і пошуку нових джерел доходів. У той час з’являються ґрунтовні роботи з фінансів практичного характеру італійських учених Ф. Петрарки, Бернандо, Дж. Баторо та інших як наслідок розвитку італійських міських республік.

У XVI столітті в Литовській державі був виданий кодекс громадянських законів “Статут великого князівства Литовського”. Він становив правову основу мобілізації й використання фінансових ресурсів Литовської держави, до складу якої входила частина земель України. Його теоретичні витoki сягають часів правління Ярослава Мудрого (1054 р.).

З розширенням й удосконаленням функцій держави товарно-грошові відносини займають провідне місце в системі економічних відносин, фінанси стають універсальним і вельми активним елементом економічного життя. У той час з’являються ґрунтовні роботи англійських учених Т. Мена, Дж. Локка з проблем оподаткування. У другій половині XVII століття економіст Уільям Петті в книзі “Трактат про податки і збори” закладає теоретичні основи про багатство держави, значення грошей в економічному житті країни, ціни речей, яка визначається кількістю затраченого часу на їхнє виробництво. Він одним із перших системно підійшов до фінансового забезпечення виконання функцій держави, до яких відносив оборону, правосуддя, організацію й утримання навчальних закладів, шляхів, водогонів, мостів та ін. Формою мобілізації грошових коштів, що спрямову-

ються на фінансування виконання цих функцій за У. Петті, є податки, передусім непрямі податки, які закладені в ціні споживчих товарів. З позицій системи державних фінансів А. Сміт у праці “Добробут нації” виділяє три функції держави: захист суспільства від насильства й посягань ззовні, забезпечення правосуддя, утримання суспільних установ і робіт. Виконання державою цих функцій здійснюється в інтересах загальної корисності всього суспільства. Тому видатки, задля справедливості, мають покриватися за рахунок загального оподаткування.

Наприкінці XVIII століття відбуваються докорінні перетворення в економіці й політиці: зміцнюються державне управління в системі фінансів, взаємозв’язок фінансів із господарською діяльністю, залежність рівня життя громадян від платоспроможності податків, участь кожного громадянина у видатках держави.

У той час французький учений Ф. Кене розробив схему взаємозв’язку фінансів, їхньої ролі в процесі суспільного відтворення – вироблення, розподілу та використання суспільного продукту. А. Сміт підводить міцне економічне підґрунтя фінансовій науці, виокремлюючи капітал як джерело багатства нації, що створює умови для функціонування економіки, забезпечуючи її фінансовими ресурсами.

Дослідження основ організації системи державних фінансів у ринкових умовах започаткувала англійська класична школа. Їхні теорії ґрунтувалися на вивченні функцій держави як теоретичної бази зародження держави. За марксистською теорією, існує тісний взаємозв’язок між виникненням державних фінансів і виникненням держави. Система державних фінансів зводиться до механізму фінансового забезпечення держави як інституту. За вченням Ф. Енгельса, у перспективі держава як інститут мала б відмерти, відповідно з нею й система державних фінансів. Ф. Енгельс розглядав державу у вузькому значенні, як інструмент панівного класу. З іншого боку, класична школа висловлювала точку зору незначного втручання держави щодо контролю за всіма сферами суспільних відносин. Обмежений перелік функцій вимагає мінімального фінансового забезпечення.

Тому класична школа стояла на позиціях нерозширення системи державних фінансів, обмежуючи їх доходами від сплати помірних податків. Марксистки, навпаки, прагнули одержавити фінансові відносини, перевівши їхню більшу частину в публічну площину. Проте, функціонування публічних фінансів, їхня організація та функції залишилися відкритими.

Початок ХХ століття стає повною конвергацією двох колись протилежних систем наукових поглядів: класичної політекономії й теорії марксизму, яка обґрунтувала активну роль держави в економічному житті країни. Прикладом стає період Великої депресії, коли економіка вільного ринку не витримує циклічних спадів. За час Великої депресії в США зростає безробіття, зменшується національний продукт, країна опинилася на межі існування. Для подолання економічної кризи, стримування зростання безробіття, пом'якшення соціальних наслідків стихії ринку виникла потреба втручання держави в економіку. Англійський економіст Дж. Кейнс довів, що існують необхідність компенсацій держави й потреба державного регулювання економічних процесів. Перелік функцій держави доповнюється стабілізаційною та соціальною. У системі державних фінансів теорія Дж. Кейнса підсилила роль і суспільне значення державних фінансів.

Джеймс Бюкенен розглядає державні фінанси як кошти, що стягуються державою з юридичних та фізичних осіб і використовуються для суспільних потреб і виконання державних функцій. Функціонування державних фінансів здійснюється через механізм політичної демократії як системи взаємовизнаних прав і зобов'язань. Громадяни, сплачуючи податки, виражають фіскальну лояльність державі, а вона через бюджетний процес визначає й легітимізує спільні інтереси, потреби громадян, а через бюджет задовольняє їх. Громадяни демократичних переконань усвідомлено сприймають державні фінанси як сукупність грошових зобов'язань і взаємних послуг громадян і держави.

Усередині ХХ століття з'являються концепції, які доводять, що в економіці існують такі ситуації, вирішення яких ринок забезпечити

не в змозі. Держава бере на себе зобов'язання задовольняти ті потреби своїх громадян, які не можуть бути вирішені через ринковий механізм. Необхідність втручання держави в перерозподіл ВВП розширяє межі державних фінансів, узаконює форми й методи мобілізації фінансових ресурсів.

Розвиток державних фінансів історично нерозривно пов'язаний з еволюцією функцій держави. Забезпечення високих життєвих стандартів у суспільстві досягається, передусім, наданням цілого спектра суспільних благ, які фінансуються державою. У цих умовах система державних фінансів є механізмом перерозподілу національного доходу, і державні фінанси можуть існувати тільки при державній формі організації суспільства.

1.2. Теоретичні основи державних фінансів, їхнє завдання

Теоретичні основи державних фінансів закладені у відтворювальному процесі. Виробництво суспільного продукту, забезпечення його неперервності відбувається через опосередкований рух вартості в грошовому виразі. Суспільний продукт у ході просування з виробництва в споживання поділяється на дві частини: одна відшкодовує затрати в процесі виробництва, інша витрачається на невиробниче споживання (у тому числі й особисте). Іншими словами, одна частина суспільного продукту (валовий випуск) забезпечує неперервність суспільного виробництва, відтворюючи спожиті засоби виробництва (основні – у міру їхнього зносу й оборотні засоби). Інша частина суспільного продукту витрачається на невиробниче споживання: утримання органів влади, відшкодування витрат на оборону держави тощо; виконання соціальних функцій держави (утримання закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, пенсіонерів, інвалідів, на задоволення індивідуальних потреб громадян).

Отже, просування створеного продукту з виробництва до споживання відбувається у вартісному виразі при опосередкованому грошо-

вому обороті. На основі грошового обороту (готівкового й безготівкового) формуються фінанси. Таким чином, фінанси як вартісна категорія виражають економічні відносини з приводу створення, розподілу й використання грошових коштів і накопичень господарських суб'єктів, держави та працюючих громадян. Фінанси уособлюють лише ту частину економічних відносин, які зв'язані з формуванням і використанням різноманітних фондів грошових коштів.

Суб'єктами фінансових відносин, між якими формуються грошові потоки, є: підприємства, працюючі громадяни (фінанси домашніх господарств), держава (бюджет, позабюджетні цільові фонди). Фінанси підприємств і домашніх господарств обслуговують процес зміни форми вартості (товарної, грошової). Фінанси держави обслуговують цей процес у загальнодержавному масштабі, забезпечуючи потреби суспільства й соціальний захист окремих груп населення.

Тільки вартісна форма просування товарів зумовлює відповідний грошовий оборот й економічні відносини розподільчого характеру. У цьому й полягає сутність фінансів.

Сутність фінансів

Сутність і дієвість фінансів проявляються в їхніх функціях: розподільній і контролюючій.

Розподільча функція фінансів зв'язана з розподіленням вартості валового продукту, формуючи в суб'єктів економічних відносин доходів, накопичень із створенням фондів грошових коштів. Розподілення як етап відтворювального процесу є наступним за етапом виробництва, а фінанси забезпечують утворення, розподіл і – на стадії обміну – використання доходів і накопичень (валового внутрішнього продукту).

Вартість валового випуску за мінусом фонду відшкодування матеріальних затрат створює валовий внутрішній продукт (ВВП), який є джерелом первинних доходів і накопичень:

- працюючих громадян у вигляді заробітної плати – відшкодування індивідуальних затрат і відтворення робочої сили;
- господарських суб'єктів у вигляді прибутку й накопичення через амортизаційні відрахування;

➤ держави у вигляді податків і соціальних відрахувань.

Процес розподілу первинних доходів економічних суб'єктів здійснюється через податковий механізм і накопичення грошових коштів у централізованих фондах. Унаслідок такого розподілу формуються власні фінансові ресурси відповідно:

- у господарських суб'єктів – амортизаційні відрахування і прибуток, що стають їхньою власністю;
- у працюючих громадян – заробітна плата після оплати податків, обов'язкових платежів, внесків;
- у держави – бюджет, позабюджетні фонди.

Фінансові ресурси

При розподілі ВВП фінансові відносини матеріалізуються і формують фінансові ресурси – грошові фонди (табл. 1).

Створення і використання фінансових ресурсів означає їхній рух. Формою їхнього руху є грошові фонди. Джерела їхнього формування є виробничі процеси господарських суб'єктів, доходи громадян, залучені з боку асигнування.

З огляду на це, фінансові ресурси визначаються як сукупність доходів, створених у процесі діяльності всіх підприємств і господарських організацій, і коштів населення, що формуються в порядку перерозподілу доходів за працю, і залучених коштів на розвиток економіки. Проте не всі фінансові ресурси перебувають у розпорядженні органів державного управління.

У розпорядженні держави перебувають ресурси бюджетної системи, централізованих і децентралізованих фондів, державних фінансових інститутів – національного банку, державних страхових органів, кредитних установ. Іншою частиною фінансових ресурсів розпоряджаються господарські суб'єкти різноманітних форм власності та видів діяльності. Фінансові ресурси у формі вкладів, заощаджень і депозитів у банківській системі знаходяться в громадян. Через різноманітні фінансові інститути держава регулює економічні відносини цих форм фінансових ресурсів.

Таблиця 1

Баланс фінансових ресурсів

Фінансові ресурси	Використання фінансових ресурсів
1. Держави	1. Державою
1.1. Платежі до державного бюджету	1.1. Фінансування з державного бюджету
1.2. Власні доходи місцевих бюджетів	1.2. Фінансування власних потреб
1.3. Збір до Пенсійного фонду	1.3. Виплата з Пенсійного фонду
1.4. Збір до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	1.4. Виплата з Фонду
1.5. Збір до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	1.5. Виплата з Фонду
1.6. Збір до Фонду соціального страхування на випадок безробіття	1.6. Виплата з Фонду
1.7. Збір до Фонду охорони навколишнього природного середовища	1.7. Виплата з Фонду
2. Господарських суб'єктів	2. Господарськими суб'єктами
2.1. Амортизаційні відрахування	2.1. На виробниче споживання
2.2. Прибуток	2.2. Платежі до бюджету, благодійні виплати
3. Працюючих громадян	3. Працюючими громадянами
3.1. Доходи за найману працю	3.1. На споживання товарів
3.2. Доходи від домашнього господарства	3.2. На комунальні послуги
3.3. Доходи від майнових прав	3.3. Накопичення
3.4. Доходи з бюджетів і позабюджетних фондів	
4. Баланс	4. Баланс

Завдання державних фінансів

За допомогою державних фінансів держава здійснює свою фінансову діяльність. Вона законодавчо визначає форми мобілізації доходів і видатків, засади виділення та їхнього використання.

Державні фінанси виражають сукупність економічних відносин, що формуються між державою – громадянами й господарськими суб'єктами в особливих видах доходів і видатків задля задоволення суспільних потреб. У цій системі державні фінанси виконують функцію перерозподілу фінансових ресурсів, визначають суспільні відносини,

через які реалізуються численні прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами.

Рис. 1. Функція перерозподілу фінансових ресурсів

Фінанси і гроші

Державні фінанси – одна з конкретних історичних форм економічних відносин формування доходів і видатків, призначених для задоволення суспільних й особистих потреб. Величина доходів чи видатків залежить від того, у яких грошових одиницях проходить цей грошовий процес.

Гроші щодо фінансів виступають лише як технічний засіб вираження величини доходів як фізичної, юридичної особи так і держави в цілому. Вони виступатимуть як облікові одиниці цього доходу або видатку.

Кількість грошей не дає відповіді на запитання, якою величиною доходу володіє суб'єкт. Однак гроші й грошовий обіг суттєво впливають на стан самодостатності як фізичних та юридичних осіб, так і держави. Якщо грошей в обігу більше, ніж товарів і послуг, що надаються, – гроші знецінюються, зменшуються доходи й можливості витрат.

З іншого боку, держава, не володіючи потрібним обсягом доходів, а проводить видатки, змушена випускати в обіг додаткову кількість грошей. Як результат, виникає розлад у фінансовій системі.

Фінанси й гроші не можуть функціонувати одні без одних, вони тісно пов'язані між собою. Тому часто вживають таке визначення, як фінансово-грошові відносини.

1.3. Структура державних фінансів України

Ланки державних фінансів

Державні фінанси представляють складну сферу фінансової діяльності, яка перебуває на перехресті економіки, політики та є невід'ємною складовою суспільно-економічної системи. До складу державних фінансів України входять: зведений державний бюджет, фонди цільового призначення, фінанси державних підприємств й організацій державної та комунальної власності, державний кредит, державне особисте та майнове страхування, резервні фонди (табл. 2).

Таблиця 2

Система державних фінансів

Ланки державних фінансів						
На рівні формування		Фінанси підприємств	Цільові фонди	Державний кредит	Резервні та страхові фонди	
	Державні фінанси	Фінанси державних підприємств	Централізовані державні фонди	Державні позики	Державне страхування	Державні резервні фонди
	Місцеві фінанси	Фінанси комунальних господарств	Регіональні цільові фонди	Місцеві позики	—————	—————

Бюджет

Бюджет у контексті теорії фінансів є публічною або **фіскальною економікою**, продуктивність якої вимірюється обсягом та якістю суспільних благ. За допомогою бюджету здійснюються мінові акти “купівлі-продажу” за схемою “податки-блага”. Між державою і суб'єктами здійснюється мінова угода, де податки, збори, платежі є формою залучення коштів та їхньої участі у фінансуванні потрібних їх затрат.

У такий спосіб держава забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні громадян, юридичних осіб, держави.

З іншого боку, держава впливає на розвиток економіки шляхом прямої участі (бюджетне фінансування загальнодержавних структуруючих інвестиційних програм; кредитування за рахунок бюджету) чи завдяки посередницькому регулюванню (рис. 2).

Із запровадженням засад самостійності кожного бюджету стало можливим розглядати бюджет як такий, а не лише вести мову про державний. Державний бюджет як сукупність бюджетів країни нині замінено поняттям “зведений бюджет”.

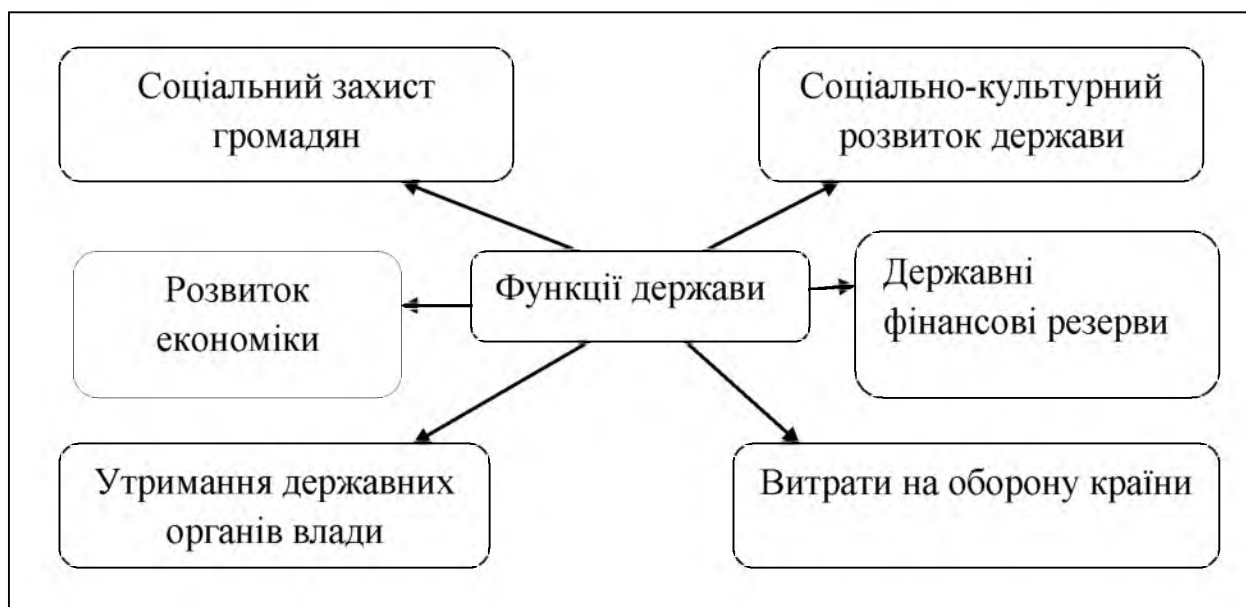

Рис. 2. Бюджетна програма держави

Фінанси підприємств

Фінанси державних і комунальних підприємств являють собою сукупність грошово-фінансових відносин, зв'язаних з утворенням первинних доходів і накопиченням, їхнім розподілом і використанням. Фінанси підприємств – основа державних фінансів. Однак з утворенням ринкових відносин їхня частка поступово зменшуватиметься.

Майно державних і комунальних підприємств знаходиться відповідно, у державній або комунальній власності й закріплене за ними на правах господарської діяльності.

Організація фінансів цих підприємств визначається їхньою галузевою приналежністю й особливостями виробленої продукції. Основою організації фінансів є принцип самокупності й самофінансування.

*Державні
цільові фонди*

Державні цільові фонди – це своєрідна форма акумулювання і перерозподілу грошових коштів, які використовуються для фінансування конкретних потреб загальнодержавного значення та додаткового фінансування регіональних потреб.

Позабюджетні фонди певною мірою доповнюють державний бюджет, проте вони мають суто цільове призначення й управляються автономно. За ознакою цільового використання коштів їх можна об'єднати в три групи. Перша охоплює позабюджетні фонди соціального страхування загальнодержавного значення:

- Пенсійний фонд.
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
- Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття.

Друга група охоплює позабюджетні фонди міжгалузевого й виробничого призначення:

- Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення.
- Державний фонд охорони навколишнього природного середовища.
- Державний дорожній фонд.
- Державний фонд конверсії.
- Валютний фонд.

Цільові позабюджетні фонди міжгалузевого й виробничого призначення створюються на державному рівні для фінансування затрат на науково-дослідну роботу, стабілізацію й розвиток господарських

галузей, соціальне та матеріально-технічне забезпечення окремих відомств.

У третю групу входять різноманітні позабюджетні фонди територіального призначення. Вони відрізняються за своєю назвою, проте їхня суть однакова:

- акумулювати деякі неподаткові доходи на спеціальних рахунках органами місцевого самоврядування в банківських установах;
- витратити кошти на свій розсуд відповідно до статуту фонду.

Дозвіл на утворення фонду приймають органи місцевого самоврядування.

Державний кредит

За допомогою кредиту суб'єкт економічних відносин долає розрив у часі між потребою у фінансових ресурсах та їхньою наявністю.

Кредит поповнює брак власних грошових коштів, необхідних для повного й своєчасного фінансування капітальних вкладень або поточних витрат.

Державний кредит виражає кредитні відносини між державою (в особі Міністерства фінансів України, республіканських і місцевих органів влади) і господарськими суб'єктами, фізичними особами, нерезидентами, іноземними державами. Кредитні відносини виникають з приводу отримання або надання грошових коштів усередині країни й з нерезидентами (зовнішній кредит). Для покриття бюджетного дефіциту держава мобілізує додаткові грошові кошти. В окремих випадках держава виступає гарантом, беручи на себе відповідальність за повернення кредиту, який узяли господарські суб'єкти.

Кредит, отриманий урядом, забезпечується державною власністю.

Несвоєчасне повернення кредиту (внутрішнього, зовнішнього) збільшує заборгованість держави, яка включає основний борг і відсоткові нарахування як на основний борг, так і на відстрочений.

У результаті він лягає тягарем на видаткову частину бюджету. Величина державного боргу дає підстави для висновку про результативність правління влади.

*Державні
страхові фонди*

Наступним напрямом акумулювання державних грошових коштів є **державне страхування**, спрямоване на подолання і відшкодування можливих надзвичайних збитків застрахованих громадян, їхнього майна чи виплати грошових коштів громадянам у разі втрати ними майна й працездатності.

Страховий фонд цільового призначення формується за рахунок внесків учасників страхування. Розмір страхового внеску залежить від кількості страхувальників: чим ширше коло страхувальників, тим менший розмір страхового внеску.

Держава виступає страховиком і розпорядником страхових фондів. Функціями державного страхування є:

- попередження ризику;
- збереження грошових коштів;
- контроль за використанням грошових коштів страхового фонду.

Для попередження настання страхових випадків з боку держави розробляються запобіжні заходи, фінансування яких здійснюється зі страхового фонду.

Функція накопичення і збереження в страховому фонді грошових коштів полягає в страхуванні життя громадян і здійсненні страхового захисту досягнутого рівня життя.

З боку держави забезпечується **контроль** за мобілізацією страхових платежів і цільовим використанням коштів страхового фонду.

Насамкінець, найголовніша функція – ризикова, оскільки страхування спрямоване на відшкодування збитків у зв'язку з наслідками страхових випадків.

За формою державне страхування є обов'язковим. Обов'язкова форма страхування охоплює всі об'єкти, передбачені законом про обов'язкове страхування, і страхувальник передбачає своєчасність внесення в повному обсязі страхових внесків. Державний нагляд за страховою діяльністю здійснює Міністерство фінансів України та його органи на місцях.

**Резервні фонди
держави**

Для відшкодування непередбачуваних витрат і спеціальних потреб держава створює фінансові та матеріальні резервні фонди:

- державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- державний матеріальний резерв;
- резервний фонд Кабінету Міністрів;
- нерозподілений резерв коштів місцевих бюджетів.

Фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння формується із:

- запасу дорогоцінного металу;
- запасу дорогоцінного каміння;
- запасу золота, що систематично поповнюється;
- історичних цінностей дорогоцінних металів і коштовностей.

Матеріальний резерв створюється за кошти Державного бюджету України.

Ресурси матеріального резерву використовуються для:

- усунення диспропорцій, що виникли на внутрішньому ринку;
- надання підтримки окремим підприємствам чи галузям;
- надання гуманітарної допомоги;
- усунення наслідків надзвичайних ситуацій та інше.

Матеріальний резерв формують:

- запаси матеріально-технічних цінностей, сировинні ресурси;
- запаси продовольства для забезпечення стратегічних потреб держави.

Резервний фонд Кабінету Міністрів України організовується за кошти державного бюджету у відповідному розмірі, визначеному ВРУ. Кошти фонду використовуються для фінансування:

- невідкладних витрат в економіку України;
- соціально-культурних заходів, не передбачених до прийняття державного бюджету.

Фінансування видатків з резервного фонду проводиться на підставі висновку Міністерства фінансів України та Міністерства економіки України.

1.4. Правові й організаційні засади державних фінансів

Теоретичні аспекти

Важливою формою управління фінансовими відносинами, що виникають під час розподілу фінансових ресурсів з боку держави, є планове регулювання. Усі дії держави в галузі фінансів мають здійснюватися на базі правових актів. Функції цих актів такі:

- визначати коло юридичних і фізичних осіб, на яких поширюється дія правових норм;
- визначати права й обов'язки юридичних і фізичних осіб щодо мобілізації та використання фондів фінансових ресурсів;
- визначати певні дії стосовно виконання певних норм.

Уведення юридичних норм дозволяє встановити єдині правила організації фінансових відносин, захистити економічні інтереси суспільства й окремих громадян. Дотримання правових норм забезпечує сувору фінансову дисципліну, дозволяє впроваджувати єдину політику в галузі фінансів.

Отже, правові норми, що регулюють фінансові відносини, становлять систему фінансового права, яка ґрунтується на Конституції України. На основі Конституції прийняті закони, що регулюють економічні відносини між державою, господарюючими суб'єктами та фізичними особами.

Фінансовим правом регулюються:

- майнові відносини, що формуються державою в процесі створення і використання нею грошових фондів;
- відносини, що виникають під час формування доходів бюджету, позабюджетних фондів, цільових фондів тощо;
- відносини, що виникають під час фінансового контролю дотримання фінансової дисципліни при використанні коштів.

Від імені держави організаційну роботу з виконання чинного законодавства здійснюють фінансові органи:

- Міністерство фінансів України;
- Міністерство доходів і зборів України;

- Державна фінансова інспекція;
- Державне казначейство;
- Рахункова палата;
- Департамент з нагляду за страховою діяльністю;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Дирекція цільових фондів: пенсійного, соціального страхування.

Міністерство фінансів України, як центральний орган виконавчої влади:

- формує і забезпечує впровадження фінансової політики;
- складає проект державного бюджету;
- організовує виконання державного бюджету та здійснює контроль за його виконанням;
- проводить методичну роботу з питань фінансового та бюджетного планування;
- забезпечує управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом;
- здійснює контроль за випуском й обігом цінних паперів;
- вивчає валютно-фінансові проблеми в галузі міжнародного економічного співробітництва;
- розробляє пропозиції щодо податкової політики, вступу України до міжнародних фінансових організацій і подає до Кабінету Міністрів.

Міністерство доходів і зборів України:

- розробляє пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства, прийняття нормативних актів;
- проводить методичну роботу з питань оподаткування;
- веде Державний реєстр фізичних осіб-платників податків;
- формує єдиний банк даних про платників-юридичних осіб;
- здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, розкриває злочини та інші правопорушення в галузі оподаткування.

Державна фінансова інспекція здійснює незалежний державний фінансовий контроль від імені виконавчої гілки влади. Вона забезпечує:

- контроль за витрачанням коштів, матеріальних цінностей у міністерствах, відомствах, державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах, а також на підприємствах й установах, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів;
- контроль за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності в цих установах;
- усунення виявлених недоліків і порушень розробленням пропозицій щодо заходів запобігання.

Державне казначейство створено при Міністерстві фінансів України Наказом Президента України від 27.04.1995 р. Воно організовує:

- касове виконання Державного та місцевих бюджетів України;
- ведення обліку виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- розподіл відрахувань від загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів за нормативами між рівнями бюджетної системи;
- управління наявними коштами державного та місцевих бюджетів, державних позабюджетних фондів у межах визначених видатків;
- розробку нормативно-методичних документів бухгалтерського обліку та звітності.

Рахункова палата забезпечує:

- контроль за своєчасним виконанням державного бюджету, фінансування загальнодержавних програм, укладання угод про державні позики й кредити;
- контроль за використанням золотого запасу, дорогоцінних металів і каменів;
- нагляд за проведенням операцій з розміщення золотого резерву й резерву в іноземній валюті.

1.5. Організація й управління державними фінансами

Теоретичні аспекти

Важливою рисою сучасного економічного мислення є висока діловитість, бережливе ставлення до національного багатства, використання як матеріальних ресурсів, трудового потенціалу країни, так і фінансових ресурсів.

Засвоївши те, що фінанси пов'язані з розподілом вартості валового суспільного продукту на всіх стадіях його руху: виробництва, розподілу, обміну й споживання, потребують організації й управління цими процесами, їхнього планування задля забезпечення індивідуального й суспільного кругообігу виробничих фондів на розширеній основі, регулювання регіональної і галузевої структури економіки.

Вплив фінансів на соціальні й економічні процеси в країні не можна збагнути без розуміння фінансової політики держави й механізму її втілення.

Фінансова політика України має базуватися на пізнанні та вмілому використанні об'єктивних економічних законів розвитку громадянського суспільства. Утілення в життя цієї політики відбувається в ланках державних органів, діяльність яких спрямована на мобілізацію фінансових ресурсів, їхній раціональний розподіл і застосування для забезпечення функцій держави. Забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів можна досягти на основі їхньої організації, управління і планування.

Із теорії, поняття “організація” – це впорядкований процес прийняття рішень з використання фінансових ресурсів.

Організація мобілізації, розподілу й раціонального використання фінансових ресурсів державою полягає в розробці й використанні найбільш ефективних і раціональних методів поєднання свідомої діяльності людей із законодавчими, нормативними актами, що регулюють фінансові відносини в процесах розподілу й перерозподілу. У цих умовах правові акти визначають коло юридичних і фізичних осіб, на які поширюється дія правової норми; права й обов'язки

юридичних і фізичних осіб з питань мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів та є базою для прийняття відповідних дій з виконання правових норм.

Суб'єктами фінансових правових відносин є держава, громадяни, господарські суб'єкти. Усі фінансово-правові відносини виникають і припиняються на законодавчій основі.

Фінансова політика, передусім, самостійний напрям діяльності держави в галузі організації фінансових відносин через сукупність заходів, їхніх видів, форм і методів мобілізації фінансових ресурсів і використання їх на потреби держави.

Сутність фінансової політики визначається створенням фінансових умов, спрямованих на сприяння розвитку пріоритетних галузей економіки держави та надійних соціальних гарантій громадян. Зasadничими основами ведення державної фінансової політики є:

- розробка концепції фінансової політики за головними напрямками, цілями, завданнями;
- створення відповідного господарсько-фінансового механізму;
- планування й управління фінансовою діяльністю держави.

Утілення фінансової політики проводиться через:

- фінансове законодавство;
- форми й методи мобілізації фінансових ресурсів;
- розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів між окремими верствами жителів, галузями, територіями;
- структури доходів і видатків держави, системи вирівнювання територій.

На формування фінансової політики держави впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Наприклад, економічна залежність держави від сировинних ресурсів, обміну технологіями, експортних можливостей держави, інтеграції у світові економічні системи – це зовнішні чинники.

Внутрішніми чинниками формування фінансової політики є форми власності, економічна самостійність підприємств, самоврядування і самофінансування регіонів, система ціноутворення й оплати

праці, стабільність грошової одиниці, форми фінансових ринків. На фінансову політику держави впливають також інші чинники, що диктуються тими економічними умовами, які склалися на певному етапі господарського розвитку. Отже, фінансова політика є динамічним процесом, що змінюється, коригується з урахуванням потреб життя.

Проте є загальні принципи фінансової політики для держав з демократичними засадами суспільного життя та авторитарною системою. У цих умовах фінансова політика виокремила такі типи: класичний, регулюючий, планово-директивний.

З розвитком держави змінюється і фінансова політика, оскільки особливості поточного етапу розвитку економіки країни, її соціальної сфери, інтереси правлячих партій зумовлюють використання того чи іншого типу фінансової політики.

Класичний тип фінансової політики спрямований на невтручання держави в економіку, забезпечення вільної конкуренції, ринковий механізм як головний регулятор виробничих процесів. Така фінансова політика базувалася на теорії А. Сміта й Д. Рікардо.

Регулюючий тип фінансової політики характеризується використанням державою фінансів при виконанні функцій управління економічними й соціальними процесами. Основним інструментом втручання в економіку є державні видатки. Механізмом регулювання стає податок з доходів фізичних осіб за прогресивними ставками, що дозволяє збалансувати державний бюджет. Наступним джерелом бюджету є позичковий капітал. Фінансова політика кейнсіанського періоду (20-ті роки ХХ століття) була спрямована на високий рівень зайнятості й ефективну систему фінансування соціальних потреб. Наприкінці 70-х років ХХ століття посилювалися тенденції до зростання безробіття, посилення інфляції, що привело до появи альтернативних концепцій в економічній теорії. Значної ваги набули монетаризм, теорія раціональних очікувань й економіки пропозиції. Підвищується роль податків.

Планово-директивна фінансова політика, мета якої забезпечення максимальної концентрації фінансових ресурсів державою че-

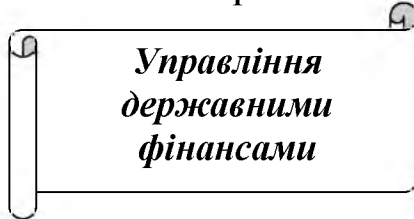

рез вилучення коштів у державних, корпоративних підприємств, громадян та органів місцевої влади. Такий тип державної фінансової політики використовувався в країнах з адміністративно-командною системою управління економікою.

Фінансова політика України, передусім, спрямована на сприяння розвитку виробництва. Формування оптимальної структури економіки забезпечує не лише обороноздатність держави, але й цивілізовані умови та гідний рівень життя.

Інший важливий напрям фінансової політики держави є мобілізація і використання фінансових ресурсів на забезпечення соціальних гарантій. Більшість соціальних гарантій мають загальнодержавне значення. Такими гарантіями є освіта, оборона, охорона здоров'я, культура, державне управління, соціальне страхування, допомога малозабезпеченим та інше.

Основою фінансової політики України є монетарна політика. Посилення ролі фінансового впливу на економіку здійснюється через децентралізовані фонди фінансових ресурсів, підвищення самостійності регіональної фінансової політики, розмежування функцій управління фінансами певних рівнів державної влади. Однак питання боротьби з інфляцією, піднесення виробництва, підвищення соціальної захищеності громадян потребують цілеспрямованої фінансової політики України.

*Управління
державними
фінансами*

Для впливу на процеси суспільного відтворення держава через певний господарський механізм спрямовує діяльність продуктивних сил на створення суспільного продукту, а також організацію складної системи фінансових відносин при розподілі й перерозподілі цього продукту. Важливою складовою частиною господарського механізму є фінансовий механізм. Саме через нього як сукупність методів і форм, інструментів і важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства в процесі розподільчих і перерозподільчих фінансових відносин можливо втілити завдання фінансової політики.

Економічна сутність фінансового механізму закладена в його функціях:

- забезпечення фінансовими ресурсами держави;
- фінансове регулювання економічними й соціальними процесами держави.

За характером виконання цих функцій фінансовий механізм є:

- директивним;
- регулюючим.

Директивний фінансовий механізм виражає фінансові відносини держави з іншими суб'єктами цих відносин. З боку держави розробляється система кількісного та якісного вираження фінансового механізму – суб'єкти й об'єкти зосередження і витрачання фінансових ресурсів, показники, ставки, норми, строки, санкції, пільги, тобто інструменти здійснення руху фінансових грошових коштів.

Наприклад, через методи бюджетного фінансування здійснюється фінансове забезпечення відповідних рівнів господарського управління. Утім при бюджетному фінансуванні враховуються умови визначення обсягів фінансування, періодичність передачі коштів, норми певних видів витрат та ін. Водночас, щоб профінансувати відповідні заходи або програми, необхідно відпрацювати й законодавчо встановити форми мобілізації фінансових ресурсів.

Фінансовий механізм регулювання використання фінансових ресурсів забезпечує державі через певні форми й методи стимулювати або локалізувати ті чи інші економічні, соціальні процеси. Так, направляючи кошти на розвиток економіки, держава стимулює розвиток таких виробництв, які в умовах ринку не можуть забезпечити свій розвиток за рахунок власних ресурсів. З іншого боку, через методи мобілізації ресурсів, диференціацію ставок і пільг досягається прискорення або стимулювання розвитку окремих виробництв.

За функціональними ознаками виокремлення сфер і ланок фінансових відносин фінансовий механізм розрізняють:

- функціонування державних фінансів;

- страховий механізм;
- кредитний механізм;
- фінансовий механізм підприємств і господарських організацій.

Проте кожний із цих фінансових механізмів складається з окремих ланок. Так, фінансовий механізм державних фінансів ділиться на бюджетний механізм і механізм функціонування позабюджетних фондів, а також фінансовий механізм держави.

Усі ланки фінансового механізму взаємопов'язані й взаємозалежні, оскільки складають єдине ціле. Складові фінансового механізму різняться між собою за рівнем складності й розгалуженості його елементів.

Наприклад, для бюджетного механізму характерна система багатьох податків і доходів, різноманітних напрямів використання бюджетних коштів, методів бюджетного фінансування. Однак **фінансовий механізм** у цілому є принциповою схемою практичного використання фінансів в економіці держави. Складовими частинами його є:

- фінансові показники;
- фінансові методи;
- фінансові важелі;
- правове забезпечення;
- нормативне забезпечення;
- інформаційне забезпечення.

За допомогою фінансового механізму, за умови, якщо функціонують усі його складові, держава може спрямувати економічний і соціальний розвиток країни до потреб громадян.

Фінансові показники

Дієвість фінансового механізму визначається через фінансові показники.

За визначенням, **фінансові показники** насамперед є абсолютними величинами, що характеризують фінансовий стан держави через результати господарської діяльності підприємницьких суб'єктів, доходи громадян держави, розподіл і перерозподіл ВВП.

Система фінансових показників визначається зведеними й індивідуальними показниками.

Зведені показники віддзеркалюють процеси на макрорівні, установлюють загальноекономічні пропорції, рівень фінансового забезпечення економічного й соціального розвитку, дають оцінку ефективності суспільного виробництва. До них слід віднести: загальнодержавні, галузеві та територіальні показники. Узагальнюючими є баланс фінансових ресурсів, що створюються в державі, обсяг доходів і видатків бюджету. Утім узагальнюючі показники деталізуються з індивідуальних.

Індивідуальні фінансові показники характеризують мікроекономічні процеси. Зокрема, обсяг фінансових ресурсів деталізується прибутком, різноманітними видами податків і відрахувань, які визначають окрему сторону фінансової діяльності держави, регіону. Загальний показник доходів бюджету можна деталізувати через платежі працюючих громадян, підприємницьких структур, витрати на одну особу на освіту, на соціально-культурні потреби тощо.

Фінансові методи управління державними фінансами забезпечують цілеспрямований вплив на формування фінансових відносин між державою і суб'єктами цих відносин. Вони охоплюють:

- 1) планування і прогнозування;
- 2) фінансовий контроль;
- 3) фінансове забезпечення;
- 4) фінансове регулювання.

Планування і прогнозування

Фінансове планування і прогнозування спрямоване на визначення обсягів фінансових ресурсів держави в цілому; обсяги ресурсів, що зосереджуватимуться і розподілятимуться через бюджетну систему та інші фінансові інституції, а також тих, що будуть у розпорядженні державних підприємств і громадян. Фінансові плани складають усі ланки державних фінансів. За допомогою державних планів установлюється раціональне співвідношення між джерелами фінансування капітальних вкладень, приросту новоствореної вартості, визначаються оптимальні пропорції між власними, позиченими та іншими ресурсами. Найважливішою частиною фінансового планування є **бюджетне планування**. Воно забезпечує встановлення тієї

частини фінансових ресурсів, яка в плановому періоді буде мобілізована в державний бюджет і використана на загальнодержавні цілі. Фінансове планування базується на правильно визначених макроекономічних показниках, таких як обсяги валового внутрішнього продукту, фонду оплати праці, прибутку, загального обсягу фінансових ресурсів. Розрахунок планових і прогнозних фінансових показників проводиться за допомогою різноманітних методів:

- 1) методу екстраполяції;
- 2) нормативного методу;
- 3) методу математичного моделювання;
- 4) балансового методу.

Метод екстраполяції дозволяє на основі показників звітного періоду, коригуючи їх на відносно стійкий темп змін, визначити планові фінансові показники.

Нормативний метод базується на використанні норм і нормативів, зокрема, при плануванні діяльності бюджетних установ й організацій.

Метод математичного моделювання дозволяє побудувати модель, що імітує реальні економічні й соціальні процеси.

Балансовий метод дає можливість вирівняти використання фінансових ресурсів з джерелами їхнього формування.

Фінансовий контроль здійснюється уповноваженими законодавчими органами задля перевірки правильності розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу. Цей контроль здійснюється:

- за дотриманням фінансово-господарського законодавства в процесі формування та використання фондів грошових коштів;
- задля оцінки ефективного й цільового використання фінансових ресурсів.

Різновидами фінансового контролю є:

- **ревізія** – це повна перевірка фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта щодо законності, правильності й ефективності використання грошових коштів;
-

- **аудиторський контроль** – установлює достовірність бухгалтерської і фінансової звітності. Він є незалежним, невідомчим фінансовим контролем.

Методами фінансового забезпечення господарських суб'єктів є бюджетне фінансування, бюджетне кредитування, самофінансування, інвестування, оренда.

Державне фінансове регулювання здійснюється через систему законодавчих і нормативних документів, які забезпечують вплив держави на фінансові процеси. Вони охоплюють закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, нормативні акти міністерств, місцевих рад.

Дієвість фінансового механізму забезпечується через фінансовий інструментарій. Він включає фінансові важелі, стимули, санкції, штрафи тощо.

Фінансові важелі через конкретні форми мобілізують доходи до бюджету (податки, збори, обов'язкові платежі, відсотки за кредит, штрафи) і забезпечують бюджетне регулювання дотаціями, субвенціями, субсидіями.

Фінансові стимули спрямовані на забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету. За допомогою системи стимулювання можна впливати на інтереси суб'єктів задля підвищення зацікавленості в досягненні певних результатів. До них слід віднести:

- на рівні господарських суб'єктів – фонди стимулювання, які створюються за рахунок відрахувань від прибутку;
- фінансові пільги (податкові, прискорена амортизація).

Санкції (фінансові, матеріальні) спрямовані на посилення відповідальності господарських суб'єктів за виконання своїх зобов'язань, зокрема, за неповне й несвоєчасне надходження коштів до бюджету, неекономічне й неефективне використання бюджетних асигнувань. Такими санкціями є штрафи, які накладаються на порушника угоди, законодавства, і пеня, що сплачується порушником грошових зобов'язань. Вона визначається у відсотках від суми простроченого платежу за кожний прострочений день.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Зробіть огляд літературних джерел з історії становлення державних фінансів.
2. Що є теоретичною основою державних фінансів?
3. Сформулюйте визначення сутності державних фінансів.
4. Назвіть суб'єкти фінансових відносин, між якими формуються грошові потоки.
5. Назвіть алгоритм просування суспільного продукту з виробництва до споживача.
6. Опишіть схему розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.
7. Дайте визначення фінансових ресурсів, їхнього складу й джерел формування.
8. Охарактеризуйте джерела формування фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні держави.
9. Які завдання виконують державні фінанси у фінансовій діяльності держави?
10. Охарактеризуйте структуру державних фінансів України.
11. Назвіть засадничі основи державної фінансової політики.
12. Охарактеризуйте типи фінансової політики.
13. Які функції виконує фінансовий механізм у розподільчих і перерозподільчих фінансових відносинах.
14. За допомогою чого можна оцінити дієвість фінансового механізму?
15. Назвіть функції органів управління державними фінансами.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Державні фінанси – це:

- 1) фінансове забезпечення виконання функцій держави;
- 2) механізм перерозподілу національного доходу;
- 3) кошти, що стягуються державою;
- 4) сукупність грошових зобов'язань і взаємних послуг громадян і держави.

2. Розвиток державних фінансів історично пов'язаний із:

- 1) змінами державного устрою;
- 2) розширенням й удосконаленням державних функцій;
- 3) неспроможністю ринку забезпечити високі життєві стандарти.

3. Теоретичні основи державних фінансів закладені у:

- 1) відтворювальному процесі;
- 2) товарно-грошових відносинах;
- 3) обслуговуванні процесу зміни форми вартості.

4. Фінансові ресурси держави – це:

- 1) ресурси бюджетної системи, централізованих і децентралізованих грошових фондів, державних фінансових інститутів;
- 2) господарських суб'єктів;
- 3) вклади, заощадження, депозити в банках громадян.

5. Структуру державних фінансів формують:

- 1) фінанси:
  - державних підприємств;
  - комунальних підприємств;
- 2) цільові фонди:
  - регіональні;
  - централізовані;
- 3) резервні й страхові фонди;
- 4) місцеві позики;
- 5) державні позики.

6. Державні цільові фонди:

- 1) бюджетні кошти;
- 2) позабюджетні фонди;
- 3) доповнюють державний бюджет.

7. Правові засади державних фінансів:

- 1) правові норми регулювання фінансових відносин;
- 2) фінансова дисципліна;
- 3) фінансова політика.

8. Міністерство фінансів України:

- 1) складає проект державного бюджету;
- 2) здійснює контроль за своєчасним виконанням державного бюджету;
- 3) веде облік виконання Державного бюджету України.

9. Засадами державної фінансової політики є:

- 1) концепція фінансової політики;
- 2) господарсько-фінансовий механізм;
- 3) планування й управління фінансовою діяльністю держави;
- 4) методи мобілізації фінансових ресурсів.

10. Управління державними фінансами – це:

- 1) вплив держави на процеси суспільного відтворення;
- 2) фінансовий механізм держави;
- 3) фінансове планування і прогнозування.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Державні фінанси в розвиткових та перехідних країнах : зб. есеїв на честь Ричарда Берда. – К. : К.І.С., 2006. – 397 с.
2. Державні фінанси в транзитивній економіці : навч. посіб. / [М. І. Карлін, Л. М. Горбач, Л. Я. Новосад та ін.] ; за ред. М. І. Карліна. – К. : Кондор, 2003. – 220 с.
3. Карлін М. І. Державні фінанси України [Текст] : навч. посіб. / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2008. – 348 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Молдован О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ [Текст] : монографія / Олексій Молдован ; [авт. : І. О. Коваль, Л. К. Надіон ; відп. за вип. В. М. Сизонтов] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 380 с.

Періодичні видання

1. Бауманн Е. Стандарти Європейського Союзу у сфері державних фінансів/ Е. Бауманн // Фінанси України. – 2013. – № 12. – С. 21–32.
2. Богдан Т. П. Банківські кризи та їх вплив на державні фінанси / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 3–14.
3. Богдан Т. Моделювання впливу боргової політики на економічний розвиток України / Т. Богдан // Вісник Національного банку України: (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–11, 2008. – № 1–12, 2009. – № 1–12). – 2013. – № 10. – С. 20–27. – Бібліогр. у кінці ст.
4. Богданів І. Бліц-аналіз концепцій аудиту ефективності державних фінансів / І. Богданів // Фінансовий контроль. – 2011. – № 1. – С. 44–47.
5. Власюк О. С. Стабілізація державних фінансів як передумова розвитку внутрішнього ринку / О. С. Власюк // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 87–94.
6. Воловенко Е. Проблемні питання модернізації державних фінансів / Е. Воловенко // Казна України. – 2010. – № 1. – С. 13–16.
7. Гасанов С. С. Формування системи індикаторів фінансової стійкості сектору загального державного управління / С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов // Фінанси України. – 2012. – № 9. – С. 18–36.
8. Герасимова О. Держборг: дурна нескінченність. (Чому нові кредити не врятовують Україну від старих) / О. Герасимова // Контракти. – 2013. – № 50/52. – С. 10–11.
9. Голубка С. М. Витоки та розвиток національних державних фінансів княжих часів / С. М. Голубка // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2012. – № 4. – С. 118–122. – Бібліогр. у кінці ст.

10. Дідківська Т. В. Місце інституту довіри у процесі удосконалення сфери державних фінансів / Т. В. Дідківська // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2011. – № 12. – С. 32–35. – Бібліогр. у кінці ст.
11. Даниленко А. І. Теоретико-методологічні засади ідентифікації ризиків і загроз безпеці сектору державних фінансів / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 3–19.
12. Дяченко Я. Я. Організаційно-методичні удосконалення системи управління державними фінансами / Я. Я. Дяченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 7/8. – С. 3–6. – Бібліогр. у кінці ст.
13. Кравченко М. В. Новий етап бюджетної реформи і перспективи стабілізації державних фінансів України / М. В. Кравченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 2. – С. 3–6. – Бібліогр. у кінці ст.
14. Кудряшов В. П. Державні фінанси в період проведення реформ / В. П. Кудряшов // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 41–57.
15. Кудряшов В. П. Стійкість державних фінансів / В. П. Кудряшов // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 54–66.
16. Кудряшов В. Стан державних фінансів та напрями їх оздоровлення / В. Кудряшов // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 14–26.
17. Кукса А. В. Історичні передумови статистичного дослідження державних фінансів / А. В. Кукса // Статистика України. – 2013. – № 3. – С. 55–58. – Бібліогр. у кінці ст.
18. Лондар С. Л. Вплив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні / С. Л. Лондар, В. Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 27–39.
19. Лондар С. Впровадження податкового кодексу – суттєвий крок у вдосконаленні сфери державних фінансів / С. Лондар, С. Сороко // Казна України. – 2010. – № 4. – С. 12–15.
20. Луніна І. О. Ризики державних фінансів України та шляхи їх мінімізації / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 4–15.
21. Луніна І. О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів України / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 3–12.
22. Луніна І. О. Методичні засади моніторингу місцевих бюджетів у контексті забезпечення стабільності державних фінансів / І. О. Луніна, Д. М. Серебрянська // Фінанси України. – 2013. – № 7. – С. 33–43. – Бібліогр. у кінці ст.
23. Монаєнко А. Суть і значення розподілу видатків бюджету / А. Монаєнко // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – № 1. – С. 132–141. – Бібліогр. у кінці ст.

24. Мярковський А. І. Антикризове управління державними фінансами: питання стратегії та ефективних рішень / А. І. Мярковський // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 7–24.

25. Мярковський А. І. Стратегічні напрями розвитку системи управління державними фінансами / А. І. Мярковський // Фінанси України. – 2013. – № 8. – С. 7–18.

26. Небрат В. В. Суспільне господарство та державні фінанси в теорії народного добробуту Івана Вернадського / В. В. Небрат // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 15–18. – Бібліогр. в кінці ст.

27. Осадчая И. Зачем рыночной экономике нужен государственный сектор? / И. Осадчая // Наука и жизнь. – 2006. – № 6. – С. 54–60.

28. Павлюк К. В. Досвід реформування державних фінансів у нових країнах – членах Європейського Союзу / К. В. Павлюк, І. В. Іголкін // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 44–55. – Бібліогр.: с. 44–48, 51–52, 54–55.

29. Полозенко Д. В. Державні фінанси та їх вплив на соціально-економічне становище України / Д. В. Полозенко // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 42–47. – Бібліогр. у кінці ст.

30. Полозенко Д. В. Фінансова система України і бюджетний процес: сутність та шляхи удосконалення / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 18–25. – Бібліогр.: с. 18–24.

31. Полозенко Д. Управління державними фінансами України в умовах економічного зростання / Д. Полозенко // Вісник Національного банку України: (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–9). – 2007. – № 7. – С. 23–25. – Бібліогр.: с. 23–25.

32. Рожко О. Д. Еволюція теоретичних концепцій державних фінансів / О. Д. Рожко // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 56–65.

33. Шемаєва Л. Г. Оцінка рівня фінансової безпеки сектору державних фінансів України / Л. Г. Шемаєва // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 116–122.

34. Ярошенко Ф. О. Багатовекторне управління програмами розвитку державних фінансів / Ф. О. Ярошенко, С. Д. Бушуєв // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 3–10.

35. Ярошенко Ф. О. Сім ключів успіху в розвитку системи державних фінансів України / Ф. О. Ярошенко, С. Д. Бушуєв // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 3–12.

36. Ященко Л. О. Методологічні аспекти статистики державних фінансів / Л. О. Ященко // Статистика України. – 2012. – № 2. – С. 34–40. – Бібліогр. у кінці ст.

Розділ 2. ДЕРЖАВНІ ДОХОДИ Й ВИДАТКИ

2.1. Методологія формування і мобілізації державних доходів:

- 1) економічна суть державних доходів, їхнє призначення;*
- 2) класифікація державних доходів;*
- 3) джерела формування державних доходів.*

2.2. Державні видатки й методи їхнього фінансування:

- 1) державні видатки, їхнє економічна суть і призначення;*
- 2) класифікація державних видатків, форми їхнього фінансування.*

2.1. Методологія формування і мобілізації державних доходів

Економічна суть державних доходів

Економічну категорію “державні доходи” необхідно розглядати через процес створення суспільного продукту, його розподілу й перерозподілу.

Неперервність цього процесу забезпечується опосередкованим рухом вартості в грошовій формі. На основі грошового обороту (готівкового й безготівкового) виникають фінансові відносини (фінанси) (рис. 3).

Фінанси як вартісна категорія виражають економічні відносини в процесі утворення, розподілу й використання грошових доходів і накопичення господарськими суб'єктами, державою і працюючими громадянами.

Фінансові відносини виникають і функціонують у межах другої стадії відтворення, де відбувається розподіл вартості суспільного продукту в грошовій формі за цільовим призначенням і суб'єктами економічних відносин, утворюючи різноманітні форми грошових доходів і накопичень.

Доходи суб'єктів економічних відносин у процесі первинного розподілу вартості суспільного продукту набувають форми первин-

них доходів. Джерелом формування цих доходів є валовий внутрішній продукт, який утворюється внаслідок відшкодування матеріальних затрат.

Рис. 3. Схема утворення доходів суб'єктів економічних відносин у процесі розподілу й перерозподілу вартості суспільного продукту

При розподілі ВВП утворюються первинні доходи й нагромадження в:

- найманих робітників у формі заробітної плати, що забезпечує відшкодування індивідуальних затрат на відтворення робочої сили;
- господарських суб'єктів у формі прибутку й накопичення у формі амортизаційних відрахувань;
- держави у формі податків, соціальних відрахувань.

*Класифікація
державних доходів*

Після утворення первинних доходів господарських суб'єктів, працюючих громадян відбувається процес розподілу цих доходів через податковий механізм і соціальні відрахування. Ці кошти акумулюються в централізованих фондах держави. У результаті такого розподілу утворюються власні фінансові ресурси (рис. 4):

- господарських суб'єктів – амортизаційні відрахування і прибуток, що залишається в його розпорядженні;
- працюючих громадян – заробітна плата, що залишається після сплати податків, обов'язкових платежів і добровільних внесків;
- держави, як регулятора умов господарювання і природокористування.

Різноманітні індивідуальні, колективні, громадські потреби та характер їхнього забезпечення формують відповідну систему фінансових ресурсів. У цій фінансовій системі функціонують три взаємопов'язані підсистеми:

- підсистема доходів, що утворюються у господарських суб'єктів;
- підсистема доходів, що утворюються у працюючих громадян;
- підсистема доходів, що акумулюються у руках держави.

Така класифікація доходів зумовлена участю суб'єктів економічних відносин у створенні й розподілі вартості суспільного продукту. У кожного із цих суб'єктів формуються грошові фонди, які використовуються на споживання і накопичення. При недостатці власних фінансових ресурсів через кредитну систему залучаються позичені кошти. На кінець, фінансові ресурси, власні й позичені, імпорт-експорт товарів і послуг, вивезення-ввезення підприємницького капіталу формують обсяг і структуру фінансування виробництва, індивідуального й суспільного споживання. Усі три суб'єкти формують і реалізують платоспроможний попит на товари й послуги споживчого та інвестиційного призначення, беруть участь у накопиченні національного багатства. Отже, фінансові ресурси держави включають у себе фінансові ресурси всіх секторів економіки.

Етапи процесу відтворення	Характеристика процесу відтворення
<p>I – процес виробництва, створення вартості й споживчої вартості</p>	<p>Взаємодія складових виробничого процесу: капіталу й робочої сили</p>
<p>II – розподіл і перерозподіл створеної вартості в грошовій формі</p> <p>III – обмін, зміна форми вартості (з товарної на грошову й навпаки) у результаті купівлі й продажу</p>	
<p>IV – кінцеве споживання, продаж споживчої вартості продукту</p>	<p>Задоволення потреб: особистих, виробничих і суспільних</p>

Рис. 4. Схема фінансових відносин у відтворювальному виробничому процесі

Проте не всіма фінансовими ресурсами розпоряджається держава. У її розпорядженні знаходяться ресурси бюджетної системи, різноманітних цільових фондів (централізованих і децентралізованих), державних фінансових інституцій – Національного банку України, державних страхових компаній, державних кредитних установ.

Іншими словами, державні доходи представлені тією частиною фінансових відносин, яка з формуванням фінансових ресурсів залишається в розпорядженні держави й державних підприємств.

Джерела формування державних доходів

Утім акумульовані державою фінансові ресурси є централізованими, а ті, що залишаються в розпорядженні підприємств – децентралізованими. З іншого боку, усі фінансові ресурси умовно можна поділити на три частини:

- перша частина фінансових ресурсів формується за рахунок податків, доходів від зовнішньоекономічної діяльності, платежів громадян, грошових доходів підприємств;
- друга частина фінансових ресурсів є частиною фонду споживання, що перерозподіляється через прямі й непрямі податки. До них належать: податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний збір, плата за землю, податок з власників транспортних засобів, місцеві податки та збори;
- третю частину фінансових ресурсів становлять різноманітні відрахування, що долучені до собівартості продукції. До них належать амортизаційні відрахування, відрахування на геологорозвідку, плата за воду, плата за землю тощо.

Розглядаючи структуру джерел формування фінансових ресурсів, їх необхідно зіставляти зі структурою ВВП, що має теоретичне й практичне значення.

Передусім, коли є тенденція зниження частки фінансових ресурсів у валовому внутрішньому продукті призводить до механічного руйнування фінансових пропорцій, що сформувалися між господарськими суб'єктами в попередній період і є фактором фінансової кризи.

З іншого боку, коли високий відсоток фінансових ресурсів стосовно до ВВП засвідчує те, що фінансова система виконує надмірну перерозподільну функцію. Це знижує ефективність самої фінансової системи й негативно позначається на економіці держави.

Джерелами формування державних доходів є:

- внутрішні джерела – національний дохід і національне багатство (золотий запас, державне майно), що створюється в середині держави;
- зовнішні джерела – національне багатство іншої країни, якщо воно отримується у формі державних позик або надходить у вигляді репараційних платежів.

Методи мобілізації державних доходів

Найважливішими методами мобілізації державних доходів є податки, позики, емісія.

Співвідношення між цими методами змінюється залежно від історичних періодів, дії багатьох чинників фінансової політики, господарської кон'юнктури, рівня загострення соціальних протиріч.

Податки й державні позики взаємопов'язані. Наприклад, видатки держави зростають унаслідок погашення позики та виплати відсотків за них. Як наслідок цього, збільшуються податки й, навпаки, зниження податків переважно викликає потребу в нових позиках.

Держава проводить емісію за умов, коли перші два методи не дають достатньої кількості надходжень.

В умовах сьогодення важливим джерелом державних доходів є надходження від продажу майна, а також передачі його в оренду.

2.2. Державні видатки й методи їхнього фінансування

Економічна суть державних видатків

Під видатками розуміють державні платежі, які не підлягають поверненню, не створюють і не компенсують фінансові вимоги. *Категорія “державні видатки”* виражає ту частину фінансових відносин, що обумовлена використанням централізованих і децентралізованих фондів.

Фінансові відносини виникають у процесі перерозподілу національного доходу між суб'єктами економічних відносин як передача

чистого доходу з одного виду суспільного виробництва в інший, відповідно до програм економічного й соціального розвитку країни, з програмами структурних економічних перетворень. Такий перерозподіл значною мірою зумовлений формуванням в Україні сталої економічної системи, якій необхідна державна підтримка перспективних галузей виробництва. У цих умовах державні видатки відбивають два боки єдиного розподільчого процесу – розчеплення фонду централізованих грошових коштів на складові частини, призначені для матеріального виробництва, і невиробничої сфери, які отримують державні асигнування.

Зміст і характер видатків пов'язані з функціями держави.

Державні видатки здійснюються через систему бюджетних і позабюджетних фондів, державних підприємств та організацій.

Організація державних видатків здійснюється на засадах:

- цільового використання коштів;
- безповоротності;
- економії.

*Класифікація
видатків за
функціональною
ознакою*

Державні видатки, що спрямовані на забезпечення потреб держави, можна розділити на чотири категорії. *До першої категорії видатків* відносяться послуги загального призначення:

- державне управління;
- судова влада;
- міжнародна діяльність;
- фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу;
- національна оборона;
- правоохоронна діяльність і забезпечення безпеки держави.

Видатки “Державне управління” забезпечують функціонування:

- законодавчої влади (апарату Верховної Ради України, апарату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, забезпечення діяль-

ності народних депутатів, апарату Рахункової палати Верховної Ради України);

- **виконавчої влади** (апарату Кабінету Міністрів України, апарату Ради Міністрів Автономної Республіки Крим та її місцевих органів, місцевих державних адміністрацій органів місцевого самоврядування);

- утримання Президента України та його апарату; утримання фінансових і фіскальних органів (апарату Державної податкової адміністрації, апарату казначейства); консультанти, постійні або тимчасові комісії, чи комітети, створені при державних установах.

У видатках на державне управління найбільшу частку становлять кошти на оплату праці (75 відсотків). Працівники органів державного управління мають статус державних службовців відповідно до Закону України “Про державну службу”. Заробітна плата державних службовців складається з посадових окладів, премій, доплат за ранги, надбавок за вислугу років на державній службі та інших надбавок.

Посадові оклади державних службовців установлюються залежно від рівня складності та відповідальності виконуваних службових обов’язків. Для досягнення оптимальної державної структури органів виконавчої влади, їхньої чисельності потрібний системно-функціональний підхід у визначенні. Зростання частки приватних підприємств повинно зменшувати навантаження на середні ланки державного управління і, відповідно, збільшувати штати на рівні підприємницьких структур. Скорочення державного сектору приводить до підвищення значимості органів функціонального управління (комітетів) за рахунок міністерств, що здійснюють галузеве лінійне управління.

Видатки “Судова влада” включають судові установи, юридичну допомогу, консультації, вирішення питань у судовому порядку.

Видатки на міжнародну діяльність забезпечують утримання дипломатичних і консульських комісій, розміщених за кордоном і при міжнародних організаціях. Ці видатки сприяють розповсюджен-

ню інформації, проведення культурних заходів за кордоном через роботу бібліотек, інформаційних і культурних центрів. Для проведення дослідницьких робіт з питань зовнішньої політики створюються науково-дослідні інститути. Фінансування видатків на міжнародну діяльність здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Фундаментальні наукові дослідження в напрямі придбання нових наукових знань або відкриття нових галузей науки. Ці витрати не спрямовані на будь-яку конкретну практичну мету.

Видатки на національну оборону, згідно із Законом України “Про оборону України”, спрямовані на фінансування заходів держави щодо підготовки до збройного захисту в разі виникнення збройного конфлікту чи збройної агресії.

Оборонні видатки – це грошові витрати, пов’язані з утриманням збройних сил, фінансуванням розвитку оборонної промисловості, воєнних досліджень, а також видатки на ліквідацію їхніх наслідків.

Оборонні видатки розподіляються на три групи: прямі, побічні та приховані.

➤ **Прямі оборонні видатки** зв’язані з утриманням і навчанням з особового складу збройних сил, придбанням, утриманням та експлуатацією озброєння, воєнної техніки й майна, проведенням науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, витратами на цивільну оборону, воєнну допомогу іноземним державам тощо. Прямі оборонні видатки за економічними ознаками відображають розмежування коштів, направлених на поточні й капітальні видатки.

➤ **Побічні оборонні видатки** пов’язані з утриманням збройних сил, гонкою озброєнь, ліквідацією наслідків війни (погашення державного боргу, пенсії та допомога ветеранам війни, інвалідам, сім’ям загиблих, виплата репарацій).

➤ **Приховані оборонні видатки** за своїм характером і значимістю належать до оборонних видатків, але фіксуються у видатках цивільних міністерств та відомств. Фінансування видатків на оборону здійснюється за кошти Державного бюджету України в межах тих

обсягів, що визначаються щорічно Законом України “Про Державний бюджет України”.

Видатки на правоохоронну діяльність і безпеку держави зумовлені природою і функціями держави, необхідністю захисту її внутрішніх і зовнішніх інтересів.

До них належать видатки на утримання підрозділів, закладів, регулярні та допоміжні сили. Ця категорія підрозділяється на підрозділи: органи внутрішніх справ, внутрішні війська, прокуратура, кримінально виправна система, прикордонні війська, Служба безпеки України, пожежна охорона, Національна гвардія України, Головне управління урядового зв’язку, інші правоохоронні органи (управління державної охорони, спеціалізовані монтажні-експлуатаційні підрозділи). Сюди ж відносять видатки на утримання розвідувальних органів, національного бюро розслідування.

Друга категорія видатків охоплює вартість суспільних і соціальних послуг. До них належать послуги, що надаються суспільству й безпосередньо громадянам: освіта, охорона здоров’я, соціальний захист і соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство, культура та мистецтво, засоби масової інформації, фізична культура й спорт.

Важливим напрямом **витрачання державних коштів є освіта**. Система освіти в нашій країні – єдиний комплекс послідовно пов’язаних між собою ланок виховання і навчання: дошкільне виховання, загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, вищі навчальні заклади I–II та III–IV рівнів акредитації, які класифікуються відповідно до встановлених рівнів, післядипломна освіта та інші заклади в галузі освіти, що виділені окремими підрозділами. Це закріплено в Законі України “Про освіту”, прийнятому 23.05.1991 р. зі змінами та доповненнями.

Видатки, спрямовані на фінансування освіти, здійснюються за такими групами закладів:

➤ **дошкільна освіта:** дитячі садки – звичайні, санаторні, спеціалізовані;

➤ **загальна середня освіта:** загальноосвітні школи, у тому числі школи-дитячі садки, спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колеґіуми, вечірні змінні школи. До закладів середньої освіти відносяться **заклади соціальної допомоги й реабілітації:** школи-інтернати, загальноосвітні школи санаторного типу, інтернати для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування; школи для дітей з вадами у фізичному чи розумовому розвитку, загальноосвітні заклади соціальної реабілітації, позашкільні заклади освіти (музичні школи, художні школи, спортивні заклади);

➤ **професійно-технічна освіта:** професійно-технічні заклади освіти – училища, спеціалізовані курси, технічні училища соціальної реабілітації;

➤ **вища освіта:** вищі заклади освіти I–II рівнів акредитації та вищі заклади освіти III–IV рівнів акредитації;

➤ **післядипломна освіта:** інститути, академії післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації, центри підвищення кваліфікації, перепідготовки, удосконалення; інші заклади й заходи в галузі післядипломної освіти;

➤ **інші заклади й заходи в галузі освіти:** придбання підручників, методична робота, утримання централізованої бухгалтерії, служб технічного нагляду, централізованого господарського обслуговування та інші заклади освіти. Фінансування видатків на освіту здійснюється за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів, підприємницьких суб'єктів, додаткових позабюджетних коштів.

Видатки на охорону здоров'я здійснюються за групами закладів і заходів:

➤ **лікарні широкого профілю:** заклади, де медична допомога стаціонарним хворим надається під безпосереднім наглядом кваліфікованого медичного персоналу. Лікарні включають управління, контроль і матеріальне забезпечення роботи лікарень, клінік, які не спеціалізуються в будь-якій одній галузі. Сюди відносяться видатки на будівництво лікарень, придбання обладнання, медикаментів та предметів загального призначення;

➤ **спеціалізовані медичні заклади:** медичні заклади, які забезпечують лікування певних видів захворювань й обслуговування певних типів пацієнтів (легеневих захворювань, онкологічних тощо); станції швидкої і невідкладної медичної допомоги; поліклініки й амбулаторії, спеціалізовані поліклініки забезпечують організацію роботи, медичними амбулаторними послугами;

➤ **фельдшерсько-акушерські пункти:** організують роботу, забезпечують медикаментами, обладнанням, інвентарем, а також проводять капітальний ремонт і поточне утримання приміщень;

➤ **санаторно-епідеміологічна служба:** організовує й веде роботи з матеріального забезпечення, проводить капітальний ремонт і здійснює поточне утримання закладів. Сюди ж відносяться видатки на утримання лабораторій, що безпосередньо обслуговують ці заклади, а також видатки на підготовку й розповсюдження серед населення інформації з питань охорони здоров'я;

➤ **поставка медичної техніки:** медичного обладнання, інструментів, протезів та іншої продукції, що використовується в медичній практиці;

➤ **прикладні дослідження та експериментальні розробки,** пов'язані із запобіганням, діагностикою, лікуванням та розповсюдженням захворювань.

Кошти Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів місцевого самоврядування, асигновані на охорону здоров'я, використовуються для забезпечення громадянам гарантованого рівня медико-санітарної допомоги, фінансування державних і місцевих програм охорони здоров'я, фундаментальних досліджень з цих питань. Кошти, не використані закладом охорони здоров'я, не вилучаються і відповідне зменшення фінансування на наступний період не проводиться.

Відомчі та інші заклади охорони здоров'я фінансуються, як правило, за рахунок підприємств, установ, організацій, які вони обслуговують.

Світовою практикою застосовуються дві моделі фінансування охорони здоров'я:

- державна – фінансування здійснюється з державного бюджету (Великобританія, Канада, Італія, Австралія);
- змішана (бюджетно-страхова) – передбачає фінансування цільових програм й оплату медичної допомоги малозабезпечених, соціально-незахищених верств суспільства за рахунок держави й органів місцевого самоврядування. За тих, хто працює, платять підприємства й установи (Фінляндія, Швеція, Норвегія, США).

Ця модель передбачає страхування громадян за кошти Державного бюджету України, коштів підприємств, установ й організацій та власних внесків громадян.

Однією з головних функцій держави є *соціальний захист і соціальне забезпечення*. Держава законодавчо гарантує виконання програм, пов'язаних з вирішенням питання соціальної захищеності та соціального забезпечення громадян через:

- виплату пенсій і допомоги коштами державного бюджету, що перераховуються до Пенсійного фонду України на виплату пенсій;
- військовослужбовцям строкової служби та їхнім сім'ям, а також усі надбавки до пенсій з державного бюджету;
- пільги ветеранам війни й праці;
- допомога сім'ям з дітьми;
- інші види соціальної допомоги.

Соціальне забезпечення полягає в наданні соціальної допомоги особам, або групам осіб з особливими потребами – неповнолітні, інваліди, молодь та ін.

Організація й управління діяльністю *житлового та комунального господарства*, проведення оцінки результатів їхньої діяльності об'єднується категорією “Житлово-комунальне господарство”.

До комунального господарства належать заклади, відомства, управління, пов'язані з розробкою та організацією всіх аспектів діяльності в галузі постачання питною водою, гарячою водою, теплопостачання, каналізації, а також очистка води, регулювання цін. Невід'ємною частиною робіт є заходи благоустрою міст, райцентрів, селищ міського типу, а також питання готельного господарства.

Житлово-комунальні послуги супроводжуються видатками на санітарні заходи, пов'язані зі збором і вивезенням сміття й відходів, експлуатацією каналізаційних систем й очисткою вулиць (поливання вулиць, вивезення снігу, освітлення вулиць) та утриманням підприємств побутового обслуговування, ремонтно-будівельних робіт.

Видатки “Культура і мистецтво” охоплюють організацію діяльності в галузі культури й мистецтва. Правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури закріплені в законодавстві України про культуру за такими напрямками:

- реалізація суверенних прав України в розвитку культури;
- відродження і розвиток культури української нації та культур національних меншин, які проживають на території України;
- забезпечення свободи творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, професійної та самодіяльної художньої творчості;
- вільний доступ до культурних цінностей;
- соціальний захист працівників культури.

Ці видатки спрямовані на фінансування заходів:

- мистецтво: творчі спілки, театри, філармонії, музичні колективи й ансамблі, мистецькі заклади;
- культура: бібліотеки, музеї та виставки, заповідники, палаци й будинки культури, школи естетичного виховання;
- кінематографія;
- архівна справа;
- інші заходи в галузі мистецтва й культури: державні премії в галузі мистецтва й літератури.

Фінансування установ культури й мистецтва здійснюється за рахунок державного й місцевих бюджетів, коштів від надання послуг, а також коштів підприємств, організацій, громадських об'єднань.

Відповідно до основ законодавства про культуру, для фінансової підтримки цих закладів можуть утворюватися державні та місцеві фонди розвитку культури.

До *видатків “Фізична культура і спорт”* належать:

- фінансування заходів, спрямованих на утримання національних збірних команд України; проведення навчально-тренувальних зборів і спортивних шкіл, організацій, проведення перепідготовки тренерських кадрів, міжнародне співробітництво. Сюди включають субсидії професійним командам або окремим спортсменам;
- фінансова підтримка громадських організацій.

Заходи з фізичної культури й спорту фінансуються за рахунок державного, місцевих бюджетів, добровільних спортивних товариств, благодійних внесків і пожертвувань.

До третьої категорії відносяться державні видатки на регулювання економічної діяльності. У цих розділах відображені такі державні завдання, як економічний розвиток, створення нових робочих місць, організація роботи транспорту, охорона навколишнього середовища.

До *витрат на розвиток економіки* включають такі групи видатків:

- промисловість та енергетика;
- сільське господарство, лісове господарство, рибальство й мисливство;
- транспорт, шляхове господарство, зв'язок, телекомунікації й інформатика;
- інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю;
- охорона навколишнього природного середовища;
- попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій і наслідків стихійного лиха;
- поповнення державних запасів і резервів.

Порядок надання підтримки визначається Кабінетом Міністрів і національним банком, які затверджують Положення про надання підтримки з бюджету. У ньому визначається порядок підготовки, розгляду й затвердження проектів використання коштів, що надаватимуться як державна підтримка, бізнес-планів і проектів санації цих підприємств, відповідальність сторін за додержання умов надання фінансової підтримки.

Фінансова підтримка підприємств з бюджету надається відповідно до рішень Кабінету Міністрів України на поворотній або безповоротній основі з метою запобігання банкрутству, оздоровлення фінансового стану підприємств. Фінансова підтримка підприємству може бути надана на один рік (короткострокова) і на 2–5 років (довгострокова).

На безповоротній основі надається фінансова підтримка за умов:

- якщо збитки, завдані стихійним лихом, перевищують суму коштів, відшкодованих обов'язковим страхуванням;
- для відшкодування витрат підприємствам, яким загрожує банкрутство;
- відновлення платоспроможності окремих підприємств, що мають стратегічний суспільний інтерес.

В інших випадках фінансова підтримка надається на поворотній основі.

Підприємства, які потребують фінансової підтримки для запобігання банкрутству, оздоровлення фінансового стану, складають проекти використання коштів у вигляді проекту санації та бізнес-плану. Зазначені проекти узгоджуються з Міністерством економіки України і подаються на розгляд Міжвідомчої комісії з питань санації державних підприємств, яка подає в Кабінет Міністрів України пропозиції щодо надання підтримки та її обсягів.

Фінансова підтримка галузей економіки й підприємств надається через такі форми:

- відстрочка й розстрочка плати податків та обов'язкових платежів до бюджету;
- списання і реструктуризація податкової заборгованості;
- звільнення від податків окремих підприємств, використання спеціальних режимів оподаткування.

Видатки держави на розвиток сільського виробництва спрямовуються на:

- поліпшення земельних ресурсів;
- сільськогосподарське виробництво – державна програма селекції у тваринництві, птахівництві, закладання і догляд за моло-

дими садами, виноградниками; підтримка селянських господарств та ін.;

- закупівлю сільськогосподарської продукції і техніки;
- дослідні та практичні розробки в галузі сільського господарства;
- цільові державні програми.

За рахунок державних бюджетних коштів фінансуються також видатки на лісове господарство, рибальство, мисливство, водне господарство.

Четверту групу державних видатків формують:

- витрати на обслуговування державного боргу (внутрішнього та зовнішнього);
- витрати на формування державних цільових фондів, які включені до державного бюджету відповідно до Закону України “Про Державний бюджет України” на відповідний рік;
- видатки, не віднесені до основних груп: видатки резервних фондів, видатки на проведення виборів та референдумів, кошти, що передаються до бюджетів інших рівнів.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Дайте визначення економічної сутності державних доходів.
2. Опишіть процес розподілу й перерозподілу вартості суспільного продукту.
3. Охарактеризуйте систему формування державних фінансових ресурсів.
4. Назвіть джерела, за якими формуються державні доходи.
5. Якими методами держава забезпечує мобілізацію державних доходів?
6. Дайте визначення державним видаткам як економічній категорії.
7. Назвіть методи фінансування державних видатків.
8. Які засадничі основи організації державних видатків?
9. Які види державних видатків фінансуються з бюджету України?
10. За якими напрямками фінансується вартість суспільних і соціальних послуг?
11. На виконання яких завдань спрямовуються державні видатки розвитку економіки країни?
12. За які кошти здійснюється обслуговування державного боргу?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

- 1. Вартість валового внутрішнього продукту (ВВП) – це:**
  - 1) амортизаційні відрахування суб'єктів господарської діяльності;
  - 2) прибуток суб'єктів господарської діяльності;
  - 3) податки;
  - 4) оплата праці з нарахуваннями;
  - 5) бюджетні кошти;
  - 6) позабюджетні соціальні фонди.
- 2. Яка послідовність етапів процесу відтворення;**
  - 1) розподіл і перерозподіл створеної вартості;
  - 2) обмін, зміна форми вартості;
  - 3) процес виробництва;
  - 4) споживання;
  - 5) нагромадження.
- 3. Розподіл первинних доходів суб'єктів економічних відносин здійснюється через:**
  - 1) податковий механізм;
  - 2) соціальні відрахування;
  - 3) формування централізованих фондів;

4) формування власних ресурсів.

4. Держава розпоряджається фінансовими ресурсами:

- 1) бюджетної установи;
- 2) національного банку;
- 3) суб'єктів господарської діяльності недержавної форми власності;
- 4) державних страхових компаній;
- 5) цільових фондів;
- 6) державних фінансово-кредитних установ;
- 7) працюючих громадян.

5. Джерела формування державних фінансових ресурсів – це:

- 1) податки;
- 2) доходи від зовнішньоекономічної діяльності;
- 3) платежі громадян;
- 4) фонд споживання – прямі й непрямі податки;
- 5) відрахування, що входять у собівартість продукції;
- 6) власні доходи господарських суб'єктів, громадян.

6. Держава мобілізує доходи через:

- 1) податки;
- 2) позики;
- 3) емісію;
- 4) продаж майна;
- 5) оренду;
- 6) випуск лотерей.

7. Основою організації державних видатків є:

- 1) цільове використання коштів;
- 2) безповоротність коштів;
- 3) економія коштів;
- 4) контроль за використанням коштів.

8. Приховані оборонні видатки фіксуються в:

- 1) державному бюджеті;
- 2) видатках цивільних міністерств;
- 3) видатках на розвиток оборонної промисловості, наукових досліджень;
- 4) видатках на утримання збройних сил.

9. Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення спрямовуються на:

- 1) виплату пенсій і допомоги;
- 2) пільг ветеранам війни й праці;
- 3) допомогу сім'ям з дітьми, інвалідам;
- 4) пільги на відшкодування витрат теплопостачання, каналізації, теплої води.

10. Фінансова підтримка надається підприємствам на безповоротній основі за умов:

- 1) завданих стихійним лихом збитків;
- 2) загрози банкрутства;
- 3) оздоровлення фінансового стану стратегічних об'єктів;
- 4) погашення кредиторської заборгованості.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Державні доходи й видатки

Книги

1. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів [Текст] : [монографія] / [авт. : Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін.] ; за ред. І. О. Луніної ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування ; [ред.: Нестеренко І. І., Олексієнко В. М., Тацій Т. П.]. – К. : [б. в.], 2010. – 320 с.

2. Витрати і доходи домогосподарств України у 2001 році [Текст]. Ч. 3 : Економічні райони. Карпатський економічний район (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. бюл. / Держ. ком. статистики України ; [відп. за вип. І. І. Осипова]. – К. : [б. в.], 2002. – 125 с. : табл. – Б. ц.

Періодичні видання

1. Адамик О. Доходи суб'єктів державного сектору: економічна сутність, вітчизняна та міжнародна інтерпретація / О. Адамик // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 1. – С. 29–36.

2. Апанасюк М. Поняття ренти як доходу / М. Апанасюк // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3 – С. 20–23.

3. Беседін В. Ф. Валовий наявний дохід секторів економіки / В. Ф. Беседін, О. М. Сергієнко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 4. – С. 37–42.

4. Дяченко Я. Я. Пріоритетні напрями державного впливу на формування доходів бюджету / Я. Я. Дяченко, Л. М. Колесник, А. М. Цугунян // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 34–52.

5. Журавлев А. Социально-психологические последствия неравенства доходов / А. Журавлев, А. Юревич // Вопросы психологии. – 2013. – № 4. – С. 45–57.

6. Зварич О. В. Середньострокове прогнозування доходів бюджету та їх взаємозв'язок з макроекономічними показниками / О. В. Зварич // Фінанси України. – 2011. – № 8. – С. 59–75.

7. Каленський М. М. Доходи державного бюджету як дзеркало економіки України / М. М. Каленський // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 10–17.

8. Карпенко М. Когда затраты равны доходам: показатели эффективности инвестиционных вложений необходимо рассчитывать как в абсолютных, так и относительных величинах. Это позволит сравнить их со стоимостью финансирования / М. Карпенко, О. Терещенко // Компаньон. – 2006. – № 3. – С. 46–49.

9. Кислиця О. Я. Проблеми планування бюджетних доходів / О. Я. Кислиця // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8. – С. 270–275.

10. Клівденко Л. М. Вплив доходів державного бюджету на соціально-економічний розвиток України / Л. М. Клівденко, Ю. Б. Прокопишин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 6. – С. 46–49.

11. Кодацький В.П. Окремі питання зростання доходів держави і підприємств / В.П. Кодацький // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 50–55.
12. Кодацький В. Окремі резерви зростання доходів держави / В. Кодацький // Економіст. – 2005. – № 9. – С. 68–69. – Бібліогр. в кінці ст.
13. Кодацкий В. П. Увеличение доходов государства в современных условиях / В. П. Кодацкий // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 54–60.
14. Ласій В. Г. Про динамічні показники “Внутрішньої норми доходу” та “Рентабельності капітальних вкладень” / В. Г. Ласій // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4. – С. 137–141.
15. Луніна І. Бюджетні доходи та податкове повноваження місцевих органів влади / І. Луніна, Н. Фролова // Економіка України. – 2008. – № 6. – С. 37–47.
16. Природоресурсні платежі в доходах бюджету. Шляхи вдосконалення / [В. С. Міщенко, Я. В. Коваль, М. А. Хвесик, О. А. Кучер] // Фінанси України. – 2007. – № 12 – С. 27–37.
17. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 19–28.
18. Пармакли Д. М. Маржинальний доход: особенности расчета и применения в сельском хозяйстве / Д. М. Пармакли // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 149–154.
19. Плескач В. Л. Концептуальні підходи щодо створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу доходів і видатків бюджетів регіонів / В. Л. Плескач // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 41–55.
20. Плескач В. Л. Середньострокове прогнозування доходів Державного бюджету України з допомогою методу експоненціального згладжування / В. Л. Плескач, І. Я. Івасюк // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 58–66.
21. Плотников О. В. Вплив доходів бюджету на формування стабілізаційного фонду: світовий досвід / О. В. Плотников, І. В. Іголкін // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 3–11.
22. Плышевский Б. П. Национальный бюджет и перераспределение ВВП и национального дохода / Б. П. Плышевский // Вопросы статистики. – 2011. – № 5. – С. 45–52.
23. Прісняков В. Ф. Прогрес людства і нерівність доходів / В. Ф. Прісняков // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 32–41.
24. Седлецкий Д. Доходные источники / Д. Седлецкий // Компаньон. – 2006. – № 48. – С. 62–64.
25. Семенова Н. В. Податкова система як інструмент перерозподілу доходів / Н. В. Семенова, В. В. Семенов // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2011. – № 3/4. – С. 70–75.
26. Сергієнко О. М. Еволюція економічної думки щодо процесу формування доходів суспільства / О. М. Сергієнко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5. – С. 11–16.

27. Сергієнко О. М. Створення моделі формування і розподілу доходів на макрорівні: теоретичні та методологічні аспекти / О. М. Сергієнко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 6. – С. 36.

28. Сибірянська Ю. В. Інноваційні підходи до прогнозування і планування доходів бюджету / Ю. В. Сибірянська, Г. М. Котіна // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 72–85.

29. Тимошук С. Визначення доходів та їх склад / С. Тимошук // Вісник податкової служби України. – 2012. – № 2. – С. 6–7. – (Вкладка)

30. Тимченко О. М. Оптимізація структури доходів бюджету: застосування рейтингової оцінки / О. М. Тимченко, Ю. В. Сибірянська // Фінанси України. – 2008. – № 7 – С. 17–27.

Державні видатки

Книги

1. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія / А. А. Нечай. – Чернівці : Рута, 2006. – 263 с.

2. Оцінка системи соціального захисту та соціальних видатків бюджету міста Кіровське [Текст] : аналіт. звіт / [наук. ред. Л. Чорній]. – К. : Центр громад. експертизи, 2009. – 126 с.

3. Порядок обчислення заробітної плати працівників навчальних закладів, видатки на утримання яких здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення [Текст] : зб. нормат. док. та навч.-метод. матеріалів / ІФОЦППК ; [уклад. М. М. Матковська]. – 2-ге вид., випр. та допов. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2011. – 55 с. – (Серія: Довідково-інформаційні матеріали ; вип. 45/11).

Періодичні видання

1. Боярко А. Аналіз бюджетної політики країн ЄС та України у сфері формування та використання державних видатків / А. Боярко, Н. Дехтяр // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 9. – С. 17–21.

2. Булгакова С. Фактори впливу на обсяг та структуру бюджетних видатків / С. Булгакова // Казна України. – 2012. – № 3. – С. 6–10.

3. Волохова І. С. Розподіл видаткових повноважень між рівнями влади: концептуальні підходи до реформування / І. С. Волохова // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 98–105.

4. Зінчук Т. Ю. Економетричні підходи щодо оцінки впливу видатків розвитку та податкових пільг на інвестиційну діяльність України / Т. Ю. Зінчук // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2011. – № 1. – С. 72–79.

5. Запатріна І. В. Стабілізаційний фонд і видатки розвитку / І. В. Запатріна // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 3–20.

6. Затонацька Т. Г. Середньострокове прогнозування бюджетних видатків: зарубіжний досвід / Т. Г. Затонацька, О. А. Шиманська // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 67–77.

7. Захожай К. В. Статистичне прогнозування загального фонду видатків на охорону здоров'я Державного бюджету України на 2014 рік / К. В. Захожай // Статистика України. – 2012. – № 2. – С. 76–79.

8. Захожай К. В. Факторний аналіз динаміки видатків держбюджету України протягом 2002–2011 років / К. В. Захожай // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 256–263.

9. Захожай В. Статистична оцінка ефективності структурної політики щодо використання видатків місцевих бюджетів України / В. Захожай, А. Матковський, К. Захожай // Персонал. – 2008. – № 2. – С. 39–44.

10. Лозова О. М. Державні видатки як інструмент регулювання економіки України / О. М. Лозова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 5. – С. 35–41.

11. Ломоносова А. В. Удосконалення фінансування видатків на оплату праці науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів / А. В. Ломоносова // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 77–87.

12. Лопушняк Г. С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки / Г. С. Лопушняк // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 38–46.

13. Лук'яненко О. Обмеження у здійсненні видатків як інструмент ефективного та економного використання бюджетних коштів / О. Лук'яненко // Казна України. – 2011. – № 2. – С. 23–25.

14. Луніна І. Політичні та економічні фактори зміни рівня державних видатків / І. Луніна // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 12–19.

15. Мамонова Г. В. Ефективність видаткової частини бюджету України / Г. В. Мамонова, К. Д. Салямон-Міхеєв // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 147–153.

16. Монаєнко А. О. Класифікація видатків на освіту та науку / А. О. Монаєнко // Держава і право. – 2007. – № 38. – С. 502–508.

17. Монаєнко А. Суть і значення розподілу видатків бюджету / А. Монаєнко // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. – 2006. – № 1. – С. 132–141.

18. Нечай А. Публічні фонди та публічні видатки як категорія фінансового права / А. Нечай // Право України. – 2004. – № 4. – С. 60–63.

19. Осецький В. Л. Державні видатки в реалізації бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку України / В. Л. Осецький, П. А. Мороз // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 103–111.

20. Павлюк К. В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання / К. В. Павлюк // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 30–46.

21. Полозенко Д. В. Видатки державного бюджету на соціальний захист сільського населення / Д. В. Полозенко, Н. О. Квітко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 33–44.

22. Полозенко Д. В. Видатки бюджету на розвиток людського капіталу / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 15–23.

23. Ривак О. Соціальні видатки бюджету як джерело розвитку людського капіталу / О. Ривак // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 7. – С. 35–42.
24. Сафонова Л. Д. Теоретичні засади управління видатками бюджету / Л. Д. Сафонова // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 100–110.
25. Снісаренко О. Б. Оптимізація структури видатків бюджетів регіону як інструмент підвищення Податкового потенціалу / О. Б. Снісаренко, Ю. Ю. Гусєва // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 92–99.
26. Солдатенко О. Глобальний бюджет як метод фінансування видатків на охорону здоров'я / О. Солдатенко // Юридична Україна. – 2010. – № 9. – С. 50–54.
27. Солдатенко О. Категорія “видатки” за законодавством України та країн Центральної Європи / О. Солдатенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 1. – С. 45–47.
28. Телюк К. Формування та місце видатків державного бюджету в управлінні державними фінансами / К. Телюк // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 135–140.
29. Ткаченко Л. Порядок здійснення видатків на реалізацію окремих програм розвитку регіонів / Л. Ткаченко // Казна України. – 2012. – № 2. – С. 19–21.
30. Федчук С. Видатки на інноваційну діяльність та проблеми їх правового регулювання / С. Федчук // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 138–141.
31. Федчук С. Публічні видатки та їх класифікація в сучасній державі / С. Федчук // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 92–96.
32. Чернадчук В. Передача права на здійснення видатків бюджету / В. Чернадчук // Право України. – 2008. – № 7. – С. 58–60.
33. Чугунов І. Я. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету / І. Я. Чугунов, О. А. Самошкіна // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 37–44.
34. Чуницька І. Видатки бюджету та збільшення їх позитивних ефектів на формування фінансового потенціалу держави / І. Чуницька // Економіст. – 2009. – № 2. – С. 52–55.
35. Швець С. М. Дослідження факторів впливу на обсяг сукупних видатків Державного бюджету України / С. М. Швець // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 7/8. – С. 25–32.

Розділ 3. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

3.1. Сутність і призначення бюджету держави.

3.2. Бюджет – основний фінансовий план.

3.3. Основи бюджетного устрою. Бюджетна система України.

3.4. Бюджетний процес і його учасники.

3.5. Організація бюджетного процесу.

3.1. Сутність і призначення бюджету держави

Економічні відносини між державою, юридичними особами й громадянами формуються за допомогою бюджетного механізму ресурсів і перерозподілу доходів. **Бюджет** як метод інституційного механізму забезпечує ефективну за обсягами та структурою ресурсів і надає грошові кошти для фінансування затрат на виконання державою своїх функцій на безповоротній основі. Завдяки бюджетному методу, акумулюється і витрачається значна частина бюджету. Інша частина формується і використовується на кредитній основі: надходження у формі внутрішніх позик, іноземних кредитів і витрати у вигляді бюджетних позик, кредитів іншим державам.

Економічний зміст бюджетних відносин визначається об'єктами грошових відносин, які є джерелами формування дохідної бази бюджету є валовий внутрішній продукт, частина якого у вигляді прибутку й заробітної плати виступають як джерела безповоротного формування бюджетних доходів; національне багатство, частина якого, через механізм приватизації об'єктів державної власності і муніципальної, продажу золотовалютних резервів, слугують джерелом безповоротного формування бюджетних коштів; тимчасово вільні грошові кошти підприємств, збереження громадян, залучені державою на поворотній основі й у вигляді позик (через продаж на фінансовому ринку облігацій та інших цінних паперів, отримання кредиту під за-

ставу, державного пакета акцій підприємств) для поповнення бюджетних доходів; нарешті, іноземний фінансовий капітал, що залучається державою у вигляді державних позик від окремих держав або міжнародних фінансово-кредитних установ, для поповнення бюджетних доходів.

Видатки *бюджету* виражають фінансові відносини, пов'язані з виконанням державою конституційних функцій – економічної, соціально-оборонної, стабілізаційної та інших. Отже, економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом грошових коштів держави, та їхнє використання називаються бюджетними.

Історія становлення бюджету

Цікавим є те, що формування бюджетних відносин у прикладному аспекті базується на історичному процесі еволюції суспільства – від трансформації натурального господарства в грошове становлення держави з її економічною та фінансовою системами.

Термін “бюджет” поширився в офіційних документах лише на початку ХІХ ст. Французький економіст Р. Штурм у своїй роботі “Бюджет” систематизував погляди вчених щодо сутності бюджету як законодавчого акта, офіційного звіту, відомості рівноваги державних доходів і видатків. Полярність визначення бюджету як економічної категорії відображає її складну природу.

На початку ХХ ст. було сформульовано визначення поняття бюджету, яке стало класичним: “*Державний бюджет* є акт, що містить попереднє схвалення доходів і видатків”¹

Подальший розвиток суспільних наук, у тому числі права, фінансів, вплинув на формування поглядів, суспільності й ролі бюджету. За теорією права, “закон” – це акт, що схвалюється вищим представницьким органом державної влади. А періодичність прийняття законів про державні бюджети не надає самим бюджетам ознак закону². Бюджет не встановлює загальнообов'язкові норми, а регулює

¹ Штурм Р. Бюджет (перевод А.С. Изгоева). – Санкт-Петербург, 1907 г. – С. 4.

² Титхин Т.Н. Основные организационные принципы системы публичного хозяйства.

відносини бюджетний кодекс. Утім бюджету надається особливий статус, який передбачає ухвалення закону, що регламентує бюджетні відносини на поточний рік. Це стосується державного бюджету. Щодо *місцевих бюджетів, держава не видає щорічних законів*.

Однак за Тлумачним словником В. Даля *бюджет* визначається як “кошторис, облік, розрахунок, розпис, рахунок доходів і видатків... державний кошторис”. За словником Брокгауза (1861 р.) під *бюджетом, з державницької* точки зору, слід розуміти загальний орієнтовний закон, на основі якого складається *розпис*.

Професор (російський) І. Н. Озеров у роботі “Основи фінансової науки” (1910 р.) досліджував розбіжності між поняттями “бюджет” і “розпис”. За його визначенням, *бюджет* є планом ведення державного господарства на певний проміжок часу. Цифровим вираженням цього плану, що затверджується законодавчою владою, є розпис.

За формуванням ученого, розпис є лише додатком до бюджетного закону певного конкретного випадку. Бюджет визначає загальні норми складання й затвердження фінансового плану, а розпис представляє сам фінансовий план на певний період часу. Розпис є цифровою частиною плану ведення державного господарства.

З’ясування змісту поняття державного бюджету вплинуло на еволюцію стосовно його визначення та визначення бюджетного розпису.

Фінансова думка за радянських часів дає різноманітні приклади визначення державного бюджету, який розглядається, як:

- економічна категорія;
- фінансовий план держави;
- централізований фонд грошових коштів;
- централізована ланка фінансової системи.

За визначенням В. М. Радіонової (російська вчена), *державний бюджет* як економічна категорія виражає фінансові відносини, що виникають між державою та іншими учасниками суспільного виробництва в процесі планомірного розподілу й перерозподілу вартості суспільного продукту утворення централізованого фонду грошових коштів держави.

Законодавчими актами за радянських часів бюджет характеризувався виключно як фінансовий план держави. Радянська фінансова наука зосереджувала свою увагу на дослідженні державного бюджету, а не бюджету загалом. За умов соціалізму державний бюджет обіймав усі інші види бюджетів, які не були самостійними.

Підхід щодо з'ясування суті бюджету як фінансового плану зберігся в законодавчих документах із фінансових питань і нині.

Бюджет, за визначенням Бюджетного кодексу України, – це “план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань, функцій, які здійснюються органами державної влади, Автономної РК та органами місцевого самоврядування”.

Запровадження засад самостійності кожного бюджету дало змогу вести мову про бюджет як про державний.

Нині державний бюджет як сутність бюджетів країни замінено поняттям “зведений бюджет”. Бюджет, який складається на рівні країни для задоволення загальнодержавних потреб, називається *загальнодержавним бюджетом*.

Українські вчені зробили вагомий внесок у вивчення бюджетних питань і розбудови бюджетної системи України. Серед тих, чий праці виходили наприкінці XIX – на початку XX ст., були М.І. Туган-Барановський, М.Х. Мирнікова.

Дослідження бюджетних відносин проводиться і сучасними вченими, оскільки особливості формування дохідної бази та напрями використання бюджетних коштів вирізняються в різних економічних системах.

Для порівняння: економічна система радянських часів була сформована на засадах розподільних і перерозподільних відносин і відпрацьованих правилах господарювання. За теорією інституціоналізму, ринкова економіка є системою глобального обміну, ефективність якого забезпечують економічні обмеження. Напрацьовані правила господарювання, відшліфована правова система, загальновизнаний етичний кодекс взаємодії, сформовані ринкові інститути, традиції державного регулювання. У сукупності всі умови формують інститу-

ційне середовище, яке визначає абсолютно специфічні риси й особливості конкретного господарського механізму, той мікросвіт економіки, що найбільш чітко характеризує неповторність зовні подібних систем у різних державах. За формулюванням німецького вченого В. Ойкена³, економічний процес завжди й усюди протікає в рамках певних форм, тобто історично заданого господарського порядку. Узагальнюючи існуючі в економічній практиці підходи до визначення та трактування поняття “бюджет” представимо у вигляді схеми (рис. 5)⁴.

Законодавство встановлювалося десятиліттями, а окремі базові принципи та положення не змінювалися вже кілька століть. Внесення ж поправки є тривалим і непростим, вимагає складних процедур. Так, у США обсяги фінансування бюджетних *агенцій* і видаткові програми змінюються з року в рік лише на незначний відсоток.

Інкременталістський шлях трансформації бюджетної системи стосується не тільки загальних обсягів доходів і видатків, але й структурних параметрів бюджету.

У нашій державі об’єктивні потреби швидкої трансформації практично всіх його підсистем привели до обрання шляху радикального реформування. Це пояснюється виникненням законодавчих помилок у законодавчому процесі. У результаті бюджетна система України має надмірний перерозподільний характер. З іншого боку, в Україні первинний розподіл доходів серед громадян досить нерівномірний, тому існує необхідність вирівнювання добробуту, обсягів державного сектору. Існують суттєві розбіжності між суспільними запитами й практикою.

У державах з більш однорідним за доходами населенням, які не потребують масштабного бюджетного перерозподілу, спостерігаються “великі” бюджети. Отже, чим більша “обмінна” суть бюджету, тим значніші його розміри відносно ВВП. Для цього потрібно змінювати самі політичні обмеження, інституційне середовище, у якому твориться бюджетна політика.

³ Ойкен В. Основы национальной экономики. – М.: Экономика, 1996.

⁴ Ковальчук С.В., Форкун І.В. Фінанси. – Львів: Новий світ–2000, 2005. – С. 198.

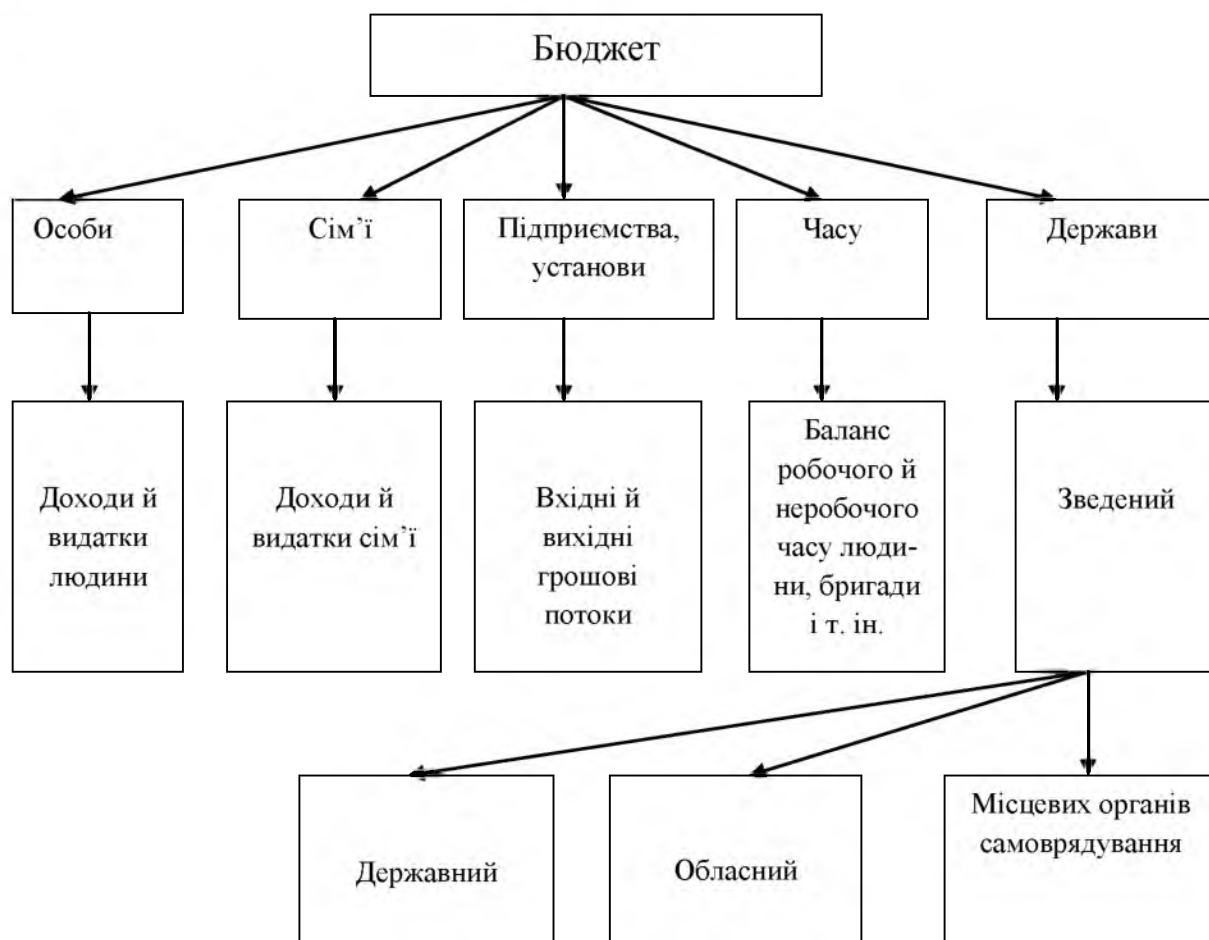

Рис. 5. Види бюджету

Утім, незважаючи на наявність відмінностей у функціонуванні бюджету в різних економічних системах, спільним є те, що бюджет – надійний й ефективний інструмент регулювання економічних і соціальних процесів через законодавчі акти, які жорстко регулюють використання бюджетних коштів (рис. 6).

Конституція України визначає загальні положення формування бюджету. На виконання засад і положень Конституції України був розроблений і прийнятий Бюджетний кодекс України. Він є основою прийняття закону про Державний бюджет України, який визначає розмір видатків держави на загальносуспільні потреби, та інших законів, що регулюють окремі питання бюджетних відносин.

Головна частина бюджетних відносин формується в процесі розподілу й перерозподілу вартості національного доходу. При пер-

винному розподілі НД у державному бюджеті зосереджуються грошові кошти у вигляді:

- частини податку на добавлену власність;
- відрахувань на соціальне страхування.

Рис. 6. Бюджетне законодавство України

На етапі вторинного розподілу НД у державному бюджеті накопичуються кошти через проведення:

- різних видів платежів;
- внески;
- податки.

*Роль бюджету в
управлінні
економікою держави*

Бюджет є основним інструментом здійснення фінансової політики держави. У доходах бюджету відображається податкова політика, у видатках – пріоритетні напрями вкладень коштів.

Держава впливає на розвиток економіки шляхом мобілізації та використання бюджетних коштів, формування фондів споживання і нагромадження – створення сприятливого фінансового середовища для швидкого розвитку економіки, забезпечення макроекономічної рівноваги.

Бюджет як інструмент регулювання розвитку економіки України має свої особливості. Їхня суть полягає в тому, що бюджету належить провідне місце в системі регулювання економіки держави з перехідним характером. Адже формування економіки України вимагає не тільки реформування відносин власності, а й визнання за територіями власника на засоби виробництва, землю, надра землі, водні ресурси, що створює необхідні передумови для формування нового економічного механізму.

Зрушенню структури економіки передуює розрахунок виробничої раціональної структури господарства, яка забезпечує високий рівень ефективності виробництва. Така комплексна програма має представляти систему заходів законодавчого, організаційного, економічного характеру із чіткою постановкою цілей, розрахунком необхідних ресурсів. У цих умовах повинна діяти складна, розгорнута система розподілу й перерозподілу доходів на таких засадах:

- установлення залежності між зусиллями влади та формування доходів відповідних бюджетів;
- установлення зацікавленості місцевих органів влади в пошуку й мобілізації фінансових ресурсів адміністративного вилучання доходів для бюджетів вищого рівня.

Проте сьогоднішня практика зведеного бюджетного планування у своїй основі зберігає риси старого механізму перерозподілу фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи. У 2013 р. частка державного бюджету у зведеному становила 77,6%. Це дає підстави говорити про високий рівень централізації в розподілі і перерозподілі фі-

нансових ресурсів. Відповідно, держава має надавати фінансову допомогу на проведення структурної перебудови економіки, на впровадження нових технологій, підтримки комплексної програми енергозбереження. Ці витрати не дуже привабливі для банківського кредитування і залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій. Бюджетної підтримки в розвитку сучасного високотехнологічного виробництва потребують машинобудування, вугільна та легка промисловість.

Державної підтримки потребує агропромислове виробництво: охорона земель, охорона й захист лісів, водних ресурсів, здійснення національних досліджень, організація соціального захисту села. Важливим напрямом впливу бюджету на економіку села є перегляд митних тарифів на імпорт окремих видів сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів; проведення цінової політики, спрямованої на досягнення паритетності товарообміну між сільськогосподарським виробництвом та іншими видами виробництва національної економіки.

Державні видатки не тільки позитивно впливають на темпи зростання економіки, важливо також, яка їхня функціональна структура бюджетних ресурсів та який очікуваний рівень їхньої віддачі.

В останні роки на поточні видатки направляється 81,0 відсотка видатків Державного бюджету України, а на капітальні – 19,0 відсотка, з них 49,7 – трансферти установам, організаціям.

Перебудова структури видатків є однією зі складових упроваджувальних заходів, спрямованих на структурну перебудову економіки та її стабілізацію. З падінням рівня інфляції скорочуються видатки і, якщо скороченню підлягає споживання, а не капіталовкладення, то вищі внутрішні заощадження повинні привести до збільшення капіталовкладень (не у вигляді придбання обладнання для установ) і забезпечити зростання. Але залежно від того, який тип споживчих видатків, якими є реакція приватного господарства та заходи в інших видах виробництв, приріст виробництва може скоротитися принаймні за невеликий проміжок часу.

З іншого боку, на рівень й склад видатків значною мірою впливають заходи структурної перебудови й стабілізації економіки – зміни

процентних ставок уливають на обслуговування внутрішнього боргу. Зовнішній борг і витрати на імпорт залежать від обмінного курсу, індексовані заробітна плата, пенсії залежать від рівня інфляції, а попит на певні програми (охорона здоров'я) пов'язаний з рівнем доходів.

Водночас зміна відсоткових ставок й обмінного курсу, інфляція та зростання доходів впливають на доходи держави.

Оцінка економічного й соціального розвитку України вказує на те, що державні капітальні вкладення були основою важеля державної економічної політики, спрямованої на забезпечення структурної перебудови економіки. В Україні не було практики проведення оцінки державних інвестицій, конкретних державних програм. Таку оцінку мають провести незалежні установи шляхом збору й аналізу даних і завершувати поданням звіту відповідним органам. Якісну оцінку державних інвестицій слід провести, передусім, в областях, де простежується марнотратство державних коштів. Оцінку інвестиційних проектів, установлення їхньої корисності можна проводити за допомогою відомих наукових методів, таких як: відношення очікуваного доходу до витрат, період окупності державних програм. У такий спосіб можна домогтися оздоровлення фінансів регіону; розподіл і перерозподіл доходів поставити бюджети у залежність від ресурсів, створених на території. Самі розміри відрахувань у бюджети мають відповідати рівню економічного й соціального розвитку регіону.

В кінцевому підсумку стає зрозумілим, що в умовах ринкових відносин діє складна розгорнута система розподілу й перерозподілу доходів, зокрема, надходжень у бюджет. Це вимагає нової системи побудови нормативів розподілу доходів, диференціацій та їхніх кількісних характеристик.

Функції бюджету

Економічна суть бюджету держави як економічної категорії виражається в його функціях – розподільній, контролюючій і функції із забезпечення існування держави.

Розподільча функція зумовлена тим, що у відносини з бюджетом вступають усі учасники суспільного виробництва незалежно

від форми власності та галузі діяльності. Об'єктом бюджетного розподілу й перерозподілу є чистий дохід суспільства. Однак це не виключає можливості перерозподілу через бюджет і частини вартості необхідного продукту (податок на доходи фізичних осіб), а іноді й національного багатства.

Завдяки розподільній функції бюджету відбувається накопичення грошових коштів у руках держави та їхнє подальше використання задля задоволення суспільних потреб. У результаті розподілу й перерозподілу відбувається формування грошових коштів – державного й місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, фондів пенсійного забезпечення та інших цільових фондів.

Держава через розподільну функцію втручається в процес суспільного виробництва–регулювання господарської діяльності підприємств, підсилення виробничої активності підприємств.

Через бюджет держава впливає на процес формування НД, накопичення грошових коштів, галузь споживання, процеси демонополізації економіки й усупільнення виробництва.

На кінець, ні одна ланка фінансової системи не здійснює такого багаторівневого (республіканського, обласного, міського бюджетів) перерозподілу грошових коштів, як бюджет.

Контролююча функція полягає в тому, що бюджет об'єктивно, через формування та використання коштів держави, віддзеркалює економічні процеси, які відбуваються в структурних ланках економіки. Під час формування доходів бюджету контроль здійснюється за достовірністю і правильністю стягувань різноманітних платежів, податків, дотримання встановлених пропорцій між ними, визначення податкової бази, дотримання міри пільгового оподаткування, термінів поступлення доходів. При розподілі бюджетних коштів контролюється ефективність їхнього використання їхньому цільовому призначенню.

Бюджетний контроль здійснюється за створенням, розподілом і перерозподілом сукупного продукту, валового внутрішнього продукту, національного доходу, чистого доходу, за пропорціями, що складаються в процесі перерозподілу національного доходу. У перехідних

умовах бюджет є основним інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Надходження до бюджету прямо залежить від стану виробництва. У свою чергу, можливість утримувати соціальну сферу, забезпечувати соціальні гарантії населенню залежать від стану надходжень до бюджету. Формування доходів і видатків бюджету пов'язане з основними макроекономічними показниками розвитку держави на відповідний рік (табл. 3).

У 2010 році частка доходів зведеного бюджету України становила 28,7 відсотка. У 2011 р. підвищується до 30,3 відсотка, а у 2012–2013 рр. зростає, відповідно, до 31,6 і 31,2 відсотка.

Видатки зведеного бюджету у 2010 році становили 34,5 відсотка до ВВП, у 2011 – поамітно знизилися – 31,7 відсотка, у 2012–2013 рр. ця частка стрімко зростає, відповідно, до 35,0 і 34,3 відсотка.

Таблиця 3

**Співвідношення показників бюджету України
з валовим внутрішнім продуктом (у %)**

Показники	Роки			
	2010	2011	2012	2013 (9 міс.)
ВВП, млрд грн	1 095,0	1 314,0	1 408,9	1 046,1
Питома вага доходів бюджету у ВВП	28,7	30,3	31,6	31,2
Питома вага видатків бюджету у ВВП	34,5	31,7	35	34,3
Питома вага дефіциту бюджету у ВВП	5,9	1,7	3,8	3,4

Світовий досвід переконує, що роль держави в розподільних процесах має зростати, і бюджет у цьому плані є найдосконалішим засобом для здійснення державою зазначеної функції. У більшості країн світу через бюджет перерозподіляється від 30 до 50 відсотків ВВП. Проблема полягає в тому, як віднайти виважені форми й методи цього перерозподілу, що в умовах України є найважливішим.

Функція забезпечення дієвості держави – передусім створення матеріально-фінансової бази функціонування держави, утримання апарату держави, президентської влади, законодавчої й виконавчої влади, правоохоронних і митних органів, податкової служби. У структурі витрат державного бюджету на зазначені цілі у 2010 р. припало 3,2 відсотка ВВП, або 12,4 відсотка від усіх видатків бюджету, а в 2012–2013 рр. ці витрати складали, відповідно, 3,8 і 14,0 відсотка.

Суттєві витрати несе Україна на утримання дипломатичних представництв, внески в міжнародні організації, представником яких є Україна. На них держава тратить від 2,5 до 5 відсотків державного бюджету.

Посилення функцій, які виконує бюджет, значною мірою залежить від чинників економічного рівня, соціального та політичного характеру.

Фактори впливу на формування державного бюджету

Виходячи з того, що бюджет, з одного боку, є передумовою і результатом розвитку суспільства можна виділити фактори, які впливають на формування бюджету та його вико-

ристання. Поміж них слід виділити такі групи:

- а) економічні;
- б) соціальні;
- в) політичні.

Економічні чинники великою мірою зв'язані з макроекономічними процесами, що відбуваються у сфері суспільного виробництва.

Сюди належать:

- сукупний продукт;
- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- національний дохід;
- економічне зростання (спад) виробництва;
- продуктивність праці;
- співвідношення між розвитком груп А і Б;
- податкова політика (ставки податків, податкові пільги, види й структура податків).

До численних економічних чинників бюджетного планування слід віднести й *інвестиційні затрати* в розвиток господарства, співвідношення коштів, що йдуть на споживання і накопичення.

Соціальні фактори формування і використання бюджету значною мірою зумовлені особливостями відтворення робочої сили й населення в цілому. Сюди треба віднести фінансові кошти, що направляються на освіту, охорону здоров'я, соціально-культурні заходи, соціальний захист населення, а також величину суспільного фонду споживання, обсяг і рівень заробітної плати різних категорій працюючих, розмір споживчої корзини та інше.

Політичні фактори безпосередньо зв'язані із забезпеченням обороноздатності країни й підтримкою правопорядку, посилення законодавчої і виконавчої влади. Іншими словами, здійснення регулюючих функцій демократичної держави.

Отже, призначення держави – це створення матеріальної основи для реалізації демократичною державою своїх регулюючих функцій.

Вище розглянуті функції бюджету об'єктивні рівно ж як об'єктивно і сама категорія “бюджету”. Однак використання бюджету як інструменту розподілу, контролю та забезпечення виконання державою своїх функцій можливо тільки при створеному державою належному механізмі, який є втіленням бюджетної політики й відображає конкретну спрямованість бюджетних відносин у галузях економічного, соціального розвитку, здійснення екологічних, природо заповних заходів.

Роль державного бюджету в регулюванні економічними, соціальними процесами проявляє себе через бюджетний механізм, який є ланкою структури фінансового механізму, що адекватно відображає фінансові відносини між суб'єктами бюджетних відносин.

Виходячи з визначення, що фінансовий механізм включає в себе види, форми й методи організації фінансових відносин, засоби кількісного визначення та якісного співвідношення, бюджетний механізм характеризується системою багатьох видів податків, доходів, різноманітних напрямлень використання бюджетних коштів, методів бюджет-

ного фінансування. Регулювання економічними процесами через бюджетний механізм здійснюється шляхом маневрування грошовими коштами, які надходять у розпорядження держави. Інструментом мобілізації грошових коштів у руках держави є бюджет. Саме через маневрування бюджетними (державного бюджету, місцевих бюджетів) можна впливати на темпи й пропорції розвитку суспільного виробництва в цілому.

Через такі фінансові інструменти, як податки, обсяг фінансування, державні інвестиції, бюджетні програми, можна впливати на різноманітні сторони господарювання, що сприятиме прискоренню, оновленню основних виробничих фондів, інновацій та ін.

Функціонування бюджетного механізму відбувається за допомогою особливих економічних форм – доходів і видатків, які виражають послідовні етапи перерозподілу вартості суспільного продукту, що концентрується в руках держави. Кожна з них має специфічне суспільне призначення, доходи слугують фінансовою базою діяльності держави, видатки – задоволенням суспільних потреб.

3.2. Бюджет – основний фінансовий план

У практиці розрізняють такі поняття: бюджет як економічна категорія; бюджет як основний фінансовий план.

Бюджет як фінансовий план – це система формування і використання централізованих грошових коштів. Із цієї точки зору бюджет як фінансовий план являє собою законодавчо встановлений розпис державних доходів і видатків та відображає економічну, соціальну, військову, зовнішню політику держави. Фінансовий план держави формується на основі прогностичних показників соціально-економічного розвитку країни на поточний рік. Узагальнені показники й структура доходів і видатків органічно пов'язані з обсягами ВВП, доходу та визначаються податковою системою й бюджетно-фінансовою політикою держави.

Бюджет держави входить у загальну систему фінансових планів України й займає поміж них домінуючу ланку, є координуючою і провідною ланкою, завдяки чому забезпечуються утворення та функціонування єдиної системи планів країни.

До складу єдиної системи фінансових планів України входять:

1. Державний бюджет України.
2. Місцеві бюджети.
3. Бюджети соціального страхування і соціального забезпечення населення.
4. Бюджет Пенсійного фонду України.
5. Баланси доходів і видатків державних, приватних, спільних підприємств й організацій.
6. Фінансові плани громадських організацій.
7. Кошториси організацій невиробничої сфери.
8. Фінансові плани державного і приватного майнового й особистого страхування.

Взаємозв'язок між державним бюджетом і системою фінансових планів України полягає в тому, що фінансові плани підприємств, акціонерних товариств і галузей матеріального виробництва складаються у вигляді спеціального розділу “Взаємовідносини з бюджетом”. У ньому відображаються суми платежів у бюджет й асигнувань з бюджету.

Фінансовий план держави взаємопов'язаний із балансом грошових доходів і видатків громадян. У дохідній частині балансу показані зарплата, пенсії, стипендії, інші виплати, а у видатковій частині – обов'язкові платежі в бюджет (податки, платежі) і страхові відрахування в Пенсійний фонд.

Доходи бюджету являють собою грошові канали акумулювання в бюджетній системі значної частини грошових надходжень, які виражають відносини між державою, з одного боку, та юридичними особами й громадянами, з іншого боку.

Головним джерелом надходжень у бюджет є ВВП. Наступним джерелом є національне багатство – доходи від приватизації держав-

ної і муніципальної власності, від продажу земельного запасу надходять у бюджет.

Отже, економічний зміст доходів бюджету визначається об'єктами грошових відносин, які є джерелами формування доходів, частини бюджету. Це, передусім, ВВП, частина якого через прибуток, заробітну плату, через податковий механізм є джерелом безплатного формування бюджетних доходів. Це – національне багатство, частина якого слугує джерелом безплатного формування бюджетних доходів через механізм приватизації об'єктів державної і муніципальної власності й реалізації золотовалютних резервів. Це й тимчасово вільні грошові кошти підприємств і жителів України, що залучаються державою на основі повернення через продаж на фінансовому ринку облігацій, отримання кредиту під заставу державного пакета акцій великих підприємств з системою поповнення бюджетних доходів. Це, зрештою, іноземний фінансовий капітал, який залучається в кредитній формі (через отримання позик від інших держав або міжнародних фінансово-кредитних установ) задля поповнення бюджету.

В Україні бюджет як фінансовий план має певні відмінності від бюджету як економічної категорії, оскільки до нього включаються фонди цільового призначення. Включення цих фондів до бюджету зумовлено двома причинами:

- надання їм законодавчої сили;
- необхідністю здійснення державного контролю за цими коштами.

Стан бюджету як фінансового плану характеризується трьома показниками:

- 1) рівновага доходів і видатків;
- 2) перевищення доходів над видатками;
- 3) бюджетний дефіцит – перевищення видатків над постійними доходами.

Рівновага доходів і видатків – це збалансованість доходів і видатків, їхня рівність. Перевищення доходів над видатками означає економічну й фінансову стабільність. Найскладнішим явищем є бюджетний дефіцит.

Дефіцит бюджету – це складне явище, яке не може мати однозначної оцінки. Сьогодні в більшості країн світу дефіцит бюджету складає від 2 до 15% ВВП при середньосвітовій його величині 4,5%.

Бюджетний дефіцит негативно впливає на економіку, зокрема стимулюючи інфляційні процеси. Він є гальмом економічного зростання держави, спричинює негативні соціальні наслідки. Однак у науковій літературі зустрічається твердження, що дефіцит бюджету може мати позитивний вплив на пожвавлення економічного життя. У тих країнах, де добре розвинений ринок державних цінних паперів, величина бюджетного дефіциту має менш відчутний вплив на стан економіки в даному періоді, але його наявність обов'язково буде впливати на господарське життя в майбутньому.

Є різні види бюджетного дефіциту. Розрізняють поняття *стійкий дефіцит бюджету*, який існує в довгостроковому періоді, і *тимчасовий дефіцит*, що викликається касовими розривами у виконанні бюджету або непередбачуваними подіями й обставинами.

За визначенням бюджету як фінансового плану розрізняють бюджет:

- фактичний;
- структурний;
- циклічний.

Відповідно виділяють фактичний бюджетний дефіцит, структурний бюджетний дефіцит, циклічний бюджетний дефіцит. Фактичний бюджет відображає реальні видатки, доходи, дефіцит за певний період; структурний бюджет відображає, якими мають бути видатки, доходи й дефіцит згідно з потенційним обсягом виробництва, а циклічний бюджет показує вплив ділового циклу на бюджет та визначає зміну видатків, доходів і дефіциту, які формуються внаслідок не потенційного розвитку виробництва, а коли економіка країни перебуває в стані кризи або зростання (визначається дією автоматичних стабілізаторів). Циклічний бюджет є різницею між фактичним і структурним бюджетами.

1. *За формою прояву* дефіцит бюджету поділяється на відкритий і прихований:

- відкритий – офіційно визнаний у законі про бюджет;
- прихований – офіційно не визнається.

Його форми:

- завищення планових обсягів доходів;
- включення до складу доходів бюджету джерел покриття бюджетного дефіциту.

2. *За причинами виникнення* бюджетний дефіцит буває:

- вимушений, який є наслідком низького рівня виробництва ВВП і зумовлений недостатністю фінансових ресурсів країни;
- свідомий визначається характером фінансової політики держави. Недостатні ресурси держава мобілізує за допомогою позик. Крім того, використання державних позик необхідне для регулювання фінансового ринку, індикатором якого є державні цінні папери. Для них установлюється мінімальний рівень процентних ставок за максимальної надійності. За їхньою допомогою держава стимулює або стримує фінансовий ринок.

3. *За критерієм впливу на економіку* бюджетний дефіцит поділяється на:

- активний бюджетний дефіцит, який є наслідком свідомого збільшення державних видатків, що спричинює неможливість збалансувати бюджет;

- пасивний дефіцит бюджету, що зумовлений економічною кон'юнктурою як першопричиною накопичення запланованого обсягу бюджетних ресурсів. Таким чином, пасивний дефіцит можна ототожнити із циклічним бюджетним дефіцитом.

Існування бюджетного дефіциту вимагає постійного пошуку шляхів його подолання й в ідеалі збалансування доходів і видатків бюджету. Конкретні заходи в цьому напрямі можуть бути різними, але в результаті зводяться до створення можливостей зростання доходів і скорочення видатків бюджету.

Джерелами покриття дефіциту виступають:

- 1) державні позики;
- 2) грошова емісія.

Використання державних позик вимагає:

- наявності тимчасово вільних коштів у кредиторів держави;
- довіри з боку кредиторів до держави;
- зацікавленості кредиторів (досягається за рахунок високих гарантій повернення боргу й процентної політики);
- наявності реальних доходів від використання позичених грошових коштів, які дають можливість повернути й сплатити проценти.

Із цією метою необхідно:

1) посилити й удосконалити інструменти залучення до інвестиційної сфери особистих заощаджень населення;

2) підвищити рівень податкових вилучень для формування бюджетів усіх рівнів і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності;

3) запровадити контроль економії бюджетних коштів;

4) перейти від бюджетного фінансування до системи надання субсидій, субвенцій, інвестиційних позик суб'єктам господарювання;

5) запровадити науково обґрунтовану систему прогнозування показників, що є основою формування доходів і видатків бюджету, при плануванні використовувати нормативи бюджетної забезпеченості.

Дефіцит Державного бюджету України	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяг дефіциту, млрд грн	9,8	12,5	35,5	64,3	23,6	53,5
У % до ВВП	1,4	1,3	3,9	5,5	1,7	3,8

*Методологічні
засади балансування
бюджету*

Фінансовий стан країни відзначається рівнем збалансованості бюджету за допомогою кількісних та якісних показників. У зіставленні дохідної й видаткової частин бюджету сальдо може характеризувати збалансованість бюджету, набувати форми надлишку (профіцит) або дефіциту, коли видатки перевищують доходи. Незбалансованість

бюджету при його виконанні призводить до накопичення кредиторської заборгованості державного бюджету та створення “прихованого дефіциту бюджету”, який виникає в умовах обліку дефіциту на основі касового виконання.

Перевищення доходів над видатками означає економічну й фінансову стабільність у державі. Найскладнішим явищем є бюджетний дефіцит. Бюджетний дефіцит спричиняє зростання державного боргу – загальної суми накопичених бюджетних дефіцитів минулих літ.

Причини дефіциту

Причинами дефіциту є:

- спад виробництва;
- зниження ефективності функціонування структурних змін в економіці;
- великі воєнні витрати;
- неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання;
- діяльність тіньової економіки;
- нецільове використання бюджетних коштів та інші.

При визначенні дефіциту бюджету позики й кредити в доходи бюджету не враховуються.

За економічним змістом бюджетний дефіцит виражає ту частину видатків, які не можуть бути покриті за рахунок запланованих доходів і потребують з боку уряду певних заходів, спрямованих на його усунення.

У першу чергу це:

- зміни в податковій і кредитній політиці, спрямовані на пожвавлення зростання виробництва;
- скорочення видатків по всіх статтях кошторисів на утримання апарату управління.

В іншому разі дефіцит бюджету стає податком громадян країни.

Дефіцит бюджету явище майже постійне в економіці кожної держави, тому важливого значення набувають його розміри та методи ліквідації.

Для України однією зі складних проблем є визначення реальної величини бюджетного дефіциту, яка відповідала б світовим стандартам.

За методикою розрахунку безпечних обсягів дефіциту для України Т. Вахненко⁵ пропонує 1,2% ВВП. Наявність дефіциту державного бюджету понад 2,3–2,9% ВВП може сприяти погіршенню кон'юнктури фондових ринків в Україні, мати дестабілізуючий характер і негативно впливати на кризову ситуацію.

У всесвітньому вимірі існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту – 4–5% ВВП.

Бюджетний дефіцит, що перевищує 5% ВВП, призводить до різкого зниження інвестиційної активності, що переростає надалі в різноманітні форми кризових явищ.

Види бюджетного дефіциту

У бюджетному менеджменті використовують різні **види бюджетного дефіциту** за:

- формою прояву – відкритий, прихований;
- причинами виникнення – вимушений, свідомий;
- напрямом дефіцитного фінансування – активний, пасивний;
- часом дії – тимчасовий, стійкий.

Офіційно визнаний дефіцит у законі про бюджет на відповідний рік є **відкритим бюджетним дефіцитом**.

Прихований бюджетний дефіцит утворюється за умов завищення обсягів планових доходів і включення в склад доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

Наслідком скорочення обсягу виробництва, національного доходу, обмеженості фінансових ресурсів у країні є **вимушений бюджетний дефіцит** (циклічний бюджетний дефіцит). У цих умовах посилюється жорстка фіскальна політика. Держава намагається знизити рівень оподаткування та збільшуються соціальні трансферти через зниження життєвого рівня громадян. Тому достатньо, аби він балансувався в ході економічного циклу. Уразливим у цій концепції є те, що існує відмінність у глибині й протяжності підвищувальних і понижуючих фаз циклу.

⁵ Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К. : НДФІ, 2004. – Т. 1 / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Гаєць. – 2004. – С. 214.

Свідомий бюджетний дефіцит виникає за умов цілеспрямованої зміни в розмірах державних витрат, податків і сальдо державного бюджету. Задля стимулювання попиту в період економічного спаду уряд знижує ставки оподаткування й збільшує державні витрати. Відповідно, у період підвищення рівня виробництва ВВП створюється бюджетний надлишок.

Активний бюджетний дефіцит виникає у зв'язку зі спрямуванням коштів на інвестування розвитку реальної економіки.

Пасивна форма дефіциту має споживчий характер, оскільки бюджетні кошти спрямовуються на покриття поточних видатків (виплата зарплати в бюджетній сфері, соціальні трансферти).

Перехід від пасивної форми бюджетного дефіциту до активного сприятиме запровадженню практики складання бюджету з позитивним сальдо, поетапного переходу від дефіцитних бюджетів до збалансованих.

Існує твердження, що бюджетний дефіцит може мати позитивні впливи на економіку держави. Із цим твердженням можна погодитися за умови:

- що не дефіцит може сприяти, а джерела його фінансування;
- коли бюджетний дефіцит менший від капітальних вкладень.

Утім при добре розвиненому ринку державних цінних паперів розмір бюджетного дефіциту має менш відчутний вплив на стан економіки в даному періоді, але його наявність обов'язково впливає на господарське життя в майбутньому.

Отже, бюджетний дефіцит свідчить про недостатні фінансові можливості держави забезпечувати виконання своїх функцій за рахунок наявних бюджетних ресурсів, унаслідок чого уряд змушений вишукувати додаткові джерела фінансування державних видатків.

**Джерела
фінансування**

Джерела фінансування дефіциту бюджету охоплюють державні внутрішні та зовнішні запозичення:

- позики й кредити держави (сектор державного управління);
- органів грошово-кредитного регулювання та банківських установ;

- кредити міжнародних організацій, кредити управління іноземних держав;
- кредити іноземних комерційних банків.

Бюджетним кодексом встановлена заборона на використання емісійних коштів Національного банку України на покриття дефіциту державного бюджету.

Джерела фінансування державного боргу на відповідний бюджетний рік встановлюються законом про Державний бюджет України. Вибір кредитора, виду позики й валюти запозичення здійснює Міністерство фінансів України. З боку держави перевага надається запозиченням з найменшою відсотковою ставкою, з бюджетних коштів.

Задля економічної безпеки держави Бюджетним кодексом (ст. 18) визначено обмеження розміру основної суми державного боргу: обсяг боргу не може перевищувати 60% фактичного річного обсягу ВВП. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів України зобов'язаний ужити заходів для приведення її у відповідність до Бюджетного кодексу – вводиться *механізм секвестра* витрат, де пропорційно знижуються державні витрати (на 2, 10, 15 і більше відсотків) щомісячно по всіх статтях бюджету. Практичний обсяг державного боргу встановлюється на кожний бюджетний період, згідно із законом про державний бюджет.

Правове регулювання збалансування доходів і видатків бюджету, регламентація правил прийняття бюджету з дефіцитом є визначальним чинником боргової та бюджетної політики держави. Відповідно до Бюджетного кодексу, з дефіцитом можуть прийматися державний бюджет, бюджет Автономної Республіки Крим і міські бюджети. Ухвалення бюджетів з перевищенням поточних доходів над видатками дозволяється за умови спрямування профіциту бюджету на погашення основної суми боргу. Видатки на обслуговування боргу здійснюються за рахунок коштів загального фонду бюджету.

**Заходи подолання
бюджетного
дефіциту**

Задля мінімізації бюджетного дефіциту та його впливу на рівень економічного розвитку в Україні з боку держави необхідно розробити програму управління бюджетним дефіцитом. В базу цієї програми повинні бути закладені стратегічні основи бюджетної політики, спрямованої на забезпечення динамізму стабільності в розвитку економіки, без чого неможливо домогтися оздоровлення державного бюджету.

Одним із важливих стратегічних завдань є запровадження практики складання бюджету з позитивним сальдо. Для цього потрібно перейти від пасивної форми бюджетного дефіциту до активної – фінансування здійснювати за інвестиційними проектами, котрі сприятимуть економічному зростанню країни.

Адже пасивна форма дефіциту має споживчий характер і значною мірою впливає на кризову ситуацію. ***У цих умовах економічно доцільно здійснювати формування державного бюджету за двома складовими – поточним бюджетом і бюджетом розвитку.***

При складанні поточного бюджету потрібно намагатися досягти його збалансованості (з нульовим сальдо), оскільки поточний бюджет пов'язаний з фінансуванням видатків загальнодержавного рівня. У бюджеті розвитку включати капітальні видатки, які можуть перевищувати доходи. Указаний бюджет матиме від'ємне сальдо. У такий спосіб держава узаконює цільовий характер бюджетного дефіциту, контролює рух зазначених ресурсів для фінансування дефіциту, ретельно вивчає об'єкти фінансування з тим розрахунком, щоб дефіцитні ресурси, виділені на інвестиції, окупилися. З боку держави слід забезпечити контроль за використанням інвестиційних коштів, а також контроль за доходами, оскільки суб'єкти, які отримують прибуток, повинні брати участь у погашенні державного боргу.

Грошова емісія може застосовуватися лише за умов жорсткого контролю за використанням грошей. ***Емісійні кошти*** доцільно спрямовувати в інвестиції. Це сприятиме зростанню ВВП і запобігатиме високим темпам інфляції.

Виходячи з обставин сьогодення, державна політика витрат полягає в тому, що більша частина національного доходу формується у сфері обігу. У цих умовах змінилася й структура розподілу та перерозподілу національного доходу, його інфляційний приріст непропорційно розподіляється між тими суб'єктами, які отримують його для використання. Найбільший тягар інфляції лягає на жителів України та на невиробничу сферу. Тому є необхідність у складанні системи балансів створеного й використаного національного доходу за:

- суб'єктами господарювання;
- невиробничою сферою;
- населенням.

На цій основі можливе більш обґрунтоване вирішення питань раціонального розподілу й перерозподілу національного доходу.

3.3. Основи бюджетного устрою. Бюджетна система України

Методологічні засади бюджетного устрою

Організаційне формування бюджету, як законодавчого акта й фінансового плану країни вимагало тривалого та складного процесу становлення державних фінансів, визначення форми й методів мобілізації фінансових ресурсів до державної скарбниці й порядку використання бюджетних коштів. Відповідно, у горизонтальному розрізі бюджет характеризується складом доходів і видатків та їхньою часткою, за рівнями державної влади й управління бюджет розглядається у вертикальному розрізі й відзначаються взаємопов'язаними поняттями “бюджетний устрій” і “бюджетна система”.

Теоретичною основою *бюджетного устрою* є організація й принципи побудови бюджетної системи, її структури, що встановлюється державним устроєм й адміністративно-територіальним поділом України.

Сутність дефініції “*організація*”, що походить від французького слова “organisation”, полягає в налагодженні, управлінні, приведенні

чогось у систему задля досягнення кінцевої мети. Формою ланок бюджетного устрою є виокремлені види бюджетів:

- зведений бюджет для всієї країни;
- окремі регіональні бюджети, які розглядаються на певному рівні адміністративного поділу – централізовані й децентралізовані бюджети.

До *централізованих* належать: Державний бюджет України та центральний бюджет Автономної Республіки Крим.

Децентралізовані бюджети (місцеві бюджети) розпізнають за рівнями адміністративного поділу. Відповідно до адміністративної одиниці, розрізняють централізовані бюджети області, району, міські; децентралізовані – міста, села, селища, районів у містах.

Бюджетний устрій України характеризується не тільки організаційною структурою бюджетів, але й зв'язками цих бюджетів. Він ґрунтується на принципах, окреслених Бюджетним кодексом: єдності, повноти, збалансованості, самостійності, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості й неупередженості та принципі публічності й прозорості.

Принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів і ведення бухгалтерського обліку та звітності.

Принцип збалансованості – повноваження на здійснення видатків бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період.

Бюджет, сформований на реалістичних макропоказниках економічного й соціального розвитку держави за затвердженими методиками розрахунків доходів і видатків, є обґрунтованим. Основні прогнозні макропоказники мають пройти незалежну експертизу й бути затвердженими Кабінетом Міністрів України до складання бюджетів.

Принцип самостійності – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим і відповідних місцевих рад самостійно й незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

Принцип повноти – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

Органи Державного казначейства України взято на облік до складу бюджетів кошти від надання платних послуг бюджетними установами й організаціями. Зазначені кошти використовувалися їхніми розпорядниками на певні цілі відповідно до кошторисів установ чи організацій. Утім достовірних даних щодо їхніх реальних обсягів не було перевиконання планових призначень або свідоме заниження таких показників. Однак сьогодні діючим законодавством не врегульовані формування та витрачання коштів бюджетних установ.

Принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного й соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету й витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил.

Принцип ефективності та результативності – при складанні й виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають праг-

нути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням (далі – гарантовані послуги), при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів і досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Принцип субсидіарності – розподіл видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їхнього безпосереднього споживача.

Видатки, які можуть потенційно отримувати всі мешканці області, закріплюються за обласними бюджетами. До них відносять видатки на утримання спеціалізованих закладів освіти, середніх шкіл-інтернатів, професійно-технічних училищ, закладів загальної середньої освіти, закладів медичної допомоги, надання допомоги людям похилого віку вдома й т. ін.

Принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями.

Принцип справедливості й неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами.

Принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету і місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету й місцевих бюджетів. Інформація про основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період подається разом з проектом закону про державний бюджет. Для досягнення прозорості зазначені документи повинні містити розшифрування всіх доходів і видатків бюджетів за кодами бюджетної класи-

фікації. Міністерство фінансів забезпечує доступність для публікації:

- проекту закону про державний бюджет;
- закону про Державний бюджет України на відповідний період з додатками, що є невід'ємною його частиною;
- інформації про виконання Державного бюджету України за підсумками кварталу та року;
- інформації про показники виконання Зведеного бюджету України.

Гласність має стати невід'ємною складовою процесу формування та використання бюджетів.

Бюджетна система України

Принципи бюджетного устрою діють і застосовуються в бюджетному процесі в єдності та взаємозв'язку. Єдина правова база, грошова система, бюджетна класифікація, порядок виконання бюджетів, ведення єдиного обліку й звітності забезпечують цілісність та єдність бюджетів. За теорією системності поняття “*бюджетна система*” є сукупністю всіх видів і ланок бюджетів, організаційно об'єднаних на принципах бюджетного устрою в єдине ціле, пов'язаних спільною функцією дислокації ресурсів, перерозподілу доходів в економіці країни.

Бюджетна система України регулюється *Бюджетним кодексом*, у якому викладені основні положення, що мають концептуальне й практичне значення для забезпечення ефективності бюджетного процесу. У главі 2 “*Бюджетна система України та її принципи*” подається визначення, що структурно бюджетна система України складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів (рис. 7).

Зазначені бюджети є окремими ланками бюджетної системи, кожна ланка є самостійною.

Самостійність бюджетів забезпечується, передусім, наявністю власних джерел доходів і правом визначати розміри та напрями їхнього використання. Крім цього, трансфертні платежі з державного бюджету розраховуються та надаються обласним бюджетам, бю-

джетам районів і міст обласного значення й бюджету Автономної Республіки Крим. Реальна самостійність в місцевих бюджетах утримується лише тоді, коли закріплених за ними доходів буде достатньо для фінансування заходів, пов'язаних із самоврядуванням.

Показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим і зведених бюджетів областей, міст Київ та Севастополь у своїй сукупності становлять систему показників *Зведеного бюджету України*.

Зведений бюджет використовується для аналізу й визначення засад державного регулювання економічного та соціального розвитку України, а також для оприлюднення інформації про використання державних фінансів.

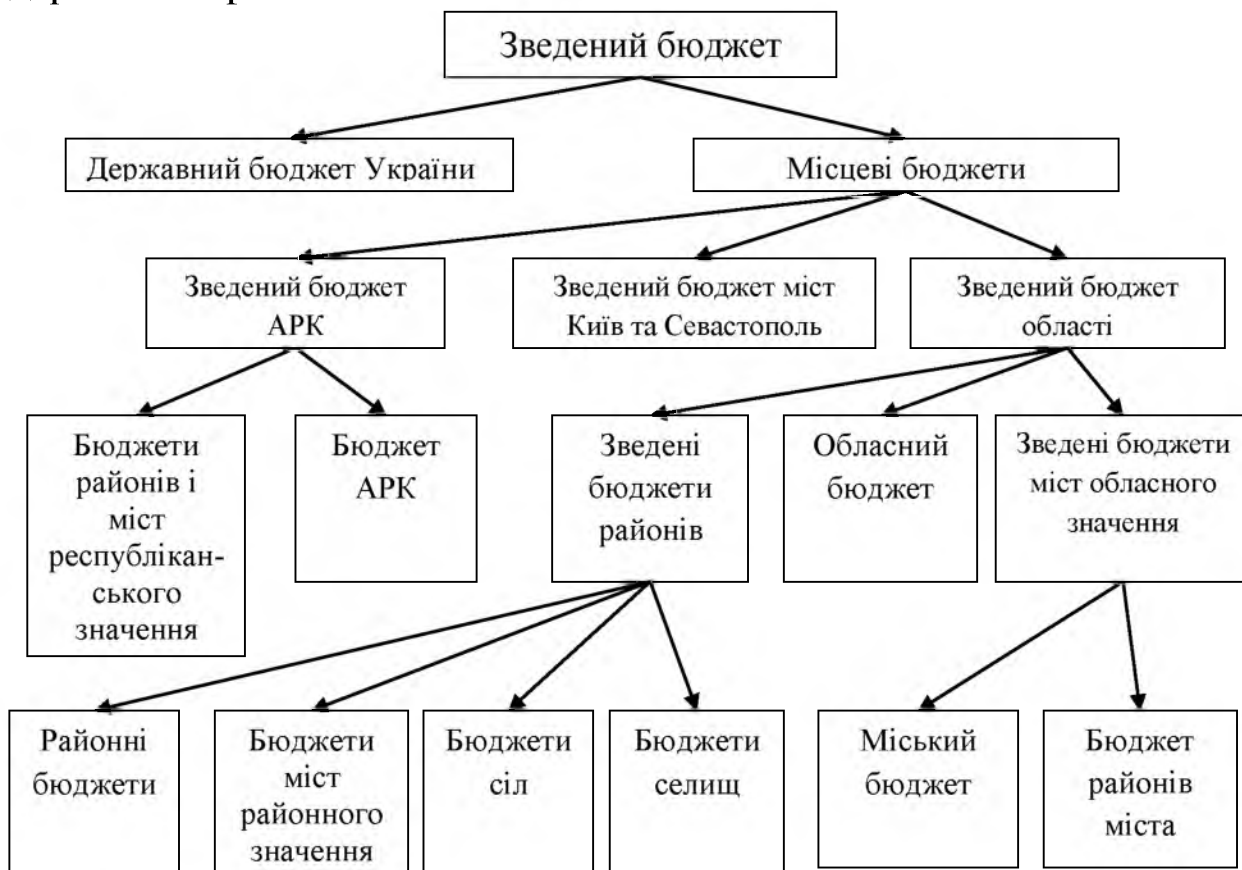

Рис. 7. Схема бюджетної системи України

Зведений бюджет АРК включає показники бюджету Автономної Республіки Крим, зведених бюджетів її районів і бюджетів міст республіканського значення.

Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області.

Зведений бюджет району включає показники районного бюджету, бюджетів міст районного значення, селищних і сільських бюджетів цього району.

Зведений бюджет міста з районним поділом включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. Якщо місту або району в місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста чи району в місті включає показники бюджетів цих міст, селищ і сіл.

Показники бюджетів об'єднань територіальних громад, що створюються згідно із законом, приєднуються до відповідних зведених бюджетів.

Становлення держави, формування суспільного устрою визначають систему відносин, які закріплені законодавством України, установлюють взаємозв'язки між окремими ланками бюджетної системи.

3.4. Бюджетний процес та його учасники

Сутність бюджетного процесу

За визначенням, бюджетний процес – це сукупність заходів і ряд послідовних дій, регламентованих законодавством України. Заходи бюджетного процесу охоплюють розробку, виконання фінансового плану й оцінку збалансованості доходів і видатків одного року. Бюджетний рік розпочинається 1 січня та завершується 31 грудня.

Добре організований процес прийняття бюджету має політичний, управлінський, плановий, комунікаційний і фінансовий вибір. За своїм змістом бюджетний процес спрямований на визначення фінансової та бюджетної політики, опрацювання управлінських стратегій, оцінки потреби, пріоритетів і можливостей бюджету, розробки проекту бюджету, який узгоджується з визначеними підходами, оцінкою

ефективності проекту. Зasadничими основами бюджетного процесу є:

- урахування довгострокової перспективи;
- установлення зв'язку із загальними організаційними цілями;
- зосередження рішень на результатах і наслідках;
- організація спілкування із зацікавленими особами;
- надання стимулів керівництву.

Ці основні риси організації складання бюджету засвідчують, що бюджетний процес за змістом є стратегічним, базується на багаторічному й оперативному розподілі фінансових ресурсів відповідно до визначених цілей. Утім такий бюджетний процес виходить за межі лише постатейного планування і контролю видатків, що уможлиблює вдосконалення бюджетної діяльності учасниками цього процесу.

Учасниками бюджетного процесу визначаються органи та посадові особи, повноваження яких регулюються спеціальними законами (рис. 8).

*Права і обов'язки
учасників бюджетного
процесу*

*Президент України наділений такими
бюджетними повноваженнями:*

- підписувати Закон України “Про Державний бюджет України” на відповідний рік;
- накладати вето на Закон “Про Державний бюджет України”, прийнятий Верховною Радою України на відповідний рік;
- вносити зміни й доповнення до законів, які стосуються бюджетного процесу з наступним поверненням на розгляд Верховної Ради України;
- має право законодавчої ініціативи;
- видає укази, розпорядження з питань, що потребують бюджетного регулювання.

Законодавчі органи влади – Верховна Рада України, комітети Верховної Ради України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування наділені певними бюджетними повноваженнями щодо розгляду й затвердження:

- бюджетів;
- звітів про виконання бюджетів;

- контролю за виконанням рішень відповідної ради про бюджет.

Верховна Рада України:

- розглядає, вносить пропозиції й затверджує основні показники соціального й економічного розвитку країни, що є підставою для складання бюджетів усіх рівнів;

Рис. 8. Учасники бюджетного процесу

- визначає бюджетну політику держави й приймає постанову про схвалення її основних напрямів;
- визначає склад й обсяги доходів і видатків Державного бюджету України;
- розглядає та приймає закон про державний бюджет на відповідні періоди;
- розглядає звіти про виконання Державного бюджету України й заслуховує звіти розпорядників, бюджетних комітетів та ухвалює відповідні рішення.

Повноваження Комітету Верховної Ради з питань бюджету:

- відслідковувати, узагальнювати пропозиції комітетів Верховної Ради України, окремих депутатів і вносити пропозиції щодо формування державної бюджетної політики;
- підготовлювати висновки та необхідні матеріали й представляти на засіданні Верховної Ради України проект Закону України “Про державний бюджет” на відповідний період упродовж трьох читань;
- приймати рішення щодо поданих до Верховної Ради України законопроектів відповідно до змін діючого законодавства та його вплив на формування доходів і видатків бюджету;
- відстежувати виконання Закону “Про державний бюджет” протягом року та підготовляти висновки звіту про виконання державного бюджету.

Кабінет Міністрів України уповноважений:

- подавати на розгляд Верховної Ради України основні прогностичні показники економічного та соціального розвитку України, головні напрями бюджетної політики на наступний період;
- розробляти й подавати Верховній Раді України проект Закону “Про Державний бюджет України” на наступний період;
- проводити розрахунок показників зведеного бюджету та подання звітів про виконання державного й зведеного бюджетів України;

- надавати інформацію щодо прийнятих законодавчих і нормативних документів на виконання Закону “Про Державний бюджет України”;
- приймати рішення з використання резервного фонду Державного бюджету України та здійснення державних запозичень в обсязі й на умовах, визначених законом відповідного періоду.

Міністерство фінансів України здійснює:

- підготовку документів і матеріалів, необхідних для формування проекту основних напрямів бюджетної політики на наступний період;
- методичну роботу з питань фінансово-бюджетного планування для регіонів;
- складання проекту Закону “Про державний бюджет України”, організацію його виконання на всіх стадіях бюджетного процесу;
- розробку й затвердження річного розпису Державного бюджету України й у межах своїх повноважень забезпечення обслуговування державного внутрішнього та зовнішнього боргу;
- подання Кабінету Міністрів України проекту звіту про виконання Державного бюджету України;

До бюджетних повноважень Національного банку України належать визначення основних засад грошово-кредитної політики України та підготовка пропозицій до проекту Закону “Про Державний бюджет України” на наступний бюджетний період.

Контроль за виконанням бюджетного законодавства

Однією зі складових бюджетного процесу є створення ефективної системи контролю за державними ресурсами. Загальними засадами відповідно до Бюджетного кодексу України є визначення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування з контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Організацію контролю в бюджетній сфері здійснюють такі державні інститути: Рахункова палата, Міністерство доходів і зборів, Державна казначейська служба, Державна фінансова інспекція.

Повноваження Рахункової палати:

- здійснювати контроль за ефективністю використання бюджетних коштів відповідно до Закону “Про Державний бюджет України”;
- здійснювати контроль за проведенням платежів з бюджетних рахунків;
- проводити перевірку достовірності звітних даних, балансів і законності здійснених операцій;
- оцінювати результати ефективності бюджетних програм, аналізувати фактичне використання коштів Державного бюджету України та рівень надання бюджетних коштів;
- контролювати доведення бюджетних призначень і затвердження кошторисів бюджетними установами;
- проводити аналіз звітів щодо утворення, обслуговування і погашення державного боргу України;
- здійснювати контроль за використанням коштів, призначених для фінансування повноважень місцевих органів самоврядування, делегованих органами державної влади.

Повноваження Міністерства доходів і зборів:

- здійснює контроль за дотриманням законодавства про податки, інші платежі до бюджетів і внески до державних цільових фондів;
- розробляє і видає методичні документи про порядок застосування законодавчих актів про податки, інші платежі до бюджетів, внески до державних цільових фондів;
- затверджує форми податкових розрахунків, звітів, пов’язаних зі сплатою податків, інших платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів;
- подає Міністерству фінансів України звіт про надходження податків, інших платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів.

Повноваження Державної казначейської служби України:

- здійснює і проводить облік касового виконання державного та місцевих бюджетів за доходами й видатками;
- здійснює контроль за цільовим спрямуванням бюджетних коштів на стадії проведення платежу;

- здійснює облік, обслуговування та погашення зовнішнього та внутрішнього боргів держави відповідно до чинного законодавства;
- здійснює розмежування загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів між державним і місцевими бюджетами;
- отримує звіти про виконання кошторисів, доходів і видатків від розпорядників бюджетних коштів, здійснює звірку даних обліку органів Держказначейства з даними обліку розпорядників.

Бюджетні повноваження Державної фінансової інспекції

України:

- проводити перевірки в державних установах, організаціях і підприємствах щодо ефективного та цільового використання бюджетних коштів;
- проводити контрольні заходи стосовно порушення законів України, які регулюють використання бюджетних коштів;
- розробляти стандарти контролю за використанням бюджетних коштів;
- надавати Верховній Раді України та Міністерству фінансів України узагальнені результати звітів про проведення перевірки.

Формування загальних засад функціонування бюджетної системи та здійснення дієвого фінансово-бюджетного контролю на всіх стадіях бюджетного процесу контролю забезпечує системність Бюджетного кодексу України.

3.5. Організація бюджетного процесу

Організація бюджетного процесу здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України, рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим й місцевих органів самоврядування у такій послідовності⁶:

⁶ Розділ І. Загальні положення. Глава 4. Бюджетний процес та його учасники // Бюджетний кодекс України. – С. 18.

- складання проектів бюджетів;
- розгляд проекту та прийняття Закону “Про Державний бюджет України”, рішення про місцеві бюджети;
- виконання бюджету, включаючи внесення змін до Закону “Про Державний бюджет України”, рішення про місцеві бюджети;
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету й прийняття рішення щодо нього.

Учасниками бюджетного процесу є органи та посадові особи, які наділені бюджетними повноваженнями. Функції зі складання і виконання бюджетів закріплені за виконавчими органами – Кабінетом Міністрів України, адміністраціями областей, районів, міст. Під час бюджетного процесу розробляються нормативно-правові й організаційні основи проведення цієї роботи на рівні держави та нижчих ланок бюджетної системи, відбувається розмежування функцій у виконанні бюджету між органами державної влади, бюджетними установами та іншими суб'єктами бюджетних відносин. Бюджетний кодекс чітко встановлює граничні терміни складання, розгляду, затвердження бюджетів і прийняття відповідних рішень. Кожний із цих етапів має певну послідовність дій, завдань і процедуру. Побудова процесу складання бюджету й управління не знаходяться в статичному стані, оскільки на зміну надходжень до бюджету мають вплив економічні чинники та політичні наміри влади. Складання бюджету не просто реагує на зміну економічного середовища. Воно може допомогти урядові сформулювати політику економічного розвитку країни й перетворити їх на практичні дії.

Вихідними даними для складання бюджету є макроекономічний прогноз як основа для визначення суттєвих аспектів для початку бюджетного процесу. Кожен із цих аспектів потребує подальшого аналізу, з тим щоби визначити вірогідний рівень доходів держави, які демографічні тенденції, що значною мірою впливають на видатки та політику уряду.

Міністерство фінансів України має підрозділи, які аналізують макроекономічну структуру:

- основні показники економіки;
- демографічні тенденції, пов'язані із зайнятістю;
- аспекти грошово-монетарної політики;
- тенденцій заощаджень та інвестицій;
- тенденції зміни державного боргу та структури управління ним;
- основні тенденції, що впливають на економіку;
- потенційного дефіциту бюджету при різних варіантах бюджету,
- основних фінансових ризиків.

У деяких країнах міністерство економіки складає офіційний прогноз уряду. У ньому беруть участь незалежні установи – інститути, університети, приватні установи, підприємства.

Організаційні заходи складання. Міністерство фінансів на основі макроекономічного прогнозу розробляє прогноз доходів державного й місцевих бюджетів, пропозиції щодо змін податкового законодавства та їхній вплив на показники бюджету, інструкції до складання бюджету. Уряд використовує макроекономічний прогноз для випрацювання економічної та бюджетної політики й політики в галузі оподаткування.

Отже, прогноз надходжень і видатків є фактичним початком процесу складання бюджету. Вихідними показниками для їхнього визначення є: номінальний ВВП, темп економічного зростання ВВП і ВНП, рівень цін (індекс споживчих цін, індекс цін виробників), обмінний курс гривні до долара США, рівень безробіття на кінець року, грошові доходи громадян (реальні), платіжний баланс, млн доларів США. У прогнозі, який припускає економічне зростання, високу зайнятість, низький рівень інфляції та низькі ставки відсотків, будуть зазначені більші суми надходжень і менші суми видатків.

Міністерство фінансів на основі прогнозних макроекономічних показників економічного, соціального розвитку України на наступний період доводить відповідні прогнозні показники до міністерств, відомств та інших органів державної влади, які розглядають ці показники й у двотижневий термін подають Міністерству фінансів пропозиції з відповідними розрахунками і обґрунтуваннями. Міністерство фінансів після

- аналізу поданих пропозицій;
- аналізу виконання бюджету в поточному році;
- оцінки обсягу фінансування бюджету

опрацьовує проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період і подає на розгляд Кабінету Міністрів разом із викладом питань, які не вдалося узгодити з міністерствами та відомствами.

Кабінет Міністрів розглядає на своєму засіданні проект бюджету, приймає остаточне рішення і подає на розгляд Президентові України. Формою політичного рішення є послання Президента до Верховної Ради України про Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період. У такий спосіб влада заявляє офіційну позицію, створює рамки для фінансового управління, втілення фінансових цілей. Задokumentовані політичні рішення у визначених пріоритетах потрібні для того, щоб керувати асигнуванням коштів міністерствам і програмам для початку складання бюджету з тим, щоби пропозиції, подані міністерствами, відповідали пріоритетам уряду в проекті бюджету на відповідний рік.

Наступний крок у бюджетному процесі – парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний рік. З доповіддю про Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період виступає прем'єр-міністр або за його дорученням міністр фінансів України. Проект Основних напрямів бюджетної політики спрямований на визначення:

- граничного розміру дефіциту (профіциту) у відсотках до ВВП;
- частки прогнозованого обсягу ВВП, що перерозподіляється через зведений бюджет;
- граничного розміру державного боргу та його структури;
- частки трансфертів у видатках державного бюджету;
- частки обсягу капітальних вкладень у видатках бюджету;
- переліку головних розпорядників коштів;
- захищених статей видатків бюджету;
- обґрунтування обсягу загального й спеціального фондів бюджету.

За результатами парламентських слухань, схвалення Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період Міністерство фінансів приступає до складання проекту Державного бюджету України. Воно розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції щодо підготовки бюджетних запитів.

Розпорядниками бюджетних коштів є бюджетні установи в особах їхніх керівників, які створені у встановленому порядку органами державної влади чи місцевими органами самоврядування і повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевих бюджетів. За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів і розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Головні розпорядники коштів Державного бюджету України затверджуються законом про Державний бюджет України, а місцевих бюджетів визначаються рішенням про місцевий бюджет шляхом установаження їм бюджетних призначень (дозвіл надання бюджетних асигнувань для здійснення платежів на певні заходи).

Головні розпорядники бюджетних коштів наділені широкими повноваженнями. Вони розробляють план своєї діяльності, складають проекти зведених кошторисів і бюджетні запити та подають їх Міністерству фінансів України.

Інструкції до бюджету містять чіткі пояснення щодо інформації, яку повинен подавати кожен розпорядник бюджетних коштів. Інструкція до бюджету дуже подібна до правил, за якими здійснюється управління процесом складання відповідного державного бюджету. Політика й напрями програм визначають план і забезпечують послідовність усього бюджетного процесу, включаючи виконання бюджету. Інструкція повинна мати вступну заяву, що окреслює конкретні цілі, основні зміни чи особливі чинники, які впливають на складання бюджету.

Інструкція розпорядникам бюджетних коштів стосовно напрямів бюджетної політики й програм з установаженням граничних обсягів видатків формують межі, у яких здійснюється розробка бюджетних запитів.

Бюджетний запит є документом, підготовленим розпорядником бюджетних коштів, який містить пропозиції з відповідними обґрунтуваннями щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступний бюджетний період.

Загальний бюджетний запит головного розпорядника коштів містить показники, що характеризують позицію головного розпорядника в розрізі розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та зведену інформацію за функціональною класифікацією; розподіл головним розпорядником граничних обсягів видатків загального та спеціального фондів на наступний період; письмове пояснення такого розподілу й результатів, яких головний розпорядник бюджетних коштів має досягти в наступному бюджетному році, які з напрямів є пріоритетними. Загальний бюджетний запит головного розпорядника бюджетних коштів складається на підставі визначених форм, таких як:

- прогнозний обсяг бюджетних коштів за джерелами їхнього формування;
- виклад обсягу бюджетного запиту в розрізі функцій та економічною класифікацією;
- показники за мережею, штатами й контингентами головного розпорядника бюджетних коштів;
- структура видатків на оплату праці.

У доповнення до визначених форм головні розпорядники бюджетних коштів подають пояснювальну записку з обґрунтуванням бюджетного запиту, переліком заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Окремо наводиться перелік державних цільових програм, виконання яких головний розпорядник передбачає здійснювати за рахунок коштів державного бюджету із визначенням відповідних обсягів видатків.

Міністерство фінансів України розробляє проект закону про Державний бюджет України на основі матеріалів аналізу бюджетних запитів й подає до Кабінету Міністрів для розгляду. Кабінет Міністрів України приймає постанову про схвалення проекту закону про Державний бюджет України й подає його разом з відповідними матеріалами Верховній Раді України та Президентові України.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкрийте й визначте економічну суть бюджетних відносин.
2. Що сприяло становленню бюджету як економічної категорії?
3. Чи існує відмінність між поняттями “бюджет” і “розпис”?
4. Дайте визначення державного бюджету.
5. Назвіть українських учених, що внесли свій вклад у розбудову бюджетної системи України.
6. У які види бюджетів трансформується поняття “бюджет”?
7. Якими законодавчими актами регулюються бюджетні відносини?
8. Сформулюйте сутність бюджету як інструмента регулювання розвитку економіки України.
9. Чим визначається бюджетний устрій України?
10. За якими принципами функціонує бюджетна система України?
11. Назвіть учасників бюджетного процесу та їхні функції.
12. Який алгоритм організації бюджетного процесу?
13. За якими показниками проводиться оцінка бюджету як фінансового плану?
14. Назвіть види бюджетного дефіциту й дайте їхнє пояснення.
15. Які фіскальні обмеження встановлені Бюджетним кодексом?
16. Назвіть джерела фінансування бюджетного дефіциту.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. ***Бюджет забезпечує фінансування виконання функцій держави на:***
  - 1) поворотній основі;
  - 2) безповоротній основі.
2. ***Джерела безповоротного формування бюджетних коштів:***
  - 1) валовий внутрішній продукт;
  - 2) продаж на фінансовому ринку облігацій;
  - 3) національне багатство (приватизація об’єктів державної й муніципальної власності);
  - 4) збереження громадян;
  - 5) грошові кошти підприємств;
  - 6) позики іноземних держав.
3. ***Розподільча функція бюджету виконується при формуванні коштів:***
  - 1) державного бюджету;
  - 2) місцевих бюджетів;
  - 3) цільових фондів;

- 4) фінансово-кредитних установ;
- 5) Національного банку України.

4. Стан бюджету як фінансового плану характеризує:

- 1) рівновага доходів і видатків;
- 2) профіцит бюджету;
- 3) бюджетний дефіцит;
- 4) секвестр витрат.

5. Економічний зміст бюджетного дефіциту полягає в:

- 1) невідповідності видатків і доходів бюджету;
- 2) спаді виробництва;
- 3) діяльності тіньової економіки;
- 4) нецільовому використанні бюджетних коштів.

6. Активний бюджетний дефіцит – це:

- 1) інвестування в реальну економіку;
- 2) покриття поточних видатків;
- 3) свідома зміна розміру видатків;
- 4) завищення планових доходів.

7. Бюджетний устрій – це:

- 1) організаційна структура бюджетів;
- 2) взаємозв'язок бюджетів усіх рівнів;
- 3) державний устрій України;
- 4) вертикальний зріз бюджету.

8. Бюджетний процес – це:

- 1) організація розробки проекту бюджету;
- 2) сукупність заходів і послідовних дій;
- 3) виконання бюджетного законодавства;
- 4) розгляд і затвердження бюджетів.

9. Процес складання бюджету розпочинається з:

- 1) прогнозування надходжень і видатків;
- 2) доведення прогнозних показників міністерствам і відомствам;
- 3) розробки основних напрямів бюджетної політики;
- 4) розробки інструкції з підготовки бюджетних запитів.

10. Головні розпорядники державних коштів розробляють:

- 1) проекти зведених кошторисів;
- 2) план діяльності;
- 3) бюджетний запит;
- 4) інструкцію до бюджету.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Артус М. М. Бюджетна система України [Текст] : навч. посіб. / М. М. Артус, М. Хижа. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – 219 с.
2. Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки [Текст] : аналіт. доп. / [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2012. – 75 с.
3. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / [Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк та ін.] – К. : Знання, 2006. – 293 с.
4. Василик О. Д. Бюджетна система України : підруч. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 543 с.
5. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання, 2006. – 607 с. – (Вища освіта ХХІ ст.)
6. Чала Н. Д. Бюджетна система [Текст] : навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. – К. : Знання, 2010. – 223 с.

Періодичні видання

1. Афанасьев М. Бюджетирование, ориентированное на результат: новые тенденции / М. Афанасьев // Вопросы экономики. – 2004. – Т. 9. – С. 130–139.
2. Бабич Л. М. Особливості формування сучасної бюджетної політики в Україні / Л. М. Бабич // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 133–141. – Бібліогр. в кінці ст.
3. Белоус Н. Д. Вдосконалення бюджетного механізму в Україні / Н. Д. Белоус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4. – С. 13–18. – Бібліогр. в кінці ст.
4. Боярко А. Аналіз бюджетної політики країн ЄС та України у сфері формування та використання державних видатків / А. Боярко, Н. Дехтяр // Вісник Національного банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–11, 2008. – № 1–12, 2009. – № 1–12). – 2013. – № 9. – С. 17–21.
5. Бутук О. Бюджетні виклики сучасності та пошук відповідей на них / О. Бутук // Банківська справа. – 2012. – № 3. – С. 122–127.
6. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI // Кодекси України. – 2010. – № 12. – С. 3–156.
7. Вініченко М. М. Визначення цільової функції бюджетування / М. М. Вініченко // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 119–124. : табл., рис.
8. Гупаловська М. Б. Сучасні світові тенденції і моделі організації бюджетного контролю та можливості їх використання в Україні / М. Б. Гупаловська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 11. – С. 18–22. – Бібліогр. в кінці ст.
9. Гупаловська М. Б. Альтернативні підходи в теорії бюджетного контролю та їх застосування у фінансовій науці / М. Б. Гупаловська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 115–119.

10. Деева Н. М. Концепція підходу до об'єктивного встановлення міри соціалізації зведеного бюджету країни / Н. М. Деева // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 199–205. : табл. – Бібліогр. в кінці ст.
11. Дейкин А. И. Инструменты бюджетной политики США / А. И. Дейкин // США. Канада. Экономика–политика. – 2004. – № 10. – С. 86–96.
12. Дроздовська О. С. Теоретичні засади організації бюджетного устрою України / О. С. Дроздовська // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 23–29.
13. Заїчко І. В. Бюджетна політика в контексті макроекономічного розвитку / І. В. Заїчко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 7/8. – С. 67–69. – Бібліогр. в кінці ст.
14. Золотухін О. Бюджетування / О. Золотухін // Дебет-кредит. – 2010. – № 31. – С. 36–41.
15. Ляшенко А. Х. Щодо проблем розвитку програмно-цільового методу в бюджетному процесі / А. Х. Ляшенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 9. – С. 3–7. – Бібліогр. в кінці ст.
16. Кравченко М. В. Новий етап бюджетної реформи і перспективи стабілізації державних фінансів України / М. В. Кравченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 2. – С. 3–6. – Бібліогр. в кінці ст.
17. Кульпінська Л. К. Програмно-цільовий метод формування бюджету / Л. К. Кульпінська, В. С. Гвоздь // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 3–10.
18. Левицька С. О. Впровадження програмно-цільового методу формування бюджетів / С. О. Левицька // Форма/Shape. – 2004. – № 6. – С. 33–37.
19. Лисяк Л. В. Трансакційні витрати функціонування інституту бюджетної політики / Л. В. Лисяк // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 27–31.
20. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13–19.
21. Макогон В. Д. Основи регулювання міжбюджетних відносин / В. Д. Макогон // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С. 21–24. – Бібліогр. в кінці ст.
22. Максюта А. А. Бюджетна стратегія як інструмент економічного зростання / А. А. Максюта // Економічний часопис-XXI. – 2013. – №5/6. – С. 34–37.
23. Михайленко С. В. Бюджет як об'єкт управління / С. В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 154–160. – Бібліогр. в кінці ст.
24. Михайленко С. В. Методологія достовірності бюджетного планування / С. В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5. – С. 197–205. – Бібліогр. в кінці ст.
25. Михайленко С. В. Міжнародний досвід планування бюджету / С. В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки – 2010. – № 9. – С. 215–222.
26. Мортиков В. В. Бюджетне обмеження держави як об'єкт економічного аналізу / В. В. Мортиков // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 25–29.

27. Огонь Ц. Г. Реальність суспільного вибору у прийнятті бюджетних рішень / Ц. Г. Огонь // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 4. – С. 17–26. – Бібліогр. в кінці ст.
28. Орловська Н. Дефіцит державного бюджету і джерела його фінансування / Н. Орловська // Вісник Національного банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – №1–10; 2007. – №1–11; 2008. – №1–12; 2009. – №1–12) – 2010. – № 5. – С. 28–30.
29. Плышевский Б. П. Национальный бюджет и перераспределение ВВП и национального дохода / Б. П. Плышевский // Вопросы статистики. – 2011. – № 5. – С. 45–52.
30. Поліщук С. В. Шляхи модернізації в системі бюджетування / С. В. Поліщук // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 2. – С. 50–53. – Бібліогр. у кінці ст.
31. Редькін О. Проблемні питання застосування програмно-цільового методу при виконанні бюджетних програм / О. Редькін, С. Михайленко // Економіст. – 2010. – № 10. – С. 30–33.
32. Рибак С. О. Бюджетна стратегія в контексті структурних реформ / С. О. Рибак // Фінанси України. – 2010. – № 12. – С. 32–43.
33. Стефанюк І. Б. Актуальні аспекти міжбюджетних відносин у світлі нової редакції Бюджетного кодексу України / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – №2. – С. 86–96.
34. Уразова Н. О бюджетировании / Н. Уразова // Менеджмент і менеджер. – 2009. – № 3. – С. 53–56.
35. Скрипник А. Бюджетна децентралізація як шлях до Євросоюзу / А. Скрипник, О. Сунцова // Економіст. – 2005. – № 3. – С. 26–29 : табл., рис.
36. Сушко Н. Повноваження казначейських органів в контексті реалізації положень Бюджетного кодексу / Н. Сушко // Казна України. – 2011. – № 1. – С. 21–23.
37. Хруцкий В. Бюджетирование: особенности национального формата / В. Хруцкий // Менеджмент і менеджер. – 2005. – № 1. – С. 12–16.
38. Чернадчук В. До питання класифікації бюджетних правовідносин / В. Чернадчук // Право України. – 2013. – № 1/2. – С. 72–78.
39. Чернявский А. Бюджетная децентрализация в странах с переходной экономикой / А. Чернявский, К. Вартапетов // Вопросы экономики. – 2004. – № 11. – С. 126–141 : табл., рис.
40. Чугунов І. Я. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства / І. Я. Чугунов, Л. В. Лисяк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 3–11.
41. Шевчук В. О. Вплив бюджету на макроекономічні показники / В. О. Шевчук, Р. І. Копич // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3–12.
42. Шедяков В. Інформаційне забезпечення конкурентоспроможності країни в контексті розвитку бюджетної системи / В. Шедяков // Економіст. – 2013. – № 7. – С. 10–15.

Розділ 4. ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ

4.1. Доходи державного бюджету: економічна суть, організація формування і розподіл.

4.2. Склад і класифікація доходів Державного бюджету України.

4.3. Основи планування доходів державного бюджету.

4.4. Видатки державного бюджету, їхня економічна суть і класифікація.

4.5. Виконання Державного бюджету України.

4.1. Доходи державного бюджету: економічна суть, організація формування і розподіл

Економічна суть доходів бюджету

Доходи бюджету являють собою фінансові канали акумулювання в бюджетній системі значної частини грошових надходжень, які виражають економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними особами й громадянами з іншого.

Доходи державного бюджету є фінансовою базою забезпечення діяльності держави – вирішення економічних і соціальних завдань суспільного виробництва в цілому. Їхні склад і структура значною мірою залежать від форм і методів господарювання, а також від тих проблем які вирішуються державою.

Визначальним чинником формування доходів усіх ланок бюджетної системи є розподіл видатків, в основі яких лежить визначення функціональних меж між окремими рівнями державної влади й управління. Функціональні повноваження охоплюють:

- неделеговані державні повноваження;
- делеговані;
- власні повноваження.

Неделеговані державні повноваження виконують органи державного управління, судової, законодавчої, виконавчої влади, спря-

мовані на забезпечення конституційного ладу держави, державного суверенітету.

Делеговані державні повноваження можуть бути передані на виконання органам місцевого самоврядування з метою забезпечення конкретного їхнього виконання. Видатки на виконання делегованих державою повноважень здійснюються за кошти місцевих бюджетів і бюджетних трансферів.

Власні повноваження – це обов’язки й функції місцевого самоврядування, які виконуються за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Виконання загальноокреслених обов’язків певними рівнями державної влади здійснюється за умови закріплення джерел доходів за бюджетами різних рівнів.

Таким чином, *розподіл доходів є похідним від розподілу видатків* держави на здійснення функціональних повноважень.

Визначальним принципом формування доходів державного й місцевих бюджетів є, насамперед, закріплення за ними на довготерміновій основі конкретних джерел доходів. Доходи бюджету, з одного боку, виступають як результат розподілу ВВП між різноманітними учасниками відтворювального процесу, а з іншого, – служать об’єктом перерозподілу сконцентрованої в руках держави вартості, оскільки ця вартість використовується для формування бюджетних доходів регіонального, галузевого й цільового призначення.

Економічна суть доходів державного бюджету закладена в їхніх функціях, що формуються відповідно до функцій, які виконує держава:

- розподільної;
- контролюючої;
- забезпечення надійної фінансової бази існування держави.

З виконанням розподільної функції відбувається концентрація грошових коштів у руках держави та їхнє подальше використання для задоволення потреб суспільства.

Під час формування доходів державного бюджету *здійснюється фінансовий контроль* за правильним справлянням різноманітних

платежів, податків, внесків, дотриманням установлених пропорцій між ними, визначенням податкової бази, формами пільгового оподаткування, термінами поступлення доходів.

Доходи державного бюджету виконують функцію забезпечення існування держави. Вони забезпечують утримання апарату управління державою: президентської влади; утримання законодавчої і виконавчої влади; правоохоронних органів; митниці; утримання дипломатичних і представницьких служб України за кордоном.

Організація доходів

Формування доходів державного бюджету здійснюється за допомогою таких методів централізації грошових коштів:

- **пряме вилучення коштів** з державного сектору економіки. Державні підприємства, власником яких виступає держава, створюють дохід, що належить державі. Однак певні права на цей дохід належать колективу підприємства. Тому ніколи весь прибуток державних підприємств не вилучається до бюджету. Проте у відносинах державних підприємств з бюджетом може застосовуватися як пряме вилучення доходів (шляхом платежів з прибутку), так й оподаткування прибутку на загальних засадах.

Слід відзначити, що надходження від державного сектору економіки зазвичай незначні, оскільки:

- держава переважно працює в непривабливих для приватного бізнесу сферах діяльності;
- у більшості випадків діяльність державних підприємств має неприбутковий характер;
- **доходи від державних угідь, майна й послуг**, які формуються на основі права власності держави. В Україні проведена реформа землі, але надра й корисні копалини належать державі. Формою таких доходів є платежі за ресурси: плата за лісові ресурси, за спеціальне використання водних ресурсів, за спеціальне використання надр при видобуванні корисних копалин;
- **податковий метод** формування доходів бюджету характеризує перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб. На відміну від

прямого вилучення доходів у державному секторі економіки оподаткування здійснюється на підставі законів;

- **позичковий метод** сприяє формуванню доходів державного бюджету на поворотній основі.

Джерела формування доходів

Крім реальних доходів, держава може використовувати емісійний дохід, який забезпечує фінансування поточних видатків. Однак під час емісії збільшується тільки номінальна кількість грошей, а реальна вартість фінансових ресурсів не змінюється.

Доходи державного бюджету формуються за **внутрішніми джерелами:**

- створений валовий внутрішній продукт (ВВП);
- національне багатство (накопичені матеріальні цінності й розвідані природні ресурси). Національне багатство використовується лише тоді, коли не вистачає ВВП чи є певний надлишок природних ресурсів;

і зовнішніми:

- прямий перерозподіл (репарація – повне або часткове відшкодування за мирним договором або іншими міжнародними актами);
- оподаткування експортно-імпортних операцій;
- міжнародний кредит;
- валютне регулювання – відхилення встановленого курсу валют від їхнього реального співвідношення;
- ціновий механізм – світовий масштаб цін, який призводить до міжнародного перерозподілу ресурсів.

Відповідно до джерел формування доходів державного й місцевих бюджетів з урахуванням юридичного й економічного аспектів розподілу доходів між ланками бюджетної системи всі вони поділяються на закріплені, регулюючі та власні.

В основу такого розмежування мають бути покладені:

- принцип територіальності – на чий адміністративній території знаходиться платник, у той бюджет мають спрямовуватися його кошти;

- за рівнем підпорядкованості – зарахування у відповідний бюджет надходжень від суб'єктів відомчого підпорядкування;
- за призначенням платежу й хто його встановив – зарахування доходів здійснюється у відповідний бюджет⁷.

Закріплені – доходи, які за постійно діючими нормативними актами віднесені до бюджетів певного рівня на визначений у часі строк, у розмірі територіального надходження постійно або у твердо фіксованому розмірі (нормативі). Закріплені доходи створюють основу дохідної бази кожного бюджету.

Бюджетним кодексом встановлено перелік платежів, які закріплюються лише за місцевими. Відповідно решта платежів, які не зараховуються до місцевих бюджетів, мають надходити до Державного бюджету України. У разі змін у системі оподаткування в Україні корективи будуть вноситися в окремі статті Бюджетного кодексу, що визначають склад доходів місцевих бюджетів.

Регулюючі – доходи, від яких устанавлюються відрахування до бюджетів нижчих рівнів згідно з їхніми потребами. Нормативи відрахувань диференціюються відповідно до окремих бюджетів і періодично змінюються. В Україні переважають закріплені доходи. Бюджетне регулювання має обмежений характер.

Власні доходи державного бюджету формуються згідно із чинним законодавством і належать йому: загальнодержавні податки, обов'язкові платежі, неподаткові та інші доходи державного значення.

4.2. Склад доходів Державного бюджету України

Класифікація доходів державного бюджету

Склад доходів державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законами про державний бюджет на відповідний бюджетний період.

⁷ Дем'янишин В.Т. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – С. 73.

Задля забезпечення цілісності бюджетних категорій (доходів і видатків) і для забезпечення взаємозв'язку між ними у 2002 році в Україні затверджено нову бюджетну класифікацію:

- I – класифікація доходів бюджету;
- II – класифікація видатків бюджету;
- III – класифікація фінансування бюджету;
- IV – класифікація боргу.

Відповідно до бюджетної класифікації, доходи бюджету класифікуються за такими розділами (стаття 9):

● **податкові надходження.** Є обов'язковими й безповоротними платежами в бюджет, а також штрафи й пеня за порушення податкового законодавства. Вони поділяються на:

- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;
- збори за використання природних ресурсів (лісових ресурсів, водних ресурсів, за користування надрами, збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету);
- внутрішні податки на товари й послуги (податок на додану вартість, акцизний податок із вироблених в Україні товарів, акцизний податок із ввезених на територію України товарів, плата за ліцензії на певні види господарської діяльності);
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (ввізне мито, вивізне мито, кошти, отримані за вчинення консульських дій, інші надходження від зовнішньоекономічної діяльності);
- інші податки (плата за надання послуг з оформлення документів на право виїзду за кордон, податки, не віднесені до інших категорій, збір на розвиток виноградарства, садівництва й хмелярства);

● **неподаткові надходження** складаються з добровільних компенсаційних платежів, штрафів, пені. До них належать:

- **доходи від власності та підприємницької діяльності** (частка прибутку (доходу) господарських організацій, у статутних фондах яких є державна частка, що вилучається до бюджету, казенних підприємств; податкові надходження від грошово-речових

- лотерей, від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів, від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України; дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств; рентна плата за нафту, газ, що видобуваються в Україні, за транзитне транспортування нафти, газу);
- ***інші надходження*** (платежі, пов'язані з перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України відповідно до міжнародної угоди);
  - ***адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного й побічного продажу*** (плата за послуги чи дозвільної системи органів внутрішніх справ, за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна, державне мито, митні збори, єдиний збір, який справляється в пунктах пропуску через державний кордон;
  - ***надходження від штрафів і фінансових санкцій*** (стягнення з винних осіб за шкоду, завдану державі, підприємству, організації, установі; адміністративні штрафи та інші санкції за порушення законодавства про патентування, норм регулювання обігу готівки, термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності, вимог валютного законодавства, правил пожежної безпеки;
  - ***інші неподаткові надходження*** (надходження коштів від продажу конфіскованого майна; кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств, організацій, установ, щодо яких минув строк позивної давності; коштів від реалізації матеріальної частини виробів військового призначення, від реалізації надлишкового озброєння військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних сил України, інші надходження, відрахування від суми перевищення розрахункової величини фонду оплати праці, портовий (адміністративний збір), доходи від операцій з кредитування та надання гарантії, надбавки до діючого тарифу на електричну й теплову енергію, додаткові збори на виплату

пенсій, сплата збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, з операцій купівлі-продажу ювелірних виробів із золота, крім обручок, платини й дорогоцінного каміння, легкових автомобілів, нерухомого майна; власні надходження бюджетних установ: плата за послуги, що надаються бюджетними установами;

● **доходи від операцій з капіталом:**

- від продажу основного капіталу: безхазяйного майна, майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави, надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- надходження від реалізації державних запасів товарів (матеріальних цінностей державного резерву, розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву);
- надходження від продажу землі й нематеріальних активів;
- надходження коштів від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій (від секретаріату ООН за участь українського контингенту в миротворчих операціях);

● **офіційні трансферти** як безповоротні платежі, одержані від інших рівнів державного управління, міжнародних установ для підтримки бюджету або на інші цілі, пов'язані з реалізацією функцій держави (кошти, що надходять з інших бюджетів, за взаємними розрахунками, додаткові кошти, що надходять до державного бюджету з місцевих бюджетів понад річні розрахункові обсяги доходів). Офіційні трансферти можуть надходити:

- від органів державного управління;
- від урядів зарубіжних країн;
- від місцевих бюджетів.

● **Цільові фонди формуються за рахунок** податків, зборів (обов'язкових платежів юридичних і фізичних осіб відповідно до законів України:

- збір до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення;

- єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- збір на обов'язкове соціальне страхування до Фонду соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності;
- платежі до Фонду соціального захисту інвалідів;
- екологічний податок;
- збори до інших фондів.

За бюджетною класифікацією доходи бюджету згруповані відповідно до джерел і форм власності платників податків, що формує їхню економічну сутність (табл. 4).

Таблиця 4

Класифікація доходів бюджету

Код	Найменування
10000000	Податкові надходження
11000000	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості
12000000	Податки на власність
13000000	Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги
15000000	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції
16000000	Окремі податки й збори, що зараховуються до місцевих бюджетів
17000000	Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси
18000000	Місцеві податки й збори
19000000	Інші податки та збори
20000000	Неподаткові надходження
21000000	Доходи від власності та підприємницької діяльності
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності
24000000	Інші неподаткові надходження
25000000	Власні надходження бюджетних установ
30000000	Доходи від операцій з капіталом
31000000	Надходження від продажу основного капіталу
32000000	Надходження від реалізації державних запасів товарів
33000000	Кошти від продажу землі й нематеріальних активів
34000000	Податки на фінансові операції й операції з капіталом
40000000	Офіційні трансферти
41000000	Від органів державного управління
42000000	Від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій
50000000	Цільові фонди

Бюджетна класифікація дозволяє проводити аналіз надходження доходів згідно із затвердженим бюджетним розписом за кожним видом доходів.

На підставі бюджетної класифікації складається звітність про виконання доходів бюджету, здійснюється *статистична обробка бюджетних показників*, відслідковується динаміка обсягів і структури доходів бюджету, розробляються прогнози щодо розвитку бюджетних відносин.

Згідно з даними табл. 5, спостерігається чітка тенденція до зростання частки Державного бюджету України у ВВП з 23,8% у 2009 р. до 24,5% у 2012 р.

Таблиця 5

Динаміка обсягів ВВП і Державного бюджету за 2009–2012 р.*

Показники	2009	2010	2011	2012
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	913,3	1 082,6	1 316,6	1 408,9
Доходи державного бюджету, млрд грн у% до ВВП	217,6 23,8	233,9 21,6	311,8 23,7	344,7 24,5

*Розраховано автором на основі статистичної звітності.

Наведені дані засвідчують посилення ролі держави в розподільчих процесах і поступову централізацію значної частки ВВП у розпорядженні центральних органів влади й управління. Утім доходи державного бюджету мають тенденцію стабільних темпів зростання – у 2010 р. порівняно з 2009 р. темп зростання складав 107,4%, у 2011 р. порівняно з 2010 р. – 133,3%, у 2012 р. відповідно до 2011 р. – 110,6%.

Динаміку й структуру доходів Державного бюджету України можна проаналізувати за даними, наведеними в табл. 6.

У складі доходів Державного бюджету України структурні зрушення спостерігаємо за всіма групами доходів. У структурі доходів частка податкових надходжень коливається в межах 68,4–79,7% впродовж 2007–2012 рр.; неподаткові надходження мають тенденцію до скорочення з 26,1% у 2007 р. до 19,8% у 2012 р.

Таблиця 6

**Динаміка структури доходів Державного бюджету України
за 2007–2012 рр.**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Податкові надходження	72,2	74,9	68,4	71,4	83,9	79,7
Неподаткові надходження	26,1	23,6	30,5	27,8	15,6	19,8
Доходи від операцій з капіталом	1,1	0,9	0,5	0,2	0,2	0,4
Цільові фонди	0,5	0,5	0,3	0,5	0,1	0,1
Інші надходження	0,1	0,1	0,3	0,1	0,2	0,0

Отже, доходи державного бюджету є вираженням економічних відносин, які виникають між державою і підприємствами, корпораціями, фінансовими компаніями, громадянами України в процесі формування централізованого фонду країни.

Формою прояву цих економічних відносин слугують різноманітні види обов'язкових платежів, за допомогою яких мають виконуватися фіскальне, регулююче, стимулююче завдання.

Зміст доходів бюджету складають грошові відносини. Об'єктом грошових відносин виступає вартість суспільного продукту, яка на певних етапах і стадіях розподілу подана в різноманітних фінансових формах. Як об'єкт бюджетних відносин можуть розглядатися такі форми грошових коштів, як прибуток, податкові платежі, доходи від зовнішньоекономічної діяльності та ін. За рахунок доходів бюджету забезпечується вирішення економічних і соціальних завдань суспільного виробництва в цілому. Це зумовлено тим, що централізація частини державних доходів у бюджетах усіх рівнів дає можливість проводити єдину бюджетну й фінансову політику, забезпечувати перерозподіл грошових коштів у виробничому, міжгалузевому та територіальних аспектах, між різноманітними групами й верствами населення, задовільняти потреби невиробничої сфери незалежно від територіальної приналежності її закладів.

Складовими частинами державного бюджету є загальний і спеціальний фонди.

Доходи загального фонду державного бюджету призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не спрямовуються на конкретну мету.

Спеціальний фонд державного бюджету призначений лише для фінансування певних конкретних заходів.

З огляду на фактичний стан формування і використання спеціального фонду, наявність його в складі бюджету, Законом “Про Державний бюджет України” щорічно визначається доцільність такого розподілу.

Уряд щороку в основних напрямках бюджетної політики має обґрунтувати, чому й надалі необхідно зберігати поділ на загальний і спеціальний фонди та які джерела формують ці фонди. Приміром, у Законі “Про Державний бюджет України на 2008 рік” встановлено, що джерелами формування спеціального фонду в частині доходів є: частка зборів за спеціальне використання природних ресурсів, акцизні збори з вироблених в Україні товарів і ввезених на територію України, ввізне мито, державне мито, 10% коштів, отриманих за вчинення консультативних дій за межами України, 90% портового збору, збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності та інші статті.

Такий поділ доходів державного бюджету зумовлений передусім, запровадженням обліку та казначейського виконання “власних” коштів бюджетних установ, які раніше були поза бюджетом й обліковувалися в установах комерційних банків.

Бюджетний кодекс дає можливість відмовитися від поділу бюджету на окремі фонди й повною мірою дотримуватися принципу єдності та повноти бюджетного процесу, розглядаючи бюджет як:

- ланку державних фінансів;
- централізований фонд бюджетних ресурсів;
- фінансовий план.

4.3. Основи планування доходів державного бюджету

*Теоретичні основи
планування доходів
бюджету*

Міністерство фінансів України на макроекономічному рівні встановлює прогностичні обсяги бюджетних ресурсів відповідно до визначених пріоритетів бюджетної політики.

Головні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період ґрунтуються на основних прогностичних макропоказниках економічного та соціального розвитку країни на наступний бюджетний період, аналізу виконання бюджету в минулому та поточних роках, головних засад грошово-кредитної політики, пріоритетів і програми діяльності уряду.

Методологічними засадами формування бюджетів усіх рівнів є:

- організація складання фінансових планів у всіх ланках господарської діяльності та їхнє узгодження з державною фінансовою програмою з відповідними показниками проекту соціально-економічного розвитку країни;
- визначення загального обсягу фінансових ресурсів та їхній розподіл між міністерствами, відомствами, регіонами;
- визначення й обґрунтування державного, місцевого бюджетів за джерелами надходження і відповідності до фінансових планів суб'єктів господарювання;
- установлення певних пропорцій і співвідношення між централізованими й децентралізованими фінансами;
- проведення й організація роботи з мобілізації грошових надходжень і визначення можливостей забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів, що знаходяться на бюджетному фінансуванні;
- здійснення державного фінансового контролю за ходом виконання бюджету.

Загальнодержавне бюджетне планування має на меті визначити обсяг фінансових ресурсів у розмірі джерел доходів, на основі яких складаються прогнози, плани.

Складання державного бюджету передбачає:

- зведене бюджетне планування, у процесі якого вишуковуються можливості для балансової ув'язки планових доходів і видатків, розглядаються можливий дефіцит бюджету та джерела покриття;
- адресне планування – установлення конкретних зв'язків з бюджетом всіх видів фінансових планів.

Складанню проекту бюджету передуює розробка основних прогнозних макропоказників економічного й соціального розвитку країни на плановий період з виділенням таких показників:

- обсяг валового внутрішнього продукту;
- зведений баланс фінансових ресурсів;
- баланс видатків і доходів населення;
- платіжний баланс;
- валютний план.

Особливістю розрахунків проектів бюджетів на наступний бюджетний рік є доведення Міністерством фінансів України до органів місцевого самоврядування таких інструктивних матеріалів:

- проектні нормативи відрахувань від регулюючих доходів і суми контингентів цих доходів;
- перелік видатків, які передбачається передати з державного бюджету для фінансування до бюджетів органів місцевого самоврядування.

Об'єктом прогнозування доходів зведеного бюджету України є обсяги податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Формування дохідної частини бюджету понад 72% здійснюється за рахунок податкових надходжень. Справляння податків й інших податкових платежів та їхнє акумулювання в централізованому фонді держави обов'язково здійснюється під фінансування задекларованих певних видатків. Саме видатки бюджету є вихідною першоосновою для планування дохідної частини бюджету.

Економічними передумовами визначення бази оподаткування та планових податкових надходжень є:

- основні напрями соціально-економічного розвитку України;
- кількість платників з кожного виду доходів, суми надходжень з урахуванням пільг;
- діючі ставки податків й обов'язкових платежів;
- нові законодавчі акти, що вводяться в плановому періоді;
- розрахунки підприємств, які мають визначальне значення в надходженнях податків;
- розрахунки доходів бюджетів відповідного рівня.

Формування бюджетного фонду держави здійснюється під час виконання податками фіскальної функції через внесення обов'язкових платежів у бюджет юридичними й фізичними особами.

Результати такого справляння податків до бюджету відображаються в обсягах податкових надходжень та їхній частці у ВВП (табл. 7).

Таблиця 7

Динаміка ВВП і податкових надходжень до Зведеного бюджету України

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ВВП, млрд грн	441,1	544,4	720,7	948,1	914,7	1 094,6	1 316,6
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млрд грн	98,1	125,7	161,2	227,2	208,1	234,4	334,7
у% до ВВП	22,2	23,1	19,6	24,0	22,8	21,4	25,4

Наведені дані свідчать про тенденцію зростання обсягів податків та їхні частки у ВВП.

Так, протягом 2005–2011 рр. обсяг ВВП зріс майже в три рази, а податкові надходження до Зведеного бюджету України зросли в 3,4 рази. Частка податкових надходжень у ВВП збільшилася з 22,2% у 2005 р. до 25,4% у 2008 р., що свідчить про централізацію валового внутрішнього продукту.

Понад 84% податкових надходжень державного бюджету у 2012 р. формують три основні податки: податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний податок. Динаміка надходжень цих податків до державного бюджету наведена в табл. 8.

**Динаміка надходження основних видів податків до
Зведеного бюджету України за 2009–2012 рр.**

Показники	2009	2010	2011	2012
Податок на прибуток підприємств, млрд грн у%	33,2 11,5	40,2 12,8	55,0 13,8	55,7 12,5
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн у%	44,4 15,4	50,9 16,2	60,5 15,2	68,2 15,3
Податок на додану вартість млрд грн у%	84,6 29,3	86,5 27,5	124,3 31,2	139,0 34,2
Акцизний податок млрд грн у%	21,6 7,5	28,3 9,0	33,9 8,5	38,3 8,6
Податкові надходження, млрд грн у%	288,6 100	314,4 100	398,3 100	445,5 100

Аналіз даних табл. 7 підводить до висновку, що найбільшими за обсягом є надходження від податку на додану вартість, що зараховується до державного бюджету. Його частка в податкових доходах за період 2009–2012 рр. зросла на 16,7%. Другим за обсягом у доходах зведеного бюджету є податок на доходи фізичних осіб. Його обсяг у 2012 р. становив 15,3 млрд грн і порівняно з 2009 р. збільшився на 23,8 млрд грн, тобто на 53,6%.

Наступним за обсягом у податкових надходженнях зведеного бюджету є податок на прибуток підприємств, який у 2012 році склав 12,5% від податкових надходжень, а саме – 68,2 млрд грн. Його частка в структурі збільшилася з 11,5% у 2009 році до 12,5% у 2012.

Обсяг надходжень від акцизного податку у 2012 році склав 38,3 млрд грн, що на 16,7 млрд грн більше, ніж у 2009 році. Його частка протягом 2009–2012 років збільшилася з 7,5 до 8,6%.

**Основи обрахунку
планових обсягів
податків**

Закладені Бюджетним кодексом України принципи формування бюджетів усіх рівнів вимагають нових підходів до самого процесу загальнодержавного податкового планування, до встановлення його органічного зв'язку з корпоративним менеджментом задля створення стійкого економічного базису в країні в цілому. Проте в економічній науці не створено спеціальних методів планування обсягів податкових надходжень у бюджеті.

На практиці широко застосовуються традиційні методи: балансовий, факторного аналізу, експертних оцінок та ін.

Податок на прибуток підприємств обраховується відповідно до основних положень Податкового кодексу України та інших законодавчих актів, нормативних актів, які впливають на надходження цього податку в плановому періоді. Під час розрахунку надходжень **податку на прибуток** слід ураховувати:

- показник зростання прибуткових підприємств;
- збільшення індексу цін виробника;
- зростання обсягу промислової продукції;
- суму пільг, яку із чинним законодавством отримують платники податку на прибуток у плановому періоді;
- суму реструктуризованої заборгованості з податку на прибуток підприємств.

Слід зазначити, що для податкової системи та податкового механізму в Україні характерна велика кількість пільг. Пільги надаються безсистемно, не тільки податковими законами, а й постановами Кабінету Міністрів України, указами Президента.

Ставка податку на прибуток немає економічно розрахункового обґрунтування. В основу її обрахунку має бути покладений граничний рівень рентабельності виробничої діяльності господарських суб'єктів.

Таблиця 9

Розрахунок обсягу планового надходження податку на прибуток підприємств

№	Показники
1	Прибуток прибуткових підприємств
2	Пільги платникам податку та вплив змін порядку сплати
3	Оподатковуваний прибуток (1–2)
4	Ставка податку на прибуток (%)
5	Обсяг податку на прибуток (3*4/100)
6	Погашення реструктуризованої заборгованості
7	Перехідні платежі – очікувана заборгованість на початок планового року
8	Розрахунковий обсяг податку на прибуток (5+6–7)
9	Обсяг податку на прибуток з врахуванням коефіцієнту норми амортизаційних відрахувань, що перераховується до Державного бюджету

При розрахунку суми податку на додану вартість використовують показники національних розрахунків, прогнозні макроекономічні показники Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства доходів і зборів, національного банку, Державної казначейської служби. Задля обґрунтованості прогнозних надходжень податку на додану вартість прийнята “Методика прогнозування надходжень податку на додану вартість” від 31.08.2004 р № 545/315/502/637.

Розрахунок надходжень податку на додану вартість здійснюється за такими основними принципами:

- визначається розрахункова база оподаткування податком на додану вартість на основі показників про зміни в кон’юктурі внутрішнього попиту, інформації про продаж товарів у торговій мережі, даних про структуру валової доданої вартості, даних про експорт та імпорт товарів і послуг, обмінний курс гривні до долара, нормативну ставку податку;
- розрахунок реальної ставки податку в прогнозному періоді здійснюється з урахуванням коефіцієнта кореляції номінальної ставки, який враховує зміни пільг у прогнозному періоді.

Розрахунок прогнозу надходжень податку на додану вартість здійснюється в шість етапів:

- на першому етапі визначається прогноз надходжень податку з вироблених в Україні товарів з урахуванням змін кон’юктури попиту;
- на другому етапі встановлюється обсяг надходжень податку з вироблених товарів в Україні на основі змін структури валової доданої вартості за видами економічної діяльності;
- на наступному етапі за результатами попередніх розрахунків встановлюється середнє значення прогнозу надходжень податків із вироблених в Україні товарів;
- на основі динаміки імпорту товарів визначають прогноз надходжень податку на додану вартість;
- на основі динаміки експорту товарів промислового виробництва визначають прогноз бюджетного відшкодування податку грошовими коштами;

➤ на кінець, визначається сальдо надходжень податку до бюджету.

Під час проведення прогнозних розрахунків надходжень податку на додану вартість слід урахувувати не тільки зміни в законодавстві, але й щомісячне надходження податку на додану вартість за звітні періоди. Так, річний плановий обсяг ПДВ у 2012 році виконано на 84,6%. Річний план невиконано в розрізі всіх складових частин податку: ПДВ з вироблених товарів в Україні виконано на 87,0%, ПДВ із ввезених на територію країни товарів на 87,3%, бюджетне відшкодування на 95,8%.

Недовиконувалися надходження податку на додану вартість із ввезених на територію України товарів через певні обсяги вексельних розрахунків за цим податком. Механізм застосування податкових векселів, передбачений законодавством, надає можливість для створення несумлінними платниками податку на додану вартість схем уникнення від оподаткування.

Прогнозування надходження акцизного податку на прогнозний період здійснюється відповідно до переліку підакцизних товарів згідно з Податковим кодексом України.

Акцизний податок обчислюється за ставками у відсотках до обороту з продажу, у твердих сумах (у гривнях, євро) з одиниці реалізованих товарів і комбіновано, тобто за ставками у відсотках до обороту із ціни реалізації, але не менше установленої твердої суми з одиниці реалізованого товару для підакцизних товарів, на які чинним законодавством України встановлено такі ставки.

Прогнозний обсяг акцизного податку, що надходить до державного бюджету, обраховується із врахуванням:

- пільгових ставок згідно із чинним законодавством;
- змін щодо кількості підакцизної продукції.

4.4. Видатки державного бюджету та їхня класифікація

Видатки державного бюджету є формою розподільних відносин з приводу спрямування і використання коштів централізованого

грошового фонду держави; відображають напрями розподілу бюджетних ресурсів та окреслюють межі цих розподільних відносин.

За економічним змістом видатки бюджету на стадії розподілу ВВП виражають рух грошових коштів, спрямованих для виконання функцій держави. Для здійснення повноважень держави потрібний достатній рівень бюджетних ресурсів, які призначаються головним виконавцем цих функцій, і, відповідно вони є головними розпорядниками коштів. Бюджетні призначення головним розпорядникам коштів для здійснення повноважень держави називаються **видатками**.

Видатки бюджету визначені за напрямками їхнього використання і здійснюються **через систему витрат**, які встановлюють обсяг грошових коштів, що обмінюються на товари чи послуги. **Витрати** є елементом формування собівартості продукції, послуг, що виробляються і продаються розпорядниками бюджетних коштів. Отже, витрати, на відміну від бюджетних видатків, характеризуються двостороннім рухом вартостей, кінцевим використанням бюджетних ресурсів.

Сукупність грошових відносин між державою і суб'єктами, що використовують бюджетні кошти, становить економічний зміст поняття “видатки”.

**Бюджетна
класифікація
видатків**

Визначення цільового використання міністерствами та відомствами бюджетних коштів відповідно до виконання програмних завдань держави та відповідальності кожного відомства дозволяє класифікація видатків державного бюджету.

Бюджетна класифікація видатків розроблена на основі класифікації функцій управління (КФУ), опублікованої статистичним відділом Організації Об'єднаних Націй. Складовими частинами класифікації видатків є:

- функціональна класифікація;
- економічна класифікація;
- відомча класифікація;
- програмна класифікація.

Бюджетна класифікація видатків, спрямованих на виконання державою своїх функцій, має три рівні деталізації:

- розділи (від 1 до 10) описують загальні цілі державного управління;
- підрозділи й групи описують засоби досягнення цілей.

Функціональна класифікація видатків дозволяє відстежувати динаміку зміни державних видатків і прогнозувати наступні видатки.

Види видатків визначаються відповідно до функцій держави й поділяються на 10 груп (додаток А).

Співвідношення видатків між цими групами визначається основними напрямками бюджетної політики на певний рік. Ураховуючи низький рівень доходів у сучасних умовах, найбільша частка видатків спрямовується на соціальний захист і соціальне забезпечення.

З іншого боку, для зміцнення могутності держави об'єктивно-необхідним є вкладання коштів у розвиток підприємств, власником яких вона є. Такі витрати швидко окупляться, сприятимуть зростанню ВВП, що є матеріальною основою бюджету різних рівнів. За допомогою видатків державного бюджету держава має змогу:

- відповідно до потреб розподілити кошти між виробничою сферою і сферою суспільних послуг;
- впливати на формування структури виробництва, яка відповідатиме вимогам часу;
- стимулювати розвиток пріоритетних, нових видів виробництв і впливати на зміцнення економічної могутності.

Використання коштів на виконання операцій у відтворювальних процесах видатки бюджетів за економічною класифікацією (додаток Б) поділяється на поточні, капітальні, нерозподілені видатки, кредитування з урахуванням погашення.

Такий поділ дозволяє визначити конкретне спрямування коштів – цільове їхнє призначення, виділити захищені статті видатків бюджету та забезпечує єдиний підхід до всіх розпорядників та одержувачів коштів.

Поточні видатки бюджету спрямовуються на забезпечення простого відтворення і стосуються поточної діяльності бюджетних

установ. Наприклад поточні видатки (код 2000) за цільовим призначенням спрямовуються на: грошове забезпечення військовослужбовців (код 2112), нарахування на оплату праці (код 2120), відрядження (код 2250), оплату комунальних послуг та енергоносіїв (код 2270).

Капітальні видатки охоплюють:

- придбання основного капіталу (придбання обладнання і предметів довгострокового користування, придбання та випуск підручників до бібліотечних фондів навчальних закладів, будівництво житла для військовослужбовців, адміністративних об'єктів органів державної власності) (код 3000);
- капітальні трансферти, передбачені на придбання капітальних активів, платежі підприємствам для покриття збитків, які виникли в результаті надзвичайних обставин. Капітальними трансфертами вважаються невідплатні безповоротні платежі, які мають одноразовий характер як для донора, так і для їхнього утримувача (бенефіціара).

До нерозподілених видатків належать видатки з резервних фондів. КМУ та фондів непередбачених видатків РМ АРК, обласних і місцевих адміністрацій.

Класифікація видатків державного бюджету за відомчим спрямуванням коштів (додаток В) відображає розподіл бюджетних призначень головним розпорядникам цих коштів. Відомча класифікація засвідчує, якому міністерству, відомству спрямовуються кошти, що дає можливість здійснювати аналіз використаних коштів та їхній контроль. На її підставі Державна казначейська служба України та фінансові органи ведуть реєстр усіх розпорядників коштів.

Головним розпорядником бюджетних коштів є бюджетна установа в особі її керівника, якій устанавлюються бюджетні призначення – повноваження, що дозволяють надавати бюджетні асигнування за встановленими обмеженнями, як кількісними, так і часовими. Іншими словами, головні розпорядники бюджетних коштів можуть брати зобов'язання та витратити бюджетні кошти лише в межах відповідних бюджетних призначень. Головними розпорядниками коштів дер-

жавного бюджету можуть бути органи, що уповноважені Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України забезпечувати їхню діяльність в особі керівників, а також міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Перелік головних розпорядників коштів державного бюджету визначається відповідно до Закону “Про Державний бюджет України” (частина друга статті 22 Бюджетного кодексу України).

Формування та планування показників видатків бюджету за економічним змістом, за головними розпорядниками бюджетних коштів і функціональними ознаками дозволяє спрямовувати кошти платників на конкретно визначені напрями, облікувати й аналізувати витрачання бюджетних коштів за цими напрями, інформувати суспільство про обсяги витрат на оплату праці, капітальне будівництво, обслуговування боргу, про обсяги фінансування тих чи інших структур.

За Бюджетним кодексом запроваджується програмно-цільовий метод складання та виконання бюджету. Відповідно до вимог частини третьої статті 38 Бюджетного кодексу України щорічно визначається в Законі “Про Державний бюджет України” програмна класифікація видатків і кредитування державного бюджету (додаток Д).

Формування бюджетних програм з використанням програмно-цільового методу передбачає поділ видатків за відповідною програмою, прив’язуючи її код до нової функціональної, економічної та відомчої класифікації видатків бюджету, що відповідно потребує приведення їх до міжнародних стандартів.

Основою забезпечення реалізації бюджетної програми є бюджетні призначення окремого головного розпорядника. При щорічному встановленні бюджетних призначень у Законі “Про Державний бюджет України” уточнюється і перезатверджується програмна класифікація видатків державного бюджету. Структура коду програмної класифікації видатків залишається незмінною.

В інтересах національної безпеки країни з державного бюджету здійснюються таємні видатки, які спрямовуються на забезпечення діяльності окремих органів влади. На відміну від інших видатків,

таємні видатки не деталізуються і не обговорюються в широкому колі щодо їхньої доцільності. Контроль за їхнім проведенням здійснюється Рахунковою палатою та Міністерством фінансів України. Звіти про таємні видатки розглядаються визначеним колом структурних підрозділів Верховної Ради України.

За характером проведення видатки бюджетів поділяються на касові й фактичні. **Касові видатки** здійснюються при проведенні розрахунків між розпорядниками бюджетних коштів та іншими суб'єктами з реєстраційних рахунків, виплати грошових коштів з каси на видатки, передбачені бюджетом. **Фактичні видатки** охоплюють дійсно проведені видатки й не завжди вони збігаються з касовими.

З аналізу структури видатків державного бюджету за період 2006–2012 років видно, що найбільшу частку займають міжбюджетні трансферти, маючи стабільну тенденцію до зростання. Так, порівняно з 2006 роком у 2012 році трансферти місцевим бюджетам зросли на 72,6%, а порівняно з 2011 роком – на 23,8%. Найбільшу частку в їхній структурі становили поточні трансферти органам державного управління (39,2% у 2006 р.; 24,7% у 2011 р.; 26,1% у 2012 р.).

Таблиця 10

**Структура видатків Державного бюджету України
за 2006–2012 роки, у%**

№ п/п	Групи видатків	Роки							Відхилення у 2012 р. порівняно з	
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2006	2011
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Загальнодержавні функції	10,3	9,7	9,0	10,3	11,4	12,0	11,1	+0,8	-0,9
2.	Оборона	4,6	5,4	4,9	4,0	3,8	4,0	3,7	-0,9	-0,3
3.	Громадський порядок, безпека та судова влада	9,2	10,5	10,3	10,0	9,4	9,7	9,2	0	-0,5
4.	Економічна діяльність	15,0	17,1	16,0	13,7	11,9	13,4	12,5	-2,5	-0,9

Продовження табл. 10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5.	Охорона навколишнього природного середовища	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1	+0,1	+0,2
6.	Житлово-комунальне господарство	0,1	0,4	0,2	0,1	0,3	0,1	0,1	0	0
7.	Охорона здоров'я	3,0	3,6	3,1	3,1	2,9	3,1	2,9	-0,1	-0,2
8.	Духовний і фізичний розвиток	1,0	1,2	1,2	1,3	1,7	1,2	1,4	+0,4	+0,2
9.	Освіта	8,8	8,7	8,9	9,9	9,5	8,2	7,7	-1,1	+0,5
10.	Соціальний захист і соціальне забезпечення	22,1	16,8	21,1	21,3	22,8	19,1	19,0	-3,1	-0,1
11.	Міжбюджетні трансферти	24,9	25,6	24,5	25,7	25,6	28,5	31,5	+6,6	+3,0
	Усього видатків	100	100	100	100	100	100	100	-	-
	Видатки у ВВП	25,2	24,4	25,4	26,5	28,0	25,4	28,1	+2,9	+2,7

Це пояснюється наданням додаткових дотацій і субвенцій бюджетам інших рівнів у зв'язку з підвищенням мінімальної заробітної плати, окладів окремих категоріям працівників органів виконавчої влади.

На другому місці серед видатків Державного бюджету України знаходяться видатки, пов'язані з виконанням владних повноважень держави: загальнодержавних функцій, забезпечення належного рівня оборони країни, громадського порядку, безпеки та діяльності судової влади. У 2006 році вони становили 33,2 млрд грн, або 24,1% від загального обсягу видаткової частини бюджету, а у 2011 році – 85,7 млрд грн, або 25,7% та 95,0 млрд грн, або 24,0% у 2012 році відповідно.

Протягом періоду 2006–2012 рр. обсяг видатків Державного бюджету України на виконання загальнодержавних функцій зростав із 14,2 до 44,0 млрд грн відповідно, разом із цим зростала і їхня питома вага з 10,3 до 11,1%, частка видатків на громадський порядок,

безпеку та судову владу мала стабільну тенденцію до зростання абсолютних сум за цей період у 2,9 раза (з 12,6 до 36,5 млрд грн).

Третьою групою за питомою вагою в загальному обсязі видатків державного бюджету є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, обсяги яких протягом аналізованого періоду збільшувалися й досягли 75,3 млрд грн, але частка цих видатків має тенденцію до зниження з 22,1 до 19,0% у 2012 році, до цього призвела політична нестабільність.

Видатки на розвиток економіки займають четверту сходинку у видатках Державного бюджету України й мають тенденцію до зниження. Так, упродовж 2006–2012 рр. для цієї групи видатків характерний спад з 15,0 до 12,5%, що, на нашу думку, пов'язано з відсутністю соціально-економічної стратегії держави, яка б визначала пріоритети розвитку економіки, її економічну діяльність.

Видатки на духовний і фізичний розвиток займають незначну частку й змінюються в межах від 1,0 у 2006 р. до 1,7% у 2012 р.

З аналізу структури видатків державного бюджету видно, що частка видатків пов'язаних з виконанням загальнодержавних функцій, забезпеченням громадського порядку, безпеки та судової влади, а також оборони країни, знижується. Це пояснюється скороченням чисельності державного апарату, найвищими ставками заробітної плати державних службовців. Відслідковується тенденція зниження частки видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення з 22,1 у 2006 р. до 19,0 у 2012 р. У зв'язку із цим, реальна бюджетна забезпеченість соціально-культурних послуг і соціального захисту населення не поліпшилася.

Незначне зростання частки видатків на економічну діяльність негативно позначається і в майбутньому буде позначатися на показниках зростання ВВП. Непродумана політика бюджетного фінансування економіки сприяла перекачуванню бюджетних коштів на власні рахунки посередників.

Бюджетна класифікація видатків застосовує значення “*видатки розвитку*” і “*видатки споживання*”, що підвищує роль фіскальної політики в розвитку економіки країни.

До видатків розвитку належать видатки, які спрямовуються на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної й інноваційної діяльності:

- капітальні видатки (КЕКВ 3000);
- дослідження і розробки, окремі заходи розвитку щодо реалізації державних (регіональних) програм (КЕКВ 2281);
- предмети, матеріали, обладнання, інвентар (КЕКВ 2210);
- капітальне будівництво та капітальний ремонт (КЕКВ 3120, 3130);
- фундаментальні дослідження (КФКВ 0140);
- економічна діяльність (КФКВ 0400).

Видатки споживання, відповідно до економічної класифікації видатків формуються за рахунок: поточних видатків за КЕКВ 2110, 2120, 2160, 2600–2900 та ін.

Субсидії, поточні трансферти підприємствам, установам, організаціям, згідно з функціональною класифікацією видатків та кредитування, належать до:

- загальнодержавних функцій (КФКВ 0100);
- оборони (КФКВ 0200);
- громадського порядку, безпеки та судової влади (КФКВ 0300);
- охорони навколишнього природного середовища (КФКВ 0500);
- охорони здоров'я (КФКВ 0700);
- духовного і фізичного розвитку (КФКВ 0800);
- освіти (КФКВ 0900);
- соціального захисту та соціального забезпечення (КФКВ 1000).

**Класифікація
фінансування бюджету**

За бюджетною класифікацією фінансування бюджету встановлюються джерела покриття дефіциту бюджету, напрями та обсяги запозичення коштів, а також визначаються напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворюється внаслідок перевищення доходів бюджету.

Фінансування бюджету здійснюється за:

- **типом кредитора**, внутрішнім чи зовнішнім. Внутрішні джерела покриття дефіциту здійснюються сектором державного управління методом запозичень за рахунок емісії державних

цінних паперів Міністерством фінансів; органами грошово-кредитних і банківських установ та інші джерела надходження.

Наприклад, **внутрішнє фінансування** 200 000–209 000 (в тому числі позики отримані з державних фондів – 201 000, банківських установ – 202 000, за рахунок залишків коштів на рахунок бюджетних установ 205 000), **зовнішнє фінансування** – 300 000–307 200 (в тому числі позики, надані міжнародними організаціями економічного розвитку – 30 100, позики, надані органам управління іноземних держав – 302 000) (додаток Д);

Класифікація боргових зобов'язань

► типом боргового зобов'язання, що характеризує вид фінансового інструменту запозичення коштів для фінансування дефіциту чи профіциту бюджету (додаток Е).

Наприклад, **фінансування за борговими операціями** 400 000, внутрішнє запозичення – 401 100, зовнішні запозичення – 401 200, 500 000 – надходження від приватизації державного майна.

Класифікація державного боргу

Класифікація боргових зобов'язань аналогічна класифікації фінансування бюджету. У відповідності до **типу утримувача боргового зобов'язання**: внутрішнього чи зовнішнього, розрізняють борг внутрішній та зовнішній. **Внутрішній борг** складається із заборгованості за позиками, одержаними з бюджетів різних рівнів та державних фондів – 210 000, заборгованості перед банківськими установами, органами грошово-кредитного регулювання – 220 000, іншим фінансовим установам – 23 100.

Зовнішній державний борг 30 000, складається із видів боргових зобов'язань, аналогічних зовнішнім джерелам покриття дефіциту бюджету (додаток Ж).

Класифікація боргу за типом боргового зобов'язання складається з заборгованості довгострокової, середньострокової, короткострокової і векселями та іншими внутрішніми, зовнішніми, зобов'язаннями у структурі непогашеного внутрішнього та зовнішнього боргу (додаток З).

4.5. Виконання Державного бюджету України

Організаційні засади виконання бюджету

Виконання бюджету є тою ланкою бюджетного процесу, яка включає заходи з виконання бюджету за доходами і видатками кожного із бюджетів, що входять у Зведений бюджет України.

Основними засадами виконання бюджету є:

- забезпечення повного і своєчасного поступлення доходів за запланованими джерелами;
- фінансування заходів у межах запланованих сум кожного із бюджетів на протязі повного календарного року на який затверджений бюджет;
- фінансування юридичних осіб тільки з одного бюджету;
- збільшення фінансових ресурсів держави за рахунок залучення у виробництво інвестиційних ресурсів;
- забезпечення ефективного контролю за правильним використанням коштів.

Кабінет Міністрів України забезпечує і відповідає за виконання Державного бюджету України. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління процесом виконання Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Виконання бюджету починається з часу затвердження його вищим органом державної влади України. З метою ефективної організації виконання бюджету важливе значення має економічне обґрунтування розподілу всіх видів платежів і бюджетних асигнувань.

Державний бюджет України виконується за розписом на відповідний рік за такими розділами:

- **розпис доходів державного бюджету:**
  - річний розпис доходів загального і спеціального фондів державного бюджету;
  - помісячний розпис доходів загального фонду державного бюджету;

➤ **розпис фінансування державного бюджету:**

– річний розпис фінансування загального і спеціального фондів державного бюджету;

– помісячний розпис фінансування загального фонду державного бюджету;

➤ **розпис асигнувань державного бюджету:**

– річний розпис асигнувань державного бюджету загального і спеціального фондів державного бюджету;

– помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету.

Розпис доходів і розпис фінансування є оперативним документом для керівництва виконання бюджету. Саме через них фінансові органи перевіряють виконання юридичними особами зобов'язань перед державою.

**Порядок
складання розпису**

Одним із визначальних розділів розпису державного бюджету на відповідний рік є **розпис асигнувань** загального і спеціального фондів, який складається у розрізі головних розпорядників коштів за програмною та економічною класифікацією видатків без розподілу за періодами року.

Помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету формується на основі річного загального фонду бюджету в розрізі головних розпорядників. **Складання розпису бюджету розпочинається із складання розпису доходів і розпису фінансування.** На підставі складених розписів доходів і фінансування розраховуються **граничні** помісячні обсяги асигнувань загального фонду державного бюджету. Така узагальнена лімітна довідка складається для кожного головного розпорядника з визначенням помісячних обсягів асигнувань головному розпоряднику в цілому. В свою чергу, на підставі **лімітних довідок** головні розпорядники повідомляють розпорядників нижчих рівнів про встановлені обсяги асигнувань для уточнення проектів кошторисів і планів асигнувань.

У двотижневий термін головні розпорядники, *після отримання лімітних довідок* від нижчого рівня розпорядників, подають Міністерству фінансів України уточнені проекти зведених кошторисів та планів асигнувань. Міністерство фінансів, на підставі отриманої інформації, складає Річний розпис Державного бюджету України в розрізі головних розпорядників коштів за економічною класифікацією та Помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету. Оригінал затвердженого розпису передається Державній казначейській службі України, а *копію* – *Комітету Верховної Ради України* з питань бюджету. Після затвердження розпису, Державна казначейська служба України впродовж трьох днів доводить головним розпорядникам витяг із розпису, що є підставою для затвердження кошторисів, планів асигнувань та планів використання бюджетних коштів.

Затверджений розпис державного бюджету є документом на підставі якого проводиться стягнення платежів і відкриття фінансування заходів передбачених у плані використання бюджетних коштів.

Плани використання бюджетних коштів затверджуються керівниками-одержувачами за погодженням з головним розпорядником через яких вони одержують бюджетні призначення.

Кошторис складається за загальним і спеціальним фондами на рік без розподілу за періодами року в обсязі, що дорівнює сумі цих фондів. Для затвердження кошторису одночасно подаються *план асигнувань та штатний розпис установи*, включаючи її структурні підрозділи, які утримуються за рахунок власних надходжень. Після затвердження відповідних кошторисів і планів асигнувань Міністерство фінансів України перевіряє їх правильність складання і затвердження.

Для контролю відповідності поділу показників органи Державної казначейської служби України здійснюють реєстрацію та ведуть облік зведених кошторисів і планів асигнувань розпорядників вищого рівня в розрізі розпорядників нижчого рівня. У такий спосіб органи Державної казначейської служби перевіряють відповідність розподілу

показників зведених кошторисів і планів асигнувань даним казначейського обліку.

Внесення змін до розпису здійснюється за умов необхідності перерозподілу видатків, прийняття нормативного акту про передачу повноважень від одного головного розпорядника іншому на які затверджені бюджетні призначення або прийняття рішень про розподіл нерозподілених бюджетних асигнувань між головними розпорядниками.

Розпис Державного бюджету затверджується Міністром фінансів України.

*Виконання
Державного
бюджету за
доходами*

Основні засади виконання державного бюджету за доходами визначені Бюджетним кодексом, ст. 45 згідно з якою всі податки, збори (обов'язкові платежі) та інші доходи зараховуються на єдиний казначейський рахунок і не можуть акумулюватися на рахунках органів стягнення. Податки, збори (обов'язкові платежі) та інші доходи державного бюджету визнаються зарахованими в дохід державного бюджету з часу зарахування їх на єдиний казначейський рахунок. Організацію та управління за виконанням державного бюджету здійснює Міністерство фінансів, яке має виключне право надання відстрочок зі сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах податкового кредиту терміном до трьох місяців в межах поточного року.

Облік всіх надходжень, що належать Державному бюджету України та повернення коштів, що були помилково або надміру зараховані до бюджету здійснює Державна казначейська служба України.

Державна казначейська служба України в процесі виконання державного бюджету за доходами виконує такі функції:

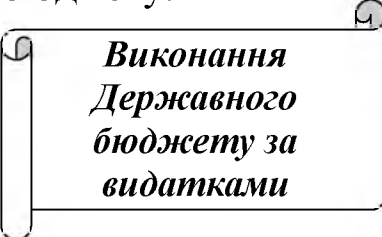
- відкриває рахунки в обласних управліннях Державної казначейської служби для зарахування податків та зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та цільових фондів;
- облікує надходження до бюджету за бюджетною класифікацією;
- проводить розщеплення платежів до державного бюджету за нормативами відрахувань та перераховує за належністю розподілених коштів;

- здійснює контроль за нарахуванням та сплатою платежів, проводить повернення помилково або надміру сплачених платежів до бюджету;
- здійснює відшкодування податку на додану вартість;
- складає щоденну, періодичну та річну звітність за доходами відповідно до бюджетної класифікації і передає її відповідним органам.

Платники податків сплачують платежі до бюджету через рахунки у банках у яких вони обслуговуються. **Банк платника** перераховує кошти на рахунки, відкриті в органах ДКСУ.

Податки, збори (обов'язкові платежі) зараховують на єдиний казначейський рахунок з якого і здійснюються видатки державного бюджету.

**Виконання
Державного
бюджету за
видатками**

Виконання Державного бюджету за видатками починається з:

- 1) встановлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі та в межах затвердженого розпису бюджету;
- 2) затвердження кошторисів, паспортів бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), а також порядків використання бюджетних коштів;
- 3) взяття бюджетних зобов'язань;
- 4) отримання товарів, робіт і послуг;
- 5) здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань;
- 6) використання товарів, робіт і послуг для виконання заходів бюджетних програм;
- 7) повернення кредитів до бюджету (щодо кредитування бюджету).

Державний бюджет за видатками виконують органи Державної казначейської служби України. Задля цього вони здійснюють контроль за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів розпису державного бюджету. Розпорядники бюджетних коштів мо-

жуть брати бюджетні зобов'язання та проводити видатки тільки в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами.

Для проведення платежу за отримані товари, роботи та послуги розпорядник коштів подає платіжне доручення до ДКСУ. Органи Державної казначейської служби здійснюють платежі, якщо є:

- бюджетне зобов'язання для відповідного платежу в обліку виконання державного бюджету;
- відповідність напрямів витрачання бюджетних коштів бюджетному асигнуванню;
- залишок невикористаних бюджетних асигнувань у розпорядника бюджетних коштів.

Казначейське виконання видаткової частини бюджету базується на детальному порядку витрачання бюджетних коштів та процедур взаємодії суб'єктів бюджетного процесу, який регулюється підзаконними актами та інструкціями Міністерства фінансів України.

При складанні проекту бюджету формується резервний фонд бюджету для здійснення непередбачуваних видатків. Резервний фонд бюджету не може перевищувати 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету.

Отже, виконання бюджету – це система фінансових відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів як на державному рівні, так і в межах окремих областей, районів.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Сформулюйте завдання доходів державного бюджету.
2. Який визначальний чинник формування доходів бюджетів?
3. Якими методами здійснюється формування доходів державного бюджету?
4. Охарактеризуйте джерела формування доходів державного бюджету.
5. Як розподіляються доходи бюджетів (державного і місцевих) між ланками бюджетної системи?
6. Який нормативно-правовий документ визначає склад доходів бюджету?
7. За якими ознаками проводиться групування доходів у загальний і спеціальний фонди?
8. Як класифікуються доходи державного бюджету?
9. Які методологічні засади формування бюджетів усіх рівнів?
10. Охарактеризуйте порядок визначення обсягу планового надходження до бюджету податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, акцизного податку.
11. Сформулюйте визначення сутності видатків бюджету.
12. Назвіть складові частини класифікації видатків бюджету.
13. Назвіть характерні особливості класифікації видатків бюджетів.
14. Хто є головним розпорядником бюджетних коштів?
15. Охарактеризуйте структуру кодування програмної класифікації видатків.
16. Назвіть основні засади виконання бюджету.
17. Що є оперативним документом для керівництва при виконанні бюджету?
18. Який порядок складання розпису доходів і фінансування?
19. Які функції здійснює Державне казначейство в процесі виконання державного бюджету?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Доходи державного бюджету забезпечують виконання:

- 1) недеlegationаних державних повноважень;
- 2) делегованих повноважень;
- 3) власних повноважень.

2. Доходи бюджетів поділяються на:

- 1) закріплені;

- 2) передані;
- 3) регулюючі;
- 4) власні.

3. За якими розділами здійснюється класифікація доходів державного бюджету:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) офіційні трансферти;
- 5) цільові фонди;
- 6) від органів державного управління;
- 7) власні надходження бюджетних установ;
- 8) інші неподаткові надходження.

4. Доходи державного бюджету акумулюються у:

- 1) загальному фонді;
- 2) спеціальному фонді;
- 3) цільових фондах;
- 4) резервному фонді.

5. Складання державного бюджету передбачає:

- 1) балансування доходів і видатків;
- 2) адресне планування;
- 3) встановлення певних пропорцій;
- 4) організацію мобілізації грошових ресурсів;
- 5) фінансовий контроль.

6. При розрахунку планового обсягу податку на прибуток враховується:

- 1) сума пільг;
- 2) індекс цін виробника;
- 3) зростання обсягу виробництва;
- 4) очікувана заборгованість;
- 5) коефіцієнт норми амортизаційних відрахувань.

7. Видатки державного бюджету – це:

- 1) призначення головним розпорядникам грошових коштів;
- 2) обсяг грошових коштів, що обмінюється на товари чи послуги;
- 3) елемент формування собівартості продукції, послуг;
- 4) грошові відносини між державою і суб'єктами, що використовують бюджетні кошти.

8. Функціональна класифікація видатків дозволяє:

- 1) прогнозувати наступні видатки;
- 2) розподілити кошти між виробництвом і споживанням;
- 3) формувати структуру виробництва;

4) придбання капітальних активів.

9. Планування видатків державного бюджету за економічною класифікацією дозволяє:

- 1) визначити цільове призначення коштів;
- 2) виділити захищені статті видатків;
- 3) забезпечити єдиний підхід до всіх розпорядників;
- 4) визначити плановий обсяг коштів головним розпорядникам;
- 5) здійснити поділ видатків за відповідною програмою.

10. Державний бюджет виконується за:

- 1) лімітними довідками головних розпорядників;
- 2) розписом на відповідний рік;
- 3) кошторисом відомств;
- 4) бюджетними зобов'язаннями.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Артус М. М. Бюджетна система України [Текст] : навч. посіб. / М. М. Артус, М. Хижа. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – 219 с.
2. Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки [Текст] : аналіт. доп. / [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2012. – 75 с.
3. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк і ін. – К. : Знання, 2006. – 293 с.
4. Василик О. Д. Бюджетна система України : підруч. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 543 с.
5. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання, 2006. – 607 с. – (Вища освіта ХХІ ст.)
6. Чала Н. Д. Бюджетна система [Текст] : навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. – К. : Знання, 2010. – 223 с.

Періодичні видання

1. Афанасьев М. Бюджетирование, ориентированное на результат: Новые тенденции / М. Афанасьев // Вопросы экономики. – 2004. – № 9. – С. 130–139.
2. Бабич Л. М. Особливості формування сучасної бюджетної політики в Україні / Л. М. Бабич // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 133–141. – Бібліогр. у кінці ст.
3. Белоус Н. Д. Вдосконалення бюджетного механізму в Україні / Н. Д. Белоус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4. – С. 13–18. – Бібліогр. у кінці ст.
4. Боярко А. Аналіз бюджетної політики країн ЄС та України у сфері формування та використання державних видатків / А. Боярко, Н. Дехтяр // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–11, 2008. – № 1–12, 2009. – № 1–12). – 2013. – № 9. – С. 17–21.
5. Бутук О. Бюджетні виклики сучасності та пошук відповідей на них / О. Бутук // Банківська справа. – 2012. – № 3. – С. 122–127.
6. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI // Кодекси України. – 2010. – № 12. – С. 3–156.
7. Вініченко М. М. Визначення цільової функції бюджетування / М. М. Вініченко // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 119–124 : табл., рис.
8. Гупаловська М. Б. Сучасні світові тенденції і моделі організації бюджетного контролю та можливості їх використання в Україні / М. Б. Гупаловська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 11. – С. 18–22. – Бібліогр. у кінці ст.
9. Гупаловська М. Б. Альтернативні підходи в теорії бюджетного контролю та їх застосування у фінансовій науці / М. Б. Гупаловська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 115–119.

10. Дєєва Н.М. Концепція підходу до об'єктивного встановлення міри соціалізації зведеного бюджету країни/ Н.М. Дєєва // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 199–205. : табл. – Бібліогр. у кінці ст.
11. Дейкин А. И. Инструменты бюджетной политики США / А И. Дейкин // США. Канада. Экономика-политика. – 2004. – № 10. – С. 86–96.
12. Дроздовська О. С. Теоретичні засади організації бюджетного устрою України / О. С. Дроздовська // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 23–29.
13. Заїчко І. В. Бюджетна політика в контексті макроекономічного розвитку / І. В. Заїчко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 7/8. – С. 67–69. – Бібліогр. у кінці ст.
14. Золотухін О. Бюджетування / О. Золотухін // Дебет-кредит. – 2010. – № 31. – С. 36–41.
15. Ляшенко А. Х. Щодо проблем розвитку програмно-цільового методу в бюджетному процесі / А. Х. Ляшенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 9. – С. 3–7. – Бібліогр. у кінці ст.
16. Кравченко М. В. Новий етап бюджетної реформи і перспективи стабілізації державних фінансів України / М. В. Кравченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 2. – С. 3–6. – Бібліогр. у кінці ст.
17. Кульпінська Л. К. Програмно-цільовий метод формування бюджету / Л. К. Кульпінська, В. С. Гвоздь // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 3–10.
18. Левицька С. О. Впровадження програмно-цільового методу формування бюджетів / С. О. Левицька // Форма / Shape. – 2004. – № 6. – С. 33–37.
19. Лисяк Л. В. Трансакційні витрати функціонування інституту бюджетної політики / Л. В. Лисяк // Фінанси України. – 2010. – № 2. С. 27–31.
20. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13–19.
21. Макогон В. Д. Основи регулювання міжбюджетних відносин / В. Д. Макогон // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С. 21–24. – Бібліогр. у кінці ст.
22. Максюта А. А. Бюджетна стратегія як інструмент економічного зростання / А. А. Максюта // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5/6. – С. 34–37.
23. Михайленко С. В. Бюджет як об'єкт управління / С. В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 154–160. – Бібліогр. у кінці ст.
24. Михайленко С. В. Методологія достовірності бюджетного планування / С. В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5. – С. 197–205. – Бібліогр. у кінці ст.

25. Михайленко С. В. Міжнародний досвід планування бюджету / С. В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С. 215–222.
26. Мортиков В. В. Бюджетне обмеження держави як об'єкт економічного аналізу / В. В. Мортиков // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 25–29.
27. Огонь Ц.Г. Реальність суспільного вибору у прийнятті бюджетних рішень / Ц.Г. Огонь // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 4. – С. 17–26. – Бібліогр. у кінці ст.
28. Орловська Н. Дефіцит державного бюджету і джерела його фінансування / Н. Орловська // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12: 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–11, 2008. – № 1–12, 2009. – № 1–12). – 2010. – № 5. – С. 28–30.
29. Плышевский Б. П. Национальный бюджет и перераспределение ВВП и национального дохода / Б. П. Плышевский // Вопросы статистики. – 2011. – № 5. – С. 45–52.
30. Поліщук С. В. Шляхи модернізації в системі бюджетування / С. В. Поліщук // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 2. – С. 50–53. – Бібліогр. у кінці ст.
31. Редькін О. Проблемні питання застосування програмно-цільового методу при виконанні бюджетних програм / О. Редькін, С. Михайленко // Економіст. – 2010. – № 10. – С. 30–33.
32. Рибак С. О. Бюджетна стратегія в контексті структурних реформ / С. О. Рибак // Фінанси України. – 2010. – № 12. – С. 32–43.
33. Стефанюк І. Б. Актуальні аспекти міжбюджетних відносин у світлі нової редакції Бюджетного кодексу України / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 86–96.
34. Уразова, Н. О бюджетировании / Н. Уразова // Менеджмент і менеджер. – 2009. – № 3. – С. 53–56.
35. Скрипник А. Бюджетна децентралізація як шлях до Євросоюзу / А. Скрипник, О. Сунцова // Економіст. – 2005. – № 3. – С. 26–29. : табл., рис.
36. Сушко Н. Повноваження казначейських органів в контексті реалізації положень Бюджетного кодексу / Н. Сушко // Казна України. – 2011. – № 1. – С. 21–23.
37. Хруцкий В. Бюджетирование: особенности национального формата / В. Хруцкий // Менеджмент і менеджер. – 2005. – № 1. – С. 12–16.
38. Чернадчук В. До питання класифікації бюджетних правовідносин / В. Чернадчук // Право України. – 2013. – № 1/2. – С. 72–78.

39. Чернявский А. Бюджетная децентрализация в странах с переходной экономикой / А. Чернявский, К. Вартапетов // Вопросы экономики. – 2004. – № 11. – С. 126–141 : табл., рис.

40. Чугунов І. Я. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства / І. Я. Чугунов, Л. В. Лисяк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 3–11.

41. Шевчук В. О. Вплив бюджету на макроекономічні показники / В. О. Шевчук, Р. І. Копич // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3–12.

42. Шедяков В. Інформаційне забезпечення конкурентоспроможності країни в контексті розвитку бюджетної системи / В. Шедяков // Економіст. – 2013. – № 7. – С. 10–15.

Розділ 5. ПОДАТКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

- 5.1. Сутність податків та їхня функція в державних фінансах.*
- 5.2. Податкова система у формуванні державних доходів.*
- 5.3. Система податків в Україні.*
- 5.4. Порядок обрахунку та сплати загальнодержавних податків.*
- 5.5. Оподаткування за спрощеною системою. Рентна плата.*
- 5.6. Місцеві податки й платежі (збори).*

5.1. Економічна сутність податків та їхні функції в державних фінансах

Економіка України характеризується своєю соціальною орієнтацією, що доповнюється державним регулюванням і, передусім, податковим регулюванням. Стрижнем податкового регулювання є система економічних засобів оперативного втручання держави в економічні процеси – регулювання темпів і пропозицій розширеного відтворення, установлення цін на продукцію тощо. Такою регулюючою функцією наділені податки як стимулюючий чинник у примноженні накопичень окремих осіб і господарюючих суб'єктів різних форм власності, що є основним джерелом економічного інвестування. З іншого боку, податкове регулювання розглядається і як сукупність заходів, що здійснюються через наявність певних регулятивних механізмів, які закладені в структурі окремого податку та завдань, що перед ним ставляться.

Структура податкової системи й механізм функціонування її складових елементів охоплюють основні ланки економіки. Комплексне використання податків сприяє прискоренню науково-технічного прогресу, структурній перебудові господарського комплексу без пригнічення їхньої економічної активності, регулюванню платоспроможного попиту господарюючих суб'єктів і жителів. Вужча спрямо-

ваність податкової політики – формування у виробничій сфері грошового капіталу. На наступних стадіях його нагромадження за рахунок заощаджень і доходів населення. Отже, чим вищий рівень податкових пільг для підприємств і населення, тим більша ймовірність нагромадження грошових ресурсів, що в підсумку перетворюються в позичковий капітал.

Податок є важливим елементом ринкового механізму, де всі форми господарської діяльності органічно вписуються в систему податків, зборів, платежів і пільг, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним задля досягнення мети – наповнення бюджету країни та сприяння економічному зростанню.

Держава, як об'єднуюче начало економічної діяльності людей, виконує одну із головних функцій – оподаткування. Унаслідок оподаткування між державою і платником податку формуються економічні відносини на основі вартісного виміру задля створення централізованого грошового фонду для виконання державою своїх функцій.

Економічний зміст податків визначається їхніми функціями:

Розподільна функція полягає в перерозподілі вартості створеного ВВП між державою та юридичними й фізичними особами. Наприклад, корпорації сплачують податок з прибутку, внески до фонду соціального страхування. Працівники, зайняті в корпораціях, сплачують податок з фізичних осіб, внесок до фонду соціального страхування із заробітної платні та інше.

Фіскальна функція полягає у формуванні доходів бюджетів усіх рівнів і позабюджетних фондів за встановленими нормами. Фіскальний механізм забезпечує встановлення відносин між державою і платником податку та забезпечує:

- баланс між доходами й видатками бюджету держави;
- розподіл податкових надходжень;
- соціальні гарантії громадян;
- потреби науки, освіти, охорони здоров'я, оборони й управління.

Регулююча функція через податковий механізм забезпечує державі процес регулювання соціально-економічних відносин шляхом

впливу податків на різноманітні сторони діяльності платників податків.

За допомогою податкових ставок і податкових пільг держава намагається регулювати процес накопичення капіталу, рівень платоспроможності населення, перерозподіл доходів.

В умовах державного регулювання змін сукупного попиту й пропозиції, обсягів заощаджень, напрямів спрямування інвестицій, зовнішньоекономічну діяльності, значимість дискреційної політики зростає. Це означає, що від рішення уряду залежать зміни в податкових і державних видатках. Іншими словами, держава через діяльність податкового механізму забезпечує цілеспрямоване регулювання податків і державних видатків, які мають реальний вплив на ВВП, зростання зайнятості, контроль за інфляцією та сприяння соціально-економічного зростання⁸.

Податки як вартісні регулятори безпосередньо впливають на економіку через *заохочувальну спрямованість* або ж *обмежувальну* (пригнічуються ті види виробництва, у розвитку яких держава не зацікавлена).

При політиці заохочування (стимулювання) уряд на свій власний розсуд може:

- без збільшення норм податків збільшити державні видатки;
- зменшити податки;
- застосовувати певну комбінацію попередніх двох.

Приміром, із збільшенням урядових видатків в умовах спаду економіки сукупний попит зростає більше, ніж приріст урядових видатків. Це відбувається завдяки процесу мультиплікації. Отже, щоб збільшити первісне споживання на певну величину, уряд повинен знизити податки на більшу величину. При комбінації збільшення видатків і зниження податків державне керівництво може домогтися зростання споживання і збільшення реального ВВП.

---

⁸ Me Conne C.C., Brue S.I. Economics: Principles, problems, and policies. – 11th ed. – New York: MeCiraw – Hill Publishing Company, 1990.

Стимулювальна податкова політика має за мету стримати зростання попиту. Коли існує інфляція попиту, уряд може зменшити свої видатки для сповільнення або усунення інфляції попиту. Державне керівництво може використовувати зниження податків для збільшення видатків на споживання, відповідно, щоб зменшити видатки на споживання – підвищувати податки.

Задля досягнення таких темпів зростання економічна теорія пропонує активне використання стримуючих заходів. У цих умовах вплив держави може бути забезпечено через форми непрямого оподаткування як на макрорівні, так і на мікрорівні. Непрямі податки на мікрорівні здатні стимулювати виробництво продукції, а на макрорівні забезпечити податкові надходження.

5.2. Податкова система у формуванні державних доходів

Податкова система забезпечує мобілізацію коштів у розпорядження держави, здійснює їхній розподіл і перерозподіл на цілі економічного й соціального розвитку. Лише збалансована податкова система є основою нарощування валового внутрішнього продукту, наповнення державного та місцевих бюджетів, сприяння зайнятості громадян, покращення добробуту в суспільстві.

Методологічною основою побудови податкової системи є взаємозв'язок сукупності всіх видів податків і зборів, які органічно доповнюють один одного й не вступають у суперечність із системою в цілому.

Головним положенням, що визначає структуру податкової системи, є система видатків держави на економічні й соціальні потреби.

Держава для виконання власних функцій залучає фінансові ресурси через правове регламентування й організацію справляння податків і неподаткових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів.

Фінансова наука виокремлює два підходи в теоретичному обґрунтуванні обов'язковості податків як інструментів наповнення бюджетів держави.

Перший напрям фінансової думки Дж. Саксе⁹ базується на послузі й примусу, які є необхідними елементами податкової теорії, оскільки податок як ціна суспільних благ одночасно виступає у двох аспектах – цільовому й примусовому. За теорією Пігу¹⁰, примусовий характер сплати обов'язкових платежів визначається їхнім обміном на суспільні блага, які надаються державою. Податки є ефективним і відносно простим методом централізації валового внутрішнього продукту в руках держави.

Отже, податок – це обов'язковий платіж, який стягується до бюджетів усіх рівнів із суб'єктів оподаткування.

Будь-який податок, окрім суто фіскальних рис, має притаманні зовнішні соціально-економічні ефекти. Тим самим держава може регулювати проходження економічних і соціальних процесів у потрібній траєкторії без урахування поглядів і побажань податкоплатників.

Інший напрям фінансової науки визнає податок як громадянський обов'язок. За теорією американського економіста Едварда Кларка, у розумінні податку відбувається певний перехід від податку як принципового обов'язкового платежу державі до податку як осмисленої необхідності. За економічною теорією демократії Е. Кларка, існує згода громадян оплачувати зроблений ними вибір державотворення.

Побудова системи оподаткування базується на тому, що податки є не тільки джерелом одержання доходів бюджету, але й важливим інструментом фінансового регулювання економіки. З іншого боку, податкова система виступає практичною формою детермінації

⁹ Сакс Дж. Рыночная экономика в России, пер. с англ. // Экономика. – 1994. – 340 с.

¹⁰ Пігу А. Экономическая теория благосостояния. Т. 1; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. – 512 с.

стратегії й тактики податкової політики. *Інструментами регулювання* податкової політики є податкові ставки, преференції і пільги, податкові стимули й санкції, формування податкової бази, установлення суб'єктів й об'єктів оподаткування.

Суб'єктами оподаткування є платники податків й обов'язкових платежів як юридичні так і фізичні особи, на яких, згідно із законами України, покладено обов'язок сплачувати податки та збори.

Суб'єкти оподаткування мають право на:

- пільги щодо оподаткування в порядку, установленому законодавчими документами;
- ознайомлення з актами перевірок, проведених контролюючими органами;
- оскарження у встановленому законом порядку рішення контролюючих органів.

Суб'єкти оподаткування зобов'язані:

- сплачувати своєчасно в повному обсязі належні суми платежів у встановлений термін;
- вчасно подавати звітність до контролюючих органів;
- надавати службовим особам контролюючих органів необхідні документи для перевірок правильності нарахування і своєчасності та повноти сплати податків;
- вести податковий облік.

Облік платників податків й обов'язкових платежів здійснюється державними податковими органами та іншими державними органами відповідно до законодавства. Банки, фінансово-кредитні установи відкривають рахунки платникам податків й обов'язкових платежів лише за умови пред'явлення ними документа, що підтверджує взяття їх на облік у державному податковому органі, і в триденний термін повідомляють про це державний податковий орган.

Застосовуються штрафні санкції до суб'єктів оподаткування за порушення податкового законодавства, коли немає у встановлений період бухгалтерських звітів за результатами фінансової діяльності в розмірі 110% від суми податку, обчисленого за попередній звітний

період, фізичні особи – від суми податку за попередній період. Додатково сплачують до бюджету 10% належних до сплати сум податків платниками податків й обов'язкових платежів за умов несвоєчасного надання декларації, розрахунків та інших документів необхідних для обчислення сплати податків. У разі приховання суми податку з платників стягується сума донарахованого податку й штраф у двократному розмірі від тієї суми, у разі повторного порушення протягом року – штраф у п'ятикратному розмірі.

Об'єктом оподаткування є прибуток, додана вартість продукції, робіт чи послуг, митна вартість товарів, земля, транспортні засоби, спеціальне використання природних ресурсів, майно юридичних і фізичних осіб та інші об'єкти, визначені законами України про оподаткування.

Джерелом сплати податків й обов'язкових платежів виступають виручка від продажу продукції (товарів, послуг), позареалізаційні доходи, прибуток. Утім не слід ототожнювати з об'єктом оподаткування і джерело сплати податків.

Наприклад, при оподаткуванні прибутку прибуток виступає як джерело сплати та як об'єкт оподаткування. У сільському господарстві для сплати фіксованого податку об'єктом оподаткування є земля, а джерелом сплати податку є виторги від продажу продукції. У сплаті ввізного чи вивізного мита об'єктом оподаткування є митна вартість товарів, а джерелом сплати мита є дохід платника податку. Слід відзначити, що при визначенні доходу чи прибутку до оподаткування він

збільшується на суму коштів:

- фондів, створених платником податків за рахунок собівартості продукції (робіт, послуг), використаних ним не за цільовим призначенням;
- включаючи валютні цінності, вартість матеріальних цінностей, нематеріальні активи, одержані платником податку від інших суб'єктів підприємницької діяльності на власні потреби безкоштовно чи у вигляді безповоротної фінансової допомоги або не враховані на рахунку реалізації.

Зменшується на суму коштів:

- від володіння корпоративними програмами (отримання дивідендів);
- податку на майно підприємств, що вноситься до бюджету згідно законодавством;
- нарахованого ПДВ при визначенні прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг, акцизного податку, ввізного мита, митного збору та суми витрат, що відносяться на собівартість реалізованої продукції.

Ставки податків й обов'язкових платежів виражають законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування (фізичного чи грошового еквівалента, яким проводиться сплата податкових платежів). Вони встановлюються Верховною Радою України, Верховною Радою АРК і сільськими, селищними, міськими радами відповідно до Податкового кодексу України й не змінюються впродовж бюджетного року. За характером побудови податкові ставки поділяються на тверді та процентні, граничні, середні й пільгові.

Ставки, що встановлюються в грошовому розмірі до об'єкта оподаткування є твердими, а ставки, установлені у відсотках до доходу, прибутку чи обороту, – процентні.

Гранична й середня податкові ставки визначаються відношенням, відповідно:

- приросту виплачуваних податків до приросту доходу;
- обсягу податків до величини доходу, який оподатковується.

Пільгова ставка встановлюється відповідно до податкового права, де податкові пільги трактуються як надання переваги, часткове або повне звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків чи полегшення умов їхнього виконання. Іншими словами, податкові пільги зменшують податкові ставки або звільняють від податків окремі підприємства, виробництва, залежно від їхнього профілю, характеру виробленої продукції і виконаних робіт.

За літературними джерелами податкові пільги можна класифікувати за такими напрямками¹¹:

- зниження ставок для окремих галузей і видів діяльності;
- звільнення від сплати податків окремих категорій підприємств;
- звільнення від сплати податку окремих видів господарських операцій і продукції, робіт і послуг;
- податкові пільги, які враховують регіональні відмінності в системах оподаткування.

Системний облік пільг в оподаткуванні здійснюється контролюючим органом згідно з Податковим кодексом України.

Проте оподаткування за пільговими нормами призводить до значної втрати бюджетних ресурсів.

За рахунок державного бюджету виплачується 94,2% від загальної суми пільг і за рахунок місцевих бюджетів – 5,8%. Приміром, співвідношення сум одержаних пільг до сум фактичних надходжень за 2006 р. щодо ПДВ перевищує майже в 6 разів, а з акцизного податку таке співвідношення складає 89,2%, з податку на прибуток – 74,2% тощо.

З іншого боку, економічно обгрунтована система пільг компенсує фінансові втрати при випуску нової і конкурентоспроможної продукції, модернізації технологічних процесів, які спрямовані на зміцнення основи малого, середнього бізнесу.

Світова податкова практика опирається на такі засади:

- податковим пільгам не властивий суто адміністративний метод застосування;
- використання податкових пільг не повинно приносити ні бюджету, ні корпоративним та особистим інтересам платників;
- установлення податкових пільг здійснюється на загальнодержавному рівні, затверджується в законодавчому порядку;
- на місцевому рівні застосування пільг не виходить за рамки, визначені законом держави.

¹¹ Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – С. 260.

В українській економіці одним із варіантів використання пільг з податку на прибуток стало створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Законом України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних економічних зон” передбачалось оподаткування прибутку підприємств проводити за зниженою ставкою до 15–20%, звільняти від оподаткування інвестицій. За період з 1999 р. до 2003 р. діяльність СЕЗ і ТПР характеризується такими даними: у 1999 р. на 1 грн наданих податкових пільг припадало 10,57 грн інвестицій, у 2003 р. – 1,21 грн. Отже, результативність податкових преференцій у СЕЗ і ТПР значно знизилася, зменшилися і суми сплачених податків й обов’язкових платежів у порівнянні з наданням пільг. Так, у 1999 р. сума податкових пільг становила 92,14 млн грн, а сплачені податки, відповідно, 66,52 млн грн.

Такий підхід до пільгування податків суперечить одному з основних критеріїв надання податкових преференцій державою – надання пільг є стимулювання інвестиційної діяльності на визначеній території; спричиняє відповідне зростання податкових виплат по інших.

Функціонування СЕЗ і ТПР в Україні більшою мірою відповідало потребі задоволення групових чи індивідуальних бізнес-інтересів, ухиленню від сплати податку на прибуток та інших обов’язкових платежів.

5.3. Система податків в Україні

За Податковим кодексом України, прийнятим у 2010 р., в Україні та відповідно до Закону України № 71-VIII “Про внесення змін до Податкового кодексу України” від 28.12.2014 р. справляються загальнодержавні податки та збори й місцеві податки та збори.

Загальнодержавні податки та збори справляються до державного бюджету й державних цільових централізованих фондів. До загальнодержавних податків і зборів належать:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата;
- мито.

Загальнодержавні податки й обов'язкові платежі встановлюються Верховною Радою України й справляються на всій її території. Загальнодержавні податки та збори сплачуються до державного бюджету й державних цільових централізованих фондів. Частку доходів бюджету – 70% становлять податкові надходження.

Місцеві податки й збори є складовою частиною податкової системи України.

До місцевих податків належать:

- податок на майно;
- єдиний податок.

До місцевих зборів (обов'язкових платежів) належать:

- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Держава, шляхом правового регулювання податкових і бюджетних відносин надає місцевим органам самоврядування право запроваджувати місцеві податки і збори, в межах своєї компетенції мають право застосовувати пільгові ставки, повністю відмінити податки і збори або звільняти від їх сплати певної категорії платників та надавати відстрочку у їх сплаті.

Для кожного платежу місцеві органи самоврядування розробляють і затверджують положення, яким визначається порядок сплати податків і обов'язкових платежів.

5.4. Порядок обрахунку та сплати загальнодержавних податків

За класифікацією загальнодержавних податків, відповідно до об'єктів оподаткування та механізмів формування, податки поділяються на прямі й непрямі.

Механізм і порядок справляння непрямих податків – податок на додану вартість, акцизний податок, мита – установлюються з обсягу продажу або споживання товарів і послуг.

Податок на додану вартість (далі ПДВ) за класифікацією належить до непрямих податків. ПДВ стягується на всіх стадіях виробництва продукції, виконання робіт і послуг. Сума, яка підлягає оподаткуванню на певній стадії обрахування як різниця між ціною, за якою продається продукція і затратами на придбання факторів виробництва. Ця сума складає додану вартість – заробітну плату з нарахуванням, соціальні внески, податки, прибуток, субсидії.

Наприклад, машинобудівний завод, який випускає легкові автомобілі, для виробництва закупає сталь, покриття в інших компаній, платить ПДВ із суми, яка визначається як різниця між вартістю проданих автомобілів і вартістю придбаних і використаних у виробництві сталі й покриттів. У свою чергу, фірма, яка займається продажем автомобілів кінцевому споживачеві платить податок із суми, обрахованої як різниця між вартістю своїх продажів і сумою, виплаченою виробникові цих автомобілів.

За українським законодавством податок, який підлягає сплаті до бюджету обраховується методом віднімання:

$$\text{ПДВ} = T \times (\text{Пр} - \text{Мз}),$$

де, T – податкова ставка;

Пр – вартість проданої продукції;

Мз – понесені матеріальні затрати.

Вартість проданої продукції складається з обсягу реалізованої продукції, яким оподатковується (Ор), і з обсягу реалізованої продукції, що не оподатковується або оподатковується за нульовою ставкою (Он) ($\text{Пр} = \text{Ор} - \text{Он}$).

Об'єктом оподаткування є обороти:

1. З продажу товарів (робіт, послуг) на території України:

- власного виробництва, підданих обробці, переробці, чи придбаних;
- оборотів передачі товарів (робіт, послуг) без оплати їхньої вартості в середині підприємства для потреб власного споживання, витрати, які не належать до собівартості виробництва, витрати на потреби своїх працівників;
- переданих товарів (послуг, робіт) без оплати їхньої вартості в обмін на інші товари (послуги, роботи);
- переданих безкоштовно або із частковою оплатою товарів (послуг, робіт) іншим підприємствам чи громадянам;
- проданих предметів застави, включаючи їхню передачу заставодержателю при невиконанні забезпеченого заставою зобов'язання.

2. Ввезення товарів на митну територію України й отримання послуг, робіт, що надаються нерезидентами для їхнього використання або споживання на митній території України;

3. Вивезення товарів за межі митної території України та виконання робіт, надання послуг для їхнього споживання за межами України.

Платниками податку на додану вартість є особи:

- обсяг оподаткованих операцій за останні дванадцять місяців сукупно перевищує 1 000 000 гривень (без урахування податку на додану вартість);
- які ввозять товар на територію України або отримують від нерезидентів товари, послуги для споживання на території України;
- які здійснюють підприємницьку діяльність на території України з торгівлі за готівкові кошти незалежно від обсягу продажу;
- які надають на території України транзитні послуги щодо перевезення пасажирів чи товарів через територію України.

База оподаткування – це вартість операцій з продажу товарів (послуг, робіт), яка встановлюється за вільними або регульованими цінами з урахуванням акцизного податку, ввізного мита й інших за-

гальнодержавних податків, обов'язкових платежів, що включаються в ціну товарів (послуг, робіт), за винятком податку на додану вартість.

Для товарів, що ввозяться на територію України, базою оподаткування є митна вартість, зазначена у ввізній митній декларації, яка включає договірну вартість товарів (послуг, робіт), витрати на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження, страхування до пункту перетину митного кордону України, сплати брокерських, агентських, комісійних та інших видів винагород, пов'язаних з увезенням, акцизних зборів, ввізного мита.

За податковим законодавством України звітним (податковим) періодом є один календарний місяць, а в разі застосування нульової ставки податку на прибуток, на період з 1 квітня 2011 року до 1 січня 2016 року, а також платники податку, які сплачують єдиний податок, можуть вибрати квартальний податковий період.

Нульова ставка оподаткування застосовується як пільгова ставка щодо діючої ставки 20%. Право на нульову ставку оподаткування мають суб'єкти господарювання, що здійснюють:

- продаж товарів за межі митної території України;
- поставки для заправки або постачання морських, повітряних суден, космічних кораблів відповідно до законодавства України;
- надання послуг персоналу з обслуговування морських, повітряних, космічних об'єктів, передачі авторських прав, ліцензій, прав на використання торгових марок та інших знань, організації реклами й публічних зв'язків за межами України, транспортних послуг з перевезення пасажирів і вантажів за межами території України тощо;
- продаж товарів у митному режимі безмитної торгівлі та вільної митної зони.

До пільгового оподаткування належить повне або часткове звільнення від оподаткування.

Отже, до **податкового зобов'язання** відноситься продаж товарів (послуг, робіт), який обраховується так: до ціни товару додається ще 20% цієї вартості й формується кінцева ціна.

Утім суб'єкти господарювання, які у звітному періоді придбали товари (послуги, роботи), вартість яких відноситься до складу витрат звітного періоду та основних засобів, що підлягають амортизації, мають право на податковий кредит, який складається із суми податків, сплачених (нарахованих) платником податку у звітному періоді.

Відшкодуванню з державного бюджету підлягає така сума, яка визначається як різниця між сумою податкових зобов'язань і сумою податкового кредиту з від'ємним знаком.

Бюджетне відшкодування проводиться за проведені експортні операції та операції на митній території України. Розрахунок відшкодування подається разом із податковою декларацією з ПДВ. Якщо відшкодування не подано у звітний термін, ці суми включаються до податкового зобов'язання.

Відшкодування коштів з бюджету проводиться органами державного казначейства, які зі свого рахунку перераховують кошти на рахунок платника але за умови можливого висновку контролюючого органу або суду.

Акцизний податок – непрямий вид податку, який встановлюється виключно на високорентабельні та монопольні товари за диференційованими ставками та включається в ціну товару.

Ставки й перелік підакцизних товарів (послуг), на які поширюється акцизний податок, встановлюються Верховною Радою України.

Стягнення акцизного податку здійснюється на підставі Податкового кодексу України. До переліку підакцизних товарів належать: спирт, алкогольні вироби, тютюнові вироби, транспортні засоби, нафтопродукти, скраплений газ та електрична енергія. Сплата акцизного податку на ці товари проводиться шляхом придбання акцизної марки встановленого зразка. Наклейка марки акцизного податку на алкогольний напій чи тютюновий виріб є дозволом на їхню реалізацію споживачам, підтверджує оплату акцизного податку.

Об'єктом оподаткування акцизним податком для вітчизняних товарів є повна їхня вартість, а для імпортованих товарів – їхня митна вартість з урахуванням фактично сплачених сум мита. До них слід віднести:

- обороти з продажу вироблених в Україні підакцизних товарів, обмін на інші товари безкоштовної передачі або із частковою їхньою оплатою;
- обороти з продажу товарів для власного споживання, промислової переробки, а також для своїх працівників;
- митну вартість завезених в Україну товарів із урахуванням мита, у тому числі придбаних за іноземну валюту в порядку товарообмінних операцій або безкоштовно отриманих;
- обороти з продажу конфіскованого, спадкового, безхазяйного майна, скарбів і скуплених цінностей;
- обороти з продажу предметів застави при невиконанні забезпеченого заставою зобов'язання.

Не підлягають оплаті акцизного податку:

- продаж підакцизних товарів на експорт за іноземну валюту;
- продаж автомобілів спеціального призначення за переліком, установленим КМУ;
- продаж автомобілів для інвалідів.

Суми акцизу ввезених на територію України товарів зараховуються до державного бюджету, а товарів, вироблених в Україні, – до місцевого бюджету в співвідношеннях, установлених Верховною Радою України.

Платниками акцизного податку виступають як фізичні, так і юридичні особи, які виробляють або продають підакцизні товари чи ввозять такі товари на митну територію України.

Сума акцизного податку обчислюється відповідно з обороту вітчизняних підакцизних товарів та з обороту імпортованих товарів:

- для вітчизняних підакцизних товарів сума акцизного податку (ЗА) дорівнює:

$$ЗА = \frac{ОО * А}{100} \text{ (грн),}$$

де ОО – оподатковуваний оборот, що включає в себе суму акцизного податку:

$$ОО = \frac{В_0}{100 - А} * 100,$$

де A – ставка акцизного податку, % – для імпортованих підакцизованих товарів, сума акцизного податку визначається з оподаткованого обороту (OO_i), який складається з митної вартості товарів (MB) з урахуванням фактично сплачених сум мита (M), отже, $OO_i = MB + M$, відповідно сума акцизного податку обраховується так:

$$ZA = \frac{OO_i * A}{100}$$

Мито: ввізне й вивізне

Митна політика України спрямована на формування раціональної структури імпорту й експорту. Запровадження мита певною мірою здійснює економічний тиск на відповідні держави або надання їм режиму найбільшого сприяння. Країни, що розвиваються, переважно застосовують мито у великих масштабах з метою захисту національної промисловості від економічної експансії іноземних монополій, для збільшення валютних надходжень, для фінансування довгострокових програм. Високі митні ставки встановлюються на ввезення продовольчої і сільськогосподарської сировини, алкогольні напої, тютюнові вироби, автомобілі.

Порядок справляння мита в Україні регулюється Митним кодексом України.

Мито є податком на товари, що переміщуються через митний кордон. Мито, що нараховується на товари та інші предмети при їхньому ввезенні, називається **ввізним митом**.

Цей вид мита диференціюється за ставками:

- преференційні, які застосовуються до товарів та інших предметів, що походять із держав, які входять разом з Україною до митних союзів або утворюють спеціальні митні зони;
- пільгові, які використовуються до товарів та інших предметів, що походять із інших країн і користуються в Україні режимом найбільшого сприяння;
- повні ставки ввізного мита застосовуються до решти товарів та інших предметів.

Вивізне мито нараховується на товари при вивезенні їх за межі України.

Вивізне мито може бути:

- адвалерне, що нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів;
- специфічне, що нараховується в грошовому розмірі на одиницю товарів;
- комбіноване, що поєднує обидва ці види митного обкладання.

За цілями ввізне й вивізне мито може бути:

- протекційне – установлюється на товари, що ввозяться на територію України в такій кількості або на таких умовах, які завдають шкоди вітчизняним виробникам подібних чи безпосередньо конкуруючих товарів;
- антидемпінгове – застосовується у випадках, коли ввозяться і вивозяться товари за істотно нижчою, за їхню конкурентну, ціною;
- компенсаційне – установлюється на товари та інші предмети, які вивозяться і ввозяться на виробництво чи експорт використовувалися субсидії.

Мито, як й акцизний податок, диференціюється за групами товарів. Ввізне й вивізне мито нараховується Міністерством доходів і зборів України та вноситься до Державного бюджету України.

Державне мито, платником якого є фізичні та юридичні особи сплачується за місцем розгляду й оформлення документів і зараховується до місцевих бюджетів у тій частині, де державне мито справляється з позовних заяв, що подаються до арбітражного суду, із заяв про перевірку рішень, ухвал і постанов арбітражних судів у порядку нагляду, а також за дії, пов'язані з отриманням патенту на сорти рослин і підтриманням їхньої чинності, зараховується до Державного бюджету України.

Механізм і порядок сплати прямих податків установлюється безпосередньо з власників майна й одержувачів доходів.

У структурі Зведеного бюджету України податок на доходи фізичних осіб складає понад 28% усіх надходжень у бюджет. Податковим кодексом України передбачено введення:

- шкали оподаткування замість єдиної ставки податку;

- застосування категорії податкової знижки;
- зміни бази при визначенні сум, на які зменшується оподатковуваний дохід та ін.

Податок на доходи фізичних осіб сплачують громадяни України та особи, які проживають на її території і мають самостійні джерела доходів. Звільняються від оплати податку нерезиденти, які мають доходи за джерелом їхнього походження з України й мають дипломатичні привілеї та імунітет.

Визначення суми податку здійснюється відповідно до об'єкта оподаткування. Проте слід розрізняти об'єкт оподаткування резидента й нерезидента.

Об'єктом оподаткування в громадян, які мають постійне місце проживання в Україні, є сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік, який складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів, зменшений на суму податкової знижки звітного року, одержаний ними з різноманітних джерел як на території України, так і за її межами.

Визначення сукупного оподаткованого доходу проводиться з урахуванням доходів громадян як у натуральній, так і в грошовій формі.

У разі виплати заробітної плати в натуральній формі продукцією власного виробництва, продукцією інших виробників розмір місячного сукупного оподаткованого доходу працівника обчислюється:

- у першому варіанті за відпускними цінами стороннім споживачам у тому ж місяці;
- у другому варіанті розмір обчислюється в цінах її придбання.

Отже, до сукупного місячного оподаткованого доходу включаються доходи, одержані громадянами в будь-якій формі незалежно від джерела, крім суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які, відповідно до закону, справляються за рахунок доходу найманої особи.

Податок на доходи фізичних осіб з оподаткованого доходу, одержуваного громадянами за місцем основної роботи, утримується

підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності (податковий агент), з якими громадянин має трудові відносини.

Сукупний оподатковуваний дохід включає виплати як за основним місцем роботи, так і за місцем сумісництва, доходи у вигляді дивідендів за акціями чи від підприємницької діяльності та інші виплати як у грошовій, так і натуральній формі. Громадяни, що отримують доходи від двох і більше податкових агентів і при цьому загальна річна сума оподатковуваних доходів, нарахованих (виплачених, наданих) такими податковими агентами, перевищує сто двадцять розмірів мінімальної заробітної плати, установленої законом на 1 січня звітного року, зобов'язані вести облік таких доходів і відображати в декларації. На основі одержаної інформації контролюючі органи перевіряють отримані від громадян декларації й обчислення різної суми податку із сукупного оподатковуваного доходу, одержаного ним як за основним місцем роботи.

Утім з метою виключення подвійного оподаткування сум, які включаються або виключаються з місячного оподатковуваного доходу, існує чіткий розподіл цих сум при визначенні податку на доходи фізичних осіб.

За Податковим кодексом України ставка податку становить 15% від бази оподаткування, а якщо база оподаткування перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, установленої законом на 1 січня звітного податкового року, до суми такого перевищення застосовується ставка 20%. Паралельно із цим застосовується ставка 5% для відсотків на депозит у банк чи іншу фінансову установу відповідно до закону та на відсотковий дохід за ощадним сертифікатом. Подвійний розмір ставки податку становить податок (30%) на виграші чи призи або будь-які інші доходи, нараховані на користь нерезидентів – фізичних осіб.

Платник податку може скористатися правом на отримання податкової знижки. При використанні податкового кредиту сума загального рівня оподатковуваного доходу зменшується на цю суму.

Податкова знижка – це вартість проведених платником податку витрат на придбання товарів (робіт, послуг) у фізичних чи юридичних осіб упродовж звітного року. Понесені платником податку витрати мають бути підтверджені документально: товарним чеком, касовим ордером, товарною накладною, договором. Ці документи зберігаються до чергової перевірки податковим органом. Відповідно до податкового законодавства, до складу податкового кредиту звітного року платник податку має право включити:

- суму благодійних внесків, переданих неприбутковим організаціям в Україні в межах 4% від суми його загального оподаткованого доходу звітного року;
- суму коштів для компенсації плати за навчання професійної чи вищої форми такого платника податку в межах місячного оподаткованого мінімуму, помноженого на 1,4 за кожний повний або неповний місяць навчання протягом звітного року;
- суму коштів, спрямовану на сплату платних послуг лікування, придбання ліків, донорських компонентів тощо в межах суми, що не покривається з фонду загальнообов'язкового медичного страхування;
- суму сплати платником податку за власний рахунок страхових внесків, страхових премій страхувальникові за договором довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного страхування;
- платника податку – у розмірі суми місячного прожиткового мінімуму (працевдатної особи), помноженої на 1,4;
- члена сім'ї платника податку першого ступеня – 50% від суми місячного прожиткового мінімуму для працевдатної особи, установленого на 1 січня звітного року, помноженої на 1,4.

Платникові податку слід пам'ятати, що сума податкової знижки, що надається йому, не повинна перевищувати суму загального оподаткованого доходу.

Податкова соціальна пільга зменшує щомісячний оподатковуваний дохід на встановлену законодавством суму.

Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, отриманого платником податку як заробітну плату протягом звітного місяця, якщо її розмір не перевищує суми місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи помноженої на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Платник податку має право використовувати соціальні пільги для зменшення місячного оподаткованого доходу у вигляді заробітної плати, отриманого з джерел на території України на таку суму:

- у розмірі, що дорівнює 100% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), установленому законом на 1 січня звітного податкового року;
- у розмірі, що дорівнює 150, 200% від суми пільг, прописаних Податковим кодексом України.

Податок на прибуток корпорацій, підприємств. Податок на прибуток є активним інструментом макроекономічної політики щодо структурних перетворень в економіці України, підтримки стабілізаційної політики. Податок на прибуток, який справляється до Державного бюджету України, наділений великою фіскальною значимістю.

Динаміка податку на прибуток та його частку у ВВП характеризується даними табл. 11.

Таблиця 11

**Динаміка податку на прибуток та його частку у ВВП та доходах
Зведеного бюджету України**

Показники	2009	2010	2011	2012
ВВП, млрд грн	914,7	1 095,0	1 314,0	1 408,9
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	288,6	314,4	398,3	445,5
Податок на прибуток, млрд грн	32,6	40,0	54,7	55,3
Частка податку на прибуток (%) у:				
ВВП	3,56	3,65	4,16	3,93
Доходах зведеного бюджету	11,30	12,72	13,73	12,41

Характеризуючи фіскальну ефективність податку на прибуток за період з 2009 до 2012 рр. в Україні, відзначимо, що відбулося зростання абсолютних надходжень цього платежу: 32,6 млрд грн у 2009 р., у 2010 р. – 40,0 млрд грн, у 2007 – 54,7 млрд грн, 2012 р. – 55,3 млрд грн.

Частка податку на прибуток у ВВП і доходах зведеного бюджету останніми роками дещо збільшилася, що пояснюється зростанням обсягів прибутку в цілому по господарському комплексу України. Проте у 2012 році частка податку на прибуток дещо зменшилася, що зумовлено більшими темпами зростання ВВП і доходів зведеного бюджету.

Податок на прибуток, окрім фіскального значення наділений і можливостями для регулювання й стимулювання підприємницької діяльності. Цей вплив здійснюється за допомогою як диференційованих ставок оподаткування різноманітних видів діяльності, так і надання пільг у виробництві пріоритетних видів товарів. Утім в Україні роль податку на прибуток як регулюючого чинника дещо обмежена, оскільки він акумулюється в центральному фонді – бюджеті й до нього застосовується єдина ставка податку на прибуток.

Оподаткування прибутку здійснюється відповідно до Податкового кодексу України з урахуванням змін і доповнень до нього.

Платниками податку на прибуток є юридичні особи, які мають статус господарської одиниці, бюджетні, громадські організації, установи, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку.

Підприємства, що мають філії, які здійснюють діяльність, можуть приймати рішення щодо сплати консолідованого податку та сплачувати податок за місцезнаходженням таких відокремлених підрозділів (філій), а також за своїм місцезнаходженням. Вибір порядку сплати податку здійснюється платником податку до 1 липня року, що передує звітному.

Об'єктом оподаткування є прибуток, який обраховується шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реа-

лізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суму інших витрат звітного податкового періоду.

Доходи звітного періоду – це сума доходів від усіх видів діяльності, отримана протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах на території України та за її межами за мінусом тих доходів, які до нього не включаються.

Не включаються до суми доходів:

- сума попередньої оплати й авансів, отримана в рахунок оплати товарів, виконаних робіт, наданих послуг;
- суми податку на додану вартість, акцизного податку, а також суми податку на доходи фізичних осіб;
- компенсація за примусове відчуження державного майна платникові податку в передбачених законодавством розмірах;
- суми коштів чи вартість майна, отримані платником податку за рішенням суду або як компенсацію прямих витрат чи збитків, понесених платником податку в результаті порушення його прав та інтересів, що охороняється законом;
- суми коштів надміру сплачених податків, зборів, що повертаються або мають бути повернені платникові з бюджету;
- суми коштів або вартість майна, що надходять платникові податку у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права;
- суми доходів органів виконавчої влади й органів самоврядування від надання дозволів, ліцензій, сертифікатів, посвідчень, реєстрації інших послуг, обов'язковість придбання яких передбачена законодавством у разі зарахування таких доходів до відповідних бюджетів;
- суми доходів, накопичуваних на пенсійних рахунках у межах механізму додаткового пенсійного забезпечення;
- суми доходів, отриманих платником через проведення емісії;
- номінальна вартість узятих на облік, але несплачених цінних паперів, які засвідчують відносини позики, а також платіжних до-

кументів, виданих боржникам на користь платника податку як підтвердження заборгованості;

- дивіденди, отримані платником податку від інших платників податку;
- кошти або майно, які повертаються власникові корпоративних прав після повної і кінцевої ліквідації такої юридичної особи-емітента;
- кошти або майно, що надходять у вигляді міжнародної технічної допомоги, яка надається іншими державами відповідно до міжнародних угод;
- кошти або майно, що надаються громадськими організаціями інвалідів у вигляді безповоротної допомоги;
- інші надходження.

Витрати виробництва й обігу включають витрати платника податку в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, авансованих у товари, придбані чи виготовлені для їхнього подальшого використання у власній господарській діяльності.

За характером віднесення розрізняють витрати:

- які включаються до суми витрат;
- які не включаються до суми витрат;
- які частково включаються до суми витрат (витрати подвійного призначення).

Амортизаційні відрахування здійснюються на основні засоби, які призначаються платником податку для використання в господарській діяльності впродовж періоду, що перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію та вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

Амортизаційні відрахування проводяться до досягнення залишковою вартістю нульового значення. Норми амортизаційних відрахувань установлюються в % до балансової вартості кожної з груп (їх є 16) основних засобів на початок звітного періоду.

Обчислення амортизаційних відрахувань є важливим елементом для правильного встановлення бази оподаткування. Адже за своєю

природою амортизаційні відрахування виступають не тільки як елемент зменшення оподаткованого прибутку, але і як реальне джерело фінансового відшкодування основного капіталу платників податків та інвестування коштів в їхнього оновлення і модернізацію. Актуальності ця проблема набирає з приводу того, що рівень зносу основних засобів, придбаних до 1991 р., сягає понад 90%.

Законодавче врегулювання амортизаційних відрахувань, яке було здійснене разом із прийняттям Податкового кодексу, не усунуло розбіжностей між податковим і бухгалтерським обліком щодо калькулювання амортизацій, а також скасування рахунку бухгалтерського обліку, де акумулювалися суми амортизаційних відрахувань, їхнє використання призвело до того, що такий податковий інструмент стимулювання корпоративних капіталовкладень не діяв.

Погоджуємося із численими висловлюваннями вчених з приводу невідповідності між бухгалтерським і податковим обліком, наявність різних підходів до визначення структури та складу валових доходів і валових витрат, що є проблемою в розрахунку об'єкта оподаткування податком на прибуток і його адміністрування.

Підтримуємо думку науковців і в тому, що доцільним є встановлення порядку обчислення бази оподаткування податку на прибуток на основі даних фінансового обліку. Обчислена в такий спосіб база оподаткування чітко відобразатиметься у фінансовій звітності, що зменшить кількість помилок, які виникають на етапі розрахунку об'єкта оподаткування.

Такий підхід у розрахунку бази оподаткування сприятиме уніфікації зі світовою практикою калькуляції об'єкта оподаткування та декларування податку на прибуток.

В українському законодавстві не враховується принцип одноразовості оподаткування. Діючий механізм оподаткування сприяє подвійному оподаткуванню – суб'єкт господарювання платить прямий податок на той самий прибуток. Помимо того, здійснюється нарахування податків на податки. Наприклад, нараховується податок на додану вартість на суму акцизного податку.

Така практика з нарахування податків зумовлена тим, що величина податку визначається не можливостями платника, а потребами держави.

5.5. Оподаткування за спрощеною системою. Рентна плата

Податковим кодексом визначені правові засади застосування спрощеної системи оподаткування, обліку, звітності та справляння єдиного податку. Спрощена система оподаткування встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку. Суб'єкти господарювання, що застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири груп платників податку:

- фізичні особи, які здійснюють тільки роздрібний продаж товарів, не використовують працю найманих осіб й обсяг доходу за рік не перевищує 300 000 гривень;
- фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність з надання послуг, виробництво та продаж товарів, ведення ресторанного господарства, не використовують найману працю або кількість осіб, які перебувають з ними в трудових відносинах, не перевищує 10 осіб й обсяг доходу за рік не перевершує 1 500 000 гривень. Ці умови не поширюються на підприємців, які надають посередницькі послуги;
- фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 20 000 000 гривень.
- сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

Спрощена система оподаткування полягає в тому, що суб'єкти господарської діяльності оподатковуються за єдиним податком і вибраною ними системою обліку й звітності, передбаченою Податковим кодексом України. Водночас кодексом передбачені види господарської діяльності, за якими підприємці не можуть бути платниками єдиного податку (проведення азартних ігор, облік іноземної валюти, виробництво й реалізація дорогоцінного каміння, металів, корисних копалин, фінансове посередництво, виготовлення виробів і надання послуг за індивідуальним замовленням та ін.).

Доходом від реалізації товарів, робіт, послуг вважається сума коштів, які надійшли на поточний рахунок або в касу суб'єкта господарської діяльності. За спрощеною системою оподаткування існують деякі особливості нарахування і сплати єдиного податку для юридичних і фізичних осіб.

Органи місцевого самоврядування встановлюють фіксовані ставки єдиного податку для суб'єктів господарської діяльності з розрахунку на календарний місяць у розрізі 1-ї та 2-ї груп платників єдиного податку у відсотках до мінімальної заробітної плати.

Ставки єдиного податку встановлюються в подвійному розмірі до суми перевищення обсягу доходу та доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування.

За спрощеною системою оподаткування суб'єкти господарської діяльності не мають права використовувати інший метод розрахунку ніж готівковий і безготівковий.

Єдиний податки платники четвертої групи сплачують сільськогосподарські товаровиробники, де об'єктом оподаткування є:

- площа сільськогосподарських угідь, переданих їм у власність чи в користування, у тому числі на умовах оренди;
- землі водного фонду, які використовуються рибницькими, рибальськими й риболовецькими господарствами для розведення, вирощування та вилову риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках, водосховищах).

Для платників єдиного податку четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара угідь установлюється у відсотках до їхньої грошової оцінки:

- для ріллі, сіножатей, пасовищ – 0,45%;
- для багаторічних насаджень – 0,27%;
- для земель водного фонду – 1,35%;

Платники єдиного податку четвертої групи сплачують податок лише в грошовій формі. Сплата податку проводиться щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах:

- у I кварталі – 10%;
- у II кварталі – 10%;
- у III кварталі – 50%;
- у IV кварталі – 30%.

Для платників податку, які проводять діяльність у гірських зонах і на поліських територіях, ставка єдиного податку з одного гектара сільськогосподарських угідь установлюється теж у відсотках до їхньої грошової оцінки в понижених розмірах (0,27; 0,09%).

Платники податку перераховують в установленій строк загальну суму коштів на відповідний рахунок місцевого бюджету за місцем розташування земельної ділянки.

Рентна плата.

Природні ресурси є власністю держави. Відтворення і ефективне їх використання забезпечує через певні інституції держава і несе відповідні видатки. Для покриття цих видатків держава бере рентну плату, яка має обов'язковий характер. До рентної плати відноситься:

- рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин;
- рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин;
- рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України;
- рентна плата за спеціальне використання води;
- рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів;

- рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів справляється за допомогою плати за деревину лісових порід, що відпускаються на пні, живицю, другорядні лісові матеріали (пень, луб, кора, деревна зелень), побічні лісові користування (випасання худоби, розміщення пасік, заготівля сіна, деревних соків, збирання і заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин тощо).

Рентна плата здійснюється за встановленими таксами у вигляді орендної плати чи доходу, одержаного від продажу лісових ресурсів на конкурсних умовах. Із платежів за спеціальне використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду 50% зараховується до державного бюджету й 50% – до міських бюджетів міст Київ і Севастополь. Ці кошти використовуються для відтворення лісового фонду, поліпшення його якісного складу, забезпечення правильної експлуатації лісів.

Рентну плату за спеціальне використання водних ресурсів вносять усі суб'єкти підприємницької діяльності – водокористувачі незалежно від форми власності, у тому числі підприємства гідроенергетики й водного транспорту.

Розмір платежів за спеціальне використання водних ресурсів обчислюється за фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі, з урахуванням обсягу втрат води в їхніх системах водопостачання встановлюється відповідно до тимчасових нормативів плати. У межах визначених лімітів на спеціальне використання водних ресурсів збір відноситься на витрати виробництва, а за понадлімітне використання справляється у п'ятикратному розмірі й відноситься за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні водокористувача. На користування водами для потреб гідроенергетики й водного транспорту ліміти не встановлюються і збір відноситься на витрати виробництва.

Платежі сплачуються платниками щоквартально. Рентна плата за спеціальне використання водних ресурсів загальнодержавного значення перераховується в розмірі 50% до Державного бюджету України і 50% – до бюджетів місцевих громад, рентна плата за спеціальне використання водних ресурсів місцевого значення – до місцевих бюджетів відповідних територіальних громад.

Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин запроваджена на підставі Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” і Кодексу України про надра. Платниками рентної плати за спеціальне використання надр при видобуванні корисних копалин є суб’єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, включаючи підприємства з іноземними інвестиціями, які здійснюють видобуток корисних копалин.

Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин справляється за фактично погашені в надрах обсяги балансових і позабалансових запасів (обсяги видобутих) корисних копалин. Розмір рентної плати обчислюють платники самостійно, виходячи з обсягу погашених балансів запасів (для нафти, конденсату, газу, торфу, гідромінеральних ресурсів і фактичні втрати в надрах під час видобування), ціни реалізації одиниці видобутої мінеральної сировини, нормативу плати та корегуючого коефіцієнта.

Для кожного виду корисних копалин установлюються нормативи плати як базові з подальшою їхньою диференціацією залежно від геологічних особливостей й умов експлуатації родовищ. Базові нормативи плати за видобування корисних копалин визначаються у фіксованому та процентному виразі.

При видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення плата за спеціальне використання надр у розмірі 50% перераховується до державного бюджету й 50% – до бюджету місцевих органів самоврядування.

При видобуванні корисних копалин місцевого значення плата перераховується до бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ і Севастополь. Сума платежу відноситься на витрати виробництва.

Платники щоквартально складають розрахунки за встановленими формами та подають їх державним податковим органам за місцезнаходженням родовища корисних копалин. Контроль за правильністю обчислення і своєчасністю сплати платежу за спеціальне використання надр при видобуванні корисних копалин здійснюється державними податковими інспекціями за місцем розташування родовища корисних копалин.

Рентна плата за транспортування нафти й нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу й аміаку територією України здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності й платежі справляються до державного бюджету.

5.6. Місцеві податки й платежі (збори)

Основою функціонування інституту місцевого самоврядування є фінансова автономія місцевих органів влади.

Передумовою фінансової автономії місцевих органів влади є наявність у них прав на прийняття рішень у частині фінансів, до найважливіших серед яких належить право на встановлення місцевих податків і зборів.

Місцеві податки й збори в умовах самоврядування забезпечують:

- фінансову незалежність органів місцевого самоврядування від властей вищого рівня, що є необхідною передумовою і гарантією стабільного фінансування місцевих потреб незалежно від суспільно-політичних і соціально-економічних змін на державному рівні;
- місцеві бюджети достатніми обсягами фінансових ресурсів; можливість впливу фіскальними методами на місцеві соціально-економічні процеси (виробництво, доходи громадян, юридичних осіб, споживання);

- стимулювання інвестиційної й інноваційної діяльності, ефективного природокористування.

Показником рівня фінансової автономії місцевих органів влади є питома вага надходжень до місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів, установлених місцевими органами влади. У 2006–2011 рр. значення цього показника зростало з 3,8%, а питома вага місцевих податків і зборів у доходах зведеного бюджету у 2011 р. склала 5,2%.

Динаміка показників місцевого оподаткування засвідчує, що місцеві податки й збори не забезпечують реальної фінансової автономії місцевих органів влади й самостійності їхніх бюджетів, зважаючи на їхню незначну частку в доходах місцевих бюджетів. Це є підставою виділити проблеми практики місцевого оподаткування в Україні:

- місцеві податки й збори не виконують свого основного призначення;
- обмежені фіскальні повноваження місцевих органів влади в установленні максимально допустимих ставок податків і зборів, вичерпний перелік об'єктів оподаткування, відсутній взаємозв'язок між розміром доходів від місцевого оподаткування і господарською ініціативою, відповідальністю і зацікавленістю місцевої влади.

Види місцевих податків і зборів, їхні граничні розміри та порядок обчислення визначає Податковий кодекс України. Місцеві податки й збори відрізняються від інших доходів місцевого бюджету (власних, закріплених) тим, що місцева влада вправі не тільки встановлювати пільги на їх сплату, але також визначати їхній розмір у межах, передбачених законодавством, повністю скасувати окремі місцеві податки й збори або звільняти від їхньої сплати деякі категорії платників, і надавати відстрочку в сплаті місцевих податків і зборів.

З метою вдосконалення системи оподаткування на місцевому рівні певну зацікавленість викликає власний історичний досвід функціонування місцевих податків і зборів на західноукраїнських землях у складі Польщі 1919–1939 рр., де останні розвивалися на ринкових

засадах, тоді як решта українських земель знаходилися в умовах планової економіки. Тоді у складі Польщі перебували: Галичина (Тернопільське, Станіславське й більшість повітів Львівського воєводства), Волинь, Полісся. У 1923 р. був ухвалений Закон “Про тимчасове урегулювання комунальних фінансів” (далі Закон)¹², який діяв у Галичині аж до 1939 р. і був основним законом у галузі місцевого оподаткування.

Тут визначалися перелік, умови введення, ставки місцевих податків і зборів, порядок їхнього стягнення і санації. Слід зауважити, що в Законі вживався термін “комунальні союзи”, який означав громади сільські й міські¹³. Цей вираз В. Целевич використовував для означення самоврядування [1, с.7]. На підставі Закону комунальні союзи мали право вводити два види податків:

- **самостійні комунальні податки**, які запроваджувалися органами самоврядування незалежно від центральної влади шляхом прийняття ухвали й затвердження статуту про відповідні податки. Ухвали про встановлення самостійних податків вимагали затвердження наглядової влади;
- **комунальні надбавки** вводилися органами самоврядування у формі відсоткових надбавок до державних податків. Їхній розмір визначався щорічно й не затверджувався наглядовою радою за винятком надбавок на виробництво та продаж алкогольних і спиртових виробів.

Органи самоврядування здійснювали нарахування і справляння самостійних місцевих податків, а надбавки – влада, яка нараховувала й справляла відповідні державні податки.

Наприклад, бюджет м. Станіслав (тепер Івано-Франківськ) формувався за такими джерелами доходів (табл. 12).

¹² Целевич В. Практичний порадник про виборчу ординацію до громад в Галичині. – Львів, 1927. – 70 с.

¹³ Ustawa a tymczasowem uregulowaniu finansow komunalnych z dnia 11 sierpnia 1923 r // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej. – № 94. – Poz. 747.

Таблиця 12

Формування бюджету м. Станіслава в 1926 р.¹⁴

Джерела доходів	злотих	%
Доходи з комунального майна	234 345	13,2
Повернення витрат	102 318	5,8
Податкові надходження	1 270 743	71,6
у тому числі:		
1. Місцеві податки й збори	1 187 866	66,9
1.1. Місцеві податки, з них:	963 055	54,2
надбавки до державних податків	533 094	30,0
податки самостійні	429 961	24,2
1.2. Місцеві збори, з них:	224 811	12,7
адміністративні збори	37 333	2,1
збори за користування місцевими улаштуваннями й установами	187 478	10,6
2. Відрахування від державних податків	82 877	4,7
Інші надходження	166 748	9,4
Усього доходів	1 774 154	100,0

Частка місцевих податків і зборів у бюджеті міста Станіслав становила 66,9% або 75,8% у податкових надходженнях, де за їхній рахунок було сформовано 2/3 дохідної частини. Це засвідчує економічну незалежність міста від вищої влади при формуванні доходів бюджету.

Базою оподаткування на місцевому рівні були: земля, будинки, приміщення, промислові свідоцтва, промисловий і торговий обороти. Це дозволяло реально впливати на економічний і соціальний розвиток громади, забезпечуючи регулюючу й стимулюючу функції місцевого оподаткування. У сучасних умовах органи самоврядування не наділені вагомими важелями впливу на місцеві соціально-економічні процеси – розвиток нових виробництв, стимулювання підприємницької діяльності, інвестиційної й інноваційної діяльності, використання природних ресурсів, охорону довкілля.

¹⁴ Лаврів М.Б. Місцеві податки і збори Галичини у складі Польщі та їх роль у формуванні бюджету міста // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник. – 2006. – Вип. II. – С. 230–239

*Місцеві податки
та збори*

Місцеві податки та збори виведені за межі розрахунку обсягу трансфертів, що стимулює органи самоврядування сприяти збільшенню цих надходжень до відповідних бюджетів. До місцевих податків й зборів належать: податок на майно; єдиний податок; збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір.

Податок на майно складається з:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є стабільним джерелом наповнення місцевих бюджетів, сприяє детінізації майнових відносин, зменшенню зростання цін на житло.

Платниками податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки виступають фізичні особи, які є власниками об'єктів житлової та нежитлової нерухомості; юридичні особи, зареєстровані у встановленому порядку; нерезиденти: фізичні особи, що проживають за межами нашої країни; юридичні особи за місцем знаходження за межами нашої держави. Платниками цього податку є також власники об'єктів житлової та нежитлової нерухомості в спільній частковій або спільній сумісній власності кількох осіб. Об'єктами оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, визначені житлова та нежитлова нерухомість – будівлі, віднесені до житлового фонду, дачні та садові будинки. Водночас Податковим кодексом України визначені об'єкти, що не оподатковуються; житлові будинки, що перебувають у власності держави або територіальних громад; житлові будинки, які розташовані в зонах відчужень; будівлі дитячих будинків сімейного типу призначених для виховання дітей, гуртожитки, будівлі промисловості, зокрема виробничі корпуси, цехи, складські приміщення промислових підприємств, об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності громадських організацій інвалідів та їх підприємств.

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, у тому числі його часток. Відповідно до Дер-

жавного реєстру речових прав на нерухоме майно для фізичних осіб, у тому числі фізичних осіб – підприємців, базу оподаткування обчислює контролюючий орган, юридичні особи обчислюють самостійно на підставі документів, які підтверджують право власності.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, виконує фіскальну функцію, з іншого боку, його існування в системі місцевого самоврядування є соціальною передумовою впровадження диференційованих розмірів податкових ставок, прив'язаних до мінімальної зарплати. Ставки податку встановлюються сільською, селищною та міською радами залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 2 відсотків розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року за 1 кв. метр бази оподаткування загальної площі.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, сплачується за місцем розташування об'єкта оподаткування і зараховується до доходів місцевих бюджетів. Цей податок забезпечує постійне джерело дохідної частини місцевих бюджетів, усуває можливість ухилятися від сплати податку, можуть фінансувати за рахунок надходжень низку суспільних благ і послуг, що надаються мешканцям певних територій, дотримувати рівень платоспроможності з обмеженням навантаження на платників із низьким рівнем доходів. Сплата податку фізичними особами здійснюється за календарний рік (з 1 січня до 31 грудня) упродовж 60 днів з дня вручення податкового повідомлення, а юридичними – щоквартально. Такий режим сплати податку забезпечує своєчасне надходження коштів до бюджетів усіх рівнів, враховуючи зменшення витрат на адміністрування.

Транспортний податок справляється з власників легкових автомобілів. Платниками є фізичні та юридичні особи, у тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, які використовувалися до 5 років і мають об'єм циліндрів двигуна понад 3 000 куб. см.

Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль.

Нарахування податку та надсилання податкових повідомлень-рішень про сплату податку з транспортних засобів, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом до 1 липня звітного року за місцем проживання (реєстрації) платника.

Фізичні особи сплачують податок протягом 60 днів від дня вручення податкового повідомлення-розв'язку за місцем реєстрації транспортних засобів.

Юридичні особи самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і до 20 лютого цього ж року подають контролюючому органу за місцем реєстрації об'єкта оподаткування декларацію, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально. Юридичні особи сплачують податок авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що наступає за звітним кварталом.

Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається за оцінкою земель. Платою за землю повинні забезпечуватися раціональне використання та охорона земель, вирівнювання соціально-економічних умов господарювання на землях різної якості, фінансування витрат на ведення земельного кадастру. Проте, діюча система сплати податку на землю не забезпечує співвідношення між отриманими доходами і величиною податку, що залишає бюджет без додаткових надходжень з іншого боку, за спаду виробництва цей вид податку може спричинити банкрутство платників податку.

Розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та користувачів.

Платниками є власники землі та землекористувачі, в тому числі й орендарі. Плата за землю встановлюється у двох формах: земельний податок, орендна плата. Ставка податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3% від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь – не більше 1% від їх нормативної грошової оцінки. Ставка податку встановлюється у розмірі не більше 12% від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у по-

стійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

Ставка податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, встановлюється у розмірі не більше 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області.

Земельні відносини щодо не справляння плати, звільнення від земельного податку, надання пільг регулюються Податковим кодексом України.

Платежі за землю зараховуються на спеціальні бюджетні рахунки бюджетів сільської, селищної, міської рад, на території яких розташовані земельні ділянки.

Кошти від плати за землю використовуються на:

- фінансування заходів охорони земель, підвищення родючості ґрунтів;
- ведення державного земельного кадастру землеустрою, моніторингу земель, створення земельного інноваційного фонду;
- відшкодування витрат власників землі й землекористувачів, пов'язаних із господарюванням на землях гіршої якості;
- стимулювання власників землі й землекористувачів за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель, лісів;
- надання пільгових кредитів, часткового погашення позичок та компенсації витрат доходів власників землі й землекористувачів внаслідок тимчасової консервації земель, що сталася не з їх вини;
- проведення земельної реформи.

За нецільове використання коштів від земельного податку у відповідний бюджет фінансовими органами нараховується штраф у розмірі 100% використаних сум, що надходять до Державного бюджету України.

Місцеві збори. *Платниками збору за місця для паркування транспортних засобів* є юридичні особи, їхні філії, фізичні особи-

підприємці, що здійснюють паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування, виділених сільською, селищною або міською радами. Об'єктом оподаткування є спеціально відведена для паркування транспортних засобів земельна ділянка, а базою оподаткування – площа земельної ділянки. Ставка збору встановлюється у гривнях за 1 м² площі земельної ділянки в розмірі від 0,03 до 0,15% мінімальної заробітної плати. Утім ставка збору враховує розташування спеціально відведеного місця для паркування транспортних засобів, площу відведеного місця, кількість місць для паркування транспортних засобів і тощо.

Ставка збору й порядок сплати до бюджету встановлюються сільською, селищною, міською радами. Сплата збору проводиться щоквартально. Плата за паркування автомобілів є важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів. Збільшення кількості транспортних засобів потребувало розширення мережі платних земельних ділянок, поліпшення механізму справляння збору, що сприятиме зростанню темпів надходження збору за паркування транспортних засобів. Слід зазначити, що паркування транспортних засобів може здійснюватися на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах, а також у комунальних гаражах, на стоянках, паркінгах, які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету. Особливостями встановлення збору за паркування автотранспорту є те, що за наявності об'єктів оподаткування вказаний збір не є обов'язковим, оскільки його ставки, порядок сплати визначають сільські, селищні та міські ради. У такий спосіб органи самоврядування проводять власну фіскальну політику на місцевому рівні.

Туристичний збір є аналогом курортного збору й справляється адміністрацією готелю з громадян, які прибувають у курортну місцевість. Платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які перебувають на території сіл, селищ, міст, де діє рішення цих рад, й отримують відповідні послуги з тимчасового проживання із зобов'язаннями залишити місце перебування в чітко визначений строк. Натомість звільняються від його сплати: особи, які

постійно проживають у селі, селищі або місті, радами яких установлено зазначений збір; особи, які прибули у відрядження, інваліди й особи, що супроводжують інвалідів I групи або дітей-інвалідів, особи, які прибули за путівками й курсівками в санаторії та пансіонати (ст. 268.2. Податкового кодексу України). Податковим кодексом України визначена ставка туристичного збору в розмірах від 0,5 до 1% до бази його справляння – вартості всього періоду проживання в готелях, кемпінгах, мотелях, гуртожитках для приїжджих, санаторно-курортних закладах, будинках і квартирах, що належать особам на праві власності або на праві користування за договором найму без ПДВ. Такий порядок визначення бази справляння туристичного збору сприяє зменшенню податкових зобов'язань для його платників.

За рішенням сільської, селищної та міської рад накладається обов'язок з обчислення і нарахування до відповідного бюджету туристичного збору на податкового агента. Ним можуть бути: адміністрації готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих санаторно-курортних закладів; квартирно-посередницькі організації, які направляють неорганізованих осіб на поселення в будинки й квартири; юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які уповноважуються місцевими органами. Цей збір теж не є обов'язковим за умови наявності об'єктів оподаткування.

Отже, місцеві податки й збори не повною мірою виконують фіскальну функцію оподаткування на місцевому рівні, не забезпечують належний рівень взаємозв'язку розміру доходів від місцевого оподаткування з розвитком господарської ініціативи, відповідальності й зацікавленості місцевих органів самоврядування.

Удосконалення системи оподаткування на місцевому рівні певною мірою забезпечує Податковий кодекс України, передусім, наділяючи місцеві органи самоврядування значними об'єктами оподаткування, що сприятиме виконанню місцевими податками основних їхніх функцій – фіскальної, регулюючої і стимулюючої.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які регулюючі функції виконують податки?
2. Сформулюйте економічний зміст податків.
3. Що є методологічною основою побудови податкової системи?
4. Назвіть напрями фінансової думки щодо обов'язковості податків і податкових платежів.
5. Які теоретичні засади закладені в побудові системи оподаткування?
6. Назвіть інструменти регулювання податкової політики.
7. Назвіть суб'єкти й об'єкти оподаткування, їхні права й зобов'язання.
8. Дайте визначення ставки податку й обов'язкових платежів. Назвіть види ставок.
9. Які організаційно-правові засади закладені у формування світової пільгової податкової практики?
10. На які види поділяють податки за напрямом справляння?
11. Які місцеві податки й збори запроваджені в Україні?
12. Що є об'єктом оподаткування податком на додану вартість?
13. Дайте визначення бази оподаткування.
14. Що таке податкове зобов'язання і податковий кредит?
15. Сформулюйте визначення акцизного збору, назвіть об'єкти оподаткування акцизним збором.
16. Що таке митна політика? Яким законодавчим документом регулюється порядок справляння мита?
17. Охарактеризуйте порядок обрахунку прибутку до оподаткування.
18. Які органи входять до структури Міністерства доходів і зборів?
19. Назвіть основні функції Міністерства доходів і зборів.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Податок виконує функції:

- 1) фіскальну;
- 2) розподільну;
- 3) регулюючу;
- 4) заохочувальну;
- 5) стимулювальну.

2. Об'єктом оподаткування є:

- 1) прибуток;
- 2) додана вартість;
- 3) митна вартість товарів;
- 4) виручка від продажу товарів;
- 5) позареалізаційні доходи.

3. Податкові ставки встановлюються в:

- 1) матеріальному розмірі;
- 2) грошовому розмірі;
- 3) відсотках.

4. До загальнодержавних податків і зборів належать:

- 1) податок на додану вартість;
- 2) податок на прибуток;
- 3) податок на доходи фізичних осіб;
- 4) екологічний податок;
- 5) податок на нерухоме майно;
- 6) єдиний податок;
- 7) туристичний збір.

5. До непрямих податків відносять:

- 1) акцизний податок;
- 2) податок на додану вартість;
- 3) ввізне й виїзне мито;
- 4) податок на доходи фізичних осіб;
- 5) екологічний податок.

6. До пільгового оподаткування належать:

- 1) повне звільнення від оподаткування;
- 2) часткове звільнення від оподаткування;
- 3) нульова ставка оподаткування;
- 4) податковий кредит.

7. Бюджетне відшкодування проводиться за:

- 1) експертні операції;
- 2) операції на митній території;
- 3) податкові зобов'язання;
- 4) податковий кредит.

8. Ввізне мито може бути:

- 1) протекційне;
- 2) антидемпінгове;
- 3) компенсаційне;
- 4) адвалерне.

9. Спрощена система оподаткування це:

- 1) сплата окремих податків;
- 2) сплата всіх зборів;
- 3) сплата єдиного податку;
- 4) вибрана система обліку й звітності.

10. До місцевих податків і зборів відносяться:

- 1) податок на доходи фізичних осіб;
- 2) податок на нерухоме майно;
- 3) комунальний податок;
- 4) єдиний податок;
- 5) туристичний збір.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування [Текст] : монографія / [за ред. Ю. Б. Іванова] ; Н.-д. центр індустріальних пробл. розв. НАН України. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 445 с.
2. Андрейчук У. В. Соціально-економічні проблеми становлення і розвитку податкової системи України в умовах перехідної економіки [Текст] : монографія / Андрейчук У. В. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. В. Стефаника, 2007. – 190 с.
3. Податкове адміністрування та контроль [Текст] : магістер. програма для студ. спец. 8.050114 / [за ред. Ю. Б. Іванова]. – Х. : ХНЕУ, 2005. – 266 с. – ISBN 966–676–128–9.
4. Синчак В. П. Еволюція наукової думки в оподаткуванні та її реалізація у податкових системах [Текст] : монографія / Синчак В. П. – К. ; Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2006. – 293 с.
5. Пріоритети реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? [Текст] : аналіт. доп. / [за ред. Я. А. Жаліла ; Молдован О. О., Шевченко О. В., Єгорова О. О.]. – К. : НІСД, 2010. – 79 с.
6. Податковий кодекс України [Текст] : станом на 20.08.2012 р. із усіма змінами та допов. Спец. вип. тижневика “Дебет-Кредит” № 35/2012 від 27.08.2012 р. / [голов. ред. М. Кондзелка]. – К. : Новий друк, 2012. – 302 с.

Періодичні видання

1. Анісімова О. М. Вдосконалення податкової системи України у зв'язку зі вступом до СОТ / О. М. Анісімова, С. Ю. Курська // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. Вип. 6. – Івано-Франківськ : Плай, 2008. – С. 227–235.
2. Баліцька В. В. Соціальна справедливість оподаткування крізь призму платоспроможності суб'єктів економіки України / В. В. Баліцька // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 33–44.
3. Баличев Є. Ю. Ретроспективний аналіз розвитку податків на споживання / Є. Ю. Баличев // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1. – С. 126–132.
4. Барановська І. В. Проблеми реформування податкової системи в умовах кризи / І. В. Барановська, Т. А. Варварич // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 193–199.
5. Безпалько І. Р. Досвід оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах / І. Р. Безпалько // Регіональна економіка. – 2009. – № 2. – С. 159–165.
6. Бердар М. М. Податкова система як елемент механізму управління фінансовими ресурсами підприємства / М. М. Бердар // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12. – С. 51–56.

7. Богдан Т. П. Стабілізаційна бюджетно-податкова політика та особливості її застосування в Україні / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 3–16.
8. Борейко В. Напрями посилення регулюючої функції податків з громадян / В. Борейко // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 50–57.
9. Бутко М. Інституційні засади модернізації податкової системи України / М. Бутко, І. Мінін // Економіст. – 2013. – № 6. – С. 7–10.
10. Борзенкова О. Д. Бюджетна ефективність податку на прибуток в Україні / О. Д. Борзенкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 30–36.
11. Буряковський В. Регулюючий вплив податків на економічний розвиток території / В. Буряковський, Я. Чабан // Економіст. – 2009. – № 1. – С. 46–48.
12. Валігура В. А. Оцінка ефективності податкової системи України / В. А. Валігура // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 3. – С. 59–66.
13. Вишневський В. П. Дослідження шляхів розвитку податкових систем: неокласична, інституціональна і еволюційна парадигми / В. П. Вишневський, О. В. Гурнак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11. – С. 9–18.
14. Воронкова О. М. Міжнародний досвід організації податкової служби та його значення для України / О. М. Воронкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12. – С. 36–40.
15. Гарбар Ж. Соціально-економічні аспекти реалізації податкової політики в Україні / Ж. Гарбар // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Економіка. – 2012. – № 139. – С. 28–30.
16. Гозбенко Л. О. Зарубіжні фахівці про Податковий кодекс України / Л. О. Гозбенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С. 11–16.
17. Гой В. Поняття великих платників податків / В. Гой // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 3. – С. 169–171.
18. Горев О. Налоговая система Германии / О. Горев, И. Энгельман // Человек и закон. – 2009. – № 4. – С. 114–119.
19. Гусак О. Ю. Конкурентоспроможність національної податкової системи як елемент конкурентоспроможності країни / О. Ю. Гусак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 1. – С. 72–77.
20. Гусак О. Ю. Методичні аспекти оцінки національних податкових систем / О. Ю. Гусак // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2008. – № 5. – С. 108–113.
21. Гусак О. Ю. Особливості розвитку податкових відносин в Європейському Союзі під впливом податкової конкуренції / О. Ю. Гусак // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 4. – С. 74–78.
22. Гусак О. Ю. Податкові реформи в країнах Європейського Союзу як інструмент антикризової політики / О. Ю. Гусак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 6. – С. 29–34.

23. Гусак О. Ю. Подвійне оподаткування в країнах Європейського Союзу і податкова гармонізація / О. Ю. Гусак // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 5. – С. 77–80.
24. Гусак О. Ю. Методика оцінки конкурентоспроможності національної податкової системи / О. Ю. Гусак // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 6. – С. 36–41.
25. Данилишин Б. М. Податкове регулювання підприємницької діяльності в Україні / Б. М. Данилишин, О. М. Кондрашов // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 10. – С. 1–16.
26. Десятнюк О. М. Концептуальні основи теорії ризиків у сфері оподаткування / О. М. Десятнюк // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 107–115.
27. Дятленко Н. М. Податкове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в країнах ЄС (на прикладі Німеччини) – досвід для України / Н. М. Дятленко // Митна справа. – 2009. – № 6. – С. 21–28.
28. Зінчук Т. Ю. Економетричні підходи щодо оцінки впливу витрат розвитку та податкових пільг на інвестиційну діяльність України / Т. Ю. Зінчук // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2011. – № 1. – С. 72–79.
29. Зельдіна О. Податковий кодекс України як етап кодифікації господарського законодавства / О. Зельдіна // Право України. – 2012. – № 7. – С. 266–273.
30. Ібрагімов Е. Е. Проблеми реформування системи оподаткування в Україні / Е. Е. Ібрагімов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 47–50.
31. Ільєнко Р. В. Концептуальні засади податкового стимулювання розвитку виробничої сфери / Р. В. Ільєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 223–228.
32. Ільєнко Р. В. Податкова політика держави: виклики, завдання, перспективи / Р. В. Ільєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 211–216.
33. Канцур І. Г. Розвиток соціальної сфери у контексті бюджетно-податкової політики (питання теорії і практики) / І. Г. Канцур // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 23–28.
34. Канцур І. Г. Функціонування податкового механізму в країнах соціально орієнтованої економіки та можливості його використання в Україні / І. Г. Канцур // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 4. – С. 43–46.
35. Кисельова О. М. Податковий кодекс як інструмент втілення конкретної економічної політики / О. М. Кисельова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 44–49.
36. Клівденко Л. М. Вплив податкової політики на тіньову економіку України / Л. М. Клівденко, Ю. Б. Прокопишин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 6. – С. 111–114.
37. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 31–35.

38. Крисоватий А. І. Вплив поглиблення інтеграції на податкову політику країн-учасниць ЄС / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // *Фінанси України*. – 2009. – № 2. – С. 31–43.
39. Крисоватий А. Податкова політика у реформуванні соціально-економічної системи України / А. Крисоватий, Т. Кошук // *Економіка України*. – 2010. – № 9. – С. 41–50.
40. Кузнецов О. В. Особливості сучасної Британської податкової системи / О. В. Кузнецов // *Фінанси України*. – 2010. – № 4. – С. 102–113.
41. Лондар С. Впровадження Податкового кодексу – суттєвий крок у вдосконаленні сфери державних фінансів / С. Лондар, С. Сороко // *Казна України*. – 2010. – № 4. – С. 12–15.
42. Лютий І. О. Досвід індивідуального прибуткового оподаткування у США / І. О. Лютий, О. О. Кривцов // *Фінанси України*. – 2009. – № 9. – С. 12–25.
43. Майбурова І. А. Теорія і практика податкових реформ: звіряємо позиції / І. А. Майбурова, Ю. Б. Іванов // *Фінанси України*. – 2010. – № 9. – С. 61–70.
44. Майстренко О. Прийняття Податкового кодексу як шлях до ефективності системи оподаткування України / О. Майстренко // *Право України*. – 2010. – № 6. – С. 128–134.
45. Марченко О. Напрями податкового стимулювання інноваційної діяльності підприємств / О. Марченко, В. Ткаченко // *Економіст*. – 2013. – № 1. – С. 13–17.
46. Мединська Т. В. Аналіз досвіду зарубіжних податкових систем у створенні сприятливого податкового клімату / Т. В. Мединська // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 6. – С. 124–128.
47. Мединська Т. В. Стан і проблеми податкового стимулювання інвестиційної діяльності в Україні / Т. В. Мединська // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2010. – № 4. – С. 12–17.
48. Мединська Т. В. Теоретичні засади формування податкової політики в системі інвестиційного стимулювання економіки / Т. В. Мединська // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 1. – С. 42–47.
49. Мединська Т. В. Трансформація вітчизняних умов податкового стимулювання інвестицій в умовах євроінтеграції / Т. В. Мединська, О. Г. Біла // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2010. – № 11. – С. 22–27.
50. Мельник В. В. Еволюція поглядів на дохід і прибуток підприємства як потенційні об'єкти оподаткування / В. В. Мельник, О. Д. Борзенкова // *Фінанси України*. – 2011. – № 10. – С. 32–43.
51. Мельник В. М. Використання податкових інструментів в умовах становлення ринкової економіки / В. М. Мельник, Т. В. Кошук // *Фінанси України*. – 2010. – № 2. – С. 46–57.
52. Мельник В. М. Механізм прямого оподаткування у фінансовій теорії / В. М. Мельник, Г. Л. Пенякова // *Фінанси України*. – 2009. – № 5. – С. 66–77.

53. Мельник В. М. Напрями модернізації оподаткування споживання в Україні / В. М. Мельник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 7/8. – С. 3–7.
54. Мельник О. Я. Економетричні моделі впливу податків на рівень суспільного добробуту (оцінка можливостей застосування для визначення ефективності національних податкових систем) / О. Я. Мельник // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 5. – С. 60–63.
55. Мних М. В. Про окремі аспекти трансформації інструментів податкового регулювання економіки України / М. В. Мних // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 1/2. – С. 29–34.
56. Молдован О. Податкова реформа в контексті завдань та пріоритетів економічної політики України / О. Молдован // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 1. – С. 59–64.
57. Музиченко О. В. Класифікація спеціальних податкових режимів / О. В. Музиченко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2010. – № 6. – С. 103–108.
58. Музиченко О. В. Порівняльний аналіз складу та структури податків в національних податкових системах країн СНД / О. В. Музиченко // Вопросы статистики. – 2009. – № 10. – С. 112–115.
59. Нікітішин А. О. Сучасна теорія і практика економіки оподаткування / А. О. Нікітішин // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8. – С. 305–312.
60. Нікітішин А. Податкове регулювання як інструмент подолання та запобігання негативних наслідків фінансово-економічної нестабільності / А. Нікітішин // Економіст. – 2010. – № 11. – С. 6–9.
61. Нікітішин А. О. Адміністрування податків в умовах фінансово-економічної кризи / А. О. Нікітішин // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 38–45.
62. Никифорова А. Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А. Є. Никифорова, В. М. Диба, В. О. Парнюк // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 78–86.
63. Оксененко А. А. Аналіз світового досвіду реалізації податкової політики та визначення впливу податків на соціально-економічний розвиток країни / А. А. Оксененко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 11–17.
64. Олейнікова Л. Г. Система оподаткування як складова конкурентоспроможності держави / Л. Г. Олейнікова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1. – С. 3–7.
65. Оніщик Ю. В. Податкова правосуб'єктність організації – платника податку / Ю. В. Оніщик // Держава і право. – 2009. – № 44. – С. 406–410.
66. Панасюк О. В. Проблеми та перспективи застосування спрощеної системи оподаткування в Україні / О. В. Панасюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 10. – С. 54–58.
67. Папп В. В. Концептуальні підходи до формування та розвитку податкової системи України / В. В. Папп // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 225–232.

68. Педь І. В. Міжнародні податкові екстерналиї / І. В. Педь // Вопросы статистики. – 2009. – № 10. – С. 78–82.
69. Педь І. В. Вплив податків на заощадження та інвестиції в країнах з відкритою економікою / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2010. – № 2. – С. 105–109.
70. Педь І. В. Економічна функція податків на капітал, працю і споживання / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 6. – С. 63–67.
71. Педь І. В. Експорт податків як феномен глобалізації світової економіки / І. В. Педь // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 1. – С. 56–60.
72. Педь І. В. Міжнародна податкова конкуренція і суспільний добробут: оцінка наслідків / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 6. – С. 17–20.
73. Педь І. В. Міжнародна податкова конкуренція: сценарій для малих відкритих економік / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 4. – С. 49–52.
74. Педь І. В. Податкова конкуренція як складова міжнародної економічної конкуренції / І. В. Педь // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 3. – С. 62–65.
75. Педь І. В. Структуризація сучасного періоду еволюції податкових систем / І. В. Педь // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 7/8. – С. 37–41.
76. Педь І. В. Оподаткування майна в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз / І. В. Педь, Ю. М. Лисенко, О. Я. Мельник // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2012. – № 4. – С. 107–113.
77. Подік І. І. Роль податків у забезпеченні економічної безпеки України: історичний аспект / І. І. Подік, Ю. В. Гончаров // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12. – С. 30–44.
78. Пенякова Г. Л. Модернізація структури податкової системи України / Г. Л. Пенякова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С. 269–273.
79. Перетятко Р. Адаптація податкових систем нових країн-членів ЄС до умов розвитку економічного та валютного союзу / Р. Перетятко // Видання Київського національного університету ім. Шевченка. (Серія “Міжнародні відносини”). – 2007. – № 35/36. – С. 104–108
80. Проскура К. П. Особливості адміністрування податків в Україні / К. П. Проскура // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 3/4. – С. 53–55.
81. Романюк М. В. Податкове регулювання як дієвий інструмент антикризової економічної політики / М. В. Романюк // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 66–71.
82. Ручкина Г. Налоговый аудит: проблемы реализации / Г. Ручкина, П. Курков // Человек и закон. – 2009. – № 4. – С. 46–52.
83. Сігайов А. О. Шляхи вдосконалення системи збирання ПДВ в Україні / А. О. Сігайов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 4. – С. 7–12.

84. Савченко В. Ф. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / В. Ф. Савченко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9/10. – С. 25–28.
85. Семенко Т. М. Податок на додану вартість у контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС / Т. М. Семенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10. – С. 221–224.
86. Семенова Н. В. Податкова система як інструмент перерозподілу доходів / Н. В. Семенова, В. В. Семенов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2011. – № 3/4. – С. 70–75.
87. Сидор І. П. Передумови та наслідки запровадження податку на додану вартість в Україні / І. П. Сидор, Т. М. Возняк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4. – С. 11–16.
88. Скляр Р. В. Ефективність оподаткування ПДВ в Україні / Р. В. Скляр // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 3. – С. 162–166.
89. Семенов В. В. Прогресивність податкових систем / В. В. Семенов, Н. В. Семенова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2011. – № 2. – С. 69–75.
90. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні в контексті тенденцій реформування оподаткування у країнах ЄС / А. М. Соколовська, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 94–115.
91. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у 2009–2010 роках: особливості та уроки на перспективу / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 24–37.
92. Соколовська А. М. Концепція податкових витрат та шляхи її застосування в Україні / А. М. Соколовська, Я. В. Петраков // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 23–44.
93. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 28–44.
94. Стефаненко М. М. Методологічні засади внутрішньої структури системи оподаткування / М. М. Стефаненко // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 8. – С. 16–18.
95. Сусіденко В. Т. Сучасна сутність і архітектоніка податкового регулювання розвитку суспільства / В. Т. Сусіденко, А. О. Нікітішин // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 234–242.
96. Супруненко С. А. Удосконалення методики податкового планування в податкових органах / С. А. Супруненко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 1. – С. 62–65.
97. Тімарцев О. Ю. Податкова таємниця: дискусійні аспекти / О. Ю. Тімарцев // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 7/8. – С. 65–68.
98. Тимченко О. М. Податкове навантаження на юридичних осіб в Україні та його вплив на економічне зростання / О. М. Тимченко, М. Б. Кондратенко // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 34–43.

99. Тимошенко О. В. Аналіз напрямів трансформації податкової системи з урахуванням факторів податкової конкуренції та податкової уніфікації / О. В. Тимошенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 6. – С. 21–29.
100. Тимченко О. М. Оптимізація структури податкової системи України в контексті мінімізації податкового боргу / О. М. Тимченко, Ю. В. Сибірянська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 11. – С. 23–28.
101. Тропіна В. Соціальні аспекти формування ефективної податкової політики / В. Тропіна, О. Гонта // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. серія Економіка. – 2012. – № 138. – С. 5–8.
102. Тулуш Л. Д. Сутність і роль податку на додану вартість в економічній системі держави / Л. Д. Тулуш, О. Т. Прокопчук // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 85–89.
103. Турпак Т. Г. Особливості системи оподаткування підприємств малого бізнесу України / Т. Г. Турпак // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 12. – С. 32–35.
104. Хайтова Т. А. Економічні наслідки впровадження Податкового кодексу / Т. А. Хайтова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2012. – № 2. – С. 4–9.
105. Хлебнікова І. І. Фіскально-адміністративні та регулюючі механізми акцизного оподаткування / І. І. Хлебнікова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 3–8.
106. Хорошаєв Є. С. Історичні аспекти міжнародного оподаткування / Є. С. Хорошаєв // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2011. – № 1. – С. 96–100.
107. Чуркіна І. Є. Податкове регулювання реального сектору економіки в умовах посткризового розвитку / І. Є. Чуркіна // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С. 296–300.
108. Швабій К. І. Вплив глобалізації на систему оподаткування та податкову політику України / К. І. Швабій // Стратегічні пріоритети-2. – 2009. – № 1. – С. 137–144.
109. Швабу Ю. І. Методичні підходи до податкового прогнозування / Ю. І. Швабу // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 10. – С. 79–81.
110. Шевчук В. О. Гармонізація податкового законодавства у країнах Європейського Союзу: досвід для України / В. О. Шевчук, Р. Ю. Римарська // Стратегічні пріоритети-2. – 2008. – № 3. – С. 100–111.
111. Юга І. Л. Податкова система України в умовах трансформаційного періоду національної економіки / І. Л. Юга // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 59–62.
112. Ярошенко Ф. О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу (коментарі пропозицій Міністерства фінансів України) / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. – 2010. – № 7. – С. 3–21.

РОЗДІЛ 6. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ

6.1. Система місцевих бюджетів та їхня роль у фінансовому забезпеченні органів самоврядування.

6.2. Доходи місцевих бюджетів.

6.3. Економічна природа видатків місцевих бюджетів.

6.4. Планування видатків місцевих бюджетів.

6.1. Система місцевих бюджетів та їхня роль у фінансовому забезпеченні органів самоврядування

Особливості формування місцевих бюджетів

Незалежність і самостійність місцевого самоврядування у виконанні делегованих і закріплених за ними функцій, у межах своїх компетенцій, забезпечується за рахунок власних і закріплених доходів.

Бюджет місцевих органів самоврядування є фінансовою базою територіальних громад сіл, їхніх об'єднань, селищ і міст. Місцеві бюджети забезпечують грошовими коштами виконання закріплених за ними повноважень органами влади й управління на відповідній території. До зазначених повноважень належать: управління майном, що є в комунальній власності, затвердження програм соціально-економічного розвитку та контроль за їхнім виконанням, затвердження бюджетів відповідних адміністративних територій і здійснення контролю за їхнім виконанням, установлення норм відрахувань місцевих податків і зборів. До компетенції місцевих органів самоврядування входять: початкова й середня освіта, охорона здоров'я, дороги місцевого значення, ветеринарна допомога, благоустрій, догляд за бідними та сиротами, житлово-комунальне господарство, житлове будівництво, водозабезпечення, теплове господарство, міські електричні мережі, економічна інфраструктура, працевлаштування, перепідго-

товка кадрів, ритуальні послуги, збирання або утилізація сміття, екологічні проблеми, організація землекористування.

За Бюджетним кодексом для місцевих органів самоврядування визначені джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів, а також фінансові права. Самостійно органи місцевого самоврядування мають право:

- визначати напрями використання бюджетних коштів;
- збільшувати норми витрат у межах наявних коштів на утримання житлово-комунального господарства, закладів охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення;
- визначати у своїх бюджетах обсяг фінансування заходів соціально-культурного розвитку певної територіальної громади.

Бюджетна система України побудована за ознакою самостійності всіх бюджетів. Місцеві бюджети певного рівня не можуть бути включені до місцевих бюджетів іншого рівня. На рис. 9 наведена структура місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України, яку формують: бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад сіл, їхніх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах)).

Рис. 9. Структура місцевих бюджетів

Складна структура місцевих бюджетів визначається бюджетним устроєм, який, у свою чергу, залежить від державного устрою України та враховує її адміністративно-територіальний поділ.

Відповідно до Закону “Про Державний бюджет України” на відповідний рік місцеві бюджети можуть складатися із загального та спеціального фондів. До складу доходів загального фонду відповідного місцевого бюджету включаються всі доходи, крім тих, що враховуються до спеціального фонду; до видатків загального фонду включається, крім видатків, що покриваються за рахунок надходжень до загального фонду, резервний фонд.

Надходження бюджету розвитку

До складу спеціального фонду місцевих бюджетів входить бюджет розвитку, який формується за рахунок:

- єдиного податку, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є майно Автономної Республіки Крим, комунальної власності;
- плати за надання місцевих гарантій;
- коштів від відчуження майна, що належить Автономній Республіці Крим, і майна, що перебуває в комунальній власності, коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них;
- 90 відсотків коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності (крім земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній власності, на яких розташовані об’єкти, що підлягають приватизації), при цьому від продажу земельних ділянок, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим:
  - 35 відсотків – до бюджету Автономної Республіки Крим;
  - 55 відсотків – до сільських, селищних, міських бюджетів Автономної Республіки Крим;

- субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних програм (проектів);
- коштів від повернення кредитів, які надавалися з відповідного бюджету до набрання чинності цим Кодексом, і відсотків, сплачених за користування ними;
- місцевих запозичень, визначених Бюджетним кодексом;
- коштів, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради.

Доходи спеціального фонду місцевого самоврядування формуються за рахунок бюджету розвитку (ст. 71 Бюджетного кодексу), екологічного податку: 25% з міських, сільських і селищних бюджетів, 10% з обласних бюджетів; збору за першу реєстрацію транспортного засобу – 30% з обласного бюджету; збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності в частині провадження торговельної діяльності нафтопродуктами, автозаправними станціями, заправними пунктами – передача з обласного бюджету. Відповідно доходи спеціального фонду обласного бюджету зменшуються за рахунок цих платежів.

За Законом “Про місцеве самоврядування” (1997 р.) вводяться поняття “поточний бюджет” і “бюджет розвитку”. Відповідно доходи поточного бюджету формуються і використовуються для покриття поточних витрат. Доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів застосовуються для втілення програм соціально-економічного розвитку. Першочерговим завданням виходу економіки України з кризи є збільшення обсягу капітальних вкладень у реалізацію інвестиційних проектів. Отже, склад дохідної частини бюджету розвитку утворюється за рахунок податкових надходжень, залучених від розміщення місцевих позик, інвестиційних субвенцій і частини коштів, переданих з державного бюджету.

Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів. В основу формування і використання бюджетів розвитку закладено інвестиційний розвиток адмініст-

ративно-територіальних одиниць. Слід зазначити, що його обсяги є незначними (приблизно 10%) у сукупних доходах бюджетів в обласних центрах, а в багатьох невеликих містах, селах, селищах вони дорівнюють 0. Така ситуація зумовлена тим, що найбільшу частку в доходах бюджету розвитку становлять кошти, передані із загального фонду місцевих бюджетів на підставі рішення відповідних рад. Не всі територіальні громади мають можливість передавати частину доходів загального фонду до бюджету розвитку.

Кошти бюджету розвитку місцевих бюджетів використовуються на:

- погашення місцевого боргу;
- капітальні видатки, включаючи капітальні трансферти іншим бюджетам;
- внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування до статутного капіталу суб'єкта господарювання;
- проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки, що підлягає продажу, за рахунок внесеного авансу покупцем;
- підготовку земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них державної (до розмежування земель державної та комунальної власності) чи комунальної власності для продажу на земельних торгах і проведення таких торгів;
- платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста.

За Бюджетним кодексом платежі зі спеціального фонду можуть здійснюватися лише в межах коштів, що фактично надійшли до цього фонду на певне спрямування.

Роль місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку країни

Значення місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні органів самоврядування певною мірою визначається обсягом актуальних у бюджетах ресурсів, унаслідок перерозподілу валового внутрішнього продукту, структурою доходів і напрямами витрачання коштів.

Співвідношення частки доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України характеризує рівень цивілізованих відносин держави й органів самоврядування в бюджетній сфері. За даними табл. 13 видно, що за останні роки близько 60% бюджетних ресурсів зосереджуються саме в Державному бюджеті України. Динаміка розподілу бюджетних ресурсів у Зведеному бюджеті України засвідчує тенденцію незначного збільшення частки доходів, які надходять до місцевих бюджетів. З іншого боку, розширення кола завдань органів місцевого самоврядування, делегування органами державної влади окремих повноважень органам самоврядування закономірно призвело до збільшення частки видатків, які здійснюються з місцевих бюджетів.

Таблиця 13

**Частка доходів і видатків місцевих бюджетів
у Зведеному бюджеті України, %***

Роки	Частка в доходах (%)	Частка у видатках (%)
2009	23,2	41,4
2010	23,5	40,2
2011	21,8	42,9
2012	22,8	44,9

*Джерело: за матеріалами звітів Міністерства фінансів України, Рахункової палати та Державної казначейської служби України про виконання бюджетів різних рівнів на відповідний рік.

Така динаміка свідчить про високий рівень централізації бюджетних ресурсів і надто слабку фінансову базу органів місцевого самоврядування.

Проте місцеві бюджети займають важливе місце в економічній системі держави, а пріоритети суспільного розвитку визначають їхню роль в економічному розвитку країни, фінансовій стабільності, створенні фінансової бази місцевого самоврядування, у плануванні й використанні фінансових ресурсів територіальних утворень, у фінансовому вирівнюванні територій, забезпеченні вирішення соціальних проблем, підвищення життєвого рівня громадян.

Особливостями та характером повноважень органів місцевого самоврядування визначається структура видатків місцевих бюджетів (табл. 14).

Таблиця 14

**Динаміка видатків місцевих бюджетів
у Зведеному бюджеті України, %***

№ п/п	Групи видатків	Роки			
		2009	2010	2011	2012
1	Загальнодержавні функції	2,7	2,7	3,0	3,2
2	Громадський порядок, безпека та судова влада	0,1	0,1	0,1	0,3
3	Економічна діяльність	2,1	2,1	2,0	1,8
4	Охорона навколишнього природного середовища	0,2	0,1	0,2	0,4
5	Житлово-комунальне господарство	2,4	1,2	2,5	2,9
6	Охорона здоров'я	9,5	9,5	10,1	10,5
7	Духовний і фізичний розвиток	1,6	1,7	1,5	1,7
8	Освіта	13,9	13,5	14,0	13,8
9	Соціальний захист і соціальне забезпечення	8,9	9,3	9,5	10,3
	Разом видатків	41,4	40,2	42,9	44,9

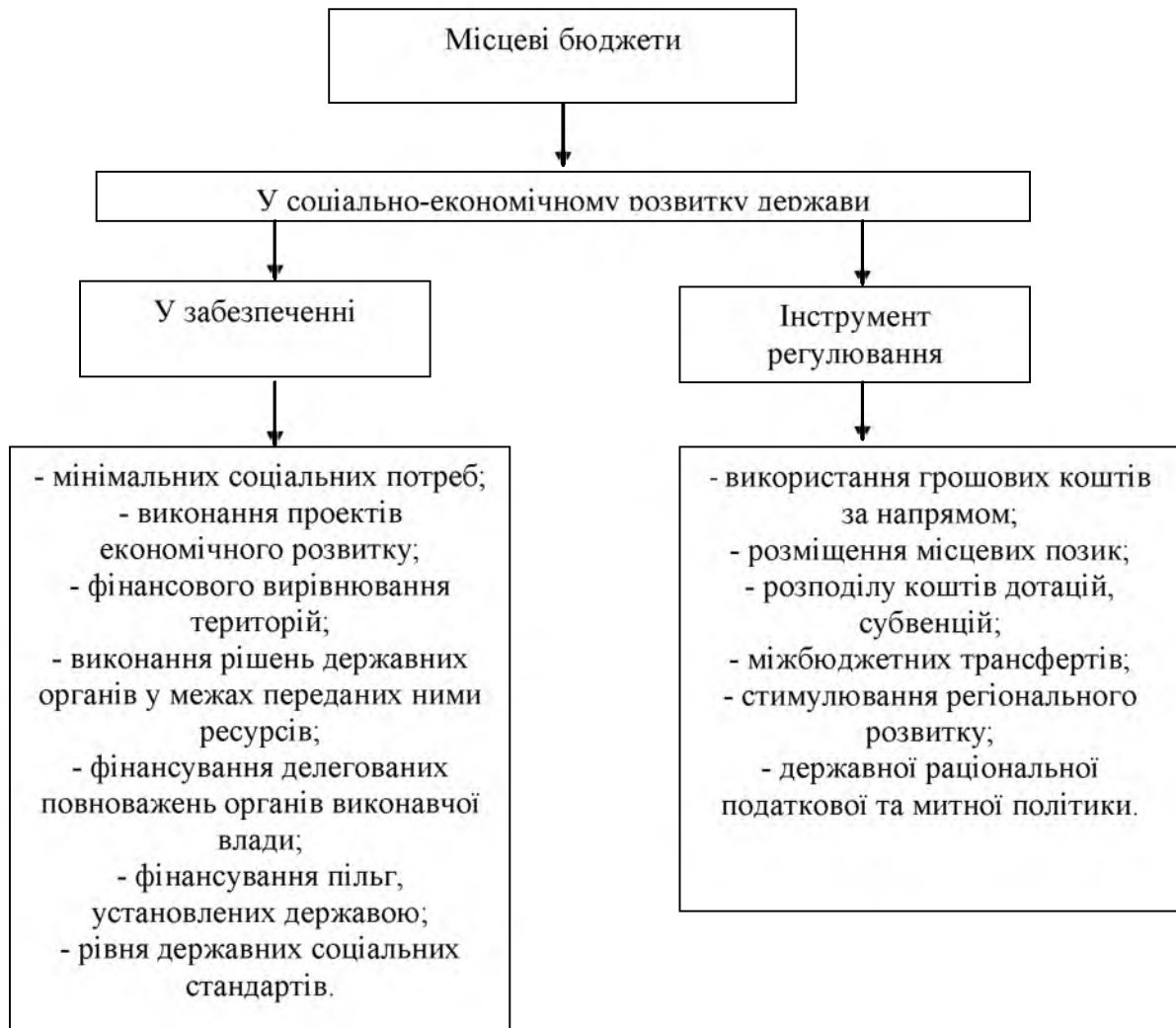
*Джерело: за матеріалами звітів Міністерства фінансів України, Рахункової палати та Державної казначейської служби України про виконання бюджетів різних рівнів на відповідний рік.

Із табл. 14 видно, що за рахунок коштів місцевих бюджетів фінансуються великі обсяги таких видатків: 13,5–14,0% – на освіту; 9,5–10,5% – на охорону здоров'я; 8,9–10,3% – на соціальний захист і соціальне забезпечення. Утім незначна частина видатків Зведеного бюджету України виділяється на фінансування таких функцій органів самоврядування, як громадський порядок (0,1–0,3% видатків усіх місцевих бюджетів), охорона навколишнього середовища (0,1–0,4%), економічна діяльність (1,8–2,1%), загальнодержавні функції (2,7–3,2%), духовний і фізичний розвиток (1,5–1,7%). Ці функції здебільшого фінансуються з державного бюджету.

Місцеві бюджети займають не лише належне місце в бюджетній системі України, але за їхньою допомогою здійснюється підтримка виробників, упроваджуються програми з розвитку виробництва, фінансуються заходи з підвищення життєвого рівня громадян, створення робочих місць, виплачуються матеріальні допомоги відповідним групам громадян (рис. 10).

Рис. 10. Роль місцевих бюджетів у суспільному розвитку

Отже, місцеві бюджети забезпечують активну участь місцевого самоврядування в розв’язанні актуальних проблем розвитку держави. Від фінансових можливостей місцевих органів влади залежать їхні реальні владні функції. Не можна бути самостійним, будучи залежним у фінансовому відношенні.

Бюджетним кодексом у редакції від 08.07.2010 р. передбачено збільшення фінансової бази місцевих бюджетів за рахунок передачі доходів державного бюджету до місцевих бюджетів, збільшення джерел надходжень до спеціального фонду, розширення переліку видатків, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. У такий спосіб ми наближаємося до правового статусу самостійності місцевих бюджетів. З іншого боку, існує потреба в розбудові інституту територіальної громади як соціального, політичного інституту, територіальної одиниці, суб'єкта економічної діяльності.

Зміни в нашій країні відбудуться лише тоді, коли буде задіяний потенціал самого народу, наповненість дохідної бази самоврядування залежатиме від укладених зусиль, а не залежатиме у своїй діяльності від держави.

Загальним принципом установа господарських взаємовідносин між самоврядуванням і державними органами з іншими органами самоврядування повинна стати самоокупність територіальної громади як суб'єкта економічної діяльності, коли надходження до бюджету перевищують витрати. Тільки за такої умови територіальна громада поповнюватиме суспільне багатство, а не проїдатиме.

Критерієм розмежування є грошові надходження до місцевих бюджетів від власних надходжень. Їхній розмір визначається за такими формами самофінансування:

- надходження за рахунок власних джерел перевищують нормативні потреби;
- власні надходження покривають повністю і без залишку нормативні потреби. Це збалансована форма самофінансування, коли відрахування коштів у вищий бюджет не проводиться;
- власні надходження менші від нормативних потреб, але територіальна одиниця має й інші фінансові джерела доходів і відрахувань у бюджет. Ця форма збалансована та включає асигнування з державного бюджету;
- власні й асигновані надходження недостатні для покриття нормативних потреб територіальних одиниць. Така форма самофінансування збалансована й передбачає планову дотацію.

Економічне обґрунтування розмірів ресурсів, які підлягають мобілізації до місцевих бюджетів, потребує достовірної інформації про утворення і рух фінансових ресурсів на певній території. Цього можна досягти за допомогою зведеного територіального фінансового балансу території, аналіз якого зможе забезпечити комплексну оцінку стану фінансових ресурсів території, напрями використання залежно від форм власності та рівня підпорядкованості суб'єктів господарювання. Без цих розрахунків не можна встановити обсяг створюваних на території фінансових ресурсів, проаналізувати їхню структуру, особливості розподілу та визначити шляхи примноження надходжень у місцеві бюджети. Складання балансу фінансових ресурсів самоврядування має стати невід'ємною частиною організації бюджетного процесу. Для цього потрібна добре відлагоджена система надходження планової та звітної інформації від суб'єктів господарювання, за якою можна визначити:

- ресурси, що використовуються і створюються на місці;
- ресурси, що вилучаються за межі території;
- ресурси, що надходять зі сторони.

Основна роль належить нагромадженням, що створюються на місцях. Саме вони формують більшу частину грошових ресурсів населення, підприємств і місцевих бюджетів. У сфері матеріального виробництва за нормальних умов економічного розвитку створюється основний обсяг фінансових ресурсів. Такий підхід створення для розвитку території фінансової бази служив би економічним регулятором обмінних процесів.

6.2. Доходи місцевих бюджетів

*Теоретичні основи
формування доходів*

Оздоровлення фінансів територіальних громад потребує збільшення обсягів місцевих бюджетів і посилення їхньої залежності від обсягів ресурсів, створюваних на їхній території. Грошові кошти, що

акумулюються в бюджетних фондах місцевих бюджетів, є фінансовою основою діяльності місцевих рад і місцевих адміністрацій та фінансування заходів, спрямованих на утримання й розвиток соціальної інфраструктури, комунального господарства.

Відповідно до розмежування повноважень між органами влади, у дохідній частині місцевого бюджету окремо виділяють доходи, необхідні для виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади. За складом місцевого бюджету: **загальний фонд** формується за рахунок податку на доходи фізичних осіб, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, води; користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення; акцизного податку; податку на прибуток підприємств, що зараховується до бюджету міста Києва; податок на прибуток підприємств комунальної власності, єдиного податку, зборів за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору; плати за ліцензії на види діяльності; надходжень від орендної плати за користування майновим комплексом, надрами для видобутку корисних копалин місцевого значення; кошти від реалізації безхозяйного майна; концесійні платежі; доходи від надання адміністративних послуг, штрафні санкції; адміністративні штрафи екологічного податку; інших доходів, що підлягають зарахуванню бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних міських бюджетів;

Спеціальний фонд місцевих бюджетів наповнюється надходженнями бюджету розвитку місцевих бюджетів; коштів від відшкодування витрат сільськогосподарського і лісового виробництва; концесійних платежів об'єктів комунальної власності цільового призначення; стягнень за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища; відрахувань частини вартості питної води через централізоване водопостачання; власних надходжень бюджетних установ відповідних місцевих бюджетів; цільових добровільних внесків; субвенцій, що надаються з інших бюджетів; повернення кредитів наданих із місцевих бюджетів, грантів; інших надходжень визначених законом про Державний бюджет України.

Бюджетним кодексом передбачені взаємовідносини всіх місцевих бюджетів з державним бюджетом. Фінансові ресурси місцевих бюджетів збільшуються, передусім, на виконання власних повноважень за рахунок передачі доходів державного бюджету до місцевих бюджетів і не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, збільшуються джерела надходжень до спеціального фонду.

Бюджетним кодексом України (стаття 69) визначено перелік доходів, обсяги яких не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів відповідно до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів.

Прийняті зміни до законодавства України проваджують новий підхід до розподілу, доходів бюджетів між центром та територіальними громадами.

Основною вимогою економічної самостійності місцевих органів самоврядування є самофінансування за рахунок місцевих податків і зборів, які самостійно встановлюють, ухвалюють бюджетні рішення за бюджетами об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом, сільських селищних рад закріплюються відповідні джерела доходів. Органи влади місцевого самоврядування самостійно і незалежно від державних органів влади розглядають та затверджують відповідні місцеві бюджети.

Закріплення за місцевими бюджетами постійно діючих джерел доходів надає право місцевим органам влади розпоряджатися доходами, регулювати, на визначені податки встановлювати їх розмір, та приймати рішення щодо надання пільг.

Основним бюджетоутворюючим доходом на місцевому рівні є податок на доходи фізичних осіб та податок на нерухоме майно, що зараховується до бюджетів самоврядування. Порядок формування надходжень бюджету певних рівнів місцевих бюджетів регулюється Бюджетним кодексом України з урахуванням Закону “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин”, та закону “Про внесення змін до Податкового кодексу

України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи”.

Зміни до Бюджетного кодексу забезпечують розширення дохідної частини місцевого бюджету, передусім, передачі з державного бюджету плати за надання адміністративних послуг (крім 50% адміністративного збору за держреєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб підприємців), державного мита; збільшення відсотків зарахування екологічного податку до 80%, у тому числі до обласних бюджетів – 50%, сільських, селищних, міських бюджетів 25% та бюджету міста Києва – 80%. Надходження екологічного податку зараховується до загального фонду бюджету, що дозволяє здійснювати нагальні і соціально-значимі видати місцевих бюджетів. Розширюються дохідна частина бюджетів самоврядування із запровадженням акцизного податку на нерухомість, включаючи оподаткування цим податком і комерційних (нежитлових) приміщень. За новими нормативами стабільним джерелом доходів місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб; для бюджетів обласного значення, районів 60%; обласних бюджетів 15%; бюджету Києва – 20% та 10% в обласний бюджет податок на прибуток підприємств приватного сектору.

За попередніми розрахунками, завдяки змінам до Бюджетного кодексу, доходи місцевих бюджетів збільшуються на 21,5 млрд грн. За таких умов органи місцевого самоврядування зацікавлені у нарощуванні дохідної бази за рахунок стимулювання господарської діяльності суб'єктів адміністративних територій, що збільшує надходження податків до місцевих бюджетів.

Під час планування доходів місцевих бюджетів обов'язково враховуються зміни в механізмі формування дохідної бази місцевого бюджету визначені законом Про державний бюджет України.

За бюджетним кодексом передається значна частина доходів з державного до місцевих бюджетів (табл. 15) що сприяє:

➤ розширенню прав органів місцевого самоврядування у сфері податкового стимулювання іноваційно-інвестиційної діяльності;

➤ підсиленню фінансового самозабезпечення органів самоврядування.

Таблиця 15

Доходи державного бюджету передані місцевим бюджетам

№ п/п	Назва платежу
1	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення
2	Рентна плата за спеціальне водокористування
3	Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення
4	Плата за ліцензії, у тому числі:
4.1	Плата за видачу ліцензій і сертифікатів
4.2	Плата за ліцензії на виробництво спирту етилового
4.3	Плата за ліцензії на право експорту, імпорту та оптової торгівлі спиртом етиловим
4.4	Плата за ліцензії на право експорту, імпорту алкогольних напоїв і тютюнових виробів
4.5	Плата за державну реєстрацію
4.6	Плата за ліцензії на право оптової торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами
5	Плата за використання інших природних ресурсів
6	Плата за надані в оренду ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення
7	Частина податку на прибуток підприємств й організацій (крім приватного сектору)
8	Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів

Планування доходів місцевих бюджетів здійснюється на наступні за плановим два бюджетні періоди із застосуванням програмно-цільового методу в бюджетному процесі на основі оптимізації розподілу повноважень і порядку надання трансфертів.

Основою для формування дохідної частини місцевих бюджетів є визначення дохідного потенціалу території, який розраховується шляхом оцінювання можливих надходжень ресурсів з усіх податків на наступний період (бюджетний рік). Таке оцінювання дохідного потенціалу здійснюється на базі даних про податкові надходження за попередні три роки з урахуванням індексу очікуваної інформації,

прогнозів зміни макроекономічних показників та інших чинників, що впливають на податкові надходження з території, застосовуючи метод екстраполяції.

За встановленими нормативами відрахувань від регулюючих податків розраховується величина очікуваних власних доходів усіх місцевих бюджетів і величина власних доходів на одного мешканця певної адміністративно-територіальної одиниці. *Залежно від прогнозованого дохідного потенціалу конкретної території, на плановий бюджетний період устанавлюється конкретна сума трансфертів з державного бюджету.*

Такий підхід до планування доходів бюджету має позитивні сторони і деякі недоліки, оскільки він спонукає територію до зниження збору податків і приховування частини доходів, що загалом знижує їхню зацікавленість у розвитку власної податкової бази, тому що чим нижчими будуть представлені показники щодо власних доходів, тим більше коштів вони зможуть одержати наступного року у формі міжбюджетних трансфертів.

У практиці планування місцевих бюджетів найбільшого застосування набули аналітичний, нормативний, балансовий, програмно-цільовий методи. *Аналітичний метод* дозволяє виявити тенденції, закономірності в минулому й теперішньому періодах задля визначення змін і факторів, які зможуть впливати на них у майбутньому. Сутність *балансового методу* полягає в досягненні відповідності між двома основними частинами бюджету: доходами й видатками, відповідності між взаємозалежними показниками плану. *Нормативний метод* бюджетного планування базується на визначенні та використанні систем норм і нормативів, які встановлюють чітку залежність між ресурсами, що витрачаються, та очікуваними результатами. До елементів нормативного методу бюджетного планування *належать соціальні стандарти, індекси бюджетних видатків і податковий потенціал.* *За програмно-цільовим методом* складання бюджету передусім зосереджується увага на результатах, яких необхідно досягти в бюджетній сфері, а потім визначаються наявність власних

ресурсів, а також необхідність у залученні додаткових фінансових ресурсів, що підвищує роль цього методу в управлінні. *Організацію планування місцевих бюджетів забезпечують інструменти бюджетного планування*, за допомогою яких здійснюються розрахунки планових показників доходів і видатків бюджетів. При плануванні доходів місцевих бюджетів використовують нормативи відрахувань від загальнодержавних податків і зборів, ставки податків і зборів, податкові пільги, індекси відносної податкоспроможності.

Закріплені податки й збори (обов'язкові платежі) за бюджетами місцевого самоврядування та платежі, що передаються з державного бюджету, складають доходи загального фонду міст республіканського значення, Автономної республіки Крим та обласного значення, міст Київ та Севастополь, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюватимуться згідно із законом (табл. 16).

Таблиця 16

Планування доходів загального фонду місцевих бюджетів України, %

Доходи загального фонду бюджетів місцевих органів самоврядування	Види бюджетів		
	обласний	міст районного значення	сільський, селищний
1. Податок на доходи фізичних осіб	15	+	+
2. Податок на прибуток підприємств приватної власності	10	-	-
3. Податок на прибуток підприємств, фінансових установ комунальної власності, засновником яких є відповідного рівня ради	100	100	100
4. Рентна плата за спеціальне використання:			
лісових ресурсів державного значення	50,0	Такі платежі зараховуються до бюджетів за місцезнаходженням відповідних природних ресурсів (місцевого значення)	
використання води	50,0		
за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	25,0		

5. Плата за використання інших природних ресурсів	100,0	-	-
6. Податок на майно, що зараховується до місцевих бюджетів	-	100,0	100,0
7. Акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів у розмірі 5% від обсягу реалізації	-	100,0	100,0
8. Орендна плата за водні об'єкти, що надаються в користування на умовах оренди обласними державними адміністраціями/місцевими радами	100,0	100,0	100,0
9. Плата за розміщення тимчасово вільних коштів обласних, міст районного значення, сільських, селищних бюджетів.	100,0	100,0	100,0
10. Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності на сертифікати, що видаються обласними державними адміністраціями/виконавчими органами відповідних місцевих рад, яка зараховується до відповідного бюджету	100,0	100,0	100,0
11. Штрафні санкції внаслідок невиконання укладених розпорядником бюджетних коштів договорів із суб'єктами господарювання обласних бюджетів, міст районного значення, сільських, селищних бюджетів	100,0	100,0	100,0
12. Надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та іншим майном, що перебуває у комунальній власності засновником яких є обласна, міська, селищна та сільська рада.	100,0	100,0	100,0

13. Концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, засновником яких є обласні, міські, селищні та сільські ради	100,0	100,0	100,0
14. Кошти, отримані від надання учасниками процедури закупівель забезпечення їх пропозиції конкурсних торгів, які не підлягають поверненню цим учасникам у випадках передбачених Законом України "Про здійснення державних закупівель", в частині здійснення закупівель за рахунок коштів обласних, міських, сільських, селищних бюджетів.	100,0	100,0	100,0
15. Кошти, отримані від учасника-переможця процедури закупівлі під час укладання договору про закупівлю як забезпечення виконання цього договору, які не підлягають поверненню учаснику-переможцю, в частині здійснення закупівель за рахунок коштів обласного бюджету, міського, селищного, сільського бюджетів	100,0	100,0	100,0
16. Кошти отримані підприємствами, установами та організаціями, що утримуються за рахунок бюджетів за здані у вигляді брухту і відходів:			
золота, платини, дорогоцінного каміння	80,0	80,0	80,0
срібла	50,0	50,0	50,0
17. Екологічний податок	55,0	25,0	25,0
18. Єдиний податок	-	100,0	100,0
19. Збір за місця для паркування транспортних засобів	-	100,0	100,0
20. Туристичний збір.	-	100,0	100,0

21. Частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, визначених відповідними місцевими радами	-	100,0	100,0
22. Штрафні санкції за порушення законодавства про патентування	-	100,0	100,0
23. Адміністративні штрафи	-	100,0	100,0
24. Кошти від реалізації безхазяйного майна в порядку спадкування та інших	-	100,0	100,0
25. Державне мито, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцем вчинення дій та видачі документів			
26. Інші доходи, що підлягають зарахуванню до обласного бюджету, міського, селищного, сільського бюджету відповідно до законодавства	100,0	100,0	100,0

В основу планування доходів місцевих бюджетів і визначення міжбюджетних трансфертів Міністерство фінансів України ставить Конституцію України, Бюджетний кодекс України, Постанову Кабінету Міністрів України “Про схвалення проекту Основних напрямків бюджетної політики на плановий бюджетний рік” й інші нормативно – правові акти. **Визначення обсягів доходів на плановий рік здійснюються на основі макроекономічних показників.**

Плановий обсяг доходів загального фонду обчислюється методом прямого розрахунку, використовуючи індекс відносної податкоспроможності відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Розрахунок індексу відносної податкоспроможності певної території виконується за формулою, затвердженою КМУ із застосуванням методів екстраполяції й експоненційного зростання, які дозволяють здійснювати вирівнювання динамічних рядів і провести розрахунки

прогнозних показників на плановий рік. Виходячи з того, що надходження до місцевих бюджетів упродовж базових років, які приймаються для розрахунку, з ряду причин можуть бути неоднорідними, а застосування цих методів дають можливість найбільш точно, за допомогою математичної формули, провести вирівнювання динамічних рядів й обчислювати реальні прогнозні показники на плановий рік.

Зокрема, якщо відслідковується зростання податкової бази регіону й, відповідно, щорічно зростає індекс відносної податкоспроможності, то на плановий рік для таких бюджетів планується вищий індекс податкоспроможності. З іншого боку, при зниженні податкоспроможності регіону зазначений індекс знижується. З метою врахування стану надходжень доходів до відповідного місцевого бюджету передбачають горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. Вирівнювання здійснюється за податком на прибуток підприємств для обласних бюджетів та податком на доходи фізичних осіб для бюджетів міст, районів та обласних бюджетів. Механізм здійснення вирівнювання враховує значення індексу податкоспроможності відповідного обласного бюджету з рівнем надходжень нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію для підвищення рівня їх забезпечення. Вирівнювання не здійснюватиметься для місцевих бюджетів з рівнем надходжень в межах від 0,9 до 1,1. Втім, для бюджетів із високим рівнем надходжень на одного жителя передбачається реверсна дотація до державного бюджету в обсязі 50% перевищення індексу податкоспроможності 1,1 до середнього значення по Україні.

При визначенні прогнозного обсягу доходів загального фонду враховуються втрати закріплених доходів відповідних бюджетів внаслідок надання пільг платникам податків згідно з рішенням відповідних місцевих рад, приріст недоїмки (переплат) з цих податків і зборів та відповідні суми відстрочених, реструктуризованих і списаних податкових зобов'язань платників податків нарахованих у базових роках.

Розрахунок обсягу доходів здійснюється за вимогами Бюджетного кодексу України у такій послідовності (рис. 11).

Проведення горизонтального вирівнювання для кожної адміністративно-територіальної одиниці

$$D_{zip} = D_{rizakp} \times Z_{li}$$

Визначаються попередні прогнози обсяги доходів на плановий рік, з урахуванням коефіцієнта впливу нарахованого фонду оплати праці, для кожної адміністративно-територіальної одиниці

$$D_{pi} = D_{rip} \cdot D_{rop} \cdot D_{ro}$$

Виходячи з розрахункової величини доходів місцевих бюджетів (D_r), проводять обчислення індексу відносної податкоспроможності на плановий рік (K_{i5})

Проведення коригування попереднього прогнозного обсягу доходів для кожної адміністративно-територіальної одиниці

$$D_{zip} = D_{rizakp} \times Z_{li}$$

Визначається розрахунковий обсяг доходів з урахуванням показника стимулювання (SD_{izak})

Виходячи з прогнозних показників економічного й соціального розвитку України на плановий рік, обчислюється обсяг доходів (D_{izak}) з урахуванням показника стимулювання (SD_{izak}) та обсягу доходів, необхідного для відновлення загального обсягу доходів місцевих бюджетів ($DD_{u5} = D_{u5} - SD_{izak}$)

Визначається обсяг доходів загального фонду, виходячи зі складу доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування, ст. 64 та п. 2–6; 8–13; 15. ч. 1 (D_w);

$$D_{izak} = D_{izakr} + D_w$$

Рис. 11. Алгоритм розрахунку обсягу доходів місцевих бюджетів

У структурі доходів місцевих бюджетів податок з доходів фізичних осіб складає від 60% до 95%. Визначення прогнозного обсягу надходжень податку на доходи фізичних осіб на наступний бюджетний рік базується на основі таких даних:

- прогнозного фонду оплати праці (дані Мікроекономіки);

- прогнозного обсягу інших виплат: допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, що виплачується із фонду соціального страхування; виплати за договорами цивільного характеру;
- прогнозного підвищення мінімальної заробітної плати та доходів громадян.

При розрахунку обсягу надходжень податку на доходи фізичних осіб, враховується також кількість платників податку; обсяг сплаченого податку за джерелами оподаткування та видами доходів; кількість платників, що отримали податкові соціальні пільги за видами пільг, які дають право на зменшення місячного оподатковуваного доходу; обсяг податкового кредиту платників податку; штрафні санкції та пені. Розрахунок прогнозного показника надходжень до місцевих бюджетів *державного мита* здійснюється з урахуванням динаміки надходжень за попередні роки.

Розрахунок обсягу доходів, переданих до місцевих бюджетів з державного бюджету здійснюється за:

- спеціальне використання лісових ресурсів з урахуванням обсягу ліміту лісосічного фонду на деревину лісових порід, що відпускаються на пні і на живицю;
- спеціальне використання води (крім збору за спеціальне водокористування місцевого значення), розраховане відповідно до прогнозних обсягів водокористування, які підлягають оподаткуванню та нормативів збору, встановлених діючим законодавством;
- користування надрами в обсязі розрахованому відповідно до фактичних та прогнозних обсягів видобутку корисних копалин, наданих Державною геологічною службою України, Міністерством вугільної промисловості України, Мінпаливенерго, Держгірпромнагляд, Держкомстатом та нормативів плати за користування надрами;
- видачу ліцензій та сертифікатів: прогнозний показник обраховується, як підсумок розрахованих надходжень за окремими видами господарської діяльності;

- ліцензії на право оптової торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами: прогнозований показник визначається з врахуванням кількості виданих, діючих та скасованих ліцензій за попередні роки; середньої плати за 1-шу видану ліцензію.

Вдосконалення бюджетного законодавства спрямоване на державну підтримку місцевого самоврядування – збільшення доходів з державного бюджету до загального фонду місцевих бюджетів, збільшення доходів на виконання власних повноважень, збільшення доходів бюджету розвитку.

Рівень фінансової незалежності органів самоврядування визначає частка місцевих податків і зборів у структурі власних доходів – фінансових ресурсів, якими вони володіють і самостійно розпоряджаються. Сільські, селищні, міські ради, відповідно до Бюджетного кодексу, запроваджують на своїй території місцеві податки й збори, визначають податок їхнього справляння до місцевого бюджету. Законодавчо врегульований порядок справляння місцевих податків і зборів в Україні створив необхідні правові умови для запровадження місцевими органами самоврядування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а також зборів за місця для паркування транспортних засобів; за провадження деяких видів підприємницької діяльності; туристичного збору.

Найбільш відчутну роль у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів різних рівнів і видів має відігравати податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки. Порядок справляння цього податку до місцевого бюджету побудований таким чином, щоби сприяти детінізації майнових відносин, оскільки діяльність органів самоврядування спрямована на підвищення вартості об'єктів житлової нерухомості, указаний податок забезпечить стабільне джерело формування доходів місцевих бюджетів. Обрахунок надходжень плати за нерухоме майно здійснюється за видами платників (фізичні, юридичні особи та нерезиденти – власники житлової нерухомості), базою оподаткування, яка обчислюється територіальним органом Міндоходів на підставі даних Державного реєстру речових прав на

нерухоме майно, встановленою ставкою за 1 м² житлової площі об'єкта житлової нерухомості з врахуванням визначених пільг зі сплати податку на нерухоме майно.

Важливим джерелом наповнення місцевого бюджету є плата за паркування автомобілів. Платниками збору є юридичні особи, фізичні особи – підприємці, які провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування.

Визначення обсягу плати за паркування автотранспорту здійснюється за відведеною земельною ділянкою рішенням місцевих рад, ставкою збору, встановленою за 1 м² площі земельної ділянки в розмірі від 0,03 до 0,50 відсотка мінімальної заробітної плати. Збір сплачується до місцевих бюджетів кожного місяця. З метою врегулювання діяльності з роздрібною торгівлі на території України, обміну готівкових валютних коштів, надання певних платних послуг запроваджують **збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності:**

- торговельної діяльності в пунктах продажу товарів;
- надання платних послуг за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України;
- діяльності у сфері розваг.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності та надання платних послуг встановлюються міськими радами з розрахунку на календарний місяць у відповідному розмірі від мінімальної заробітної плати з урахуванням розміру торгового патенту.

Платниками туристичного збору є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які прибувають на територію, на якій діє рішення, прийняте місцевими радами **про встановлення туристичного збору**. Обсяг збору встановлюється за ставкою збору, встановленою в розмірі від 0,5 до 1,0 відсотка до бази справляння, яка є вартістю всього періоду проживання в місяць, не враховуючи податок на додану вартість. Введення туристичного збору зумовило збільшення переліку розмірів податкових ставок, розширення бази оподат-

кування. Зазначений збір не є обов'язковим, ставки на податок сплати визначаються сільською, селищною, міською радами. Утім це дає змогу органам самоврядування провадити власну фіскальну політику.

Отже, у сфері бюджетного планування доходів місцевих бюджетів доцільно за рахунок стимулювання підвищення ефективності економічної діяльності регіонів домагатися зменшення обсягів міжбюджетних трансфертів з державного бюджету.

6.3. Видатки місцевих бюджетів

*Теоретичні основи
формування видатків
місцевих бюджетів*

Видатки місцевих бюджетів є системою економічних відносин у зв'язку з розподілом грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні місцевих органів влади для забезпечення громадян країни товарами та послугами, які не може надати ринкова економіка в потрібному обсязі. Обсяг видатків місцевого бюджету обчислюється відповідно до розмежування функцій між державними та місцевими органами влади.

Визначення рівня бюджету здійснюється за принципом ефективності у виконанні видаткової функції, закріпленої за певними рівнями влади, котрі можуть реалізувати її належним чином і забезпечують виконання видаткової частини бюджету. Розпорядниками бюджетних коштів виступають керівники бюджетних установ, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, мають право брати бюджетні зобов'язання та здійснювати видатки бюджету. Обласні, районні, міські, сільські та селищні бюджети повинні мати чітко визначені види видатків і необхідні ресурси для їхнього здійснення, а взаємовідносини між державним бюджетом та місцевими бюджетами мають формуватися з урахуванням специфіки й перспектив соціально-економічного розвитку регіону.

У рамках загальної концепції розширення фінансово-економічної самостійності регіонів важливо виділити основні принципи фор-

мування видатків місцевих бюджетів, які ґрунтуються на базі розмежування повноважень між ланками органів влади. Ще Адам Сміт зазначав, що видатки місцевого рівня мають покриватися місцевими доходами, а не обтяжувати собою загальний дохід суспільства¹⁵.

Згідно із Законом України “Про місцеве самоврядування”, місцеві органи влади виконують як власні повноваження, так і делеговані центральною владою. Відповідно до такого поділу, видатки місцевих бюджетів теж розмежовуються на видатки, які забезпечують виконання власних повноважень, і видатки, спрямовані на реалізацію делегованих повноважень. Відповідність визначення обсягу й структури видатків до закріплених видаткових зобов’язань забезпечує принцип відповідності; заплановані видатки мають відповідати тим принципам, які визначені програмою соціально-економічного розвитку регіону; відносини між розпорядниками й одержувачами бюджетних коштів формуються лише навколо тих видатків, які передбачені у видатковій частині бюджету; спрямування видатків місцевих бюджетів здійснюється на вирішення безпосередніх потреб жителів регіону; збалансованість видаткової частини бюджету з його доходами й надходженнями для фінансування дефіциту є визначальним принципом збалансованості.

Видаткова частина місцевих бюджетів охоплює видатки, які:

- на принципі субсидіарності передаються на виконання Автономній Республіці Крим і місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного виконання функцій, визначених державою;
- направляються на виконання обов’язків Автономної Республіки Крим і місцевого самоврядування, визначені законами України.

Виходячи з повноти надання гарантованих послуг споживачам видатки на їхнє виконання поділяються на:

- видатки, що здійснюються з бюджетів сіл, їхніх об’єднань, селищ і міст на функціонування бюджетних установ та здійснення

---

¹⁵ Стігліц Д. Е. Економіка державного сектору / Д. Е. Стігліц ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основа, 1998. – С. 114.

- заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання гарантованих послуг і розташовані найближче до споживачів;
- видатки, що здійснюються з бюджетів міст республіканського й обласного значення, а також районних бюджетів на функціонування бюджетних установ і реалізацію заходів, які забезпечують надання основних гарантованих послуг для всіх громадян України;
  - видатки, що здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів на функціонування бюджетних установ і реалізацію заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України.

Таке групування видатків забезпечує відповідальність органів влади певного рівня за фінансове забезпечення бюджетних послуг і концентрації бюджетних ресурсів з метою ефективності витрачання бюджетних коштів. Обласні, районні, міські, сільські та селищні бюджети мають чітко визначені види видатків і необхідні ресурси для їхнього здійснення. Однак у закріпленні видаткових зобов'язань за місцевими бюджетами не враховуються повною мірою критерії закріплення видатків за рівнями державного управління, а також наявність дублювання певних видаткових зобов'язань на всіх рівнях органів самоврядування, що створює ситуацію, коли такі видатки здійснюються в недостатніх обсягах.

Розв'язання багатьох проблем з формування та використання місцевих бюджетів значною мірою визначила б економічна самостійність регіонів країни.

*Методологічні
засади розподілу*

Основою формування місцевих бюджетів є об'єктивність визначення використаної частки валового внутрішнього продукту, виробленого як у країні в цілому, так і на певних адміністративних територіях з урахуванням особливостей їхнього розвитку. З метою досягнення прозорого, об'єктивного та справедливого порядку визначення ви-

даткового обсягу ресурсів для окремого місцевого бюджету використовуються *фінансові нормативи бюджетної забезпеченості*. Цей показник є єдиним для всіх місцевих бюджетів і дорівнює середнім по країні витратам на одного споживача бюджетної послуги за кожним видом видатків бюджету відповідно до пріоритетів бюджетної політики держави. Він визначається шляхом ділення загального обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуються на надання бюджетних послуг, на кількість мешканців. Розрахунковий обсяг видатків місцевих бюджетів обчислюється відповідно до розмежування видів видатків бюджету між державним бюджетом і місцевими бюджетами за основними видатковими функціями: фінансування державного управління, освіти, охорони здоров'я, культури й мистецтва, фізичної культури та спорту, соціальних програм. Обсяг видатків бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів, бюджетів міст Київ і Севастополь, міст республіканського (АРК) і обласного значення та районних бюджетів устанавлюється на базі єдиних фінансових нормативів бюджетного забезпечення в розрахунку на одного жителя, дитину, учня чи отримувача соціальних послуг.

Для забезпечення бюджетними ресурсами виконання встановлених повноважень видатки місцевих бюджетів розділені на ті, що фінансуються із загального фонду, і ті, що покриваються коштами спеціального фонду. Такий поділ зумовлений потребою виділення в дохідній частині місцевих бюджетів окремо доходів, необхідних для виконання власних повноважень, і доходів, необхідних для забезпечення виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади.

На виконання делегованих державою повноважень передаються кошти в обсязі, обрахованому за фінансовими нормативами бюджетної забезпеченості для органу влади Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування. За умов, коли на території міста або району недостатньо бюджетних установ, які забезпечують надання закріплених бюджетних послуг у відповідному обсязі, то обрахований обсяг видатків на фінансування цих послуг передається бю-

джету іншої адміністративно-територіальної одиниці й оформляється угодою про передачу видатків на виконання делегованих державних повноважень і береться до уваги при визначенні обсягу міжбюджетного трансферту для бюджету.

Бюджетним кодексом заборонено планувати та здійснювати видатки не віднесені до місцевих бюджетів, а також видатки з місцевих бюджетів на утримання установ, що фінансуються з державного бюджету.

Слід зазначити, що мова йде про передачу коштів місцевим бюджетам на здійснення самофінансування. На виконання власних повноважень територіальні громади сіл, селищ, міст можуть об'єднувати на договірних засадах кошти відповідних бюджетів. Передача коштів на фінансування видатків здійснюється за спільним рішенням відповідних рад.

Розподіл видатків між бюджетами місцевих органів самоврядування і державою базується на таких принципах:

- **значимості**, де заходи державного рівня фінансуються з Державного бюджету України, місцеві заходи – з місцевих бюджетів;
- **територіальності**, що передбачає фінансування установ, організацій, державних підприємств з бюджетів тієї громади, на території якої вони знаходяться;
- **субсидіарності**, при якому розподіл видатків ґрунтується на максимальному наближенні надання соціальних послуг до безпосереднього їхнього споживача.

Виходячи із закладених принципів розподілу видатків між бюджетними ланками, установлюються сфери фінансування державного й місцевих бюджетів.

6.4. Планування видатків місцевих бюджетів

Видатки за своєю сутністю не можуть існувати самотійно, а лише в тісному взаємозв'язку з доходами. Вони є складовими сукупності бюджетних відносин й окреслюють межі розподільчих відно-

син. Тому при складанні бюджету, визначенні його параметрів органи самоврядування зобов'язані виходити не з обсягів доходів, а з потреби у видатках. Отже, видатками бюджету вважаються кошти, затверджені в бюджеті на основі бюджетного розпису, а також видатки розпорядника бюджетних коштів, затверджених у кошторисі. При плануванні видатків місцевих бюджетів беруть до уваги такі види повноважень: делеговані державою і власні. Для фінансового забезпечення виконання місцевими органами самоврядування делегованих повноважень держава визначає обсяг трансфертів, що виділяються з державного бюджету, і передає необхідні бюджетні ресурси у вигляді закріплених за відповідними бюджетами загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів).

Згідно з Бюджетним кодексом, видатки місцевих бюджетів спрямовуються на виконання повноважень, делегованих державою в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, культури, фізичної культури та спорту, сільського господарства, лісового господарства, рибальства та мисливства. Відповідальність за здійснення цих видатків покладається відповідно, на Раду Міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи відповідних рад, міських, селищних, сільських голів.

**Основи планування
видатків з місцевих
бюджетів**

Планування та здійснення видатків з місцевих бюджетів проводиться з урахуванням видатків на утримання органів управління, освіти, охорону здоров'я, культуру й мистецтво, соціальний захист і соціальне забезпечення, фізкультуру й спорт та інші. При визначенні обсягів видатків за основними напрямками делегованих повноважень застосовуються нормативи бюджетної забезпеченості, розраховані на одного жителя України. З метою врахування відмінностей у вартостях надання суспільних послуг громадянам, які проживають у міській чи сільській територіях, при встановленні планового обсягу видатків застосовуються коригуючі показники. Розмір коригуючих коефіцієнтів залежить від чисельності жителів у містах республіканського (Автономна Республіка Крим), обласного значення та

кількості жителів району. Утім регіони України суттєво відрізняються за величиною виробленого національного доходу на одного мешканця, але ці доходи не стійкі й змінюються в часі. Тому при формуванні місцевих бюджетів повинен ураховуватися обсяг виробництва національного доходу в регіоні.

Складання місцевих бюджетів здійснюється координовано з державним бюджетом. Для відображення всіх бюджетних зобов'язань і фінансів країни слід складати *зведений бюджет*. *Зведений бюджет України* включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим, зведених бюджетів областей і зведених бюджетів міст Київ і Севастополь.

Обсяг видатків місцевих бюджетів визначається окремо для кожної галузі, виходячи із загальних ресурсів Зведеного бюджету України й місцевих бюджетів, призначених на першочергові соціальні видатки. Загальний обсяг місцевого бюджету формується відповідно до розмежувань видатків між галузями.

- *Планування видатків на утримання органів управління* здійснюється на рівні обласного бюджету, зведеного бюджету міст Київ і Севастополь, бюджету АРК, зведеного бюджету міста республіканського (Автономна Республіка Крим) і обласного значення та зведених бюджетів районів.

- Плановий обсяг видатків обласних бюджетів на утримання органів управління визначається, виходячи з показників:

- а) чисельності працівників таких органів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України;

- б) розрахункового показника обсягу видатків місцевих бюджетів у цілому по Україні на утримання органів управління в плановому бюджетному періоді (із державного бюджету);

- в) частки обсягу видатків обласного бюджету в загальному обсязі видатків на цю мету за даними зведення місцевих бюджетів, затверджених відповідною радою;

- г) фінансових нормативів бюджетної забезпеченості на утримання органів управління з обласного бюджету.

За такою ж методикою розраховується плановий обсяг видатків на утримання органів управління зі зведеного бюджету міст Київ і Севастополь.

• При розрахунку планового обсягу видатків на утримання органів управління зі зведеного бюджету міста республіканського (Автономна Республіка Крим) і обласного значення враховують:

а) розрахунковий показник обсягу видатків місцевих бюджетів у цілому по Україні на утримання органів управління в плановому бюджетному періоді (із державного бюджету);

б) чисельність наявного населення міста республіканського (Автономна Республіка Крим) і обласного значення на початок року, що передує плановому;

в) додатковий обсяг видатків зведеного бюджету міста республіканського (АРК) та обласного значення згідно із Законом України “Про статус гірських населених пунктів України”;

г) частку обсягу видатків зведених бюджетів міст республіканського (Автономна Республіка Крим) і обласного значення на утримання органів управління в загальному обсязі видатків на цю мету за даними зведення місцевих бюджетів, затверджених відповідними радами;

д) норматив штатної чисельності працівників органів місцевого самоврядування на одну тисячу населення міста республіканського (АРК) чи обласного значення;

е) фінансовий норматив бюджетної забезпеченості на утримання органів управління зі зведених бюджетів міст республіканського (Автономна Республіка Крим) та обласного значення.

• Розрахунок обсягу видатків зведених бюджетів районів на утримання органів управління визначається за:

а) розрахунковим показником обсягу видатків усіх місцевих бюджетів на утримання органів управління в плановому періоді (із державного бюджету);

б) часткою обсягу видатків зведених бюджетів районів на утримання органів місцевого самоврядування в загальному обсязі видат-

ків на цю мету за даними зведення місцевих бюджетів, затверджених місцевими радами;

в) чисельністю наявного населення району на початок року, що передує плановому;

г) розрахунковим показником обсягу додаткових видатків зведених бюджетів районів згідно із Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”;

д) нормативом типової штатної чисельності працівників органів місцевого самоврядування на одну тисячу населення районів;

е) фінансовим нормативом бюджетної забезпеченості на утримання однієї нормативної штатної одиниці органів управління зі зведених бюджетів районів $[(a * \delta - d) / (v * \gamma * e)]$;

є) розрахунковий показник обсягу видатків зведених бюджетів районів на утримання органів місцевого самоврядування визначається як $[\epsilon * \gamma * e * v + d]$.

➤ *Планування видатків на охорону здоров'я* здійснюється на рівні бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, зведеного бюджету міста республіканського (Автономна Республіка Крим) і обласного значення, зведеного бюджету району та зведеного бюджету міст Київ і Севастополь.

● Видатки бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів на охорону здоров'я розраховуються на плановий період, виходячи з:

а) загального показника обсягу видатків на охорону здоров'я для місцевих бюджетів на планований бюджетний період;

б) загального показника обсягу видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я згідно із Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”, визначений за окремим розрахунком;

в) фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на охорону здоров'я для бюджету Автономної Республіки Крим та обласного бюджету;

г) загального обсягу цільових коштів, передбачених для охорони здоров'я, визначений за окремим розрахунком для врахування екологічних особливостей регіонів;

д) загального обсягу цільових коштів, що спрямовуються на підтримку проведення реформування системи охорони здоров'я в пілотних регіонах (Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях і місті Київ);

е) загального обсягу цільових коштів, що спрямовуються на підтримку проведення реформування первинної медичної допомоги в пілотних регіонах для заохочення медичних працівників, що надають первинну медичну допомогу, виходячи з обсягу та якості виконаної роботи;

є) обсягу цільових коштів, що спрямовуються на охорону здоров'я, для врахування екологічних особливостей регіонів на здійснення заходів щодо діагностики та лікування захворювань, які викликані впливом викидів забруднювальних речовин в атмосферу на здоров'я населення регіону;

ж) диференційованого екологічного коефіцієнта для регіону;

з) обсягу цільових коштів, що спрямовуються на підтримку проведення реформування системи охорони здоров'я в пілотних регіонах, розподіленого відповідно до чисельності наявного населення певної адміністративно-територіальної одиниці за станом на 1 січня року, що передує планованому;

и) сумарного обсягу коштів, розрахованого для обласних бюджетів пілотних та інших областей для надання вторинної й екстреної медичної допомоги;

і) коефіцієнта коригування частки обсягу видатків місцевих бюджетів, який застосовується для визначення обсягу видатків обласних бюджетів пілотних та інших областей на надання вторинної й екстреної медичної допомоги;

ї) частки обсягу видатків бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів у загальному обсязі видатків на охорону здоров'я всіх місцевих бюджетів, що відповідає показникові, визначеному як відношення сумарних витрат на охорону здоров'я бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів до загального обсягу видатків на цю мету за даними зведення місцевих бюджетів;

й) коефіцієнта коригування частки обсягу видатків бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів у загальному обсязі витрат на охорону здоров'я залежно від співвідношення видатків на заробітну плату в загальній сумі видатків таких бюджетів;

к) коефіцієнта відносної вартості витрат на надання медичних послуг залежно від статевої та вікової структури населення адміністративно-територіальної одиниці;

л) чисельності наявного населення України за станом на 1 січня року, що передує планованому;

м) чисельності наявного населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці за станом на 1 січня року, що передує планованому;

н) загального обсягу цільових коштів для лікування хворих на цукровий і нецукровий діабет;

о) обсягу цільових коштів бюджету Автономної Республіки Крим та обласного бюджету для лікування хворих на цукровий і нецукровий діабет, що визначається за окремим розрахунком.

● Обрахунок видатків на охорону здоров'я зведеного бюджету міста республіканського (Автономна Республіка Крим), обласного значення та району включає:

а) загальний показник обсягу видатків на охорону здоров'я всіх місцевих бюджетів на плановий рік;

б) загальну чисельність наявного населення міст республіканського (Автономна Республіка Крим) та обласного значення, районів, у яких відсутня мережа закладів охорони здоров'я, що фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів (обслуговується закладами, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету);

в) загальний показник обсягу видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я згідно із Законом України "Про статус гірських населених пунктів в Україні", визначений за окремим розрахунком;

г) загальний обсяг цільових коштів, передбачених для охорони здоров'я, визначений за окремим розрахунком для врахування екологічних особливостей регіонів;

д) загальний обсяг цільових коштів, що спрямовуються на підтримку проведення реформування системи охорони здоров'я в пілотних регіонах (Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях і місті Київ);

е) загальний обсяг цільових коштів, що спрямовуються на підтримку проведення реформування первинної медичної допомоги в пілотних регіонах для заохочення медичних працівників, що надають первинну медичну допомогу, виходячи з обсягу та якості виконаної роботи;

є) обсяг цільових коштів, що спрямовуються на підтримку проведення реформування первинної медичної допомоги в пілотних регіонах (Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях і місті Київ) для заохочення медичних працівників, що надають первинну медичну допомогу, виходячи з обсягу та якості виконаної роботи, розподілений відповідно до чисельності наявного населення певної адміністративно-територіальної одиниці за станом на 1 січня року, що передусє планованому;

ж) показник обсягу видатків місцевих бюджетів, що передається до відповідних місцевих бюджетів (переадресування витрат) у зв'язку з відсутністю (недостатністю) мережі бюджетних установ на підставі спільних рішень і договорів органів місцевого самоврядування міст Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, районів;

з) частку обсягу видатків зведених бюджетів міст Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, районів у загальному обсязі видатків на охорону здоров'я всіх місцевих бюджетів, яка визначається за питомою вагою сумарних витрат на охорону здоров'я бюджетів таких міст і районів у загальній сумі витрат на цю мету за даними зведення місцевих бюджетів з урахуванням розмежування видатків між бюджетами згідно з главою 14 Бюджетного кодексу України;

и) коефіцієнт відносної вартості витрат на надання медичних послуг залежно від статевої та вікової структури населення адміністративно-територіальної одиниці;

і) коефіцієнт диференціації рівня витрат на одного жителя, визначений за середнім співвідношенням рівнів видатків зведених бюджетів міст Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, районів за даними зведення місцевих бюджетів з урахуванням розмежування видатків між бюджетами згідно з главою 14 Бюджетного кодексу України;

ї) коефіцієнт коригування частки обсягу видатків зведених бюджетів міст Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, районів у загальному обсязі витрат на охорону здоров'я залежно від питомої ваги видатків на заробітну плату в загальній сумі видатків таких бюджетів;

й) коефіцієнт коригування чисельності наявного населення адміністративно-територіальної одиниці, якому медична допомога частково надається відомчими закладами охорони здоров'я, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету;

к) коефіцієнт коригування, який застосовується для визначення обсягу видатків для бюджетів міст обласного значення та районів на надання первинної медичної допомоги в пілотних областях, первинної та вторинної медичної допомоги в інших областях;

л) чисельність наявного населення України за станом на 1 січня року, що передує планованому;

м) чисельність наявного населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці за станом на 1 січня року, що передує планованому;

н) загальний обсяг цільових коштів для лікування хворих на цукровий і нецукровий діабет;

о) загальну чисельність наявного населення міст Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, районів, яке частково обслуговується закладами охорони здоров'я, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, які належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я, Міністерства інфраструктури, Державного управління справами та Національної академії наук;

п) фінансовий норматив бюджетної забезпеченості на охорону здоров'я для зведеного бюджету міста Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, району [(а-в-г-д-е-н)*з*і/(л-б-о)*й];

р) чисельність наявного населення міста Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, району, у яких відсутня мережа закладів охорони здоров'я, що фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів (обслуговується закладами, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету), за станом на 1 січня року, що передує планованому;

с) чисельність наявного населення міста Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, району, яке частково обслуговується закладами охорони здоров'я, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, які належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я, Міністерства інфраструктури, Державного управління справами та Національної академії наук, за станом на 1 січня року, що передує планованому.

т) обсяг видатків місцевого бюджету на охорону здоров'я згідно із Законом України "Про статус гірських населених пунктів в Україні", визначених за окремим рахунком;

у) розрахунковий обсяг видатків на охорону здоров'я бюджету міст республіканського, обласного значення та районів визначається [п*і*(м-р-с*й)*и*к+є+т+ж].

➤ **Планування видатків на освіту** здійснюється, виходячи із загального обсягу ресурсів місцевих бюджетів на освіту, фінансових нормативів бюджетної забезпеченості однієї дитини дошкільного віку, одного учня загальноосвітнього, позашкільного, професійно-технічного навчального закладу, приведених контингентів дітей дошкільного віку за станом на 1 січня року, що передує планованому, учнів усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів за станом на 5 вересня року, що передує поточному, учнів позашкільних і професійно-технічних навчальних закладів за станом на 1 січня року, що передує планованому, з урахуванням коригуючих коефіцієнтів.

Розрахунковий обсяг видатків на освіту відповідного бюджету визначається за функціональною класифікацією видатків: дошкільна освіта, загальна середня освіта, професійно-технічні заклади, вища освіта, післядипломна освіта, позашкільна освіта та заходи з позашкільної роботи з дітьми, програма матеріального забезпечення навчальних закладів, дослідження і розробки у сфері освіти.

Визначення обсягу видатків на освіту різних рівнів бюджетів здійснюється за такими показниками: розрахунковим нормативом видатків на одного учня; кількістю учнів загальноосвітніх шкіл, шкіл-інтернатів, вихованців спеціалізованих шкіл, шкіл-інтернатів для дітей з вадами розумового розвитку, фізичними вадами; коефіцієнтом приведення кількості дітей відповідних категорій до кількості учнів загальноосвітніх шкіл; видатки на утримання вищих навчальних закладів.

Основну частину видатків бюджету на освіту складає фінансування загальноосвітніх шкіл. В основі визначення обсягів фінансування лежать два показники: вихідний – кількість учнів і похідний – кількість класів.

За умови, коли розрахунковий обсяг видатків на освіту на плановий рік перевищує більше як на 50 відсотків порівняно з розрахунковими обсягами на цю галузь поточного року, сума такого перевищення додатково розподіляється між бюджетами міст і районів, де розрахункові обсяги зазначених видатків перевищують відповідні розрахункові показники на поточний рік менше ніж на 50 відсотків.

Указані кошти розподіляються пропорційно до обсягів коштів, що становлять різницю між розміром 50-відсоткового збільшення розрахункових видатків порівняно з плановими показниками поточного року та розрахунковими видатками на освіту.

➤ *Планування видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення* проводиться за обсягами ресурсів бюджету на цю мету, фінансового нормативу бюджетної забезпеченості та контингенту отримувачів соціальних послуг окремо щодо кожного виду таких видатків: виплати населенню субсидій, пільг ветеранам війни та

праці, надання допомоги сім'ям з дітьми, утримання будинків-інтернатів для перестарілих та інвалідів, будинків-інтернатів для малолітніх інвалідів; утримання притулків для неповнолітніх; утримання територіальних центрів і відділень соціальної допомоги вдома; надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, видатки на заходи стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей; видатки місцевих бюджетів на опрацювання інформації з нарахування та виплати пенсій і допомог; компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян; надання допомоги з догляду за інвалідами I і II груп унаслідок психічного розладу; виплати компенсації реабілітованим громадянам; державні програми соціального захисту населення.

Прогнозний обсяг видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення визначається окремо для видатків на утримання територіальних центрів і відділень соціальної допомоги вдома та видатків на виконання програм і здійснення заходів стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей.

Видатки на утримання територіальних центрів і відділень соціальної допомоги визначаються за кількістю одиноких непрацездатних громадян України на початок планового року; прогнозним обсягом видатків на утримання територіальних центрів і відділень соціальної допомоги вдома; фінансовим нормативом бюджетної забезпеченості одиноких непрацездатних громадян відповідної території.

Обсяг видатків на виконання програм і здійснення заходів стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей обраховується за фінансовим нормативом бюджетної забезпеченості на одну людину міст республіканського АРК та обласного значення і бюджетів районів; чисельності наявного населення певної території.

➤ *Планування видатків на культуру й мистецтво* здійснюється методом розрахунку обсягу видатків, виходячи із чисельності наявного населення адміністративно-територіальної одиниці та фінансових нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя, що визначається як середній розмір загальних видатків відповідних місцевих бюджетів, затверджених відповідними радами на бюджетний

період, що передує плановому, на одного жителя і коригується на прогнозний обсяг ресурсів бюджету, що спрямовуються на зазначену мету в плановому бюджетному періоді.

➤ **Видатки на фізичну культуру та спорт** розраховуються, виходячи із чисельності наявного населення адміністративно-територіальної одиниці та питомої ваги зазначених видатків бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів (45 відсотків), зведеного бюджету міст Автономної Республіки Крим, республіканського та обласного значення, району (55 відсотків) в загальній сумі видатків на фізичну культуру та спорт місцевих бюджетів за даними зведення місцевих бюджетів, затверджених місцевими радами, а також кількості спортсменів постійного складу шкіл вищої спортивної майстерності відповідно до плану комплектування та спискового складу, затвердженого Міністерством освіти і науки України на бюджетний період, що передує планованому.

У розрахунках також беруться до уваги видатки на фінансову підтримку спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності, дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

➤ **Плановий обсяг нерозподілених видатків** бюджету адміністративної території визначається для бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, бюджету міст Київ і Севастополь, бюджету міст АРК, республіканського і обласного значення та бюджету району.

Розрахунковий показник обсягу нерозподілених видатків обчислюється як добуток суми видатків на утримання органів управління, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення, фізичну культуру та спорт, культуру й мистецтво на плановий бюджетний період на коефіцієнт, що визначає обсяг нерозподілених видатків бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, бюджету міста республіканського АРК та обласного значення і бюджету району.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте особливості формування місцевих бюджетів.
2. Назвіть види бюджетів, що формують структуру місцевих бюджетів.
3. Якими показниками характеризується рівень фінансового забезпечення органів самоврядування?
4. Яку роль відіграють місцеві бюджети в соціально-економічному розвитку держави?
5. Що є методологічною основою формування доходів місцевих бюджетів?
6. Охарактеризуйте структуру доходів місцевих бюджетів.
7. Які податки й платежі формують закріплені доходи місцевих бюджетів?
8. За якими джерелами доходів формуються власні доходи місцевих бюджетів?
9. Філософія формування бюджету розвитку місцевих бюджетів і його роль в економічному розвитку територій.
10. Назвіть особливості формування доходів обласних, районних бюджетів.
11. На яких засадах формуються взаємовідносини між державними і місцевими бюджетами?
12. Які видаткові зобов'язання закріплені за місцевими бюджетами?
13. Що таке фінансові нормативи бюджетної забезпеченості?
14. На яких принципах здійснюється розподіл видатків між бюджетами місцевих органів самоврядування?
15. Що береться до уваги при плануванні видатків місцевих бюджетів?
16. За якими напрямками бюджетної класифікації видатків здійснюється їхнє планування?
17. На рівні яких бюджетів здійснюється планування видатків на утримання органів управління, охорони здоров'я?
18. За якою структурою видатків планується обсяг видатків на освіту?
19. Сформулюйте визначення видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення.
20. Як визначається нерозподілений резерв коштів місцевого бюджету?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. До складу місцевих бюджетів входять:

- 1) бюджет АРК;
- 2) бюджети територіальних громад сіл;
- 3) бюджети області;
- 4) районні бюджети;
- 5) бюджет територіальної громади селищ;
- 6) обласні бюджети;
- 7) бюджети територіальних громад міст.

2. Які види доходів наповнюють бюджет розвитку місцевих бюджетів:

- 1) податок на доходи фізичних осіб;
- 2) єдиний податок;
- 3) податок на нерухоме майно;
- 4) дивіденди;
- 5) кошти від відчуження майна;
- 6) 90% коштів від продажу земельних несільськогосподарських ділянок;
- 7) кошти, передані з іншої частини місцевого бюджету.

3. На виконання делегованих повноважень використовуються:

- 1) власні доходи;
- 2) закріплені законодавством на довгостроковій основі;
- 3) міжбюджетні трансфери.

4. При визначенні міжбюджетних трансферів ураховується:

- 1) податок на доходи фізичних осіб;
- 2) платежі, що передаються з державного бюджету;
- 3) податок на прибуток комунальних підприємств;
- 4) державне мито в частині, що належить місцевим бюджетам;
- 5) плата за ліцензії на право експорту/імпорту, продажу алкогольних виробів.

5. Державним бюджетом передаються доходи місцевим бюджетам:

- 1) від використання місцевих ресурсів;
- 2) за спеціальне користування водою;
- 3) за користування кадрами;
- 4) фіксований сільськогосподарський податок;
- 5) за надані в оренду водні об'єкти місцевого значення;
- 6) концесійні платежі за об'єкти комунальної власності.

6. Видатки розподіляються між місцевими бюджетами за принципами:

- 1) значимості;
- 2) захищеності;

- 3) цільового використання коштів;
- 4) територіальності;
- 5) субсидіарності.

7. Видатки з місцевих бюджетів плануються на:

- 1) утримання органів управління;
- 2) утримання органів судової влади;
- 3) освіти;
- 4) охорону здоров'я;
- 5) культуру й мистецтво;
- 6) соціальний захист і соціальне забезпечення;
- 7) фізкультуру та спорт;
- 8) утримання державних вишів.

8. Обсяг нерозподілених видатків визначається для бюджету:

- 1) села й селища;
- 2) району;
- 3) області;
- 4) міста;
- 5) міста республіканського й обласного значення.

9. Видатками бюджету вважаються кошти:

- 1) затвердженого бюджетного розпису;
- 2) наданих кредитів;
- 3) видатки розпорядника коштів;
- 4) міжбюджетні трансферти;
- 5) спеціальні кошти бюджетних установ.

10. При визначенні обсягу видатків за делегованими повноваженнями застосовуються:

- 1) нормативи бюджетної забезпеченості;
- 2) коригуючі показники;
- 3) чисельність жителів міст, районів;
- 4) обсяг доданої вартості регіону;
- 5) Зведений бюджет України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Використання програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів України : посібник / Підтримка реформи місцевих бюджетів (Диск). – К., 2004.
2. Ганущак Ю. Місцеві бюджети [Текст] / Ю. Ганущак ; [ред. В. В. Пакулько] ; Ін-т громадянського сусп-ва. – К. : Легальний статус, 2011. – 48 с. – (Бібліотека депутата місцевої ради).
3. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів [Текст] : монографія / Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. [та ін.] ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування ; за ред. І. О. Луніної ; [ред.: І. І. Нестеренко, В. М. Олексієнко, Т. П. Тацій]. – К. : [б. в.], 2010. – 320 с.
4. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України [Текст] : історія, теорія, практика : монографія / Кириленко О. П. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : НІОС, 2000. – 383 с.

Періодичні видання

1. Власова І. В. Інвестиційна складова місцевих бюджетів і важелі її активізації / І. В. Власова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 1. – С. 44–48. – Бібліогр. у кінці ст.
2. Волохова І. Шляхи наповнення місцевих бюджетів: оподаткування доходів / І. Волохова // Економіст. – 2013. – № 7. – С. 26–29. – Бібліогр. у кінці ст.
3. Гавриленко А. С. Моделювання оптимальної структури доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації / А. С. Гавриленко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 7/8. – С. 162–165. – Бібліогр. у кінці ст.
4. Драмарецька Н. Проблемні питання і помилки у процесі обслуговування місцевих бюджетів / Н. Драмарецька // Казна України. – 2012. – № 1. – С. 28–30. – Бібліогр. у кінці ст.
5. Душук В. Застосування програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів / В. Душук // Казна України. – 2013. – № 4. – С. 15–17. – Бібліогр. у кінці ст.
6. Івченко С. Досвід та проблеми обслуговування місцевих бюджетів / С. Івченко // Казна. – 2006. – № 7/8. – С. 28–30.
7. Казимир Т. Бюджет розвитку – складова частина спеціального фонду місцевих бюджетів / Т. Казимир // Казна України. – 2011. – № 2. – С. 37–38. – Бібліогр. у кінці ст.
8. Калиниченко Л. Місцеві бюджети під мікроскопом аудиту / Л. Калиниченко // Фінансовий контроль. – 2013. – № 1. – С. 44–47.
9. Куликовська Т. Про вдосконалення механізму наповнення місцевих бюджетів / Т. Куликовська // Казна України. – 2010. – № 1. – С. 20–22.

10. Легкоступ І. І. Місцеві бюджети у системі бюджетного регулювання: теоретичні аспекти / І. І. Легкоступ // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2012. – № 7/8. – С. 131–137. – Бібліогр. у кінці ст.
11. Легкоступ І. І. Особливості формування місцевих бюджетів України та шляхи зміцнення їх доходної бази / І. І. Легкоступ // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 3. – С. 165–170. – Бібліогр. у кінці ст.
12. Луніна І. О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективності бюджетної системи України / І. О. Луніна // *Фінанси України*. – 2010. – № 9. – С. 3–12.
13. Міхеєнко Т. В. Формування доходів місцевих бюджетів: теоретичні та практичні аспекти / Т. В. Міхеєнко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 12. – С. 39–44. – Бібліогр. у кінці ст.
14. Медвідь Н. Обслуговування місцевих бюджетів : історичні аспекти, переваги впровадження / Н. Медвідь // *Казна України*. – 2010. – № 6. – С. 24–26.
15. Павлюк К. В. Формування доходів місцевих бюджетів / К. В. Павлюк // *Фінанси України*. – 2006. – № 4. – С. 24–37.
16. Панкевич Л. Казначейське виконання місцевих бюджетів. Запровадження, досвід, проблеми / Лідія Панкевич // *Казна*. – 2006. – № 11/12. – С. 22–26.
17. Пономаренко А. Ще раз про резерви місцевих бюджетів / А. Пономаренко // *Фінансовий контроль*. – 2008. – № 1. – С. 38–41.
18. Стефанюк І. Б. Взаємовідносини державного і місцевих бюджетів України у 2010 р. / І. Б. Стефанюк // *Регіональна економіка*. – 2011. – № 2. – С. 103–114. – Бібліогр. у кінці ст.
19. Усков І. В. Теоретические подходы к достижению сбалансированности местных бюджетов / И. В. Усков // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2011. – № 4. – С. 19–22. – Бібліогр. у кінці ст.
20. Шевчук Н. Ю. Структура видатків місцевих бюджетів України та особливості їх побудови / Н. Ю. Шевчук // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 5. – С. 202–207. – Бібліогр. у кінці ст.
21. Яценко Ю. О. Нова модель фінансового вирівнювання місцевих бюджетів в Україні / Ю. О. Яценко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. – № 7. – С. 222–229. – Бібліогр. у кінці ст.

Розділ 7. ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УСТАНОВ

7.1. Кошторис доходів і видатків – форма бюджетного фінансування.

7.2. Бюджетне інвестування.

7.3. Державні міжбюджетні трансферти.

7.4. Система фінансування видатків на охорону здоров'я.

7.5. Фінансове забезпечення освіти, науки й культури.

7.1. Кошторис доходів і видатків – форма бюджетного фінансування

Основні положення

Бюджетне фінансування здійснюється за видатками, необхідними для виконання державою конституційних функцій. Спрямування бюджетних коштів на реалізацію схвалення національних програм є умовою забезпечення сталого економічного зростання країни. Фінансова підтримка й інвестування економіки належать державі, яка за допомогою бюджетного механізму забезпечує грошовими коштами виконання заходів, пов'язаних з фінансовою підтримкою соціальної економіки.

Бюджетне фінансування є процес надання із бюджетів усіх рівнів фінансових ресурсів у вигляді безповоротних грошових коштів, створюючи фінансові можливості для розвитку економіки, функціонування організацій, установ, соціальної сфери. Регулювання процесу бюджетного фінансування виконується Бюджетним кодексом України, який прописує правила розподілу й використання коштів централізованого грошового фонду держави на основі безповоротного й безоплатного надання бюджетних коштів організації, установам для проведення заходів, передбачених бюджетом. Надання бюджетних коштів відповідним розпорядникам для фінансування економіки,

соціальної сфери на засадах безповоротності та безоплатності означає, що ці кошти не потребують повернення і прямого відшкодування, а також плати за виділені з бюджету кошти. Для ефективного використання визначеної бюджетом суми коштів важливе значення має правильний вибір відповідної форми бюджетного фінансування. Утім економічні умови, у яких формується і функціонує державний бюджет, визначаються форми бюджетного фінансування. Нині головні завдання економічного прогресу переміщуються на здійснення структурних трансформацій з метою переходу до стратегії прискореного інноваційного розвитку, яка базується на знаннях. Одним з основних шляхів вирішення широкого кола соціально-економічних проблем є розвиток інвестиційної й інноваційної діяльності. Відтак здійснення структурних перетворень вимагає визначення та формування головних джерел фінансових ресурсів, які можуть бути використані під час здійснення таких перетворень. Традиційним джерелом фінансування структурних перетворень виступають бюджетні кошти у формі бюджетного інвестування та кошторисного фінансування. Реалізація програм соціального захисту на тому чи іншому етапі розвитку суспільства забезпечується за допомогою державних трансфертів.

Бюджетне фінансування є механізмом цільового спрямування грошових коштів на виконання заходів, передбачених у бюджетах, з метою їхнього фінансового забезпечення. Формами матеріального вираження фінансових відносин при розподілі й використанні бюджетних грошових коштів є кошторис, бюджетне інвестування, державні трансферти (дотації, субвенції, субсидії).

Кошторис, як документ, надає повноваження бюджетній установі отримувати доходи й здійснювати видатки для виконання своїх функцій. Бюджетними установами є такі організації, невиробничі сфери яких на утримання фінансується з бюджету.

Порядок планування і фінансування соціально-культурних організацій і заходів називається **кошторисом**. За кошторисом фінансуються дошкільні дитячі заклади, усі види шкіл, спеціальні й вищі

навчальні заклади, заклади охорони здоров'я і соціального забезпечення, органи державного управління, правоохоронні й таможні органи, податкові, казначейські, інспекції, науково-дослідні установи та інші. За цим документом бюджетній установі надаються повноваження отримувати й розпоряджатися коштами, які будуть їй виділені з бюджету або отримані нею за надання певних послуг.

Методологічними засадами кошторисного фінансування є:

- зв'язок кошторису з планом соціально-економічного розвитку регіону, де знаходиться бюджетна установа;
- видатки бюджетних установ згруповані відповідно до статей бюджетної класифікації і визначають цільове спрямування асигнувань кожного кошторису. Кошти з бюджету виділяються за умови строгого дотримання бюджетними установами виробничих і фінансових планів з урахуванням використання раніше виділених коштів;
- дотримання режиму економії у витрачанні коштів;
- систематичний контроль з боку фінансових органів за фінансовою діяльністю бюджетних установ, передусім перевірка обґрунтованості планів фінансування, аналіз їхнього виконання.

Кошторис доходів і видатків складає бюджетна установа на календарний рік з розбивкою по кварталах і затверджує керівник вищого рівня. Дохідну й видаткову частини кошторису поділяють на розділи:

- за загальним фондом;
- за спеціальним фондом.

Загальний фонд містить надходження із загального фонду місцевого бюджету та передбачає розподіл видатків за кодами економічної класифікації для виконання установою своїх функцій (додаток М).

Спеціальний фонд містить надходження із спеціального фонду місцевого бюджету для конкретної мети та передбачає розподіл видатків на виконання пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій (додаток Н).

Кошторис (додаток О) доходів і видатків установ формують на підставі *лімітної* довідки (додаток П) про бюджетні асигнування на наступний рік. Лімітну довідку організація, установа вищого рівня надсилає всім підпорядкованим установам у тижневий термін після затвердження бюджету, з якого фінансують устанovu. Лімітні довідки видає Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів АРК, місцевий фінансовий орган, головний розпорядник для уточнення проектів кошторисів і складання планів асигнувань з бюджету.

План асигнувань із загального фонду бюджету установи є таблицею помісячного розподілу виділених коштів на виконання певних заходів, затверджених у кошторисах за скороченою формою економічної класифікації. Виділені кошти з бюджету регламентують прийняття зобов'язань упродовж року. План асигнувань є складовою частиною кошторису й затверджується разом з кошторисом.

Асигнування означає, що розпорядник бюджетних коштів може взяти зобов'язання в рамках виділеної суми грошей із бюджету для досягнення конкретної мети в процесі виконання бюджету. План асигнувань розробляється з помісячним розподілом видатків, затверджених у кошторисі на плановий період. Передбачені асигнування мають покривати всі видатки установи. Перевищення суми видатків у кошторисів над обсягом коштів, виділених установі з місцевих бюджетів, можна лише за рахунок прибутку від господарської діяльності. Планування видатків здійснюється за загальним фондом відповідно до періодичності заходів, які виконує бюджетна установа, та обсягів видатків, доведених бюджетній установі розпорядником вищого рівня. Видатки спеціального фонду плануються за напрямками використання:

- погашення заборгованості бюджетної установи з бюджетних зобов'язань за спеціальним і загальним фондами;
- проведення заходів, пов'язаних із виконанням основних функцій, які не забезпечені видатками загального фонду.

Розподіл бюджетних асигнувань здійснюється головним розпорядником коштів або виконавчими органами місцевих органів само-

врядування, спрямованих на виконання певних програм, визначених функцій відповідно до кодів економічної класифікації за річним і помісячним розписом асигнувань. Витяг із розпису стає основою для складання кошторису.

Кошториси й плани асигнувань складають організації, установи незалежно від того, чи вони ведуть облік самостійно, чи їх обслуговують централізовані бухгалтерії.

Основою для складання кошторису доходів і видатків бюджетних установ є витяг із розпису. **Розпис** видаткової частини бюджету визначає розподіл бюджетних асигнувань головним розпорядником бюджетних коштів за періодами року та кодами бюджетної класифікації – річного та помісячного розпису асигнувань.

Складений розпис видатків місцевого бюджету надають фінансові органи та виконавчі органи місцевих рад в органи казначейської служби й доводять до відома головних розпорядників коштів витяги з розпису задля забезпечення відповідності між обсягами видатків, затверджених установі бюджетних коштів кошторисів і планів асигнувань. Розпис видатків бюджетів складають фінансові органи або виконують органи місцевих рад.

Показники розпису асигнувань головний розпорядник коштів повинен розподілити між підпорядкованими йому розпорядниками й одержувачами бюджетних коштів. Інформацію про розподіл він доводить до органу казначейської служби. На підставі цих показників одержувачі коштів складають кошториси доходів і видатків та план асигнувань.

**Порядок складання
кошторису**

Організація роботи, пов'язаної зі складанням проектів кошторисів така:

- Міністерство фінансів України, АРК, місцеві органи доводять до відома головних розпорядників коштів обсяги видатків загального фонду проекту відповідного бюджету на наступний рік;
- головні розпорядники встановлюють для розпорядників нижчого рівня граничні обсяги видатків із загального фонду

бюджету, термін надання проектів кошторисів, дають вказівки щодо їхнього складання, розробляють і повідомляють розпорядникам нижчого рівня інші показники, яких потрібно дотримуватися в межах чинного законодавства для правильного визначення обсягу видатків у проектах кошторисів;

- головні розпорядники визначають показники проектів кошторисів розпорядників нижчого рівня з погляду законності, правильності й складають зведений проект кошторису.

Зведений кошторис і зведений план асигнувань є узагальненням показників індивідуальних кошторисів і планів асигнувань розпорядників коштів нижчого рівня за функціональною класифікацією.

На основі проекту зведених кошторисів головні розпорядники, які є керівниками установ і мають право розпоряджатися затвердженими для них бюджетними коштами відповідно до кошторису й плану асигнувань, формують бюджетні *запити* й надсилають Міністерству фінансів України, АРК, місцевим фінансовим органам.

Відповідно до Інструкції щодо заповнення форм бюджетного запиту на плановий рік, головний розпорядник здійснює розподіл граничного обсягу за бюджетними програмами з урахуванням пріоритетних напрямів своєї діяльності.

Обсяг видатків спеціального фонду визначається головним розпорядником самостійно, беручи до уваги обсяги фактичного надходження в минулому та поточному роках. Дохідна частина спеціального фонду на плановий період розраховується за кожним джерелом доходів: плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з функціональними повноваженнями; кошти, що отримують бюджетні установи від господарської діяльності; плата за оренду майна бюджетних установ; кошти від реалізації майна; благодійні внески, гранти та дарунки, отримані бюджетними установами; надходження від інвестиційних проектів; інші доходи, які передбачаються отримувати в плановому році; *кошти*, залучені державою для реалізації інвестиційних проектів; надходження від повернення кредитів до бюджету.

У проекті кошторису спеціальний фонд представляє зведення показників за джерелами формування коштів фонду та розподіл за напрямками використання. У загальному бюджетному запиті головний розпорядник чітко формулює мету своєї діяльності, стратегічні цілі та завдання, наводить загальний запит на обсяг видатків, що покриваються кредитами із загального фонду бюджету на плановий рік, і складає прогноз видатків на наступні за плановим три роки в розрізі бюджетних програм та відповідальних виконавців.

Індивідуальний бюджетний запит є логічним продовженням загального й містить ґрунтовний виклад розподілених обсягів видатків на плановий рік щодо кожної програми.

У дохідній частині проекту кошторису вказують обсяги бюджетних асигнувань та обсяги надходжень зі спеціального фонду, які передбачено спрямувати на покриття відповідних витрат бюджетної установи.

У видатковій частині кошторису зазначають загальні суми видатків установи з розподілом за статтями бюджетної класифікації з виділенням видатків за рахунок бюджетних асигнувань і позабюджетних коштів.

За економічною класифікацією видатки кошторису поділяються на поточні, капітальні, нерозподілені.

**Класифікація видатків
кошторису**

Поточні видатки спрямовуються на забезпечення поточного функціонування бюджетної установи, проведення наукових досліджень і надання поточних трансфертів. Основними статтями цих видатків є:

1. **Оплата праці працівників бюджетної установи.** На статтю 1 відносяться видатки на:

- виплату заробітної плати за встановленими посадовими ставками або розцінками всім без винятку штатним працівникам, а також погодинну оплату роботи викладачам;
- усі види додаткової оплати праці викладачам – надбавка за вислугу років, доплата за ранг, оплата роботи в нічний час, за науковий ступінь;

- надбавки, що мають заохочувальний характер, виплату премій як у грошовій, так і в натуральній формі;
- надання матеріальної допомоги на оздоровлення при наданні щорічної відпустки та в інших випадках за рішенням адміністрації установи відповідно до законодавства;
- оплату праці особам, які не перебувають у штаті установи, залучені для виконання робіт згідно з договорами.

2. Нарахування на заробітну плату.

На цю статтю відносять видатки з нарахування на фонд оплати праці, передбачені законодавством у розмірах, установлених нормативно-правовими актами.

3. Придбання товарів і послуг. До цих видатків відносяться оплата поточних видатків – на придбання канцелярського й письмового приладдя, виготовлення бланків дипломів, свідоцтв, рекламних буклетів та інше, придбання і передплата періодичних, довідкових інформаційних видань; придбання матеріалів і предметів, перелік експлуатації яких не перевищує 365 календарних днів, придбання сувенірів, білизни, спецодягу, паливно-мастильних матеріалів, транспортних засобів, посуду тощо;

- видатки на придбання медикаментів і перев'язувальних матеріалів: ліків, діагностичних тестів, медико-відновлювальних засобів, мінеральної води для лікувальних цілей, сировотки, вакцин, вітамінів, дизенфікаційних засобів, плівки для рентгенівських знімків, матеріалів для проведення аналізів, слухових апаратів, окулярів, кардіостимуляторів, придбання протезів і встановлення їх за рахунок бюджетних коштів, оплата донорів, придбання крові для переливання, поповнення медичних закладів дрібним медичним інструментом;
- видатки на харчування охоплюють оплату послуг з надання харчування, придбання продуктів харчування (для лікувально-профілактичних закладів, дитячих будинків, дитячих дошкільних установ, вищих закладів освіти). До цих видатків належать придбання продуктів харчування для спецхарчування осіб, що

- працюють у шкідливих умовах, а також компенсаційні виплати за всі види харчування (оплата наборів харчування донорам);
- на код “Оплата послуг (крім комунальних)” відносять видатки на оплату професійних послуг сторонніх фахівців з бухгалтерського аудиту, консультативних послуг, з охорони приміщень, інформаційних послуг, що надаються інформантами засобами електронного зв’язку, оплата послуг лікувальних медичних закладів, передбачених законодавством, транспортних засобів; за оренду приміщень довгострокового й короткострокового користування, зв’язку, спецзв’язку, за користування програмними або апаратними засобами захисту електронних платіжних документів, підключення мережі інтернет та інші;
  - *інші видатки* – це видатки, які не пов’язані з придбанням товарів і послуг для власних потреб: сплата податків і зборів, обов’язкових платежів до бюджетів відповідно до законодавства; збір та обов’язкове пенсійне страхування, сплата штрафів, комісійних зборів за борговими зобов’язаннями, відрахування грошових коштів профспілковим організаціям, відшкодування шкоди, завданої юридичним і фізичним особам, відшкодування середнього заробітку працівникам, які залучені до виконання роботи, не пов’язаної з виконанням своїх службових обов’язків, передбачених законодавством.

4. На статтю “Видатки на відрядження” відносять оплату проїзду, добових, квартирних під час службових відряджень, відряджень на курси в інші навчальні заклади, медичного страхування при виїзді за кордон, за користування залом офіційних делегацій посадовими особами, які їдуть у відрядження.

5. Стаття видатків “Матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення” включає придбання, утримання та ремонт військової техніки, військового будівництва (крім житла для військовослужбовців).

6. **Оплата комунальних послуг та енергоносіїв.** Ця стаття охоплює видатки на оплату технопостачання, водопостачання і водовідведення, за електроенергію та її транспортування.

7. На статтю “Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення” відносять видатки, передбачені на дослідження і розробки, виконавцем яких є безпосередній розпорядник бюджетних коштів або підвідомча установа, яка є одержувачем бюджетних коштів. За цією статтею здійснюються видатки вищих навчальних закладів і наукових установ на оплату проведення науково-дослідних робіт, виконання державних програм, виконання з екстремального проектування, розробки генеральних планів промислових вузлів, схем захисту територій, розробку дослідних зв’язків обладнання сторонніми організаціями.

8. “Виплата процентів за зобов’язаннями”:

- платежі за користування позиками;
- премія за цінними паперами.

9. “Субсидії і поточні трансферти” – видатки на надання:

- субсидії на покриття збитків підприємств, фінансової підтримки підприємства на безповоротній основі;
- відшкодування відсотків за користування кредитами;
- підтримки громадських організацій;
- внески в статутні фонди суб’єктів підприємницької діяльності;
- поточні трансферти населенню – путівки на оздоровлення, відшкодування бюджетними установами пільгових пенсій при достроковому виході на пенсію, довічні стипендії;
- стипендії, доплати до стипендії, матеріальна допомога студентам, учням, аспірантам, докторантам;
- інші поточні трансферти – пільговий проїзд студентів вищих навчальних закладів, оплата безоплатно наданих квартир та інші.

10. “Капітальні видатки” передбачають видатки на придбання основного капіталу (основних засобів та інших необоротних активів), обладнання і предметів довгострокового користування, на будівництво нових житлових будівель і приміщень, придбання житла, пайова

участь у будівництво інших об'єктів виробничого й невиробничого призначення, придбання будівельних матеріалів, виготовлення проектно-кошторисної документації на будівництво будівель, проведення капітальних ремонтів на підставі договорів і складання кошторисів на капітальний ремонт, придбання та випуск підручників для бібліотечних фондів навчальних закладів.

11. “Капітальні трансферти” об'єднують видатки:

- підприємствам, установам, організаціям;
- органам державного управління інших рівнів, населенню;
- трансферти за кордон, призначені для здійснення капітальних видатків, що передаються іншим країнам, міжнародним організаціям і суб'єктам, що не є резидентами;
- кошти, які перераховуються із загального фонду до спеціального фонду відповідно до бюджетного кодексу.

12. “Нерозподілені видатки” – видатки з резервних фондів державного й місцевих бюджетів і фондів, передбачених видатків Ради Міністрів АРК, обласних і місцевих адміністрацій.

Порядок затвердження і виконання кошторису

Розпорядники й одержувачі бюджетних коштів подають кошториси та плани використання бюджетних коштів на затвердження головним розпорядником коштів.

Кошториси й плани асигнувань підписуються керівником і головним бухгалтером установи та скріплюються гербовою печаткою й підписом керівників установи, уповноважених затверджувати такі документи.

Після затвердження кошторисів і планів асигнувань бюджетні установи отримують право брати зобов'язання в межах передбачених асигнувань і реєструвати в органах казначейської служби, які ведуть облік зведених кошторисів і планів асигнувань розпорядників вищого рівня в розрізі розпорядників нижчого рівня. Після реєстрації цих документів органи казначейської служби подають витяг розпорядникам бюджетних коштів. Отримавши від органів казначейської служби витяг, розпорядники подають цим органам дані про розподіл показників зведених кошторисів і планів асигнувань у розрізі

розпорядників нижчого рівня. Розпорядники мають право брати зобов'язання (укладати угоду, договір) на здійснення платежів і виконання угоди в межах асигнувань, затверджених кошторисами й планами асигнувань.

Бюджетні зобов'язання передбачають сплату коштів у межах реалізації бюджетної програми й тільки для погашення фінансових зобов'язань. Не використані асигнування поточного місяця розпорядник має право використовувати в наступних місяцях бюджетного року. За умови, коли розпорядник коштів не використовував асигнування, які були передбачені на відповідний бюджетний період, вони акумулюються і в наступному році не враховуються. При укладанні угод із постачальниками товарів, виконавцями робіт і послуг розпорядники й одержувачі коштів мають дотримуватися вимог Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти".

Перерахування коштів бюджету на рахунок розпорядника бюджетних коштів може відбуватися безпосередньо після визначення бюджетних асигнувань чи затвердження кошторисів бюджетних установ або після прийняття бюджетних зобов'язань чи отримання товарів.

Платежі відбуваються в межах касових надходжень. Касовий розрив може виникати за умови, коли фактичні надходження не відповідають запланованим обсягам бюджетних коштів. У цих умовах виконавчі органи самоврядування можуть отримувати короткострокові позики у фінансово-кредитних установах на період до трьох місяців, але в межах поточного бюджетного періоду. На покриття тимчасових касових розривів виконавчі органи самоврядування отримують короткострокові позики за рахунок ресурсів казначейської служби України. Для цього виконавчі органи самоврядування укладають договори з органами казначейської служби, на підставі яких відбувається покриття тимчасових касових розривів за рахунок ресурсів казначейської служби.

Виконання видаткової частини місцевої служби розпочинається після затвердження бюджету місцевими органами самоврядування зі складання розпису.

Контроль за відповідністю розподілу показників зведених кошторисів і планів асигнувань даним казначейського обліку та їхнє виконання здійснюють органи казначейської служби. За умов установленної невідповідності кошторисів і планів асигнувань витягів отриманого від казначейської служби, розпорядники повинні перезатвердити зазначені документи відповідно до витягу. Операції з виконання видатків розпорядників коштів органи казначейської служби здійснюють відповідно до затверджених кошторисів і планів асигнувань, що знаходяться на казначейському обліку.

Коли бюджет до початку року не прийнятий, відповідно розпис бюджету на наступний рік не затверджений, тоді в обов'язковому порядку затверджується тимчасовий розпис бюджету на перший квартал наступного року, тимчасові кошториси за спеціальним фондом бюджету. Залишки коштів спеціального фонду на початок року бюджетні установи мають право використовувати протягом поточного року для виконання видатків, передбачених у кошторисах на поточний рік. **У разі перевищення суми фактичних надходжень над затвердженими у кошторисі річним обсягом цих надходжень із спеціального фонду кошторису, користуючись довідкою про внесення змін до спеціального фонду.** Погоджуючи з органами казначейської служби, зведені показники довідки з обґрунтуванням внесених змін у річний розпис бюджету за спеціальним фондом головний розпорядник у встановлений час подає Міністерству фінансів України.

*Спеціальні кошти
бюджетних установ*

Бюджетні установи отримують доходи понад асигнування від надання платних послуг, виконання робіт, продажу продукції чи іншої діяльності, яка виконується відповідно до нормативно-правових актів і використовується за цільовим призначенням згідно з кошторисом доходів і видатків установи.

Спеціальні кошториси охоплюють доходи від оренди квартирної плати та інші доходи від будинків, які належать установам; доходи від експлуатації транспортних засобів установ; доходи від акцій, проведених вечорів відпочинку, концертів; плату за навчання на

контрактній основі в навчальних закладах усіх рівнів акредитації, доходи від виставок, від підсобних негосподарських підприємств, плату за навчання учнів у гуртках при школах, коледжах, університетах; інші доходи від надання послуг, виконання робіт.

Надається право бюджетним установам мати спеціальні кошти за умов, коли видатки, пов'язані з господарською діяльністю, не покриваються доходами від реалізації основної продукції, виконання робіт, надання послуг або здійснення іншої діяльності.

Планування спеціальних коштів здійснюється на базі розрахункових показників (площа приміщень, які здаються в оренду, кількість студентів на контрактній основі й вартість навчання тощо). Із цих показників установлюється обсяг доходів за їхніми джерелами. При визначенні обсягу доходів на плановий період беруться до уваги фактичні доходи за останній звітний рік, що передуює плановому.

Спеціальні кошти бюджетної установи зберігаються на поточному рахунку в органах казначейської служби. Для виконавчих органів самоврядування і підвідомчих їм установ у казначейській службі відкривається поточний рахунок, на якому зберігаються спеціальні та інші кошти.

До інших коштів бюджетної установи відносять:

- плату за утримання дітей у дошкільних закладах;
- плату студентів за користування гуртожитком при вищих закладах III–IV рівнів і закладах I–II рівнів;
- кошти, що надходять на харчування дітей в інтернатах, у школах і в групах продовженого дня;
- кошти, що надійшли за виконані роботи учнями закладів професійно-технічної освіти;
- кошти за договорами на підготовку кадрів і підвищення кваліфікації;
- кошти за рахунками за формений одяг, який видається працівникам відповідних бюджетних установ;

- кошти від штрафів, інших фінансових санкцій, які спрямовуються на зміцнення матеріально-технічної бази та матеріальне заохочення працівників;
- кошти від реалізації ліцензій користувачам мисливських угідь.

Планування видатків за рахунок спеціальних коштів установою здійснюється відповідно до доходів економічної класифікації видатків, передбачених наказом Міністерства фінансів України від 25.11.2008 № 495 “Про затвердження інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету”.

Кошти, отримані установами для виконання певних доручень, зберігаються на окремому поточному рахунку казначейської служби. До коштів за дорученням відносяться благодійні та спонсорські внески, кошти, отримані установами:

- на виплати студентам стипендій, матеріальної допомоги та доплат до державних стипендій за рахунок коштів замовників;
- на придбання методичної літератури, навчальних посібників, бланків із бухгалтерського обліку, звітності;
- для створення фонду преміювання науково-дослідних установ;
- кошти, що надійшли на ім'я установи для виконання певних доручень.

На окремому поточному рахунку установи в банку зберігаються депозитні суми. Видача коштів з рахунку за депозитними сумами здійснюється за іменними чеками або перераховується платіжними дорученнями на організацію, яка їх отримує.

Спеціальні кошти установи, суми за дорученням і депозитні суми мають використовуватися за цільовим призначенням у межах сум затвердженого кошторису; здійснювати витрачання коштів тільки через реєстраційний рахунок при недоотриманні доходів за цими коштами необхідно скорочувати видатки на відповідну суму.

7.2. Бюджетне інвестування

Бюджетне інвестування є формою бюджетного фінансування інноваційної й інвестиційної діяльності. Бюджетне інвестування здійснюється у вигляді виділення бюджетних коштів на проведення капітальних вкладень, проектного фінансування конкретних інвестиційних проектів, придбання частки акцій підприємства. Для ефективного використання економічних фінансових ресурсів потрібна послідовна державна політика, спрямована на створення ринкової структури економіки. Провідне місце в системі ринкової економіки належить промисловості. Вона виробляє товари та послуги, які утворюють ринок промислових товарів: засобів виробництва, споживчих товарів, послуг і технологій. Промисловість для свого розвитку використовує власні кошти, отримані в результаті продажу промислової продукції та послуг, а також через фінансові ринки інвестиції, що утворюються із заощаджень в інших секторах економіки, державних та іноземних позик, залучення прямих інвестицій. У сучасних умовах кошти державного бюджету є основним фінансовим інструментом активізації інноваційної діяльності в Україні як національної проблеми. Досвід переконує, що розраховувати на великі прибутки підприємства можуть тільки тоді, коли вони випереджають конкурентів в освоєнні досягнень науково-технічного прогресу. Інноваційна діяльність потребує компенсації інвестиції в певний вид діяльності через свій ризиковий характер, який доходить до 80%. Такий відсоток ризикованості прямих іноземних інвестицій в Україну позначений підприємницьким ризиком рейтингу кредитопривабливості Всесвітнього банку України¹⁶.

У розвинутих країнах держава бере на себе від 5 до 52 відсотків національних наукових витрат. Вони проводять політику податкового

---

¹⁶ Череп А. В. Управління фінансовим потенціалом розвитку підприємства / А. В. Череп // Держава і регіони. – Серія : Економіка і підприємство. – 2005. – № 4. – С. 279–283.

стимулювання розвитку науки, передусім, у приватному секторі через використання нарощених на об'ємних податкових знижок на суму коштів, вкладених підприємствами в дослідження й наукові розробки. Адже розвиток науки, наукомісткість галузей і підприємств світових ринків технологій створює базу сталого економічного розвитку.

У світовій економіці відбуваються кардинальні зміни з приводу визначення напрямів економічного прогресу. Одним із таких напрямів є здійснення структурних трансформацій з метою переходу до стратегії прискореного інноваційного розвитку. Рівень і динаміка розвитку інноваційних процесів є визначальними показниками економічного стану країни, здатності її до реальних структурних перетворень за рахунок створення, запровадження, поширення та практичного застосування нової техніки, продукції, сировини, освоєння новітніх технологічних процесів, методів організації виробництва й управління. Здійснення структурних перетворень і забезпечення економічного зростання на цій основі вимагає значних фінансових ресурсів для здійснення таких перетворень і забезпечення економічного зростання на цій основі вимагає значних фінансових ресурсів для виконання таких перетворень. Одним із джерел фінансування структурних перетворень є бюджетні кошти, які спрямовуються на реалізацію схвалених національних програм капітальних інвестицій. Передумовою високих темпів економічного зростання є правильно обрані загальнодержавні пріоритети, що дає змогу сформувавши оптимальну структуру економіки країни.

Світова практика стверджує, що фінансова підтримка й інвестування економіки належать саме державі. Так, у Німеччині 2/3 становить фінансова допомога підприємству у структурі державних інвестицій, а решта – пільгове оподаткування. Податки є стимулювальним важелем державного впливу на розвиток інвестиційно-інноваційного сектору економіки. На практиці податкове стимулювання здійснюється через систему пільг:

- звільнення від оподаткування;

- установлення для об'єкта податку неоподаткованого мінімуму;
- для окремих платників податків зниження податкових ставок;
- відстрочення стягнення податків.

Під час проведення державою структурної й інноваційної політики фінансування структурних перетворень повинно ґрунтуватися на регулюючій податковій політиці – визначенні видів, величин податків, пільгових умов.

*Методичні підходи
в перспективному
бюджетному
плануванні*

У сучасних умовах трансформації та розвитку економіки України існує необхідність стратегії бюджетної політики, спрямованої на формування нової моделі економічного й соціального розвитку – підтримки національної структурної перебудови економіки, вітчизняного експорту товарів. Бюджетна політика має бути спрямована на фінансування програм, які неможливо здійснити без участі держави, забезпечення збалансованості економіки, її виробництв із різноманітними рівнями доходності, диверсифікації виробництва, зменшення надмірних доходів посередницької сфери. Підходи до розв'язання зазначених завдань повинні максимально відповідати інструментам і механізмам, закладеним у Бюджетному кодексі, який передбачає в місцевому бюджеті формування поточного бюджету й бюджету розвитку. Основою для розробки середнього строкового бюджету – фінансового документа – є також довгостроковий розвиток, затверджений сесією місцевого органу самоврядування. Термін, на який складається перспективний бюджет, ураховує середній період інвестиційного циклу місцевих проектів і встановлену законом періодичність оновлення складу представницьких і виконавчих органів влади.

На відміну від плану довгострокового розвитку, перспективний бюджет охоплює не всі програми, які підтримуються місцевим органом самоврядування, а лише ті, які потребують його фінансової участі, включаючи фінансові гарантії, запозичені від імені місцевої влади. У перспективному бюджеті мають знайти відображення й проекти,

що впроваджуються самим місцевим органом влади. У перспективному бюджеті враховуються не тільки очікувані видатки, але й усі очікувані доходи. Відповідно до бюджетної класифікації, встановлюється розподіл видатків, обрахованих щодо кожної програми. Узагальнена інформація включає зведену інформацію кожного року, планові доходи й заплановані видатки за прийнятими зобов'язаннями. Особливо важливо виділити програму запозичень і видатків на обслуговування боргу органів самоврядування.

Прийнятий перспективний бюджет є базою для розробки річного бюджету розвитку. Бюджет розвитку включає асигнування на фінансування інвестиційної й інноваційної діяльності та являє собою “зріз” перспективного бюджету на певний бюджетний рік з урахуванням очікуваних результатів виконання бюджету поточних видатків. Прийнятий бюджет розвитку, як і бюджет базового рівня в цілому, слугує законодавчою основою для касового виконання бюджету. За особливих умов формування доходів бюджету розвитку розробляється спеціальний режим взаємодії його з бюджетом поточних видатків, дає можливість розглядати бюджет розвитку як інструмент гарантованого фінансування передбачених інвестиційних видатків. Фінансування інноваційно-інвестиційних видатків через бюджет розвитку дає змогу захистити нецільове використання бюджетних коштів. Механізмом, що обмежує перерозподіл коштів між бюджетами, є єдиний казначейський рахунок, з якого фінансуються видатки поточного бюджету й бюджету розвитку в рамках прийнятого закону про бюджет на черговий рік, оскільки існує проблема нерівномірності надходження доходів на бюджетний рахунок. За таких умов можна запровадити інший підхід у формуванні механізму перерозподілу коштів між бюджетами – відкриття двох казначейських рахунків зі своїми специфічними дохідними джерелами.

Звісно, така схема ускладнює бюджетний процес. Але її використання є виправданим, оскільки в доходи бюджету включаються кошти від запозичень. Відповідно вони збільшують майбутні місцеві видатки, а це означає, що можливе нецільове використання коштів й,

очевидно, це призведе до незабезпечення видатків. Ризики й збитки від нецільового використання коштів, призначених для бюджету розвитку, будуть зростати зі збільшенням частки запозичень у його доходах. Фінансування через бюджет розвитку здійснюється як самоокупних інвестиційних програм, так і неприбуткових програм соціального характеру.

Самоокупні проекти, включені в довгостроковий план і перспективний бюджет, фінансуються відповідно до встановлених правил й умов за рахунок залучених коштів, що акумулюються в бюджеті розвитку.

Дещо інший порядок фінансування соціальних проектів з використання запозичень. Виникає проблема взаємовідносин з бюджетами поточних видатків, де очікуючі кошти від постійних джерел доходів будуть використані для повернення планової збитковості цих проектів.

Можливі два підходи в проведенні розрахунків між бюджетом поточних видатків і бюджетом розвитку. У першому випадку (рис. 12) запозичені кошти передаються на єдиний казначейський рахунок, з якого фінансуються видатки, включені в бюджет розвитку. Повернення й обслуговування боргу для фінансування неприбуткових програм

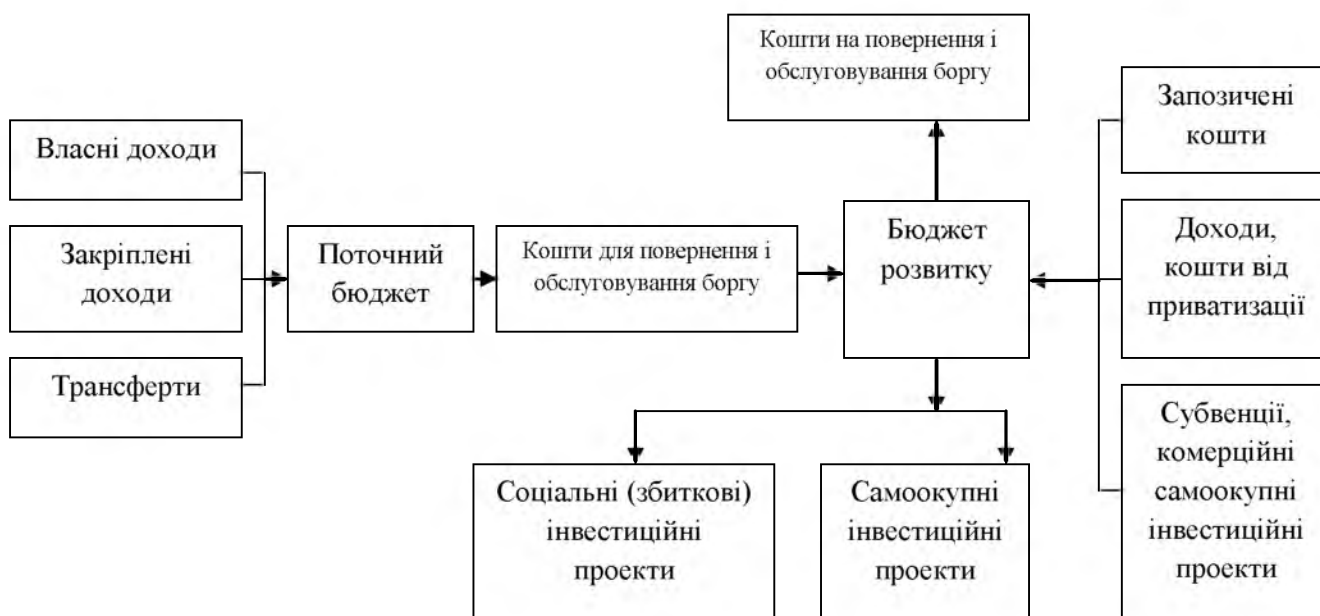

Рис. 12. Схема розрахунків між бюджетом поточних витрат і бюджетом розвитку

здійснюється за рахунок регулярних доходів місцевого бюджету. Для цього в чітко визначений час відповідні кошти знімаються з бюджету поточних видатків.

Другий підхід (рис. 13) передбачає пряме фінансування всіх видатків, передбачених у бюджеті розвитку, з окремого рахунку. У тому випадку, коли поточні кошти використовуються для фінансування неприбуткових програм, у бюджеті поточних видатків повинні бути передбачені виділення коштів неприбутковим підприємствам й організаціям на повернення інвестиційних займів, отриманих ними в рамках затвердженого бюджету розвитку.

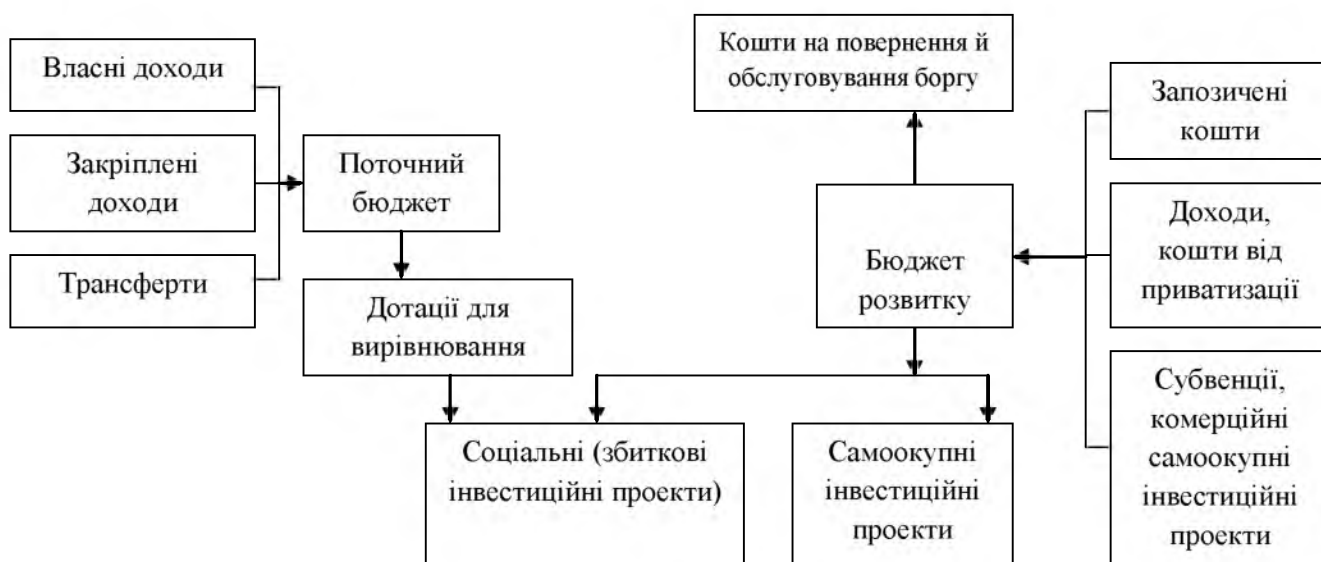

Рис. 13. Схема фінансування видатків бюджету розвитку

За першою схемою розрахунки дещо спрощені, проте з них вилучається безпосередній отримувач інвестицій. У результаті погіршується “прозорість” фінансових потоків і зменшується відповідність отримувачів ресурсів. Розрахунки з кредиторами місцевих бюджетів слід проводити через рахунок запозичень.

За умов фінансування прибуткових інвестиційних проектів обслуговування боргу пропонуємо проводити за рахунок доходів цих проектів, тоді обслуговування боргу на початковому етапі для спрощення організаційних взаємовідносин доцільно здійснювати через бюджет розвитку.

7.3. Державні міжбюджетні трансферти

Наступною формою бюджетного фінансування є надання державних трансфертів через державне субсидіювання.

Трансферти (трансферт) походить від латинського *transfero*, що перекладається як переміщення, передавання. Основна функція державних трансфертів полягає в захисті фінансово слабких органів місцевого самоврядування, які зумовлені нерівним розподілом потенційних фінансових ресурсів.

Державні трансферти використовуються як інструмент міжбюджетного регулювання для забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання повноважень, передбачених законами України.

З метою регулювання міжбюджетних відносин щодо забезпечення бюджетними ресурсами виконання встановлених повноважень, видатки місцевих бюджетів розподілені на ті, що враховуються, і ті, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів. Принцип поділу полягає в тому, що при визначенні трансфертів беруться до уваги видатки, за які держава відповідає та зберігає за собою контроль за ефективністю витрачання цих коштів. Таке розмежування видатків застосовується лише для обрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів, що мають бути передані з одного бюджету іншому для гарантованого забезпечення фінансовими ресурсами певного обсягу бюджетних послуг.

За Бюджетним кодексом, міжбюджетні трансферти надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам та трансферти між місцевими бюджетами.

Із державного бюджету можуть надаватися трансферти місцевим бюджетам:

- **базова дотація** місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій і унормовується положенням статті 98 Бюджетного кодексу України. Надання базової дотації є пом'якшенням територіальних відмінностей у рівні бюджетної

забезпеченості. Обсяг видатків місцевих бюджетів обраховується відповідно до розмежування видів видатків між державним та місцевими бюджетами. При обчисленні обсягу прогнозних видатків місцевими бюджетами використовуються державні соціальні стандарти, нормативи, які встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами. Такий підхід в обчисленні видаткового обсягу ресурсів для окремого місцевого бюджету залежно від кількості отримувачів бюджетних послуг забезпечує прозорість та об'єктивність з врахуванням соціально-економічних, демографічних, кліматичних, екологічних особливостей в адміністративно-територіальних одиницях, статтею 95 запроваджені коригуючі коефіцієнти фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, які затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Система бюджетного вирівнювання передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя, що сприяє зацікавленості місцевих органів влади залучати додаткові надходження і розширяти наявну базу оподаткування.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів здійснюється за кількістю населення, надходження податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Базовим показником є індекс податкоспроможності відповідного бюджету, що визначається окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. При значенні індексу в межах від 0,9–1,1 вирівнювання не проводиться; менше 0,9 – надається базова дотація вирівнювання відповідному обласному бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9. За умови досягнення значення індексу забезпеченості відповідного бюджету більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного бюджету в обсязі 50% суми, що перевищує значення такого індексу 1,1.

Платникам податків з боку держави можуть надаватися податкові пільги, які зменшують доходи місцевих бюджетів. За таких обставин з державного бюджету місцевим бюджетам надається додат-

кова дотація на компенсацію втрат доходів. У державному бюджеті України затверджується і обсяг додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів з урахуванням особливостей депресивних та гірських територій і територій з незначною чисельністю жителів, розгалуженою мережею бюджетних установ.

Прийняття Закону України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо Реформи міжбюджетних відносин” внесло значні зміни у бюджетах міст обласного значення внаслідок чого скоротилась кількість бюджетів, які отримують дотацію з державного бюджету (з 154 у 2014 році до 60 у 2015 році) та збільшилась кількість тих, які повинні перераховувати кошти у вигляді реверсної дотації до державного бюджету (з 24 у 2014 році до 71 у 2015 році). Третя група місцевих бюджетів забезпечують потреби своїх бюджетів за рахунок власних доходів без відповідних дотацій. Таких бюджетів на рівні районів та міст обласного значення в 2015 році нараховувалося 67.

Фінансове вирівнювання сприяє приведенню видатків бюджетів у відповідність до гарантованого державою певного рівня соціальних послуг на одного мешканця, а також забезпечує усунення розбіжностей між окремими територіями у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування.

У державному бюджеті України помимо базової та додаткової дотації можуть передбачатися місцевим бюджетам субвенції.

Субвенція походить від латинського *subvenio* (приходжу на допомогу) є формою фінансової допомоги методом передачі коштів з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на невідплатній та безповоротній основі. Субвенція розглядається як державний трансферт спрямований на фінансування певних заходів і програм бюджету, що його видає та бюджету що його отримує. Субвенція є однією із форм взаємовідносин між бюджетами при їх виконанні через вхідні і вихідні бюджетні грошові потоки, які відображають перерозподіл доходів і видатків між бюджетами. За рахунок субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам проводяться видатки на:

- здійснення програм соціального захисту в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування здійснюється на договірних засадах між надавачем субвенції та її отримувачем;
- виконання інвестиційних програм (проектів) на базі фактичних і розрахованих прогнозних показників економічного та соціального розвитку відповідної території – обсяг промислового виробництва, обсяг інвестицій в основний капітал, рівень безробіття, густота населення території, доходи жителів у розрахунку на одну особу та інші показники;
- виконання інвестиційних програм (проектів) на основі фактичних і розрахункових показників економічного та соціального розвитку відповідної території – обсяг промислового виробництва, обсяг інвестицій в основний капітал, рівень безробіття, густота населення території, доходи жителів в розрахунку на одну людину та інші показники;
- освітня субвенція спрямовується на оплату поточних видатків загальноосвітніх дошкільних навчальних закладів, спеціалізованих, вечірніх шкіл, загальноосвітніх навчальних закладів для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації та закладів для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку;
- субвенція на підготовку робітничих кадрів спрямовується на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення у професійно-технічних навчальних закладах державної та комунальної власності;
- медична субвенція забезпечує фінансування первинної медико-санітарної, амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної допомоги, програм медико-санітарної освіти;

- субвенція на забезпечення медичних заходів окремих державних програм використовується для реалізації державних програм і комплексних заходів у сфері охорони здоров'я, визначених КМУ.

Державна субсидія розглядається як один із видів субсидювання – грошової чи матеріальної допомоги при цільовому й нецільовому призначенні. Вона не пов'язується з фінансовим етапу бюджету, який її отримує. Бюджетним кодексом України прописані межі поняття “субсидії”, яке застосовується при наданні з державного бюджету місцевим бюджетам *житлових субсидій* населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива й скрапленого газу, на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепловодопостачання, квартирної плати, вивезення побутового сміття за рахунок субвенції.

Державне субсидювання є одним із чинників захисту суспільних інтересів, оскільки трансферти є важливою складовою фінансових відносин суспільства. Трансферти становлять основну форму руху фінансів як економічної категорії, бо фінансові відносини є відносинами з приводу руху грошових коштів між економічними суб'єктами в процесі економічної діяльності. За допомогою державних трансфертів здійснюється державна політика фінансової підтримки бюджетів самоврядування, зумовленої:

- відсутністю системи податків, яка б задовольняла всі вимоги й одночасно надавала б місцевим органам самоврядування ефективний обсяг фінансових ресурсів;
- нерівністю між географічними районами, яку держава вважає за необхідне вирівняти;
- розвитком економіки самоврядних територій;
- забезпеченням мінімальних стандартів надання суспільних послуг;
- політичними факторами – шляхом надання фінансової допомоги забезпечити лояльність місцевих еліт.

Однак запроваджений механізм надання трансфертів не вирішує низку проблем. До них належать такі:

- не проведена адміністративно-територіальна реформа не дає змоги ефективно використовувати позитивні компоненти формульного підходу;
- загальний характер трансфертів на вирівнювання спричиняє недофінансування важливих заходів в освіті, охороні здоров'я, за які несе відповідальність держава;
- наявні механізми надання трансфертів не стимулюють горизонтальну кооперацію між органами самоврядування, що призводить до неефективного витрачання суспільних коштів і забезпечення суспільними благами;
- відсутність ефективних трансфертних механізмів стимулювання регіонального економічного розвитку.

Практика бюджетного фінансування потребує відповіді на питання, як сформувати систему міжбюджетних відносин, яка б сприяла взаємореалізації інтересів міжбюджетних відносин в Україні. Лише визначення об'єктивних критеріїв розподілу ресурсів може забезпечити усунення цієї проблеми, поступовий перехід до взаємовідносин державного бюджету безпосередньо з бюджетами місцевого самоврядування, визначення нормативів відрахування від загальнодержавних податків до місцевих бюджетів, удосконалення нормативів соціальних видатків, які враховували б регіональну й місцеву специфіку, поступова заміна дотацій вирівнювання на субвенції на виконання конкретних інвестиційних проектів на розвиток таких галузей, які б давали регіонам змогу виходити з датованих, запровадження формульної системи розподілу державних централізованих капітальних вкладень.

Міжбюджетні трансферти, визначені у державному бюджеті, перераховуються з рахунків державного бюджету казначейством бюджету АРК, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва і Севастополя, міст республіканського, АРК та міст обласного рівня і районним бюджетом. Порядок перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам визначає Кабінет міністрів України.

Між місцевими бюджетами формуються бюджетні відносини через надання субвенції на отримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків спільного користування; субвенцій на використання інвестиційних програм (проектів), в тому числі на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування; інші субвенції. Порядок надання субвенцій визначається договором.

7.4. Система фінансування видатків на охорону здоров'я

Інституційні засади управління фінансами охорони здоров'я

Конституцією України закріплене право на медичну допомогу, надання державою медичних послуг. Діяльність держави на ринку медичних послуг є обов'язковою умовою

розвитку й функціонування будь-якої системи медичного обслуговування. Утім необхідним структурним засобом для правильного розподілу ресурсів є досконалий конкурентний ринок, де постачальники й споживачі діють раціонально на підставі повної та достовірної інформації. Для цього існує необхідність у створенні моделі організації фінансів охорони здоров'я, яка б поєднувала принципи державного й ринкового господарювання, одночасно забезпечуючи доступність, справедливість, рівність, економічну раціональність та ефективність медичних послуг.

Діюча модель організації фінансів охорони здоров'я в Україні характеризується двоїтим характером послуг охорони здоров'я, який полягає в поєднанні суспільних благ з індивідуальними, що є основною причиною існування протиріч у відносинах з державою. Протиріччя в організації фінансів охорони здоров'я переважно виникають при розподілі частини ВВП на користь галузі та при розподілі видатків між ланками бюджетної системи; між суб'єктами господарювання при розподілі новоствореної вартості, пов'язаної з необхід-

ністю участі суб'єктів господарювання та громадян у формуванні фінансових ресурсів галузі, а також усередині галузі та між окремими медичними установами через існування бюджетних обмежень, які визначаються кошторисним механізмом фінансування. Частка видатків на охорону здоров'я відносно ВВП залишається значно (37% у 2012 р.) нижчою, ніж витрати європейських країн на цю галузь, і не відповідає рекомендаціям Всесвітньої організації охорони здоров'я в розмірі 6–10 відсотків від ВВП. Однак у секторі охорони здоров'я для України властиві вища сума матеріально-технічних засобів у системі охорони здоров'я на 100 000 осіб порівняно з країнами, які недавно стали членами ЄС, і країнами ЄС загалом. В Україні більша кількість лікарень, ліжок, лікарів, медсестер і медичного персоналу. Це поєднується з надто тривалим перебуванням хворих у державних лікувальних закладах, що пов'язане з низьким рівнем їхнього обслуговування. Унаслідок необхідності утримання неефективної мережі та численого персоналу залишається мало коштів, які можна спрямувати на підвищення кваліфікації медичного персоналу, придбання медичних матеріалів, ліків, оновлення обладнання та лабораторій. Відбувається нерегульоване й неконтрольоване зростання цін на медичні послуги. Власні виплати (офіційний збір з пацієнтів, купівля ліків за межами лікарень, неофіційна плата, вартість перевезень, харчування та проживання) становлять від 2,3 до 3 відсотків ВВП. Власні виплати громадян призводять до нерівності в доступі до послуг охорони здоров'я в Україні. Обсяг і ймовірність прямого фінансування коштом власних виплат населення істотно зростає з рівнем спеціалізації послуг охорони здоров'я. Надавачі медичних послуг домагаються високих власних виплат від своїх клієнтів частково для того, щоб компенсувати низькі та некоректно регламентовані бюджетні видатки на сферу охорони здоров'я.

Одним із напрямів вирішення деяких проблем у системі охорони здоров'я є реформування політики щодо заробітної плати в цій сфері. Нинішні рівні заробітної плати не стимулюють медичних працівників

до надання послуг ефективної та якісної медичної допомоги. Необхідно дозволити органам місцевого самоврядування визначати заробітну плату різних категорій лікарів і забезпечувати додаткові стимули до підвищення якості надаваних послуг. Наприклад, в окремих сільських місцевостях може бракувати достатньої кількості лікарів первинної допомоги й відповідне підвищення рівня заробітної плати може допомогти залучити лікарів з інших місцевостей. Тому слід провести реструктуризацію розподілу фінансування між областями: формування бюджетів в окремих лікарнях. Проте невиправлення недоліків системи, поліпшення ситуації у сфері охорони здоров'я та кращий фінансовий захист населення непосильних видатків у разі хвороби навряд чи зможуть мати місце.

Дорогим і непродуктивним підходом у системі надання послуг охорони здоров'я в Україні є орієнтація на спеціалізацію. Лікарі, що надають первинну медичну допомогу, становлять лише близько чверті всіх працюючих лікарів, тоді як лікарі загальної практики складають менш ніж 2% від загальної кількості лікарів.

В Україні відсутнє чітке розмежування між первинним і вторинним рівнями охорони здоров'я, бракує законодавчо визначеної й підзвітної системи профілактичної медицини. За статистичними даними, пацієнти спершу йдуть до лікарів-спеціалістів – 60 відсотків випадків, 40 відсотків – до лікарів первинної ланки. Однак більш ніж у половині випадків таких прямих відвідувань пацієнти потрапляють не до тих спеціалістів, яких вони потребують, тому не завжди надається медична допомога, яка відповідає стану пацієнта. Прийняття “Концепції розвитку системи фінансового забезпечення у сфері охорони здоров'я” і Постанови Кабінету Міністрів України “Про комплексні заходи щодо впровадження сімейної медицини в систему охорони здоров'я” стало важливим кроком у напрямі реорганізації первинної допомоги на принципах сімейної медицини. Проте зміцнення профілактичної функції системи охорони здоров'я, інтеграції сімейної медицини з вищими рівнями медичної допомоги потребує ви-

конання ще значної роботи. Адже більша частина бюджетних видатків на охорону здоров'я спрямовується до лікарень (70 відсотків виділених коштів), спеціалізованих медичних закладів приблизно 14 відсотків, а 14 відсотків виділяється фельдшерсько-акушерським пунктам.

Системою охорони здоров'я в Україні керує Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ), на яке покладено відповідальність за формування національної політики у сфері охорони здоров'я. Міністерство керує окремими спеціалізованими установами охорони здоров'я, координує діяльність своїх структур на регіональному рівні, адміністративно поділеному на 24 області, Автономну Республіку Крим (АРК) і два міста із спеціальним статусом – Київ, Севастополь. У 24 областях і містах Київ та Севастополь є департаменти (управління) охорони здоров'я, які є прямими підрозділами МОЗ, а АРК має спеціальне міністерство.

У свою чергу, регіональні підрозділи координують роботу підпорядкованих їм органів у районах і містах – на другому рівні місцевого самоврядування та в селах – на третьому рівні в рамках ієрархічної системи (рис. 14). Незважаючи на те, що більша частина закладів охорони здоров'я перебуває у власності органів місцевого самоврядування різного рівня й видатки в цій сфері здійснюються через органи місцевого самоврядування, ця ієрархічна структура з жорстким централізованим контролем зберігається.

Регуляторні функції у сфері охорони здоров'я зосереджено на загальнодержавному рівні – міністерстві. Міністерство охорони здоров'я відповідальне за акредитацію державних і приватних закладів охорони здоров'я, надання ліцензій професійним медичним працівникам фармацевтичних препаратів. Міністерство охорони здоров'я визначає також обсяг фармацевтичних продуктів, які можуть закуповувати державні установи.

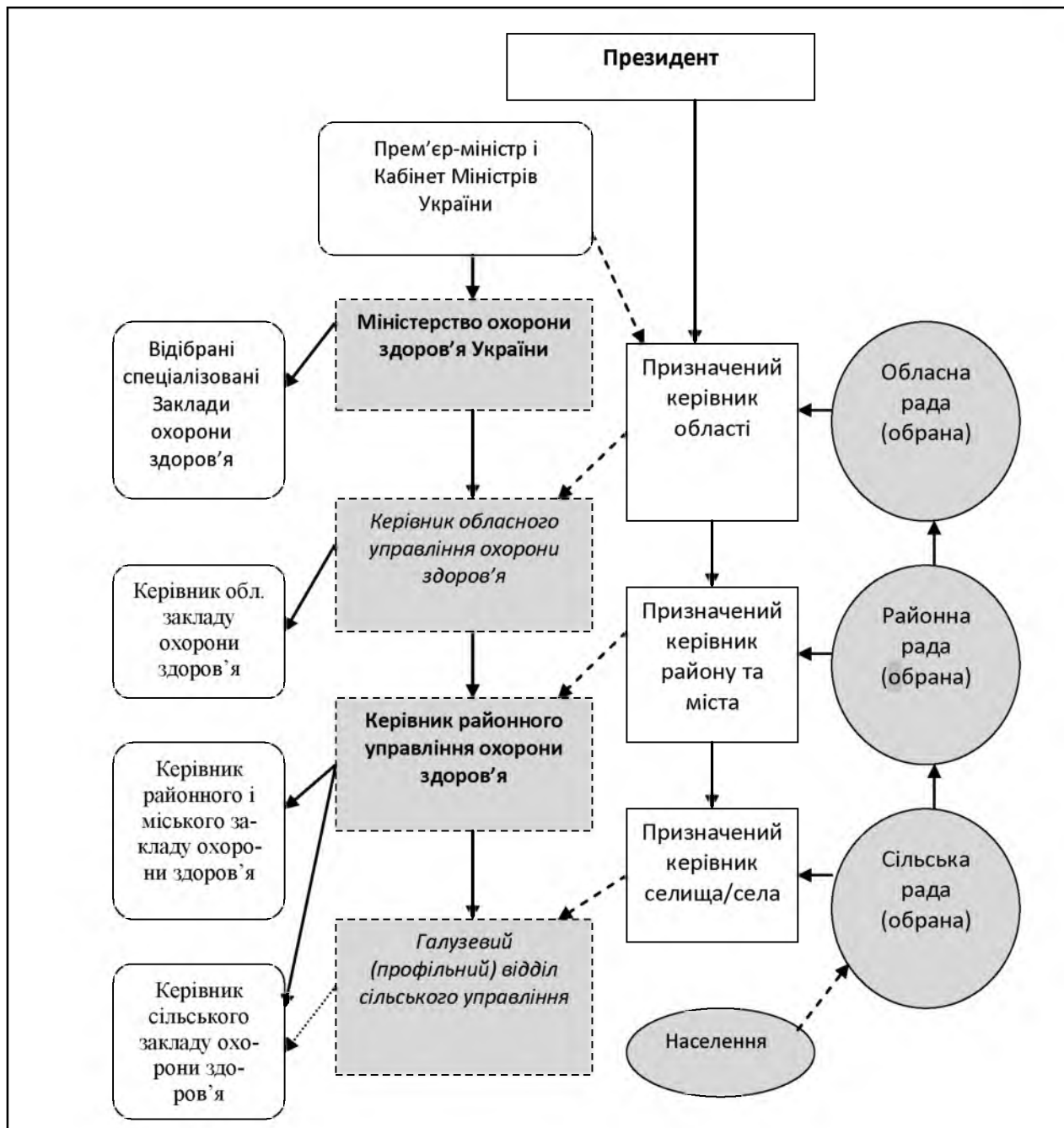

Рис. 14. Структура системи охорони здоров'я України та розподіл відповідних адміністративних повноважень

Держава надає й фінансує переважну більшість профілактичних і лікувальних послуг охорони здоров'я, використовуючи для цього загальні бюджетні надходження й місцеві органи влади всіх рівнів. Участь приватного сектору в наданні послуг охорони здоров'я мінімальна. Існує кілька невеликих систем страхування від захворювань, упроваджуваних великими державними підприємствами. Свої власні

заклади охорони здоров'я, які надають послуги, мають міністерства оборони, транспорту й зв'язку та внутрішніх справ. Є також кілька невеликих приватних програм страхування, які діють на основі договорів, укладених з наявними в Україні нечисленними приватними лікарнями. Ці програми охоплюють дуже незначну кількість осіб, і пов'язані з ними видатки невеликі в контексті державної системи охорони здоров'я в Україні.

Отже, інституційний механізм управління фінансами охорони здоров'я характеризується неврівноваженістю функцій Міністерства охорони здоров'я, яке виступає органом виконавчої влади, надавачем медичних послуг, видає нормативно-правові акти, що мають законну дію, веде ліцензійну діяльність і проводить атестаційно-акредитаційну політику, є головним розпорядником бюджетних коштів і водночас є платником. Натомість у Міністерства охорони здоров'я відсутня єдина стратегія реформування системи надання населенню медичних послуг, реформування інституційного, організаційно-економічного механізму управління охороною здоров'я та її фінансовим забезпеченням. Як наслідок, існують протиріччя між зростаючими потребами у високоякісній медичній допомозі та можливостями її забезпечення за рахунок бюджетних коштів.

Нормативний метод управління охороною здоров'я в Україні

Система охорони здоров'я України страждає від неефективності системи управління, фінансування та надання медичних послуг через нормативи, установлені МОЗ, які накладають обмеження на постачання медичних послуг. Ці нормативи детально визначають кількість лікарів, медсестер, допоміжного персоналу на кожному місцевому адміністративному рівні й ґрунтуються на кількості лікарняних ліжок. Кількість лікарняних ліжок характеризує лікарняні місця та інші параметри мережі медичних закладів. Прикладами таких нормативів можуть бути вимоги щодо того, що на 25 ліжок в обласних лікарнях має припадати один терапевт, на 20 ліжок у районних лікарнях – один акушер-гінеколог і на 500 м² – одна прибиральниця. У табл. 17 подається кількість ліжок, необхідна для того, щоб відділення могло взяти на роботу одного лікаря.

Кількість ліжок у лікарні є розрахунковим показником відповідно до рівня соціально-економічного, демографічного, культурного розвитку адміністративної території. Для визначення планової кількості лікарських ліжок вихідними показниками є: чисельність жителів – 110 000 чоловік; кількість госпіталізованих упродовж року; баланс робочого часу функціонування одного ліжка в рік; середня тривалість перебування хворого в лікарні; оборот одного ліжка.

Таблиця 17

Нормативи, у яких детально визначено кількість ліжок, що має припадати на одного лікаря в різних відділеннях лікарень

Відділення	Лікар	Кількість ліжок
Акушерство	Акушер-гінеколог	15
Гінекологія	Акушер-гінеколог	20
Інфекційне відділення	Лікар інфекційних хвороб	25
Дитяче інфекційне відділення	Лікар інфекційних хвороб у дітей	20
Інфекційне відділення	Лікар інфекційних хвороб	20
Дитяче інфекційне відділення	Лікар інфекційних хвороб у дітей	15
Дерматологія (доросле й дитяче відділення)	Дерматолог-венеролог (у тому числі дитячий)	30
Неврологія (доросле й дитяче відділення)	Невролог	20
Відділення матерів і новонароджених	Педіатр/неонатолог для здорових новонароджених	25
	Педіатр/неонатолог для акушерського ізолятора	10
	Педіатр/неонатолог для недоношених новонароджених	10

Джерело: Наказ МОЗ № 33.

Загальна потреба в лікарняних ліжках (Кл) визначається за формулою:

$$K_l = \frac{H \cdot П}{O},$$

де Н – чисельність населення;

П – відсоток госпіталізації;

О – оборот одного ліжка.

Розрахунок обороту одного ліжка проводиться, виходячи з річного часу функціонування лікарського ліжка (приблизно 324 робочі дні) і середнього часу перебування хворого на лікуванні (10 днів):

$$O = \frac{Bd}{D},$$

де Bd – кількість днів використання одного ліжка в рік;

D – кількість днів перебування хворого на лікуванні.

Рівень госпіталізації на плановий рік визначається, виходячи з кількості госпіталізованих на минулий рік у розрахунку на 110 000 чоловік.

Середньорічна кількість ліжок у лікарських закладах устанавлюється як сума кількості ліжок на початок планового року, кількості ліжок, які будуть введені в експлуатацію в плановому році з урахуванням місяців, упродовж яких нововведені ліжка будуть функціонувати. Відповідно до розрахункового показника лікарських ліжок, визначають штати лікарів, середнього й молодшого персоналу за нормативами МОЗ. Штат адміністративно-господарського персоналу визначають залежно від категорії лікарів за типовими штатними розписами.

Система охорони здоров'я охоплює медичні заклади первинного, вторинного, третинного рівнів, які, відповідно, надають первинну медичну допомогу, спеціалізовану й високоспеціалізовану (рис. 15). Основним об'єктом надання медичних послуг є лікарня, поліклініка, швидка допомога, фельдшерсько-акушерський пункт. У лікарнях, залежно від кількості ліжок, розраховують кількість лікарських посад, від яких передбачаються додатково посади чергового лікаря, рентгенолога, фізіотерапевта, зубного лікаря. Посаду завідувача відділення вводять за наявності ліжок.

Чисельність середнього й молодшого медичного персоналу визначають, виходячи з кількості ліжок, лікарів, і враховують кількість посад на один цілодобовий пост. Обчислення кількості посад медичного персоналу на один черговий пост здійснюється за балансом робочого часу одного медичного працівника в рік і річного балансу часу.

Установлення витрат на харчування хворих і придбання медикаментів проводиться за кількістю ліжко-днів, які визначаються як добуток середньорічної кількості ліжок на кількість днів функціонування ліжка в рік (приймається при розрахунку за минулий період).

Недосконалість діючих норм і нормативів, відсутність нових, що враховували б сучасний стан, перспективи розвитку та необхідність реформування галузі охорони здоров'я, є причиною недосконалості планування видатків за основними статтями кошторису медичних установ.

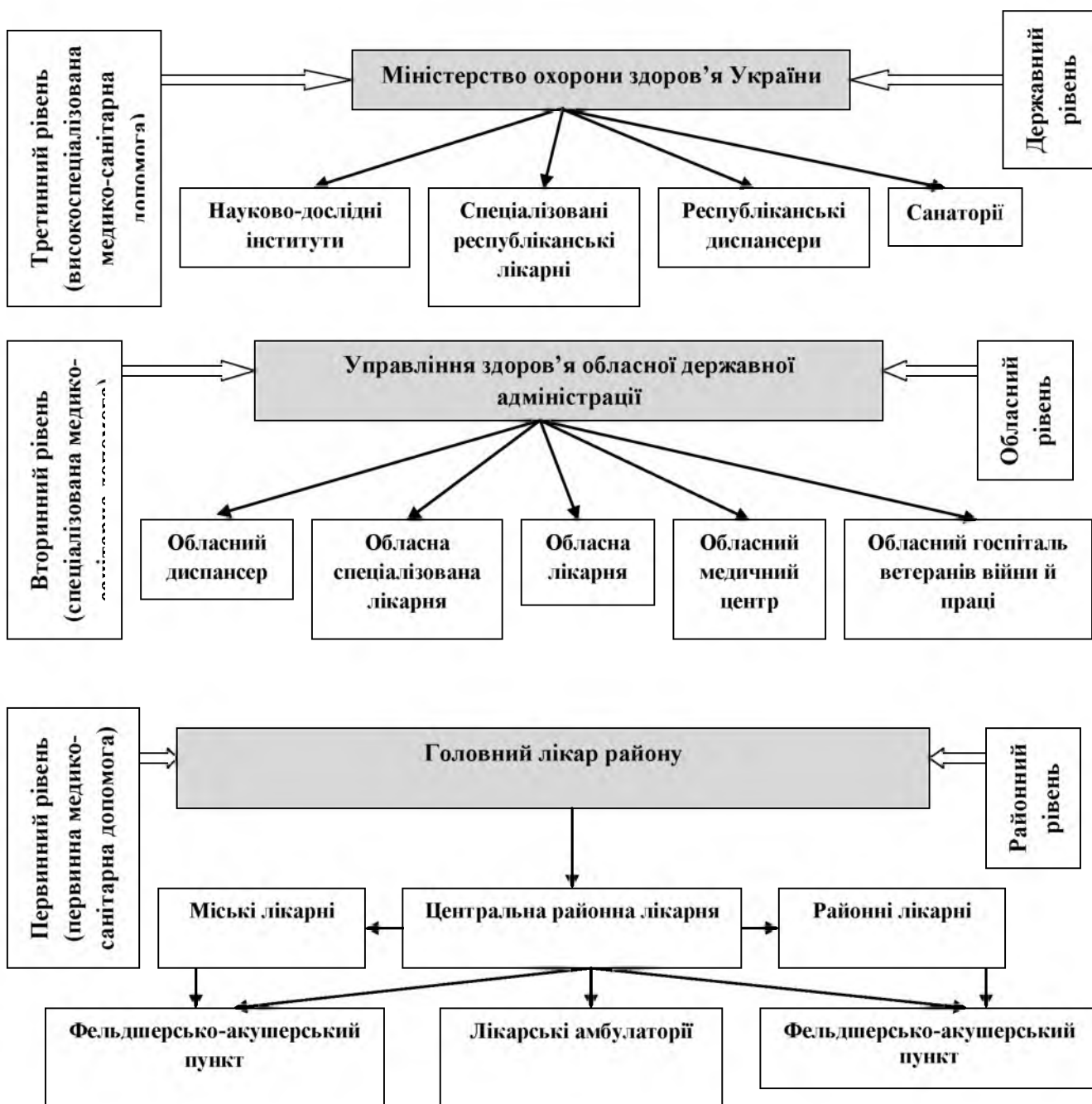

Рис. 15. Структура системи охорони здоров'я

Практика планування видатків закладами охорони здоров'я

Видатки установ охорони здоров'я, відповідно до економічної класифікації, плануються за напрямками: поточні видатки, капітальні видатки. Кожна установа охорони здоров'я складає кошторис. Поточні видатки плануються на: оплату праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату, предмети, матеріали, обладнання та інвентар, медикаменти та перев'язочні матеріали, продукти харчування; оплату послуг; інші видатки; видатки на відрядження; оплату комунальних послуг та енергоносіїв; дослідження і розробки; видатки державного (регіонального) значення; субсидії і поточні трансферти (табл. 18), які фінансуються з державного та місцевих бюджетів.

Розрахунок видатків на оплату праці здійснюється на основі штатного розпису з урахуванням характеру та специфіки роботи, розмірів посадових ставок, тарифних розрядів працівників закладів охорони здоров'я в межах схем, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України "Про оплату праці робітників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери" від 30 серпня 2002 року № 1298. Проте запровадження в бюджетній сфері ЄТС дозволило відновити втрачені міжпосадові й міжгалузеві співвідношення, але не вирішило проблеми щодо диференціації тарифних ставок і посадових окладів різних професійно-кваліфікованих груп працівників з урахуванням складності їхньої праці, а також усунення необґрунтованих диспропорцій у рівнях оплати праці робітників однакової кваліфікації, які виконують аналогічну за складністю роботу. У 2010–2011 роках для працівників бюджетної сфери відбулося незначне збільшення посадового окладу працівника першого тарифного розряду в єдиній тарифній сітці.

Заробітну плату медичних працівників розраховують за чисельністю цих працівників, посадовими окладами, видами доплат, надбавок до основної заробітної плати. Визначення розміру заробітної

плати проводиться, передусім, за головну посаду, суміщення та за виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника.

Таблиця 18

Фінансування видатків на охорону здоров'я Державного та місцевих бюджетів України у 2011 році (млн грн)

Статті видатків	Державний бюджет			Місцеві бюджети		
	заплановано	виконано	% виконання	заплановано	виконано	% виконання
ВСЬОГО ВИДАТКІВ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я	10 198,0	10 223,9	100,3	39 691,9	38 573,8	97,2
Поточні видатки, у т. ч.:	8 171,1	8 520,7	104,3	37 281,8	36 519,8	98,0
Оплата праці працівників бюджетних установ	3 132,6	3 100,1	98,9	19 531,9	19 449,3	99,6
Нарахування на заробітну плату	1 117,3	1 101,0	98,5	6 938,2	6 889,7	99,3
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	130,6	181,2	138,7	1 155,4	1 068,0	92,4
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2 090,0	2 333,0	111,6	3 642,4	3 493,1	95,9
Продукти харчування	289,6	295,8	102,2	1 047,4	1 013,8	96,8
Оплата послуг	167,3	205,4	122,8	864,3	770,0	89,1
Інші видатки	84,0	85,5	101,8	82,3	76,3	92,7
Видатки на відрядження	14,7	12,3	83,7	53,5	44,7	83,6
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	496,9	534,2	107,5	3 454,9	3 233,1	93,6
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	251,0	289,7	115,4	14,2	12,6	88,7
Субсидії і поточні трансферти	397,1	382,5	96,5	497,4	469,2	94,4

Продовж. табл. 18

Капітальні видатки, у т. ч.:	2 026,9	1703,1	84,0	2 410,1	2 053,9	85,2
Придбання основного капіталу	1 905,5	1 600,8	84,0	1 715,6	1 511,5	88,1
Створення державних запасів і резервів	0,00	0,05	•••	119,1	117,8	98,9
Придбання землі й нематеріальних активів	5,9	0,05	0,8	535,2	389,7	72,8
Капітальні трансферти	115,5	102,3	88,6	28,5	25,2	88,4

* Розраховано автором за даними Міністерства фінансів України.

Заробітна плата обчислюється за посадами лікарів та їхніх тарифних розрядів (вищої категорії – 20; першої – 19; другої – 18; без категорії – 17 тарифні розряди); середнім медичним працівникам посадові оклади встановлюються з урахуванням відповідної кваліфікованої категорії з підвищенням на певний відсоток.

Для адміністративно-господарського персоналу заробітну плату розраховують згідно із затвердженими посадовими окладами. Відповідно до посади, ставки заробітної плати встановлюються для молодого медичного персоналу. На середній і молодший персонал поширюються надбавки за шкідливі умови праці та роботу у вихідні й святкові дні та нічний час.

Тарифні оклади працівників, які обіймають посади незалежно від їхнього найменування в закладах охорони здоров'я й мають науковий ступінь доктора наук, кандидата наук, підвищуються на відповідні відсотки – 25 і 15. Працівникам аптечних закладів тарифні оклади підвищуються за наявності звання “заслужений”.

Посадові оклади підвищуються теж працівникам закладів для лікування лепрозних і психічних хворих, хворих на алкоголізм, наркоманію та інших закладів і підрозділів з особливо небезпечними умовами праці, а також тим, які працюють з вірусом імунодефіциту людини.

Фонд заробітної плати розраховується як добуток середньої заробітної плати на кількість посад. Середня ставка зарплати медичних працівників устанавлюється на підставі тарифікаційного списку, який складають одночасно з кошторисом. Утім, згідно із Законом України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” (стаття 77, пункт “ж”) від 19.11.1992 р. № 2892-ХІІ, посадові оклади медичних і фармацевтичних працівників не повинні бути нижчими, ніж заробітна плата працівників промисловості. Незважаючи на поетапне підвищення мінімальної заробітної плати працівників бюджетної сфери, починаючи з 2001 року й упродовж 10-ти років, за рівнем заробітної плати охорона здоров’я протягом усіх цих років посідає одне з останніх місць серед інших галузей економіки, залишаючись нижчою в півтора раза в порівнянні з промисловістю.

Низька заробітна плата медичних працівників не забезпечує необхідної мотивації праці, що є основною причиною звільнення висококваліфікованих лікарів, медичних сестер, а це негативно впливає на якість подання медичної допомоги. Відсутність з боку держави єдиної політики щодо встановлення стимулюючих виплат для працівників бюджетної сфери – устанавлення медичним працівникам надбавки за вислугу років, матеріальної допомоги, інших заохочувальних виплат не сприяє підвищенню престижу праці медичних працівників.

При плануванні видатків на охорону здоров’я головним завданням розпорядників коштів і фінансових управлінь є першочергово забезпечити захищені статті медичного закладу: заробітну плату, енергоносії, медикаменти та харчування.

Категорія видатків на придбання медикаментів і перев’язних матеріалів охоплює придбання медикаментів, аптечок, медико-відновлювальних засобів, бактеріологічних препаратів, діагностичних тестів, медичного інвентарю, слухових апаратів, кардіостимуляторів, протезів суглобів, ліків, видатків на лікування й оплату послуг за лікування у відповідних медичних закладах, які, згідно з нормативно-правовими актами мають таке право. Планування видатків цієї категорії здійснюють з розрахунку потреби на один ліжко-день у стаціо-

нарних лікарнях і на одне лікарське відвідування в поліклініці, медичних пунктах.

Видатки на продукти харчування включають оплату послуг з надання харчування, придбання продуктів харчування лікувально-профілактичних закладів, компенсаційні виплати за всі види харчування, передбачені законодавством. Їх розраховують, виходячи з раціону харчування, що визначає добову норму набору продуктів у роздрібних цінах на ці продукти.

Обсяг цих видатків розраховують за середньорічною кількістю ліжок щодо окремих їхніх профілів, кількістю днів функціонування ліжка на рік і грошової норми на харчування хворого.

У пологових будинках планування видатків на продукти харчування проводять і для матерів, що перебувають у лікарні з немовлятами.

Практика кошторисного планування видатків не задовольняє потреби установ охорони здоров'я. Так, за підрахунками середньодобового набору продуктів харчування на один ліжко-день (за нормами 1989 р.) потрібно 37,12 грн. Фактично середня вартість ліжко-дня на харчування в Івано-Франківській області становить 4,89 грн, середнє значення по районах області дещо вище – 7,36 грн, в обласних медичних закладах складає 23% від потреби. Щодо норм видатків на придбання медикаментів і перев'язних засобів, то вони відсутні. За розрахунками лікарських закладів мінімальна потреба в медикаментах становить приблизно 65,80 грн на одне ліжко в день, не беручи до уваги видатків на безкоштовний відпуск медикаментів пільговим категоріям громадян. Фактичні обрахунки засвідчують, що вартість ліжко-дня в Івано-Франківській області на рівні міста складає 10,80 грн, для обласних установ – 15,76 грн, для районних медичних закладів – 4,63 грн. В обласних медичних закладах видатки на медикаменти значно більші порівняно з районними та міськими. Це пояснюється тим, що в обласних закладах надається високоспеціалізованіша медична допомога.

При розподілі фінансових ресурсів головними розпорядниками оцінюється спеціалізація закладу, від чого залежить рівень фінан-

сового забезпечення видатків закладу на медикаменти та харчування. Постанова Кабінету Міністрів України “Про збільшення норм грошових витрат на харчування та медикаменти в лікувально-профілактичних закладах ветеранів війни” від 26.04.2007 р. № 680 дозволяє збільшення норм грошових витрат на обслуговування ветеранів війни в шпиталях, відділеннях, палатах для ветеранів війни в лікувально-профілактичних закладах. Установлені натуральні норми харчування для осіб, хворих на туберкульоз, Постановою Кабінету Міністрів України “Про норми харчування для осіб, хворих на туберкульоз та інфікованих мікобактеріями туберкульозу” від 27.12.2001 р. № 1752. Проте фінансові норми, які необхідні для здійснення планування видатків на харчування як в туберкульозних закладах охорони здоров’я, так і в усіх інших відсутні. Фактично планування видатків на продукти харчування та медикаменти здійснюється, виходячи з показників вартості ліжко-дня за минулий рік з незначним коригуванням на прогнозний рівень інфляції.

До категорії видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв належать платежі за теплопостачання, водопостачання і водовідведення, електроенергії, природного газу, інших комунальних послуг й інших енергоносіїв (дров, нафтопродуктів тощо). Ці видатки обчислюються прямим розрахунком на основі показників лічильників і чинних тарифів. Планування видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв здійснюється за фактичним споживанням минулого року з урахуванням змін тарифів за кожним видом енергоносіїв у межах установлених лімітів споживання.

До видатків на придбання товарів і послуг належать оплата поточних видатків, оплата послуг, придбання матеріалів і предметів, термін експлуатації яких не перевищує 365 календарних днів. За цим кодом економічної класифікації здійснюються придбання канцелярського, письмового приладдя, виготовлення бухгалтерських, статистичних бланків, передплата періодичних видань, медичного інвентарю, придбання та виготовлення білизни, спецодягу, видатки на прання та проведення гігієнічних і санітарних заходів.

Видатки на оплату послуг (крім комунальних) включають видатки на оплату послуг для забезпечення потреб установ у професійних послугах сторонніх фахівців, послуг закладів побутового обслуговування, закладів харчування, транспортних послуг, послуг з поточного ремонту й технічного обслуговування обладнання, послуг з уніфікації, оплати всіх банківських послуг, оплати послуг зв'язку, спецзв'язку, підключення до мережі Internet, збору за обов'язкове пенсійне страхування.

Утримання та ремонт транспортних засобів спеціального призначення, оплата транспортних послуг, у тому числі капітальний і поточний ремонт автомобілів спеціального призначення, планово-технічне обслуговування, придбання запасних частин для транспортних засобів спеціального призначення тощо плануються за статтею “Матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення”.

До категорії видатків на відрядження належать платежі за проїзд, добові, квартирні, оплата надбавок до заробітної плати, що видається у випадках, передбачених рішеннями Кабінету Міністрів України окремим категоріям працівників замість компенсації видатків на відрядження, оплата медичного страхування при виїзді за кордон.

Капітальні видатки закладів охорони здоров'я включають видатки, спрямовані на придбання обладнання і предметів довгострокового користування, у тому числі придбання транспортних засобів спеціального призначення, придбання невиробничого обладнання і предметів довгострокового користування: меблів, кондиціонерів, комп'ютерної техніки, спортивного обладнання, обладнання для їдалень тощо. До цієї категорії видатків належать видатки на будівництво, капітальний ремонт, реконструкцію та реставрацію.

Слід зауважити, що порядок планування видатків на оплату праці, комунальних послуг та енергоносіїв законодавчо нормативно впорядкований, але цього не можна сказати про порядок планування інших статей кошторису. Норми видатків на ці статті кошторису розраховуються за методикою 1960-х років. Методика обрахунку ви-

датків за статтями економічної класифікації для закладів охорони здоров'я наведена в додатку Л.

Отже, практика кошторисного планування засвідчує, що, з одного боку, відбуваються надмірна регламентація та централізація, з іншого, – відсутність єдності, узгодженості та впорядкованості в плануванні поточних і капітальних видатків установ охорони здоров'я. Планування регулюється значною кількістю законодавчих, нормативно-правових актів, які переважно мають тимчасовий характер (часто уточнюються, доповнюються). Кошторисний метод планування видатків не пов'язує обсяг запланованих фінансових ресурсів з обсягом наданих послуг, результатами діяльності установ і не дає можливості оперативно управляти коштами під час його виконання. Керівники установ позбавлені змоги впливати на процес фінансового планування.

Управління фінансами охорони здоров'я та напрями їх удосконалення

Ефективне управління фінансами охорони здоров'я забезпечує реалізацію конституційних прав громадян України на медичне обслуговування. Залучення додаткових фінансових ресурсів, запровадження економічних стимулів ефективності їхнього використання сприятиме розвитку національної системи охорони здоров'я.

Пріоритетними напрямами розбудови системи охорони здоров'я мають стати подолання структурних диспропорцій, оптимізація фінансових ресурсів, надання якісних медичних послуг. Організація фінансів охорони здоров'я тісно пов'язана з організацією фінансів певної держави та її економічною системою. Тому розрізняють фінансові моделі адміністративно-командної та ринкової економіки. За рівнем державної централізації валового внутрішнього продукту в межах фінансової моделі економіки виділяють такі моделі: американську, західноєвропейську та скандинавську.

В американській моделі бюджетна централізація сягає 25–30 відсотків ВВП. Охорона здоров'я забезпечує тільки ті верстви населення, які не в змозі обійтися без державної підтримки. Західноєвропейська модель характеризується поміркованим рівнем централізації

ВВП у бюджеті – близько 35–42%, унаслідок чого більш розгалуженою є державна соціальна сфера з паралельним функціонуванням державних і комерційних установ охорони здоров'я. Скандинавська модель передбачає високий рівень централізації ВВП у бюджеті, 50–60 відсотків з розгалуженою державною сферою охорони здоров'я та соціальними гарантіями надання медичної допомоги. В українській моделі централізація ВВП складає 29–30 відсотків з розгалуженою мережею державних і комунальних установ охорони здоров'я з конституційними зобов'язаннями щодо безоплатного надання медичних послуг. В Україні (табл. 19) спостерігалось зростання видатків на галузь охорони здоров'я з державного бюджету з 74,4 відсотка у 2010 році до 80,0 відсотків у 2011 році, а у 2012 році видатки склали 79,9 відсотка. Це засвідчує, що в Україні показник централізації коливається на рівні 74,4–80,0 відсотків.

Таблиця 19

Доходи й видатки Зведеного бюджету України за 2010–2012 роки

Показник	Роки		
	2010	2011	2012
ВВП, млрд грн	1 094,6	1 314,0	1 529,6
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	314,5	398,6	482,7
Частка доходів зведеного бюджету, млрд грн	28,7	30,3	31,5
Видатки зведеного бюджету, млрд грн	377,8	416,9	452,3
Видатки державного бюджету, млрд грн	303,6	333,5	361,8
Частка видатків державного бюджету у зведеному, %	74,4	80,1	79,9

Посилення централізації фінансових ресурсів у Державному бюджеті України розповсюджується і на галузь охорони здоров'я. Так, частка видатків на охорону здоров'я з місцевих бюджетів у видатках на охорону здоров'я зведеного бюджету у 2011 році складала 79,1 відсотка, а у ВВП – 3,7 відсотка.

Фінанси охорони здоров'я є складовою частиною як державних, так і місцевих фінансів. У Бюджетному кодексі України закріплені

розмежування розподілу видатків охорони здоров'я між різними ланками бюджетної системи. Проте, незважаючи на розмежування видатків, між ланками бюджетної системи існують певні недоліки. Вони, насамперед, стосуються нечіткого розмежування функцій між державною владою, регіонами та місцевим самоврядуванням і не закріплені в чинному законодавстві України, зокрема, “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 року № 280/97-ВР та “Про місцеві державні адміністрації” від 09.04.1999 року № 586-XIV і не відповідають вимогам сучасної економіки. Тому існує необхідність у законодавчому врегулюванні цих протиріч, без яких неможливо забезпечити ефективний розподіл видатків між ланками бюджетної системи України. Надання завершеного системного характеру законодавству України про охорону здоров'я можуть забезпечити прийняття таких законів: “Про гарантований державний рівень медичної допомоги”, “Про медичну діяльність”, “Про багатокладність медичної допомоги”, “Про первинну медико-санітарну допомогу і сімейну медицину”, “Про вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу”, “Про приватну медичну діяльність”, “Про профілактичну медичну діяльність”, “Про лікарське самоврядування”, “Про захист прав пацієнтів” та ін. Прийняття цих законів забезпечить урегулювання соціально-економічних і фінансових проблем розвитку системи охорони здоров'я.

Управління фінансами охорони здоров'я здійснюють такі фінансові інституції, як Міністерство фінансів України, яке є спеціальним органом виконавчої влади. Відповідно до Указу Президента України “Про положення про Міністерство фінансів України” від 08.04.2011 року № 446/2011, останнє розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції з підготовки бюджетних запитів на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди, які використовуються для підготовки проекту Державного бюджету України та його прогнозу, складає розпис Державного бюджету України, затверджує лімітні довідки про бюджетні асигнування з помісячним розподілом, погоджує типові штати бюджетних установ.

Місцеві фінансові органи здійснюють планування та прогнозування показників видаткової частини місцевих бюджетів, складають проекти бюджетних розписів, визначаючи при цьому обсяг фінансових ресурсів для закладів охорони здоров'я; здійснюють контроль за цільовим, ефективним використанням бюджетних коштів закладами охорони здоров'я.

Управління фінансами охорони здоров'я здійснює відділ фінансів соціально-культурної сфери та соціального захисту населення, який готує розрахункові показники по закладах охорони здоров'я; доводить до відома головних розпорядників коштів бюджету лімітну довідку з помісячним розподілом; визначає обсяг асигнувань на охорону здоров'я; складає зведені кошториси.

Керівництво діяльністю закладу охорони здоров'я здійснює особа, яка відповідає встановленим державою єдиним кваліфікаційним вимогам – головний лікар. Він є розпорядником бюджетних коштів, відповідає за цільове та раціональне використання бюджетних коштів, здійснює аналіз діяльності установи охорони здоров'я та на основі оцінки показників його роботи вживає необхідних заходів щодо поліпшення форм і методів роботи установи.

Державна казначейська служба веде базу даних про розпорядників й одержувачів бюджетних коштів, здійснює контроль за надходженнями та видатками державного й місцевих бюджетів, складанням і поданням фінансової звітності; закупівлею товарів, робіт і послуг за державні кошти при здійсненні розрахунково-касового обслуговування розпорядників й одержувачів бюджетних коштів; за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету.

Органи казначейської служби мають право зупиняти операції з бюджетними коштами й ініціювати зупинення бюджетних асигнувань у разі порушення бюджетного законодавства учасником бюджетного процесу.

Контрольними повноваженнями щодо фінансових ресурсів охорони здоров'я наділені Рахункова палата та Державна фінансова інс-

пекція “Положення про Державну фінансову інспекцію України” від 23.04.2011 року № 460/2011, де визначено функції та правові основи її діяльності.

Повноваженнями управління фінансами охорони здоров'я також наділені органи Державної податкової інспекції, фонди соціального страхування, які здійснюють контроль за правильним обчисленням і сплатою податків, обов'язкових платежів, єдиного соціального внеску та цільового використання коштів фондів соціального страхування. Страхові організації беруть участь в управлінні фінансами охорони здоров'я, реалізуючи право громадян на добровільне медичне страхування.

Із викладеного слідує, що в Україні відсутній спеціально уповноважений орган, який забезпечував би управління фінансами охорони здоров'я. Наділені повноваженнями в управлінні охороною здоров'я і фінансами, зокрема, є органи державної влади, які здійснюють стратегічне управління, установлення нормативів й обсягів бюджетного фінансування та органи місцевого самоврядування.

Необхідно визначити напрями державної фінансової політики в галузі охорони здоров'я з обов'язковою наявністю системи державних програм в охороні здоров'я. Така системність передбачає створення цілісної системи державного фінансового планування через включення до складу державних програм соціально-економічних індикаторів, за допомогою яких оцінювали діяльність уряду, міністерств, місцевих державних адміністрацій і встановлення рівня відповідальності за наслідки управлінської діяльності.

7.5. Фінансове забезпечення розвитку освіти, науки та культури

Перехід на інноваційну модель розвитку освіти – стратегічне завдання України. Важливим чинником інноваційного розвитку є примноження інтелектуального капіталу, який значною мірою залежить від системи освіти, спрямованої на поглиблення загальноосвітнього рівня, інтеграції до європейського освітнього простору, форму-

вання національних і загальнолюдських цінностей, моніторингу якості освіти.

Систему освіти України формують окремі ланки виховання і навчання, пов'язані між собою.

Першою ланкою системи освіти є дошкільне виховання за різними формами власності, за змістом і профілем роботи – дитячі садки художньо-естетичного, фізкультурно-оздоровчого, природничого й гуманітарного напрямів.

Загальноосвітня школа є найбільшою структурною частиною системи освіти з її позашкільним вихованням, професійно-технічним навчанням, середньою спеціальною та вищою освітою.

Найбільшою проблемою у сфері освіти України є нестача коштів для забезпечення повноцінного фінансування освітніх закладів та їхнього розвитку. Основні причини обмеженого фінансування – відсутність економічних реформ в Україні, нерівномірність бюджетного фінансування, соціальна розмежованість суспільства, відсутність ефективних механізмів використання коштів. Усе це спонукає до реформування фінансових відносин, формування та використання фінансових ресурсів, насамперед, зміни в системі бюджетного фінансування. Джерелами фінансування є освітня субвенція державного і місцевого бюджетів, спеціальні кошти за надані освітні послуги й виконані роботи. У сучасних умовах зростає частка позабюджетних джерел у структурі фінансових ресурсів бюджетних установ. Зростають асигнування фізичних, юридичних осіб, організацій в освіту, підготовку кадрів, охорону здоров'я, науку, культуру.

Визначення обсягів фінансових коштів, що направляються з бюджету на розвиток освіти, здійснюється за нормативами, установленними Кабінетом Міністрів України. Економічні нормативи, що регулюють фінансові відносини, відображають можливості держави щодо задоволення установи у фінансових ресурсах для реалізації поточних і перспективних планів розвитку.

Нормативи виражають оптимальне співвідношення інтересів у розподілі фінансових коштів держави й громадян окремих регіонів,

установ. Такими нормами є розміри бюджетних асигнувань на певний показник, передбачений програмою чи наказом відомства для певної установи. Вони відображають гарантію держави для задоволення потреб соціального забезпечення. Кошти на зазначені цілі можуть збільшуватися за рахунок доходів, які отримує установа, або за рахунок додаткових джерел. Визначення обсягу коштів на утримання бюджетної установи здійснюється на основі фінансових норм, які є вартісним виразом матеріальних і фінансових ресурсів. Саме фінансова норма є формою застосування нормативу в плануванні бюджетних ресурсів. Абсолютна величина фінансової норми залежить від правильного визначення факторних ознак, що обумовлюють їх.

Обрахунок науково обґрунтованого розміру витрат на всі види діяльності бюджетної установи здійснюється в такій послідовності:

- розраховують індивідуальні норми за статтями витрат бюджетної установи;
- на основі індивідуальних норм розробляють укрупнені норми рівня міністерства чи відомства;
- на основі укрупнених норм визначають зведені фінансові норми в цілому по державі чи області.

Індивідуальні норми витрат бюджетних установ є вихідною базою при зведеному бюджетному плануванні й потребують наукового обґрунтування. Фінансові норми витрат на утримання бюджетних установ розробляє Міністерство освіти і науки України, залучає науково-дослідні установи й доводить до загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

Із змінами в структурі фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні бюджетних установ, практика фінансового планування не забезпечує певний взаємозв'язок та узгодженість у плануванні потреби в бюджетних фінансових ресурсах розподільчим методом і позабюджетними коштами. Такий порядок планування не створює умов для раціонального й ефективного використання фінансових ресурсів.

Бюджетне планування передбачає встановлення єдиних вимірників поточних витрат, які характеризують профільну діяльність бю-

джетної установи. За цих умов, коли бюджет не єдине джерело фінансування, а існують інші джерела, тоді фінансова норма ділиться на дві частини – одна використовується для обрахунку витрат, що фінансуються з бюджету, інша – для планування витрат з необхідних джерел. Використання комбінованих і укрупнених норм дає можливість фінансовим органам у прискореному режимі проводити планові розрахунки й перевіряти їхнє дотримання. Крім цих норм, у бюджетному плануванні використовують типові нормативи, наприклад формування штатів загальноосвітніх навчально-виховних закладів, професійно-технічних навчальних закладів (накази Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 № 1205 та від 02.07.2012 № 765).

*Обрахунок видатків
бюджету на освіту*

В основі встановлення обсягів асигнування з бюджету лежать два показники: кількість учнів, наповнюваність класів, коригуючі коефіцієнти. Коригуючі коефіцієнти приведення застосовуються до кількості учнів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів та залежно від місцевості в якій розташований заклад. Виходячи з бюджетного року, ці показники визначаються на 1 січня й 1 вересня планового року. Кількість учнів на 1 січня планового року приймається на рівні контингенту 1 вересня поточного року. Кількість учнів на 1 вересня планового року визначається для перших – четвертих класів та п'ятих і десятих. У перших класах кількість учнів на перше вересня поточного року встановлюють на основі перепису дітей на території, де розміщена школа. Кількість учнів десятих класів визначається з урахуванням вступу до професійно-технічних навчальних закладів і коледжів випускників 9-х класів. Кількість учнів інших класів визначаються на основі нового переходу учнів з одного класу до іншого. Визначення кількості класів на кожну дату здійснюється за нормативами наповнюваності одного класу.

Наприклад, у школі на перше січня планового року є 21 клас, де навчаються 805 учнів. За даними перепису дітей дошкільного віку, у новому навчальному році до першого класу піде 70 осіб, а 30 учнів

після закінчення 9-го класу вступають до середніх спеціалізованих навчальних закладів. З 11-го класу буде випущено 25 учнів. Отже, на перше вересня планованого року навчатимуться 820 учнів, кількість класів залишається незмінною, бо два класи прийняли й два випустили. Ці показники оформляються на 1-ше січня і 1-ге вересня – кількість учнів і кількість класів. Оскільки навчальний рік не збігається з бюджетним, тому розраховуються ще середньорічні показники.

На основі обрахованих показників визначають кількість педагогічних ставок по школі за трьома показниками:

- кількістю класів;
- обсягом годин навчальних занять на тиждень;
- нормою педагогічного навантаження на тиждень.

Статутом середньої загальноосвітньої школи передбачено норму навантаження вчителя на тиждень для 1–4 класів – 20 годин; 5–11 класів – 18 годин.

Педагогічна ставка – це умовно розрахункова ставка. Кількість педагогічних ставок розраховується по кожній групі класів шляхом ділення загальної кількості годин педагогічного навантаження по даній групі на норматив навантаження. У штати загальноосвітніх навчальних закладів входять не тільки педагогічні працівники, а й адміністративно-управлінський та обслуговуючий персонал. Вони визначаються за типовими нормативами загальноосвітніх навчальних закладів, які враховують контингент учнів, кількість класів, режим роботи, площі та санітарний стан приміщень будівель.

Штатний розпис школи розробляється в межах затвердженого центральними й місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування **фонду заробітної плати**.

Величина заробітної плати педагогічного працівника визначається, виходячи зі ставки вчителя, обсягу педагогічного навантаження, доплат за перевірку зошитів, додаткові доплати.

Ставка заробітної плати вчителя встановлюється залежно від освіти (вища, не повна вища) і кваліфікаційних категорій (заслужений учитель, народний учитель, учитель-методист).

Обсяг педагогічного навантаження на тиждень визначається в розмірі трьох груп класів – 1–4, 5–9, 10–11.

Доплата за перевірку зошитів установа для вчителів початкових і старших класів з української й іноземних мов, літератури, математики. Величина доплати за перевірку зошитів визначається шляхом множення середньорічної кількості класів за групами на середні витрати на перевірку зошитів на один клас. **Середні витрати** визначаються діленням суми доплати за перевірку зошитів, урахуваючи освіту й кваліфікаційний рівень, на кількість класів.

Додаткові доплати вчителя встановлені за класне керівництво, завідування навчальним кабінетом, дослідними майстернями й ділянками, завідування бібліотекою, ведення позакласної фізкультурної роботи. Вартість додаткових доплат визначається як добуток відповідних показників на встановлений норматив.

Таким чином, обчислення заробітної плати вчителів здійснюється за **тарифікаційним списком**, де відображаються освіта, номер диплома, кваліфікаційна категорія (спеціаліст вищої, першої, другої, третьої категорій), тарифікаційний розряд, посадовий склад, предмет, навчальне навантаження на тиждень у розрізі трьох груп класів, сума оплати педагогічного навантаження, доплата за перевірку зошитів по кожній групі класів, додаткові доплати з кожного виду.

У підсумковій графі вказується загальна сума зарплати за місяць.

Фонд оплати праці педагогічного навантаження визначається за двома показниками: кількістю педагогічних ставок і середньої ставки зарплати.

З метою спрощення планування фонду оплати праці вчителів обраховується **середня ставка зарплати** як частка від ділення суми оплати навчальних годин за тарифікованим списком на кількість педагогічних ставок.

Річний фонд заробітної плати педагогічних працівників складається з двох частин – фонду заробітної плати за період січень-серпень і вересень-грудень. За період січень-серпень зарплата визначається як

добуток кількості педагогічних ставок на 1-ше січня навчального року, у розрізі груп класів, на середню ставку зарплати за станом на 1-ше січня і на 8 місяців. За вересень-грудень кількість педагогічних ставок на 1-ше вересня множиться на середню ставку заробітної плати за станом на 1-ше січня і на 4 місяці. Такий підхід у плануванні фонду заробітної плати зумовлений тим, що на початок кожного навчального року змінюється кількість кожної навчальної групи.

Кількість посад адміністративно-управлінського персоналу визначається за типовими штатними нормативами, установленними відповідно до кількості класів й учнів. Заробітна плата керівника школи складається з двох частин – ставки директора чи завуча й оплати педагогічної роботи, $\frac{2}{3}$ від визначеного нормативу. Кількість заступників й організаторів у школах I, II, III ступенів залежить від кількості класів і кількості учнів.

Чисельність обслуговуючого персоналу в школі встановлюється за типовими штатними нормативами й фонд заробітної плати визначається шляхом множення ставки заробітної плати на кількість посад.

Загальноосвітня школа є найбільшою структурною частиною системи освіти. Крім загальноосвітніх шкіл, в Україні навчальну й виховну діяльність здійснюють інтернати. Вони створені для дітей, які потребують соціальної підтримки й реабілітації. У школах-інтернатах навчаються діти, що залишилися без піклування батьків, і діти-сироти.

Видатки на утримання шкіл-інтернатів плануються так само, як і в загальноосвітніх школах, з урахування певних особливостей. Так, стаття “Заробітна плата” додатково передбачає заробітну плату вихователям, яка встановлюється з розрахунку дві одиниці на кожну групу вихованців для 1–8 класів та один вихователь на одну групу 9–11 класів. Виплата проводиться з розрахунку 5-ти годин роботи в день.

У видатки на утримання шкіл-інтернатів входять також витрати на харчування, прибирання м'якого інвентарю й обладнання. Витрати на харчування розраховуються на одного учня, виходячи з кількості днів харчування на рік і кількості учнів, що проживають в інтернаті.

На прибирання м'якого інвентарю й обладнання витрати планують за нормами на одного учня на нову мережу й укомплектування.

За утримання дітей у загальноосвітніх школах-інтернатах батьки вносять плату, розмір якої залежить від їхнього доходу та кількості дітей у сім'ї. Залежно від матеріальних умов сім'ї, місцева влада може звільняти від плати за навчання. Діти, що не мають батьків, утримуються в школі-інтернаті на повному державному забезпеченні.

Серед освітніх закладів важливе місце посідають професійно-технічні заклади. Цим закладам визначений державний перелік робітничих спеціальностей і професій, що передбачає створення нових типів професійно-технічних закладів, застосування прогресивних форм організації підготовки кваліфікованих робітників. Державне завдання з навчання в професійно-технічних закладах планується, виходячи з тимчасово не зайнятих жителів. Такі освітні заклади можуть створювати навчально-виробничі об'єднання, малі підприємства, молодіжні орендні бригади, що підвищить рівень фінансового самозабезпечення.

Видатки на утримання навчальних закладів професійно-технічної освіти плануються за методикою середніх спеціальних навчальних закладів.

У кошторисах утрат передбачаються і витрати на харчування, спецодяг учнів. Визначення планового обсягу витрат на харчування здійснюється за кількістю учнів, які отримують його, денною нормою витрат на харчування та кількістю днів харчування в рік. Витрати на придбання спеціального одягу визначають за встановленими нормами на одного учня. За іншими статтями кошториси витрат планують за встановленими нормами.

Діяльність і видатки на утримання дошкільних закладів залежать від кількості груп, чисельності дітей і кількості днів перебування однієї дитини у дитячій установі. Заповнення всіх показників здійснюється окремо для дошкільних груп й окремо для ясельних різної тривалості перебування дітей. Кількість груп і чисельність дітей облікують на початок, кінець року й зазначають їхню середньорічну величину. Планування кількості днів перебування однієї дити-

ни в дошкільній установі здійснюється на основі звітних даних за минулі роки. Найбільш прийнятним показником є 12-годинне перебування дітей у закладі, відповідно до якого норматив становить два вихователі й два помічники. Посади іншого персоналу визначаються за типовими штатними нормативами.

Видатки на утримання дошкільних закладів плануються за статтями кошторису. Однією із захищених статей є заробітна плата, планування якої здійснюється за кількістю посад і середньою ставкою. Виплата заробітної плати проводиться педагогічному, медичному, адміністративно-обслуговуючому персоналу. Посади медичного й педагогічного персоналу визначаються за встановленими нормативами в розрахунку на одну групу. При плануванні витрат на заробітну плату передбачають кошти на заміщення працівників, які йдуть у відпустку (вихователів, медичних сестер, лікарів, працівників кухні, нянь, нянь-прибиральниць, нічних нянь та інші).

Наступною статтею є витрати на харчування, які обраховуються у вартісному виразі, відповідно до норм харчування однієї дитини на рік. Норми харчування диференціюють залежно від виду дитячої установи та тривалості перебування дитини в ній.

Вартість потреби в постільній білизні, спецодязі вихователів, педагогів, у постільній білизні для дітей ясельного віку та іншого м'якого інвентарю обраховується, виходячи з установлених норм постачання дошкільних установ.

Плата за утримання дітей у дошкільній установі планується, виходячи зі ставки за один дитино-день, яка склалася у звітному році, і кількості дитино-днів у плановому році, що прийнята для розрахунку витрат на харчування.

Інші штатні кошториси плануються так само, як у школах та інших бюджетних установах.

Видатки на утримання закладів вищої освіти й освітньо-культурних установ

Система вищої освіти охоплює заклади I й II рівнів акредитації – коледжі, технікуми, інститути III й IV рівнів акредитації – інститути, університети, академії. Заклади

вищої освіти здійснюють освітницьку діяльність, обмінюючи освітні послуги на кошти, які потрібні для подання освітніх послуг, тобто прибуток від їхньої діяльності повністю реінвестується в освітній процес.

Фінансове забезпечення освітньої діяльності вищих навчальних закладів має створювати умови для їхнього розвитку. Досягнення цієї мети передбачає формування системи фінансування вищих навчальних закладів, спрямованої на визнання освіти як пріоритетного напрямку державних видатків; створення сучасної системи оплати праці у вищій освіті, надаючи особливого статусу науково-педагогічним працівникам; забезпечення ефективного використання коштів на поточні витрати та розвиток вищих навчальних закладів.

У наших умовах фінансування вищої освіти здійснюється з державного бюджету та за рахунок платного навчання одного студента, що не відповідає законам ринку. Витрати на заробітну плату в загальній сумі витрат сягають 80 відсотків. Виплата заробітної плати у вищих навчальних закладах здійснюється для професорсько-викладацького складу; адміністративно-управлінського персоналу; навчально-допоміжного персоналу; обслуговуючого персоналу та погодинна оплата викладачів за сумісництвом. Регулювання оплати праці забезпечує єдина тарифна сітка розрядів і коефіцієнтів з оплати праці у вищих навчальних закладах. Основою для планування фонду заробітної плати викладачів є кількість груп навчального закладу, кількість оплачуваних годин на групу та середня вартість педагогічної години. Обсяг оплачуваних годин на одну групу розраховують за навчальним планом. Вартість однієї години обчислюють, виходячи з норми навчального навантаження на рік і ставки заробітної плати. Остання залежить від посади (асистент, старший викладач, доцент, професор); наукового ступеня (кандидат наук, доктор наук); ученого звання (доцент, професор). У розмірі 1–2 відсотків до фонду зарплати професорсько-викладацького складу розраховується фонд погодинної оплати праці викладачів і використовується для оплати праці залучених до

викладання фахівців з інших закладів, бюджетних організацій й установ, господарських суб'єктів.

Планування заробітної плати адміністративного, навчально-допоміжного й обслуговуючого персоналу здійснюється на підставі штатного розпису вищого навчального закладу освіти, який затверджується ректором.

Навчальні витрати визначаються за встановленими нормами на одного студента. Значну частину у витратах вищих навчальних закладах становлять виплати стипендій. Обсяг стипендій розраховують на основі середньорічного відсотка студентів, яким виплачується стипендія, і середнього розміру стипендії на рік.

За системою оплати праці інструментами регулювання оплати праці персоналу у ВНЗ є нормативи, які враховують:

- чисельність студентів на штатного науково-педагогічного працівника;
- час для планування навчального навантаження науково-педагогічних працівників;
- методичну, наукову й організаційну роботу педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ.

Існує складність визначення норм витрат часу розумової праці на виконання методичної, науково-організаційної роботи. Наприклад, на підготовку навчального посібника з різних дисциплін або проведення й оформлення результатів наукових досліджень витрати праці можуть бути різні. За таких умов переважно ВНЗ для внутрішнього користування встановлюють свої норми часу на виконання цих робіт. Це дає можливість обґрунтувати витрати часу науково-педагогічних працівників при плануванні. Слід зауважити, що система оплати праці у вищих навчальних закладах відображає невідповідність рівня заробітної плати кваліфікаційним вимогам, емоційній напруженості праці.

Для урівноваження цих вимог потрібно на державному рівні вдосконалити єдину тарифну сітку або в освіті ввести нову систему оплати праці.

Культурно-освітні установи фінансуються з державного й місцевих бюджетів, громадських об'єднань, коштів підприємств, організацій та інших джерел.

Заклади культури, творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, громадські об'єднання, що діють у сфері культури, звільняються від сплати податків. Пільги з оподаткування встановлюються і для підприємств, організацій, окремих фізичних осіб, які частково відраховують свої кошти на потреби культури.

Видатки на утримання культурно-освітньої установи (театрів, будинків культури, бібліотек, музеїв тощо) плануються в кошторисі в загальноствановленому порядку. Так, *заробітна плата планується* за типовими нормативами, установленими для кожного виду установ з урахуванням обсягу робіт (для бібліотек від розміру книжкового фонду) і ставки заробітної плати, яка залежить від освіти, стажу роботи. Культурно-освітні установи, що знаходяться на самофінансуванні, отримують із бюджету дотації в розмірі видатків, що не покриваються власними коштами. Задля фінансової підтримки культурно-освітні установи можуть створювати фонд розвитку за рахунок надпланового прибутку, скорочення планової дотації, перевищення доходів над видатками за кошторисом спеціальних коштів.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Дайте визначення бюджетного фінансування.
2. Які повноваження забезпечує кошторис бюджетній установі?
3. Охарактеризуйте процес складання проекту кошторису.
4. Хто й на основі яких документів формує бюджетний запит?
5. Чи забезпечує кошторисне фінансування бюджетної установи в ефективному використанні коштів?
6. Назвіть видатки кошторису бюджетної установи за статтями бюджетної класифікації.
7. Обґрунтуйте економічну доцільність складання перспективного бюджету. Яку інформацію включає перспективний бюджет?
8. Які показники враховує формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів?
9. Опишіть схему визначення обсягу коштів, що передаються з місцевих бюджетів у державний бюджет.
10. Змоделюйте систему міжбюджетних відносин, яка сприяла би взаємореалізації інтересів суб'єктів міжбюджетних відносин.
11. Поясніть причини існуючих протиріч у відносинах з державою діючої моделі організації фінансів охорони здоров'я.
12. Опишіть інституційний механізм управління фінансами охорони здоров'я.
13. Дайте оцінку ефективності діючої системи нормативів в управлінні охороною здоров'я.
14. Назвіть основні засади практики планування видатків у закладах охорони здоров'я.
15. Які пріоритетні напрями розбудови системи охорони здоров'я?
16. Прийняття яких законів може забезпечити врегулювання соціально-економічних і фінансових проблем розвитку охорони здоров'я?
17. Практика планування бюджетних коштів на фінансування розвитку освіти.
18. За якими показниками визначається заробітна плата вчителя в середній школі?
19. Які особливості враховуються при плануванні видатків на утримання шкіл-інтернатів?
20. З яких джерел здійснюється фінансування культурно-освітніх установ?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Доходи й видатки кошторису плануються за:

- 1) загальним фондом;
- 2) спеціальним фондом;
- 3) не розподілені кошти.

2. Обсяг доходів спеціального фонду формується за джерелами:

- 1) плати за оренду;
- 2) від господарської діяльності;
- 3) від інвестиційних проектів;
- 4) від повернення кредитів;
- 5) асигнування з бюджету.

3. За економічною класифікацією видатки кошторису поділяються на:

- 1) капітальні;
- 2) поточні;
- 3) нерозподілені;
- 4) інші видатки.

4. Важелі впливу держави на розвиток інвестиційно-інноваційної економіки:

- 1) звільнення від оподаткування;
- 2) установлення податку неоподаткованого мінімуму;
- 3) зниження податкових ставок;
- 4) пільгове оподаткування.

5. Місцевим бюджетам надаються трансферти з:

- 1) державного бюджету;
- 2) місцевих бюджетів;
- 3) Національного банку України;
- 4) цільових фондів.

6. Загальна потреба в лікарських ліках визначається за:

- 1) чисельністю населення;
- 2) кількістю госпіталізованих упродовж року;
- 3) оборотом одного ліжка;
- 4) балансом робочого часу функціонування одного ліжка.

7. В управлінні фінансами охорони здоров'я беруть участь:

- 1) страхові організації;
- 2) фонди соціального страхування;
- 3) рахункова палата;
- 4) державна фінансова інспекція;
- 5) державна податкова інспекція.

8. Джерелами фінансування середньої освіти є:

- 1) державний бюджет;

- 2) фізичні особи;
- 3) місцевий бюджет;
- 4) спеціальні кошти за надані послуги;
- 5) позабюджетні кошти.

9. Кількість педагогічних ставок визначається за:

- 1) кількістю класів;
- 2) обсягом навчальних занять на тиждень;
- 3) нормою педагогічного навантаження на тиждень;
- 4) штатним розписом.

10. Фонд оплати праці педагогічного навантаження визначається за:

- 1) кількістю педагогічних ставок;
- 2) середньою ставкою зарплати;
- 3) тарифікаційним списком.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Атамас П. Й. Облік у бюджетних установах [Текст] : навч. посіб. / П. Й. Атамас. – 4-те вид., переробл. та допов. / Дніпропетр. ун-т економіки та права ім. А. Нобеля. – К. : ЦУЛ, 2011. – 311 с.
2. Карлін М. І. Державні фінанси України [Текст] : навч. посіб. / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2008. – 348 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Молдован О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ [Текст] : монографія / Олексій Молдован ; [авт.: І. О. Коваль, Л. К. Надіон ; відп. за вип. В. М. Сизонтов] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 380 с.
4. Черничук Л. В. Облік у бюджетних установах : навч. посіб. / Л. В. Черничук, М. І. Маниліч. – Чернівці : Книги-ХХІ, 2007. – 396 с.

Періодичні видання

1. Боголіб Т. М. Модель фінансування й організація діяльності вищого навчального закладу / Т. М. Боголіб // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 40–50.
2. Боголіб Т. Фінансове забезпечення науково-технічної сфери вищих навчальних закладів / Т. Боголіб // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 10. – С. 170–175.
3. Бугаєнко В. Дослідження системи інформаційного забезпечення державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ / В. Бугаєнко // Економіст. – 2010. – № 1. – С. 24–29.
4. Буздуган Я. Правове регулювання фінансового забезпечення вітчизняної охорони здоров'я / Я. Буздуган // Право України. – 2006. – № 7. – С. 103–110. – Бібліогр. у кінці ст.
5. Буздуган Я. Характеристика чинників ефективності фінансового забезпечення охорони здоров'я / Я. Буздуган // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 4. – С. 155–160. – Бібліогр. у кінці ст.
6. Буличева Н. А. Сучасні правові та організаційні проблеми фінансування вищої освіти в Україні / Н. А. Буличева, Ю. І. Пивовар // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 411–416. – Бібліогр. у кінці ст.
7. Вахович І. М. Механізм фінансового забезпечення вищої освіти в умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки / І. М. Вахович, Ю. В. Волинчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 2. – С. 103–110. – Бібліогр. у кінці ст.
8. Виноградов О. В. Державне управління багатоканальним фінансуванням закладів охорони здоров'я / О. В. Виноградов // Статистика України. – 2006. – № 2. – С. 65–68. – Бібліогр. у кінці ст.
9. Галковська Т. Управління фінансами ВУЗУ. За наказом ректора чи за законами ринку? : (пробл. пошуку джерел фінансування) / Т. Галковська // Дзеркало тижня. – 2007. – № 35. – С. 15.

10. Данильчук І. А. Роль держави у фінансуванні діяльності військових закладів охорони здоров'я / І. А. Данильчук // Статистика України. – 2010. – № 2. – С. 71–76. – Бібліогр. у кінці ст.

11. Дем'янишин В. Г. Модель системи фінансування охорони здоров'я: концептуальні засади й альтернативи / В. Г. Дем'янишин, Т. Д. Сіташ // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 45–53.

12. Другов О. Напрями вдосконалення фінансового забезпечення сфери науки в Україні / О. Другов // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 69–77.

13. Затонацька Т. Зарубіжний досвід фінансування розвитку освіти: перспективи застосування в Україні / Т. Затонацька // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Економіка. – 2012. – № 139. – С. 36–39. – Бібліогр. у кінці ст.

14. Козирева В. Проблеми фінансування діяльності системи та закладів охорони здоров'я / В. Козирева // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 1. – С. 75–78.

15. Колісніченко Н. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти: досвід США / Н. Колісніченко // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2006. – № 1. – С. 320–326. – Бібліогр. у кінці ст.

16. Ленський П. Реформа вищої освіти в Китайській Народній Республіці: проблеми фінансування та управління / Петро Ленський // Освіта і управління. – 2004. – № 2. – С. 146–152. – Бібліогр.: 21 назва.

17. Лободіна З. М. Практика і проблеми фінансового забезпечення загальної освіти в умовах соціально-економічних трансформацій / З. М. Лободіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 5. – С. 188–192. – Бібліогр. у кінці ст.

18. Лободіна З. М. Удосконалення національної моделі фінансування охорони здоров'я / З. М. Лободіна // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 88–97.

19. Ломоносова А. В. Удосконалення фінансування видатків на оплату праці науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів / А. В. Ломоносова // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 77–87.

20. Мартинова Т. О. Державне фінансування соціально-культурної сфери / Т. О. Мартинова // Формування ринкових відносин. – 2010. – № 9. – С. 142–146. – Бібліогр. у кінці ст.

21. Монаєнко А. О. Класифікація видатків на освіту та науку / А. О. Монаєнко // Держава і право. – 2007. – Вип. 38. – С. 502–508. – Бібліогр.: с. 508.

22. Монаєнко А. Правовий механізм фінансування у сфері освіти / А. Монаєнко // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3. – С. 143–149.

23. Панасюк Л. Проблеми і перспективи фінансового забезпечення вищих закладів освіти / Л. Панасюк // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 78–80. – Бібліогр. у кінці ст.

24. Полозенко Д. В. Проблеми фінансування професійно-технічних навчальних закладів в Україні / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 22–30.
25. Проценко В. Цільове бюджетне фінансування – пріоритетний напрямок розвитку України / В. Проценко // Казна. – 2006. – № 1/2. – С. 26–27.
26. Пукач О. О. Вдосконалення системи фінансування закладів культури і мистецтва в Україні / О. О. Пукач // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 11. – С. 32–35. – Бібліогр. у кінці ст. 1.
27. Сіташ Т. Д. Стан та реформування фінансування системи охорони здоров'я в Україні / Т. Д. Сіташ // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 7/8. – С. 155–157. – Бібліогр. у кінці ст.
28. Сіташ Т. Д. Фінансування установ охорони здоров'я / Т. Д. Сіташ // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 175–180. – Бібліогр. у кінці ст.
29. Слободян Л. Моніторинг бюджетного фінансування соціального захисту населення в регіонах України і державах ЄС / Л. Слободян, Н. Руда // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 166–175. – Бібліогр. у кінці ст.
30. Солдатенко О. Глобальний бюджет як метод фінансування видатків на охорону здоров'я / О. Солдатенко // Юридична Україна. – 2010. – № 9. – С. 50–54.
31. Солдатенко О. Історія становлення медичного страхування як одного із джерел фінансування охорони здоров'я / О. Солдатенко // Право України. – 2010. – № 6. – С. 233–239. – Бібліогр. у кінці ст.
32. Фещенко Є. Порядок складання звітності бюджетними установами / Є. Фещенко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Економіка. – 2011. – № 130. – С. 38–39.
33. Цалько Ю. Диверсифікація джерел фінансування вищої освіти у державах Східної та Центральної Європи / Ю. Цалько // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Економіка. – 2011. – № 127. – С. 64–67. – Бібліогр. у кінці ст.
34. Чорнобай А. М. Правове забезпечення фінансування системи вищої освіти / А. М. Чорнобай // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 127–132.
35. Як залучити спонсорів до фінансування бібліотеки? // Шкільна бібліотека. – 2009. – № 10. – С. 34–36.
36. Яременко Л. Фінансування як функція управління вищою освітою / Л. Яременко // Рідна школа. – 2010. – № 12. – С. 33–36. – Бібліогр. у кінці ст.

Розділ 8. СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

8.1. Методологічні підходи у формуванні системи соціального захисту.

8.2. Економічна характеристика пенсійної системи України.

8.3. Фонди пенсійного забезпечення як суб'єкти пенсійної системи.

8.4. Державне формування коштів пенсійного фонду та напрями їхнього використання.

8.5. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

8.6. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

8.7. Фонд соціального страхування від нещасних випадків.

8.1. Методологічні підходи у формуванні системи соціального захисту

***Економічна суть
соціального захисту***

Фонди фінансових ресурсів цільового призначення являють собою самостійну ланку фінансової системи України, які призначені для розв'язку питань соціальних гарантій громадян. Сьогодні стоїть питання побудови такої системи соціального захисту, яка могла б досягти балансу між економічною і соціальною складовими розвитку суспільства. Задля досягнення стійкої рівноваги цих складових існує необхідність у соціально-економічних гарантіях, закріплених законодавчо. В іншому разі не можна досягти соціального миру між громадянами, державою, підприємцями. У цих умовах держава зобов'язується:

- гарантувати кожному громадянину певний рівень життя через мінімальний заробіток, помірні податки, невтручання в підприємницьку діяльність;

- законодавчо гарантувати задоволення потреб у здобутті загальної освіти, вихованні дітей, проведенні культурно-освітньої роботи, підготовці кадрів, організації охорони здоров'я, розвитку фізичної культури;
- брати на себе зобов'язання вирівнювати сукупність добробуту окремих груп громадян України, недостатня забезпеченість яких пов'язана переважно з причинами, що не залежать від їхніх трудових зусиль.

Отже, держава тим самим бере на себе зобов'язання задовольнити пріоритетні потреби суспільства, які не може довірити кожному громадянину самостійно.

У такий спосіб вона через форми соціальних гарантій сприяє підтримці відповідного життєвого рівня громадян, розвиткові здібностей людей – незалежно від їхньої заробітної плати та впливу економічних чи інших зовнішніх чинників стосовно громадян.

За економічною сутністю соціальні гарантії являють собою заходи (методи) забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визнаних норм. Ці заходи мають бути гарантіями кожному громадянину на певний рівень благ і послуг за рахунок внесків самих громадян і розподілу ресурсів між жителями на цілі їхнього матеріального забезпечення.

Гарантії держави полягають у тому, що вона:

- створює умови самозабезпечення її громадян життєво необхідними благами для задоволення власних потреб;
- вилучаючи в громадян частину створеного ними валового внутрішнього продукту, повертає їм блага й послуги у формі освіти, дошкільного виховання, охорони здоров'я, соціального страхування та забезпечення;
- у рахунок вилучених у громадян ВВП держава надає певну кількість благ і послуг тим громадянам, які за фізичними даними неспроможні самі забезпечити себе всім необхідним.

Показовим для оцінювання можливостей держави щодо соціаль-

них гарантій є *порівняння розміру податків, сплачених державі, і розміру соціальних виплат.*

З іншого боку, соціально-економічні потреби слід розглядати як витрати на розширене відтворення жителів країни. Відповідно, ці витрати держава спрямовує на соціальний захист своїх громадян від тих обставин, які можуть вплинути на стан здоров'я людини та призвести до втрати заробітку як основного джерела її доходу.

До таких обставин відносять хворобу, старість, інвалідність. Не завжди людина здатна побороти ці обставини, оскільки вони виникли внаслідок об'єктивних соціально-економічних умов і не залежать від її волі. Але вони впливають на соціальну й економічну стабільність у суспільстві. За таких умов держава бере на себе відповідальність за створення таких обставин і формує систему соціального захисту, яка охоплює соціальне забезпечення, соціальну допомогу, соціальне страхування.

За Конституцією України кожен громадянин України має право *на забезпечення* за рахунок коштів бюджету, державних і недержавних соціальних фондів у разі втрати працездатності, утрати годувальника, безробіття, у старості.

Соціальна допомога надається у вигляді житлових субсидій, різного роду пільг, зорієнтованих на індивідуальну потребу громадянина, як додаткова підтримка громадян у випадку настання соціального ризику.

Система заходів матеріального забезпечення громадян у старості, у випадках захворювання, утрати працездатності, годувальника, нещасного випадку на виробництві, догляду за дитиною, вагітністю та інше представляє *соціальне страхування.*

Матеріальною основою забезпечення соціальних гарантій громадянам є фонди фінансових ресурсів цільового призначення з характерними для них напрямками використання грошових коштів (рис. 16).

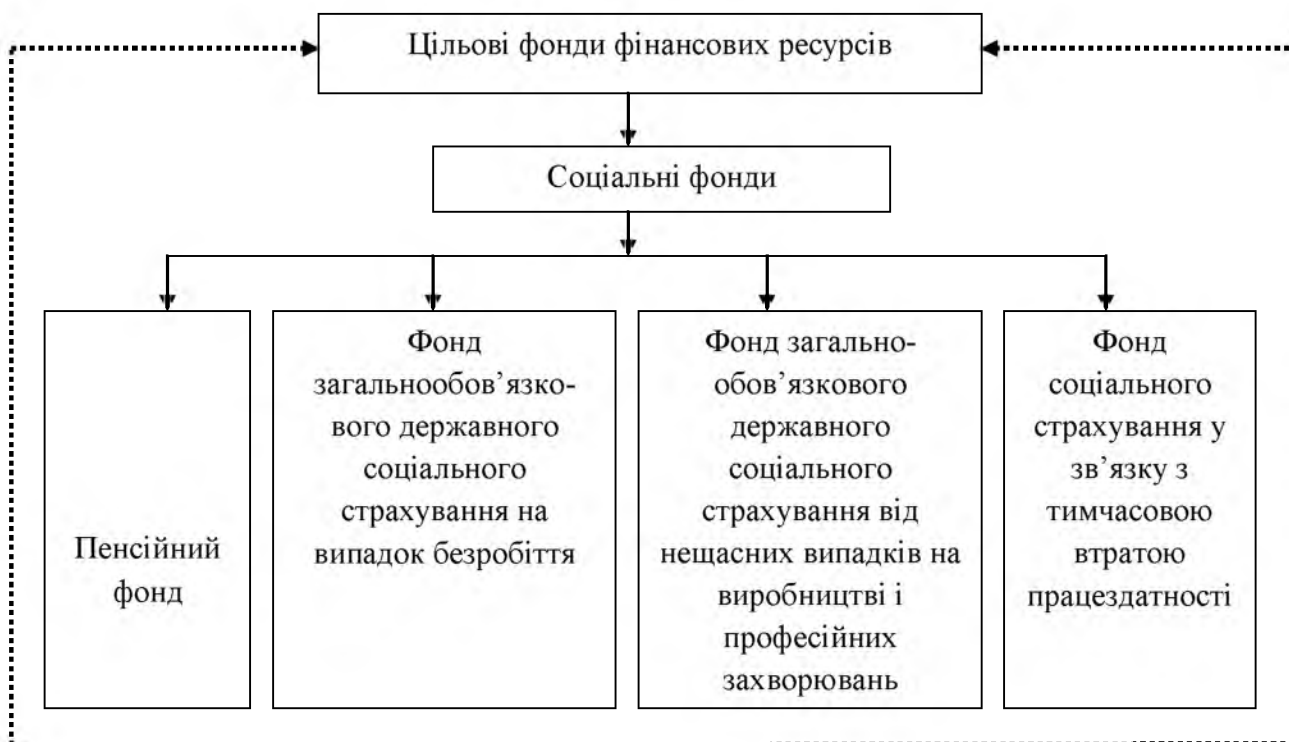

Рис. 16. Схема соціальних цільових фондів

8.2. Економічна характеристика пенсійної системи України

Теоретичні засади функціонування пенсійної системи України

Пенсійна державна система України є основною складовою системи соціального захисту громадян. Початком формування і функціонування національної системи пенсійного забезпечення є прийняття Верховною Радою України Закону “Про пенсійне забезпечення”. З ухваленням цього Закону солідарна пенсійна система започаткувала свій період функціонування на страхових засадах. Концептуальними засадами стали:

- обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування;
- недержавне накопичувальне пенсійне забезпечення за рахунок додаткових добровільних відрахувань роботодавців і самих працівників.

Вони знайшли відображення в ухвалених Верховною Радою України 9 липня 2003 року Законах “Про загальнообов'язкове дер-

жавне пенсійне страхування”, “Про недержавне пенсійне забезпечення”, у Законі України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи України” від 8 липня 2011 року. Ці нормативно-правові документи є основою законодавства про пенсійне забезпечення і визначають засади, механізми функціонування загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, призначення перерахунку та виплати пенсій, надання соціальних гарантій, а також регулюють порядок здійснення накопичувального пенсійного забезпечення.

Система пенсійного забезпечення є трьохрівнева (рис. 17):

- солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;
- накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;
- система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень.

Рис 17. Система пенсійного забезпечення в Україні

Трьохрівнева пенсійна система України побудована на засадах соціального страхування, солідарності та субсидування. Така система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування сприятиме управлінню ризиками щодо виплати пенсій, унеможливлуватиме вплив негативних демографічних тенденцій, економічних коливань у розвитку країни.

Природа солідарної пенсійної системи полягає в тому, що вона функціонує в режимі забезпечення поточних виплат. Солідарна пенсійна система надає право всім громадянам, які досягли пенсійного віку, на фіксований мінімум пенсійного забезпечення незалежно від їхнього попереднього трудового стажу. На законодавчому рівні введено в дію формулу розрахунку розміру пенсії залежно від заробітку, з якого сплачувалися страхові внески, і періоду страхування громадян.

За відсутності необхідного трудового стажу (страхового періоду) ці пенсії фінансуються через систему державного пенсійного страхування за рахунок державних дотацій.

У солідарній системі працездатне покоління громадян сплачує страхові внески, формує фінансові ресурси, які спрямовуються на виплату пенсій непрацездатного покоління. За солідарною системою пенсійного забезпечення призначаються такі види пенсій:

- за віком;
- за інвалідністю;
- у зв'язку з утратою годувальника.

У солідарній системі надаються соціальні послуги за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

Розмір розрахункової пенсії за віком залежить від заробітку, з якого сплачувалися страхові внески, і страхового стажу (періоду часу, протягом якого сплачувалися внески). Для обчислення розміру пенсії приймається показник середньої заробітної плати (доходу), обрахований на одну застраховану особу в цілому по Україні, з якої сплачено страхові внески. Тривалість періоду часу, за який урахується заробіток застрахованої особи для обчислення розміру пенсії, прийма-

ється три календарні роки, що передують року звернення з приводу пенсії.

Страховий стаж, за Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, іменується як період, протягом якого особа підлягає загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню. Право на пенсію за віком, на рівні прожиткового мінімуму, мають громадяни після досягнення 60 років і за наявністю страхового стажу не менше 15 років. Законом України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” внесено зміни в ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, де пенсійний вік для жінок, що народилися після 1 жовтня 1956 року, підвищується з врахуванням до 60 років. Відповідно застрахована особа повинна мати необхідний страховий стаж: для жінок – 30 років, для чоловіків – 35 років.

До страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць пропорційно до сплачених страхових внесків. Іншими словами, щомісячно сплачені страхові внески в сумі мають бути не менші за мінімальний страховий внесок. Тоді цей період зараховують до страхового стажу як повний місяць. Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою за мінімальний страховий внесок, а застрахована особа здійснювала доплату до суми страхових внесків і загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць відповідає мініальному страховому внеску, цей період зараховують до страхового стажу.

Пенсію за інвалідністю, згідно із Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, призначають у разі повної чи часткової втрати працездатності внаслідок загального захворювання за наявності страхового стажу, передбаченого Законом України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” № 3668–17 від 08.07.2011 р. Розмір пенсії залежить від того, який страховий стаж у пенсіонера, який був заробіток і коли призначається пенсія. Пенсію за інвалідністю призначають на увесь строк установлення інвалідності. За умови відсутності

страхового стажу, органи праці та соціального захисту призначають державну соціальну допомогу.

Пенсія внаслідок втрати годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї, які були на його утримуванні. Призначається пенсія за третьою групою інвалідності дітям померлого годувальника, що не досягли 18 років, або старшим цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення ними 18 років. Мають право на пенсію у зв'язку з утратою годувальника також батьки, чоловік (дружина) померлого, якщо вони втратили джерело засобів до існування.

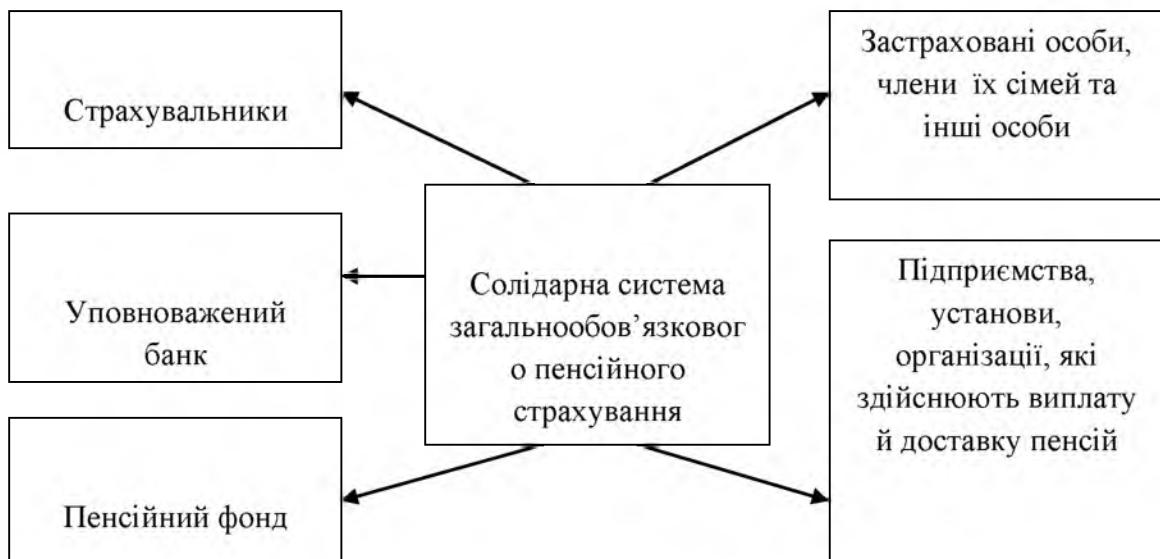
Розмір пенсії в разі втрати годувальника обчислюється у відсотках до розмірів пенсії за віком (50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника на одну особу). Для призначення зазначеної пенсії до уваги береться страховий стаж годувальника на день смерті (мінімальна його тривалість має бути від 2 до 5 років, залежно від віку померлого годувальника). До страхового стажу померлого годувальника включається також період від дня смерті застрахованої особи до дня, коли померла особа досягнула би загальновстановленого пенсійного віку.

Пенсії за вислугу років призначають при особливому виді спеціального стажу окремих категорій працівників, які втратили професійну працездатність до настання віку виходу на пенсію. Цей вид пенсії призначається як компенсація втраченої працездатності за професією. Розмір пенсії за вислугу років визначається в розмірі 55 відсотків від заробітку, але не нижче за мінімальний розмір пенсії (розмір прожиткового мінімуму).

Учасниками правовідносин у солідарній пенсійній системі (рис. 18) є:

- застраховані особи (члени сім'ї, інші особи);
- страхувальники;
- Пенсійний фонд України;
- уповноважений банк;
- підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату й доставку пенсії.

Рис. 18. Солідарна система загальнообов'язкового пенсійного страхування

Принципово важливим механізмом запровадження в солідарній системі пенсійного страхування, є розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за різноманітними програмами. Пенсії, призначені за спеціальними програмами, фінансуються з двох джерел:

- Пенсійного фонду України в розмірі пенсії;
- Державного бюджету України різницею між розміром пенсії, призначеної за спеціальною пенсійною програмою, і розміром страхової пенсії.

Накопичувальна система обов'язкового державного пенсійного страхування має свої особливості. Передусім розмір пенсії залежить від попереднього заробітку застрахованого або ж це можуть бути виплати з індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунків, кошти на яких є власністю особи та не розподіляються між іншими застрахованими особами. На відміну від солідарної системи не відбувається негайної виплати пенсійних коштів.

Кошти (страхові внески) спрямовуються на формування індивідуальних накопичень застрахованих осіб. З метою збереження цих заощаджень забезпечується їхнє інвестування в об'єкти нерухомості,

цінні папери, банківські метали та інші активи, дозволені Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Законом не передбачено час запровадження накопичувальної системи, проте визначені умови, після виконання яких може бути ухвалено закон про створення Накопичувального пенсійного фонду. Перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджується, починаючи з року, у якому буде запроваджено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України.

Однією з найважливіших умов запровадження накопичувальної системи є створення інституційних компонентів функціонування системи:

- запровадження системи персоніфікованого обліку (в Україні цю систему впроваджено з 1 липня 2000 року) і створення системи автоматизованого звітування про стан накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб з урахуванням стану пенсійних активів;
- створення програмно-технічного комплексу для системи збирання внесків до Накопичувального фонду, сумісного із системою електронних переказів банків;
- проведення тендерів та укладення договорів з компаніями з управління активами, зберігачем й аудитором Накопичувального фонду.

Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” визначений порядок формування Накопичувального пенсійного фонду за рахунок страхових внесків, які є складовою частиною єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування. У рік запровадження до Накопичувального пенсійного фонду здійснюється перерахування в розмірі 2 відсотки бази нарахування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, кожного наступного року – у розмірі, збільшеному на 1 відсоток, аж до досягнення 7 відсотків при подальшій сплаті в зазначеному розмірі. Учасниками накопичувальної системи пенсійного страхування стають особи, які підлягають загальнообов’язковому пенсійному страхуванню,

яким на дату запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду виповнилося не більше 35 років.

У рамках обов'язкової накопичувальної системи буде також запроваджено передачу права власності на страхові внески, спрямовані до неї та отримані від їхнього інвестування, дохід безпосередньо застрахованим особам і забезпечено право на успадкування індивідуальних пенсійних накопичень.

Система недержавного пенсійного забезпечення базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Функціонування її забезпечуватимуть недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банківські установи.

8.3. Фонди пенсійного забезпечення як суб'єкти пенсійної системи

**Функції й обов'язки
Пенсійного фонду
України**

Матеріальною основою пенсійного забезпечення є фонди:

- Пенсійний фонд України;
- Накопичувальний пенсійний фонд;
- недержавні пенсійні фонди.

Пенсійний фонд – самоврядна неприбуткова установа, що здійснює свою діяльність на підставі статуту. Пенсійний фонд проводить збір, акумулює й облікує страхові внески, призначає пенсії, оформляє документи на їх виплату, забезпечує своєчасне й у повному обсязі фінансування виплати пенсій, здійснює контроль за цільовим використанням коштів.

Утім Законом “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” встановлено, що з дня набуття чинності Закону, впродовж п'яти років Пенсійний фонд України функціонує як центральний орган виконавчої влади, діяльність спрямовується та координується

нується Кабінетом Міністрів України. Органи Пенсійного фонду – головні управління Пенсійного фонду (рис. 19).

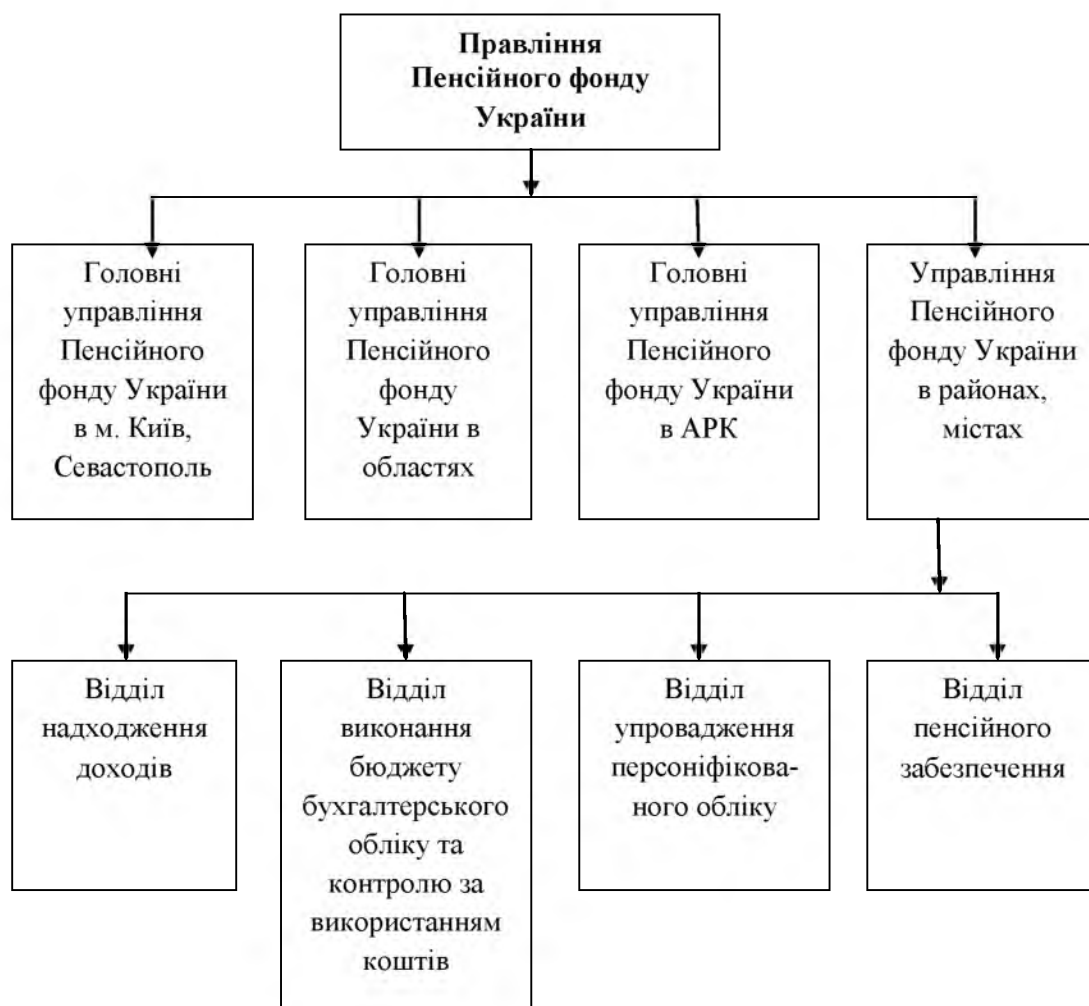

Рис. 19. Схема Пенсійного фонду України

Відповідно до покладених завдань на Пенсійний фонд, правління його визначає поточні та перспективні завдання:

- у межах своїх компетенцій розробляє прогностичні показники соціально-економічного розвитку та проекту бюджету України;
- планує доходи та видатки Пенсійного фонду: розглядає й затверджує бюджет Пенсійного фонду на наступний період; затверджує документи нормативного характеру, що регламентують діяльність Пенсійного фонду;
- визначає порядок надходження й обліку коштів пенсійного й накопичувального фондів;

- організовує й здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду;
- здійснює перерозподіл коштів Пенсійного фонду України між регіонами задля забезпечення виплат коштами, що фінансуються за його рахунок;
- забезпечує збирання й акумулювання страхових та інших надходжень до бюджету Пенсійного фонду; повне та своєчасне фінансування витрат на виплату пенсій, допомоги на поховання та інше;
- проводить перевірки правильності сплати на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- проводить тендери щодо організацій, які здійснюватимуть виплату та доставку пенсій;
- відповідно до міжнародних договорів України здійснює переказування пенсій громадянам за місцем проживання за кордоном;
- у межах своєї компетенції співпрацює з міжнародними організаціями, бере участь у підготовці й укладанні міжнародних договорів України в межах пенсійного забезпечення.

Система органів управління фондом має вертикальну структуру, яка відповідає адміністративно-територіальному устрою: наглядова рада, правління Пенсійного фонду, виконавча дирекція, територіальні органи в АРК, областях, містах Київ та Севастополь, районні та міські управління.

Пенсійний фонд є органом, який здійснює керівництво й управління солідарною системою.

Нагляд і контроль з боку держави за ефективним використанням коштів Пенсійного фонду здійснюють Міністерство фінансів України та Рахункова палата, а за діяльністю уповноваженого банку – Національний банк України.

Особливості формування фонду

Накопичувальний пенсійний фонд. Відповідно до Закону “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” (ст. 1), Накопичувальний пенсійний фонд є цільовим позабюджетним фондом, який

акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, і суми пені, що нараховуватимуть за несвоєчасну сплату обов'язкових страхових внесків до цього фонду.

Утім сукупний інвестиційний дохід формується за рахунок:

- прибутку, отриманого від інвестування пенсійних активів накопичувального фонду;
- відсотків, що нараховуються на пенсійні активи, розміщені на банківських депозитних рахунках;
- доходу від інших видів інвестування.

Законом (ст. 88, 89) визначені напрями інвестування коштів Накопичувального фонду та граничні межі інвестування коштів у ті чи інші напрями (табл. 20).

Слід відзначити, що страхові внески до Накопичувального фонду (розмір відрахувань не може перевищувати 7 відсотків) та інвестиційний дохід не підлягають оподаткуванню.

Таблиця 20

Активи пенсійного накопичувального фонду

Види пенсійного активу	Обмеження в інвестуванні (у відсотках) до вартості пенсійних активів
Банківські депозитні рахунки й ощадні сертифікати банків	50
Державні цінні папери	50
Облігації місцевих позик	10
Корпоративні облігації українських емітентів	20
Акції українських емітентів	40
Державні цінні папери іноземних емітентів	20
Акції й облігації іноземних емітентів	20
Цінні папери одного емітента	5 і більше 10% цінних паперів одного емітента
Інші активи, не заборонені законодавством України	5

У накопичувальному фонді беруть участь особи, яким не виповнилося: чоловікам – 40 років і жінкам – 35 років.

Види пенсійних виплат з Накопичувального фонду

Виплати з Накопичувального фонду здійснює страхова організація, яку обрала застрахована особа, за такими видами довірчих пенсій (ануїтетів):

- **довічна пенсія з установленим періодом** передбачає виплату щомісячно протягом життя пенсіонера, але не менше 10 років з дня її призначення. У разі смерті пенсіонера до закінчення 10-го періоду, право на отримання призначеної довічної пенсії мають спадкоємці померлої особи;
- **довічна обумовлена пенсія** – визначається також щомісяця протягом життя пенсіонера, але успадкування коштів спадкоємцями вирішуватиметься залежно від того, чи є залишок коштів на час смерті особи, яка отримувала таку пенсійну виплату;
- **довічна пенсія подружжя** – призначається на подружжя. У разі смерті одного з подружжя пенсія буде виплачуватися другому з подружжя.

За умови, коли застрахована особа набула права на пенсію, а кошти в Накопичувальному фонді не відповідатимуть мінімальній сумі коштів, яка необхідна для оплати довічної пенсії, та особа має право на отримання одноразової виплати (ст. 56 Закону).

При визнанні особи інвалідом I або II групи кошти, акумульовані у Накопичувальному фонді, можуть бути виплачені у вигляді одноразової виплати або ж залишаються в Накопичувальному фонді.

У разі смерті застрахованої особи до досягнення нею пенсійного віку належні їй пенсійні активи Накопичувального фонду успадковуються в порядку, визначеному Цивільним кодексом України.

Управління Накопичувальним фондом

Координацію діяльності накопичувальної системи здійснює Рада Накопичувального фонду, яка призначається на пропорційних засадах Президентом і Верховною Радою.

Рада Накопичувального фонду визначає за результатами тендеру компанії з управління активами, зберігача й аудитора Накопичувального фонду.

Адміністративне управління Накопичувального фонду здійснює виконавча дирекція Пенсійного фонду (ст. 63 Закону). Виконавча дирекція Пенсійного фонду здійснює матеріальне й технічне забезпечення роботи Ради Накопичувального фонду, розробляє проекти основних напрямів інвестиційної політики.

Важливою функцією виконавчої дирекції Пенсійного фонду є ведення обліку та своєчасне внесення відомостей про застраховану особу й стан її пенсійних активів на Накопичувальному пенсійному рахунку.

Державне регулювання та нагляд (ст. 103 Закону) щодо дотримання норм Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” суб’єктами накопичувальної системи здійснюватиме Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, а в частині управління пенсійними активами Накопичувального фонду контроль здійснюватиме Державна комісія із цінних паперів і фондового ринку.

Наглядові функції має і Рада Накопичувального фонду, яка може застосовувати вето на рішення, прийняті суб’єктами накопичувальної системи, заслуховувати звіти про діяльність компанії з управління активами.

Недержавні пенсійні фонди створюються відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення і є ланкою системи пенсійного забезпечення.

Реформа пенсійної системи в Україні, передусім, спрямована на збільшення доходів осіб пенсійного віку, заохочення заощаджень на старість застрахованих осіб, диверсифікацію джерел фінансування пенсій шляхом поєднання внесків на соціальне страхування й обов’язкових і добровільних накопичень.

Система недержавного пенсійного забезпечення є складовою частиною системи накопичувального пенсійного забезпечення, осно-

вою якої є добровільна участь фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Одним із головних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, які можуть бути відкритими, колективними, професійними. Українська система функціонування недержавних пенсійних фондів (НПФ) нараховує 62 відкритих, 8 корпоративних, 8 професійних.

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг сума активів НПФ становить 697 651,4 тис. грн¹⁷, понад 90% складають пенсійні внески від юридичних осіб. Для українських НПФ властиво те, що ініціаторами їхнього створення виступають не роботодавці, а фінансові інститути, насамперед банки та компанії з управління активами.

8.4. Державне формування коштів Пенсійного фонду та напрями їхнього використання

Бюджет Пенсійного фонду є планом утворення й використання цільового страхового фонду.

Доходи бюджету фонду формують:

- частина єдиного соціального внеску, що спрямовується на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (не береться до уваги та частина внесків, що перераховується до Накопичувального фонду);
- кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду;

---

¹⁷ Статистика НПФ в управлінні КУА у 2 кварталі 2013 року [Електронний ресурс] // Сайт Української Асоціації інвестиційного бізнесу. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analit_npf/186986.html.

- суми від фінансових санкцій, стягнених за порушення платниками встановленого порядку нарахувань, обчислення та сплати страхових внесків;
- суми доходу, отриманого від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;
- благодійні внески підприємств, організацій, установ, громадян;
- добровільні внески;
- інші надходження.

Основним джерелом доходів Пенсійного фонду є страхові внески. Платниками цих внесків є:

Роботодавці:

- суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, об'єднання громадян, політичних партій, які мають окремий баланс і самостійно ведуть розрахунки із застрахованими особами, фізичні особи на умовах трудового договору або на інших умовах, передбачених законодавством;
- колективні й орендні підприємства, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства;
- дипломатичні представництва та консульства України й іноземних держав;
- фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, особи, які забезпечують себе роботою самостійно, особи, які досягли 16-річного віку та не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини й дорогоцінного каміння;
- підприємства, незалежно від форм власності, і фізичні особи, які придбали нерухоме майно, за винятком державних підприємств, установ, організацій, що можуть придбати нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів;
- підприємства, установи, організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку.

Не сплачується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, якщо послугами стільникового зв'язку користуються річкові, морські, повітряні, космічні транспортні засоби, засоби наземного технологічного транспорту.

Застраховані особи:

1) громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які працюють на підприємствах, установах, незалежно від форм власності;

2) члени колективних та орендних господарств, сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, у тому числі тих, які обрали особливий спосіб оподаткування (єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок);

3) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, члени сімей фізичних осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності;

4) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншими видами діяльності;

5) громадяни України, які працюють:

- за межами України в дипломатичних представництвах, консульських установах України;
- особи, обрані на виборні посади до органів державної влади, місцевого самоврядування, які отримують заробітну плату за роботу на виборній посаді;
- особи, які проходять професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації з відривом від виробництва за направленням підприємств, отримують допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, допомогу по догляду за дитиною, за інвалідом I групи, за перестарілими й особи, які проходять строкову службу в Збройних силах України, Службі безпеки, Міністерства внутрішніх справ України.

Відповідно до Закону України “Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страху-

вання” № 2464–21 від 8 липня 2010 року, до Пенсійного фонду України сплачується єдиний соціальний внесок. Він являє собою консолідований страховий внесок, який сплачується в обов’язковому порядку на регулярній основі для накопичення коштів у Пенсійному фонді, які спрямовуються на здійснення страхових виплат за діючими видами загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Нарахування й сплата єдиного соціального внеску здійснюються за Інструкцією № 21–5, затвердженою постановою правління Пенсійного фонду від 27.09.2010 р.

Базою для нарахування й утримання єдиного соціального внеску є:

- заробітна плата найманих працівників (основна й додаткова), заохочувальні та компенсаційні виплати відповідно до Закону України “Про оплату праці” від 24 березня 1995 р., № 108/95-ВР;
- винагорода фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за договорами;
- оплата перших п’яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця;
- допомога по тимчасовій непрацездатності;
- допомога або компенсація, що виплачується згідно із законодавством;
- допомога у зв’язку з вагітністю та пологами;
- грошове забезпечення.

Для осіб, які працюють у сільському господарстві, зайняті на сезонних роботах, творчих працівників та інших, нарахування єдиного соціального внеску здійснюється за окремою методою. Слід зауважити, що єдиний соціальний внесок не нараховується на виплати, які здійснюються за рахунок коштів роботодавців на:

- соціальні допомоги та виплати, установлені колективним договором працівників, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною;
- одноразову допомогу працівникам, які виходять на пенсію;
- надбавки та доплати до державних пенсій пенсіонерам, які працюють;

- вихідну допомогу в разі припинення трудового договору;
- витрати на відрядження та інші виплати.

Величина ставки єдиного соціального внеску залежить від категорії платника та бази нарахування цього внеску.

Категорія платника визначається рівнем професійного ризику виробництва за основними видами економічної діяльності. Для роботодавця ставки єдиного соціального внеску встановлюються у відсотках до бази нарахування цього внеску відповідно до класів ризику.

Ставки єдиного соціального внеску розраховані для 67 класів професійного ризику виробництва, а його ставка встановлена для 1-го класу 36,76% до 49,7% для 67-го класу професійного ризику виробництва. Розмір ставки єдиного соціального внеску, розрахований для кожної категорії платників і пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування з урахуванням необхідності забезпечення страховим особам грошових виплат і надання соціальних послуг; фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків; покриття адміністративних витрат; створення резерву коштів.

Так, згідно із Законом України “Про єдиний соціальний внесок”, для бюджетних установ встановлюється 36,3%, для працюючих за цивільно-правовим договором – 34,7%, на заробітню плату інвалідів нараховується 8,41%. Помимо того, на допомогу на період непрацездатності, вагітності й пологах нараховується 33,2%.

Платники сплачують єдиний соціальний внесок у безготівковій формі й лише в національній валюті на рахунки, відкриті ПФУ в органах Державного казначейства України.

Звітність про єдиний соціальний внесок подається до територіального органу Пенсійного фонду в строки, установлені цим фондом, у певному порядку та за відповідною формою. Звіт має подаватися в електронній або паперовій формі під час кожної виплати заробітної плати не пізніше 20 числа місяця. За правильністю та своєчасністю сплати єдиного соціального внеску здійснює контроль Пенсійний фонд України. Перевірці підлягає також і правильність витрачання

страхових коштів, отриманих від фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

За ухилення від сплати, неповної сплати єдиного соціального внеску та неподання звітності в Пенсійний фонд накладають штрафні санкції. Застосування штрафних санкцій до платників єдиного соціального внеску здійснюється Пенсійним фондом України за видами порушень:

- несвоєчасне облікування платниками, на яких не поширюється дія Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” від 15 травня 2003 року № 755-IV;
- несвоєчасна сплата єдиного соціального внеску;
- несвоєчасне нарахування платникам єдиного соціального внеску або донарахування територіального органу Пенсійного фонду;
- неподання, несвоєчасне подання не за встановленою формою звітності, передбаченої Законом, № 2464;
- неналежне ведення бухгалтерської документації, на підставі якої нараховується єдиний соціальний внесок;
- несплата, неповна сплата або несвоєчасна сплата суми єдиного соціального внеску одночасно з видачею сум виплат, на які нараховується єдиний соціальний внесок (авансовий платіж).

Для платників, зазначених у пункті 1,2, страхові внески за загальнообов'язкове державне пенсійне страхування справляються (крім платників фіксованого сільськогосподарського податку) з фактичних витрат на оплату праці робітників, які включають витрати на оплату основної й додаткової заробітної плати та інших видів заохочень і премій за ставкою 31,8%. До цих витрат не відносяться витрати на оплату виконаних робіт згідно із цивільно-правовими договорами, на виплату доходів у вигляді дивідендів, відсотків, а також інші витрати, які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій, перелік яких затверджує Кабінет Міністрів України.

Сплату страхових внесків за встановленою ставкою (31,8%) від суми доходу (прибутку) сплачують:

- фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які оподатковуються єдиним або фіксованим податком;
- члени сімей фізичних осіб, що займаються підприємницькою діяльністю;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно.

Обчислення страхових внесків здійснюється щомісячно за ставками, визначеними відповідно до “Інструкції про порядок обчислення і сплати страхувальниками та застрахованими особами внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України”. Нарахування страхових внесків здійснюється на суми, які не зменшені відповідно до Закону “Про податок на доходи фізичних осіб”, і на суми податків, інших обов'язкових платежів і внесків.

Контроль за правильним нарахуванням, своєчасним і повним перерахуванням і надходженням страхових внесків, інших платежів здійснюється органами Пенсійного фонду України.

Органи Пенсійного фонду України застосовують до банків такі штрафи:

- за несвоєчасне перерахування або несвоєчасне зарахування на банківські рахунки органів Пенсійного фонду;
- за прийняття платіжних доручень на виплату заробітної плати, на яку нараховуються страхові внески, але страхувальник не подав платіжних документів про перерахування коштів сплати відповідних сум страхових внесків, накладається штраф у розмірі страхових внесків.

Сьогодні існує проблема відставання темпів зростання фонду заробітної плати від темпів зростання обсягів коштів, необхідних для виплати пенсій. У цих умовах для бюджету Пенсійного фонду існує потреба в дотаційній допомозі з державного бюджету.

Дохідну частину бюджету Пенсійного фонду формують також кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, які відшкодовують

✧ Пенсійному фонду витрати, пов'язані з достроковим виходом працівників на пенсію.

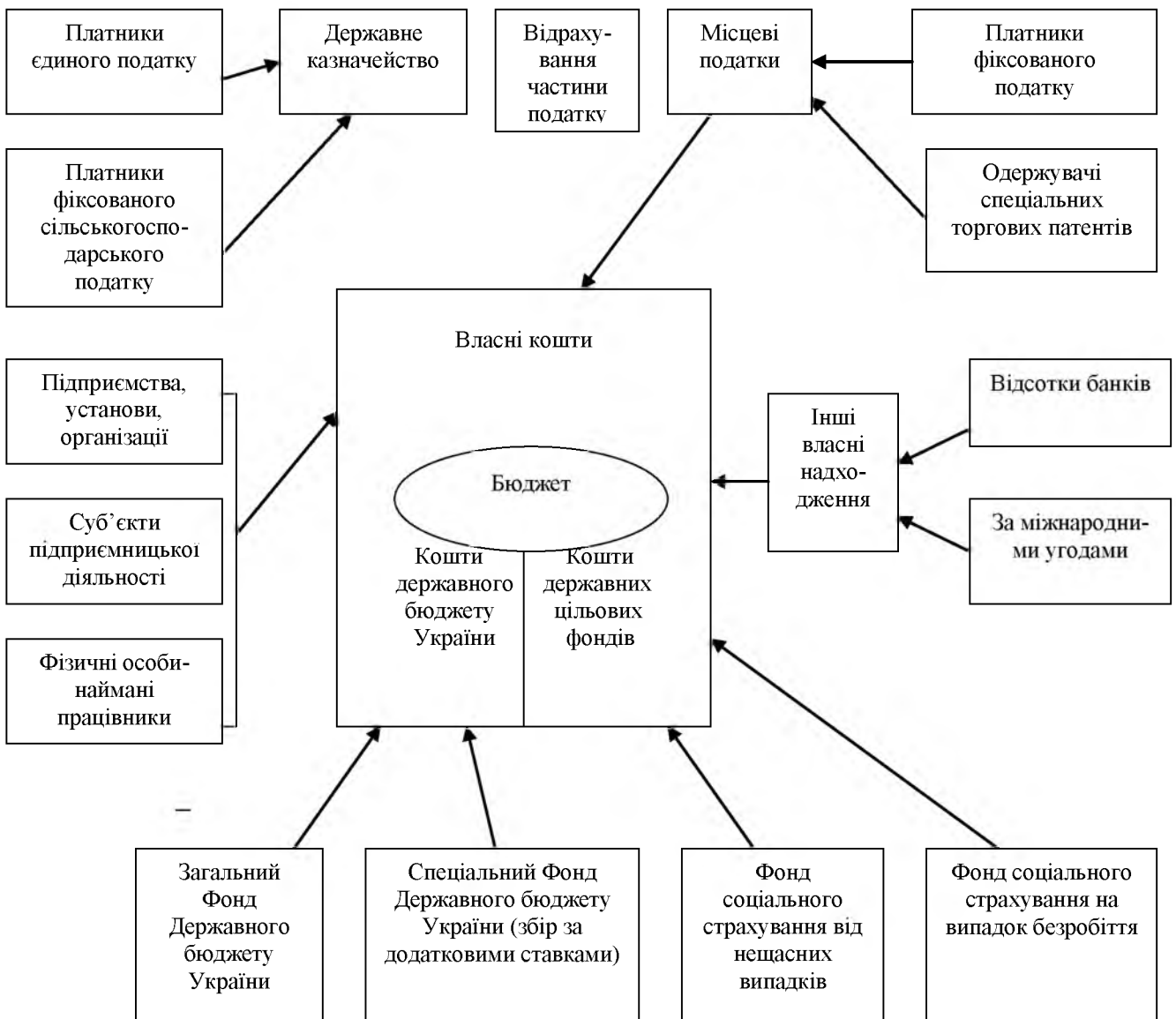

Рис. 20. Схема формування доходів бюджету Пенсійного фонду України

Управління Пенсійного фонду України в районах, містах забезпечують покриття видаткової частини бюджету в міру надходження коштів. У разі їхнього браку для забезпечення своєчасної виплати пенсій і грошової допомоги в необхідних сумах головні управління Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ і Севастополь проводять перерозподіл коштів; з регіону-донора вилучається перевищення доходів над видатками, а дотаційному регіону надається фінансова допомога.

Задля фінансової стабільності Пенсійного фонду формується резерв коштів Пенсійного фонду для поточних потреб і резерву коштів для покриття дефіциту бюджету фонду в майбутніх періодах. Останній формується за рахунок надлишкових коштів Пенсійного фонду після забезпечення виплати пенсій, надання соціальних послуг, створення резерву коштів для поточних потреб.

Сума коштів призначається для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах з метою отримання доходу, за Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” може інвестуватися відповідними компаніями з управління активами за результатами тендеру. Отриманий дохід від інвестування резерву коштів поповнює дохідну частину бюджету Пенсійного фонду України.

Кошти Пенсійного фонду України використовуються для проведення таких виплат:

- пенсій за віком (у тому числі працюючим пенсіонерам);
- за інвалідністю загального захворювання;
- пенсій у зв’язку з утратою годувальника;
- надання соціальних послуг;
- забезпечення поточної діяльності й утримання органів управління фонду;
- оплата послуг з виплати та доставки пенсій;
- формування резерву коштів Пенсійного фонду для поточних потреб і покриття дефіциту бюджету фонду в майбутніх періодах.

У прикінцевих положеннях Закону “Про загальнообов’язкове державне соціальне пенсійне страхування” Кабінет Міністрів України повинен щорічно передбачати в проекті закону про Державний бюджет України на відповідний рік кошти для компенсації сільськогосподарським підприємствам – платникам фіксованого сільськогосподарського податку витрат, пов’язаних із сплатою ними на загальних підставах внесків на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування.

8.5. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Соціально-економічна природа безробіття: причини й наслідки

В умовах формування і функціонування ринкових економічних відносин, де результатом дії закону попиту й пропозиції є безробіття.

Економічна суть безробіття як соціального, економічного й психологічного явища полягає в тому, що за рахунок вимушеної незайнятості частини економічно-активних громадян як конкретна особа, так і суспільство загалом недоотримує певної величини суспільного продукту, витрачаючи при цьому кошти на забезпечення безробітних і членів їхніх сімей, котрі перебувають на їхньому утриманні.

З іншого боку, вимушено непрацюючі особи, які живуть не на зароблені кошти, а на допомогу, маргіналізуються, не знаходячи самовираження через працю, утрачають професіоналізм. Це соціальна проблема.

В умовах перетворень багатоукладної економіки існує проблема розвитку національного ринку праці й зменшення безробіття. З метою забезпечення ефективного регулювання ринку праці найбільше зацікавлення викликає аналіз причин і негативних соціальних наслідків зростання безробіття, бо це дає змогу своєчасно розробити заходи для їхнього запобігання, мінімізувати соціальну ціну економічних реформ.

Узагальнивши й систематизувавши викладені у вітчизняній науково-економічній літературі погляди на причини безробіття їх можна об'єднати за такими напрямками:

- вивільнення у зв'язку з реорганізацією й ліквідацією підприємства;
- звільнення за власним бажанням;
- відсутність програм структурної перебудови економіки;
- високі виплати у зв'язку зі звільненням працюючих;
- вплив соціальної політики;
- низька ціна робочої сили;
- некерований процес приватизації;

➤ недосконалість правового механізму активізації безробітних до пошуку роботи;

➤ недостатня кількість нових робочих місць.

Негативними наслідками зростання безробіття є:

➤ недовиробництво національного доходу;

➤ знецінення вартості трудового потенціалу;

➤ моральна й фізична деградація особи;

➤ створення передумов до тіньової зайнятості;

➤ зниження рівня життя родини;

➤ утрата кваліфікації та професійних навичок;

➤ зменшення податкових надходжень.

Отже, безробіття в умовах нових економічних відносин є, з одного боку, невід'ємною, а з іншого, – неприйнятною щодо зайнятості проблемою, яку суспільству доводиться вирішувати шляхом державного регулювання зайнятості. Утім відпрацьованого єдиного шляху розв'язання проблеми безробіття немає. Вирішувати її потрібно з урахуванням конкретної економічної ситуації в країні.

Економічна суть соціального страхування на випадок безробіття

Відповідно до норм Конституції України, у разі безробіття з незалежних обставин громадяни мають право на соціальний захист. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ й організацій, бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

На початку XIX століття канцлер Німеччини Отто фон Бісмарк запровадив обов'язкове соціальне страхування. Зasadничими принципами обов'язкового соціального страхування були:

➤ забезпечення тих осіб, які завоювали на це право своєю працею;

➤ обов'язкове забезпечення тих працівників, хто не може користуватися індивідуальним страхуванням;

➤ методологія страхування полягає в паритетному співвідношенні між внесками найманих працівників і роботодавцями та між внесками й виплатами;

- обов'язковість соціального страхування¹⁸.

90-ті роки XIX ст. є початковим етапом становлення вітчизняного соціального страхування. Підприємці почали страхувати в приватних страхових товариствах своїх робітників на випадок смерті, інвалідності й тимчасової непрацездатності.

В епоху Радянського Союзу соціальне страхування було монополією держави, організаційною формою соціального забезпечення, де робітники, службовці й члени їхніх сімей мали право на матеріальне забезпечення й обслуговування. Утім за домінуючої ролі держави чинна система соціального страхування не мала всеохоплюючого характеру. Значну частину питань надання соціальних гарантій держава великою мірою вирішувала за кошти, що закладалися в бюджет. Таким чином, не всі види соціального захисту забезпечувалися через систему соціального страхування.

У нових економічних умовах така система не могла вже забезпечити надійного й ефективного захисту громадян. Існувала потреба впровадження якісно нового підходу до організації соціального захисту громадян в основу якого мають бути покладені такі засади:

- особиста відповідальність громадянина та його власна участь у формуванні фінансових ресурсів соціального страхування;
- відповідність європейським стандартам.

Відповідно до цих умов в Україні створене законодавство, яке сприяє становленню загальнообов'язкового державного соціального страхування. Воно базується на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення, положеннях Європейської соціальної хартії та рекомендаціях Міжнародної організації праці.

Економічна сутність “соціального страхування” закладена в його функціональному призначенні, базою якого є людина зі своїми потребами.

Соціальне страхування як фінансово-організаційний механізм забезпечує первинний розподіл доходів підприємств, організацій і

---

¹⁸ Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 22.

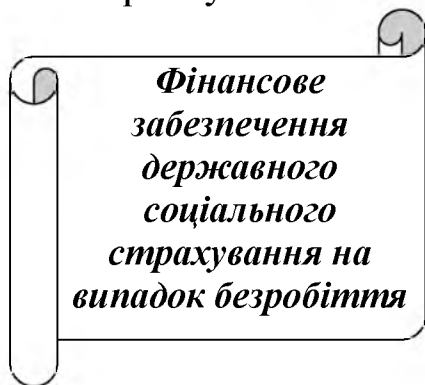

створення фондів задля матеріального забезпечення в разі безробіття, тимчасової або постійної непрацездатності, а також соціальної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим громадянам.

З іншого боку, “соціальне страхування” як складова частина соціального забезпечення є:

- системою захисту всіх верств жителів країни від нестабільності;
- інструментом розподілу й перерозподілу грошових коштів у суспільстві, створюючи необхідні економічні передумови для збереження працездатності економічно активної частини населення;
- системою юридичних норм, які регулюють соціальний захист громадян при настанні страхових випадків, передбачених законодавством.

Одним із видів соціального страхування в Україні є загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, який передбачає механізм підтримки безробітних громадян унаслідок втрати роботи. Основною метою страхування в разі настання безробіття є страховий захист ризику втрати роботи. У цьому полягає одна з відмінностей соціального страхування від соціальної допомоги, надання якої гарантується лише після настання безробіття.

Соціальний захист найманих працівників через систему соціального страхування є одним із механізмів формування національного ринку праці. З огляду на соціальну важливість проблеми зайнятості, ринок праці потребує державного регулювання, оскільки ринкове саморегулювання неспроможне ви-

рішувати кардинальні проблеми розвитку економіки. Це регулювання здійснює мережа соціальних державних установ для підтримання прийняттого рівня зайнятості, підвищення мобільності робочої сили, створення нових робочих місць тощо.

Фінансове забезпечення соціального страхування на випадок безробіття значною мірою сприяє ефективності заходів зайнятості.

Фінансування системи соціального страхування на випадок безробіття в Україні проводиться через спеціалізовану фінансову установу – Фонд загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Організаційна будова Фонду виражається відповідною самоорганізованою системою з власною структурою та відповідним апаратом управління, що ґрунтується на певних принципах.

Фонд загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття представлений територіальними підрозділами в областях, районах і містах, які характеризуються певними призначеннями, складом і структурою доходів та видатків, органами управління. Керівництво Фондом здійснює Державна служба зайнятості України – робочий орган виконавчої дирекції Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та його регіональні підрозділи.

За формою соціальне страхування на випадок безробіття є фінансовим планом мобілізації й використання коштів. Як фінансовий план соціальне страхування на випадок безробіття має структуру доходів і видатків, відзначається певним порядком складання, збалансування, розгляду, затвердження, виконання бюджету Фонду, складання й затвердження звітності про його виконання.

Доходами загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є:

- страхові внески страхувальників – роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбаченому законодавством;
- асигнування державного бюджету;
- фінансові санкції;
- прибуток, отриманий від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів на депозитному рахунку;
- благодійні внески підприємств, установ, організацій і фізичних осіб;
- інші надходження відповідно до законодавства.

Основним джерелом надходжень коштів до бюджету Фонду є страхові внески роботодавців і найманих працівників, які включені до складу єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Цей показник відображає частку навантаження на фонд оплати праці та є гарантією компенсації втрат від впливу ризику безробіття.

Базою розрахунків страхових внесків є заробітна плата кожного найманого працівника як ціна його робочої сили є фонд оплати праці кожного суб'єкта господарювання як сумарна ціна робочої сили всіх найманих працівників.

Страхові платежі відносяться на собівартість робіт і послуг платника. Обов'язковий характер страхових платежів проявляється також у фінансових санкціях. Утім при діючій методиці справляння страхових внесків у фонд, що здійснюється одночасно з видачею заробітної плати установою банку, ототожнюється з оподаткуванням. Відмінність полягає в тому, що платник податку не отримує прямого еквівалента, він відіграє роль участі індивіда у витратах суспільства. Страхові внески, з одного боку, є джерелом наповнення бюджету Фонду, з іншого, – накопичені гроші повертаються до індивіда в разі настання страхового випадку – безробіття, існує паритет сторін, а не однобічне вилучення.

Динаміка збільшення загальної кількості зареєстрованих платників і роботодавців характерна для періоду 2005–2011 рр. Позитивна динаміка цих показників вплинула на зростання загального обсягу надходжень до Фонду від 2 615 664,2 тис. грн у 2005 році, до 8 075 633,4 тис. грн – у 2011.

При цьому обсяг видатків зростав вищими темпами й становив 252 673,8 тис. грн у 2005 році і, відповідно, 8 197 108,3 тис. грн – у 2011.

При зіставленні даних про чисельність зареєстрованих безробітних і платників страхових внесків видно, що рівень фінансової забезпеченості недостатній.

Структура дохідної частини бюджету Фонду характеризується даними табл. 21.

Таблиця 21

Аналіз структури доходів Фонду (%)

Показники	Роки			
	2008	2009	2010	2011
Доходи всього	100	100	100	100
з них:				
1. Страхові внески	99,0	99,7	99,04	98,84
2. Інші	0,9	0,27	0,93	0,9
3. Асигнування державного бюджету	0,1	0,03	0,03	0,26

У структурі доходів бюджету Фонду на період 2008–2011 рр. частка інших надходжень та асигнувань з державного бюджету була несуттєвою. Утім структуру інших надходжень становлять:

- фінансові й штрафні санкції, пов'язані з нарахуванням пені за несвоєчасну сплату страхових внесків, штрафи за порушення строку реєстрації платників, адміністративні штрафи, штрафи за порушення норм Закону України “Про зайнятість населення”;
- повернення кредитів на створення додаткових робочих місць і започаткування підприємницької діяльності;
- повернення позик і фінансової допомоги за розпорядженням Кабінету Міністрів України;
- проценти від депозитних вкладів.

Слід відзначити, що з боку Фонду здійснюється посилений контроль за своєчасним і в повному обсязі надходження страхових внесків і погашенням недоїмки.

Організаційно-правові та фінансові відносини урегульовуються Законами України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, “Про зайнятість населення” та іншими нормативно-правовими актами.

Однак правового врегулювання потребує сплата страхових внесків платниками, які обрали спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

Неурегульованим є питання сплати страхових внесків у разі безробіття платниками, які беруть участь у сплаті на добровільних

засадах. Отже, удосконалення законодавчої та нормативної баз є запорукою формування бюджету Фонду.

*Тактика
використання
коштів соціального
страхування на
випадок безробіття*

Видаткова частина бюджету загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття відображає державну політику в регулюванні зайнятості населення.

У Законі України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” визначено систему виплат відповідно від страхового стажу, розміру заробітної плати та строку перебування громадян у стані безробіття.

Застраховані особи, визнані безробітними, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, мають право на допомогу з безробіття залежно від страхового стажу. Розмір допомоги з безробіття визначається у відсотках до середньої заробітної плати, визначеної відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України.

Право на допомогу з безробіття зберігається в разі настання перерви страхового стажу з поважних причин (навчання, строкова військова служба, догляд за інвалідом I групи або дитиною інвалідом, інші поважні причини).

Кошти Фонду використовуються на фінансування:

- матеріального забезпечення та надання соціальних послуг;
- відшкодування Пенсійному фонду витрат, пов'язаних з достроковим виходом на пенсію;
- діяльності виконавчої дирекції та її робочих органів, управління фондом;
- розвитку матеріальної й інформаційної баз.

Державна служба зайнятості – виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на

випадок безробіття з метою якнайшвидшого повернення незайнятих і безробітних громадян до професійної діяльності надає комплекс соціальних послуг і матеріальну допомогу в разі безробіття згідно із Законами України “Про зайнятість населення” і “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування України на випадок безробіття”.

Види соціальних послуг:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення рівня кваліфікації;
- надання роботодавцеві дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних і фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов’язані з працевлаштуванням.

Види матеріального забезпечення:

- допомога з безробіття (виплачується з 8-го дня після реєстрації впродовж 360 календарних днів; для осіб передпенсійного віку не більше 720 календарних днів);
- одноразова виплата допомоги для організації підприємницької діяльності (за бажанням безробітного в розмірі допомоги з безробіття в розрахунку на рік);
- матеріальна допомога надається протягом 180 календарних днів безробітним, у яких закінчився термін виплати допомоги з безробіття, коли середньомісячний сукупний дохід на одну особу сім’ї не перевищує прожитковий мінімум;
- одноразова матеріальна допомога надається безробітним, у яких закінчився термін виплати матеріальної допомоги, або утриманням непрацевдатних осіб при дотриманні умов, зазначених для матеріальної допомоги;
- матеріальна виплата здійснюється з першого дня навчання за направленням служби зайнятості на професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації. Тривалість такої виплати не може перевищувати загальної тривалості виплати;

- допомога на поховання виплачується в разі смерті безробітного або особи, яка знаходилася на його утриманні.

У структурі видатків фінансування матеріального забезпечення й соціальних послуг на кінець 2011 року зросли витрати бюджету Фонду на стимулювання створення нових робочих місць, фінансування заходів спрямованих на:

- підтримку розвитку малого підприємництва (одноразова допомога з безробіття для організації безробітними підприємницької діяльності);
- заохочення роботодавців до збільшення кількості робочих місць (дотація з фонду на працевлаштування безробітних) дало змогу збільшити обсяги охоплення безробітних активними заходами, спрямоване на швидке повернення безробітних до трудової діяльності.

Варто наголосити, що відсутність досконалої автоматизованої збірки даних Пенсійного фонду та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття призводить до порушень, де особи, які отримували матеріальне забезпечення, не мали на це права. З іншого боку, частина громадян пристосувалася до складної ситуації й знаходить джерела доходів поза зареєстрованим сектором економіки. Близько 10% середньо- та високодохідних груп населення України становлять саме безробітні¹⁹.

Максимально ефективне використання коштів фонду можливе лише при адресності й обґрунтованості кожної статті видатків.

Нині поширений кошторисний механізм формування видатків бюджету Фонду держави, який складається на підставі Бюджетної програми, затвердженої центром зайнятості України. Кошторис витрат на наступний бюджетний рік доводиться Державним центром зайнятості України регіональним підрозділам. На обласному та районному рівнях визначення потреби в коштах здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку відповідного регіону.

---

¹⁹ Складові добробуту і бідності // Соціальний захист. – 2004. – № 5. – С. 40–41.

Кошти Фонду зараховуються на єдиний централізований рахунок, відкритий центральним органом виконавчої дирекції в Державному казначействі України. Фінансування страхової діяльності та інших видатків, передбачених бюджетом Фонду, здійснюється з єдиного централізованого рахунку Фонду через поточні рахунки робочих органів виконавчої дирекції, відкриті в органах Державного казначейства України.

Виходячи з того, що кошти акумулюються на єдиному централізованому рахунку Фонду й, відповідно, фінансування видатків здійснюється із цього ж рахунку, покриття витрат дотаційних центрів зайнятості відбувається за рахунок коштів центрів зайнятості, які надходять з інших областей, де надходження на поточні рахунки значно перевищують фінансування страхової діяльності та інших видатків, передбачених бюджетом Фонду.

8.6. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Порядок формування Фонду

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності акумулює кошти для фінансування матеріального забезпечення соціальних послуг і забезпечує їхнє надання. Джерелами формування коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням (далі Фонд), є:

- збір страхових внесків з роботодавців і застрахованих осіб відповідно до умов і порядку Закону;
- пеня, штрафи та інші фінансові санкції, що застосовуються до страхувальників і застрахованих відповідно до Закону та інших нормативних актів;
- благодійні внески підприємств, організацій, установ і фізичних осіб;

- прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву страхових коштів Фонду на депозитному рахунку;
- часткова сплата за путівки на санаторно-курортне лікування;
- асигнування з державного бюджету;
- інші надходження.

Платниками страхових внесків є страхувальники (юридичні, фізичні особи) і застраховані особи, які здійснюють внески-платежі з дня їх реєстрації у відділеннях Фонду.

До них належать: підприємства, бюджетні установи, громадські об'єднання та інші юридичні особи різних форм власності, особи власника або уповноваженого ним органу; відокремлені підрозділи страхувальників, що не мають статусу юридичної особи й самостійно проводять розрахунки з оплати праці, суб'єкти господарської діяльності, що використовують працю найманих працівників і не мають статусу юридичної особи; фізичні особи, які використовують працю найманих працівників; іноземні суб'єкти господарської діяльності, установи, організації, розташовані на території України; добровільно застраховані особи.

Громадяни України, які працюють за межами України, мають право на добровільне страхування й сплату внесків до Фонду, а також особи, які забезпечують себе роботою самостійно, сплачують страхові внески відповідно до чинного законодавства²⁰.

Штрафи, пеня та інші фінансові санкції встановлюються страхувальникові за:

- ухилення від реєстрації як платника страхових внесків;
- несвоєчасність сплати та неповноту сплати страхових внесків;
- порушення порядку витрачання страхових коштів.

За порушення строку реєстрації страхувальника як платника страхових внесків накладається штраф у розмірі 50 відсотків від суми

---

²⁰ Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням" // Верховна Рада України. – 2001. – 18 січня. – № 2240–III.

належних до сплати страхових внесків за весь період, який минув з дня, коли страхувальник повинен був зареєструватися.

За умови, коли страхувальник сплатив неповну суму страхових внесків, накладається штраф у розмірі прихованої суми заробітної плати, за порушення порядку витрачання – 50 відсотків від належної до сплати суми страхових внесків.

На повну суму недоїмки (без урахування штрафів) обчислюється пеня в розмірі 120 відсотків від облікової ставки Національного банку України, що діяла на час сплати страхових внесків.

У тому разі, коли банківські установи не можуть ресурсно забезпечити в повному обсязі перерахування страхових внесків до Фонду й одночасно кошти на виплату заробітної плати, банківські установи сплачують певні суми страхових внесків за рахунок власних коштів до Фонду.

Кошти Фонду зараховуються на єдиний централізований рахунок Фонду в установах банків, визначених Кабінетом Міністрів.

Утім кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності не включаються до Державного бюджету України й мають тільки цільове призначення. Фонд є некомерційною самоврядною установою, має статут своєї діяльності.

Видатки Фонду

Матеріальне забезпечення та соціальні послуги. Фонд загальнообов'язкового державного

соціального страхування, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, здійснює видатки за такими напрямками:

- допомога з вагітності та пологів;
- допомога при народженні дитини;
- допомога на період догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);
- забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам).

Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, регулює відносини державного соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, установлює гарантії щодо захисту прав громадян на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг. Матеріальне забезпечення тимчасової непрацездатності повністю або частково компенсує втрати заробітної плати.

Розмір допомоги з тимчасової непрацездатності залежить від середньої заробітної плати та страхового стажу.

Допомога на період тимчасової непрацездатності надається внаслідок:

- захворювання або травми, не пов’язаної з нещасним випадком і виплачується застрахованим особам фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (ФССТВП), **починаючи із шостого дня** непрацездатності за весь період до відновлення працездатності або до встановлення МСЕК інвалідності. **Перші п’ять днів** тимчасової непрацездатності або травми оплачуються власником за рахунок коштів підприємства (Постанова Кабінету Міністрів України);
- догляду за хворою дитиною віком до 14 років, яка потребує стаціонарного лікування, допомога виплачується застрахованій особі з першого дня за весь час її перебування в стаціонарі разом з хворою дитиною ФССТВП;
- доглядом за хворим членом сім’ї. Допомога надається ФССТВП з першого дня, але не більше як на 7 календарних днів;
- захворювання матері або іншої особи, яка здійснює догляд за дитиною віком до трьох років чи дитиною-інвалідом віком до 16 років, допомога надається застрахованій особі з першого дня за весь період захворювання;
- карантину, накладеного органами санаторно-епідеміологічної служби, допомога надається з першого дня за весь час відсутності на роботі із цієї причини;

- здійснення санаторно-курортного лікування, надається допомога застрахованій особі за умови, коли тривалість відпусток недостатня для лікування й проїзду до санаторно-курортного закладу;
- виховання дитини-інваліда віком до 16 років, допомога надається застрахованій особі за весь період санаторно-курортного лікування дитини-інваліда за умови наявності висновку про необхідність стороннього догляду за нею;
- переведення застрахованої особи на легшу й нижче оплачувану роботу (на підставі медичного висновку), надається цій особі допомога з першого дня за час такої роботи, але не більше як на два місяці.

Утім усі вищезгадані види матеріального забезпечення з тимчасової непрацездатності (крім першої позиції) виплачуються застрахованим особам ФССТВП.

Допомога з вагітності та пологів

Допомога надається застрахованій особі, яка компенсує втрату заробітної плати за період відпустки у зв'язку з:

- вагітністю та пологами;
- усиновленням дитини.

Матеріальне забезпечення з вагітності та пологів здійснюється впродовж 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів. У разі ускладнення пологів або народження двох і більше дітей оплата проводиться за 70 календарних днів; жінкам, потерпілим унаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога з вагітності та пологів виплачується за 180 календарних днів.

Розмір допомоги з вагітності та пологів становить 100 відсотків середньоденної заробітної плати та кількості робочих днів, що припадають на період відпустки. Середня заробітна плата обчислюється за шість останніх місяців і не залежить від страхового стажу.

У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами в період простою підприємства, установи, організації не з вини застрахованої особи; тимчасової непрацездатності; коли час відпустки з догляду за дитиною до досягнення трирічного

віку збігається з періодом відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами допомога виплачується відповідно за кожен листок непрацездатності роздільно, з дня виникнення права на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, незалежно від допомоги з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога з вагітності та пологів включається до сукупного оподаткованого доходу працівниці, а тому обкладається єдиним соціальним внеском.

Незастрахованим особам виплата допомоги здійснюється на підставі Закону України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”²¹. Допомога надається сумарно – відразу за весь період декретної відпустки і розмір допомоги становить 100 відсотків від середньомісячного доходу (стипендії, допомоги на випадок безробіття) жінки, але не менше 25 відсотків прожиткового мінімуму.

Допомога призначається й виплачується органами праці та соціального захисту населення за місцем проживання одержувача на підставі документів, визначених чинним законодавством. Водночас здійснюється розмежування між відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами й періодом тимчасової непрацездатності, якщо ці періоди збігаються. Листок непрацездатності закривається з дня настання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Допомога з народження дитини та за її доглядом

Допомога при народженні чи всиновленні дитини, двох і більше дітей надається на кожну дитину одному з батьків дитини. Опікунам указана допомога призначається на підставі

рішення про встановлення опіки. Відповідно до змін від 9 квітня 2011 року до Закону України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми” допомога при народженні дитини надається в такому порядку: на першу дитину в сумі 30 розмірів прожиткового мінімуму; на другу дитину в сумі 60 розмірів прожиткового мінімуму, на третю й кожну наступну дитину в сумі 120 розмірів прожиткового мінімуму.

²¹ Закон України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”. – Ст. 9.

При народженні дитини виплачується одноразова допомога в десятикратному розмірі прожиткового мінімуму, решта суми допомоги на першу дитину виплачується протягом наступних 24 місяців, на другу дитину – 48 місяців, на третю й кожен наступну – 72 місяців рівними частинами. Для дітей віком до 6 років допомога нараховується в розмірах прожиткового мінімуму на день народження дитини. Опікунові народженої дитини призначається допомога в розмірі, установленому при народженні першої дитини. За умови, коли дитину, на яку призначається допомога, влаштовано в дитячий заклад на повне державне утримання, допомога призначається й виплачується теж у розмірі, установленому при народженні першої дитини й гроші перераховуються на відкритий у банку рахунок дитини.

Для призначення допомоги при народженні дитини в органи праці й соціального захисту населення подається паспорт, заява одного з батьків, копія свідоцтва про народження дитини, довідка для призначення допомоги при народженні дитини. Опікуни подають, крім зазначених документів, копію рішення про встановлення опіки.

Незастрахованим особам виплата допомоги здійснюється в тому ж розмірі на кожен дитину за умови, якщо звернення за призначення допомоги надійшло не пізніше шести місяців з дня народження дитини. Допомога призначається на підставі Закону України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” і виплачується органами праці й соціального захисту населення за місцем проживання одержувача. Підставою для нарахування й виплати допомоги є свідоцтво про народження дитини, заява про виплату допомоги.

Допомогу з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надають застрахованій особі, яка фактично здійснює догляд за дитиною (одному з батьків дитини, усиновителю, бабусі, дідусеві або опікунові). Ця допомога надається щомісяця з дня відпустки для догляду за дитиною до дня її закінчення.

Максимальний розмір допомоги з догляду за дитиною до 3-х років визначається як різниця між 100-відсотковим прожитковим мінімумом для працездатних осіб і середньомісячним сукупним доходом

сім'ї з розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 грн.

Підставою для підрахунку розміру допомоги є наказ роботодавця про надання відпустки особі, яка здійснює догляд за дитиною. Допомога призначається з дня надання відпустки з урахуванням таких обмежень:

- матері – не раніше закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами;
- усиновителю – не раніше від дня ухвалення рішення суду про всиновлення;
- опікунам – не раніше з дня ухвалення рішення про встановлення опіки.

За умови, коли жінка перериває частково оплачувану відпустку, а догляд за дитиною здійснюватиме батько, дідусь, бабуся, то для виплати допомоги потрібні такі документи:

- заява цієї особи;
- довідка з місця роботи матері про її вихід на роботу й зупинення виплати їй допомоги із зазначенням дати;
- наказ керівника про надання частково оплачуваної відпустки з догляду за дитиною.

На підставі наданих документів комісія із соціального страхування приймає рішення щодо призначення допомоги. Допомога виплачується за місцем роботи щомісяця в терміни, установлені для видачі зарплати. Слід зазначити, що розмір допомоги з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку змінюється залежно від установлення такого розміру постановами правління ФССТВП протягом перебування особи в цій відпустці.

Право на допомогу з догляду за дитиною не втрачає жінка навіть тоді, коли під час частково оплачуваної відпустки настає відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами наступної дитини. Їй виплачується допомога й оплачується листок непрацездатності у зв'язку з вагітністю та пологами. Із закінченням відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами виплачується допомога за встановленим порядком.

Допомога з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку може бути призначена одному з батьків дитини, усиновлювачеві, опікунові, дідусеві чи бабусі або іншим родичам, які фактично здійснюють догляд за нею. До складу сім'ї особи, що звернулася за призначенням допомоги, входить чоловік (дружина), рідні, усиновлені діти віком до 18 років, а також діти віком до 23 років, які навчаються за денною формою у вищих навчальних закладах, повнолітні діти, які визнані інвалідами дитинства I й II груп і проживають разом з батьками; непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають з ними й перебувають на їхньому утриманні, але не мають власних доходів; родина, у якій чоловік і жінка не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей.

За призначення певного виду допомоги (максимального чи мінімального розміру), розмір визначається з врахуванням сукупного доходу родини. До сукупного доходу відносять нараховану заробітну плату, стипендію, допомогу (крім частини допомоги при народженні дитини). Сукупний дохід визначається за методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, затвердженої Мінпраці та соціальної політики України, Мінфіну України.

Максимальний розмір допомоги з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку визначається розміром прожиткового мінімуму, що дорівнює різниці між 100% прожиткового мінімуму, установленого для працездатних осіб, і середньомісячним сукупним дохідом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередніх 6 місяців.

Допомога з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається для:

- осіб, які працюють на умовах трудового договору, на підставі витягу з наказу (розпорядження) роботодавця про надання особі, яка фактично здійснює догляд за дитиною, відпустки для догляду за дитиною;
- осіб, зареєстрованих у державній службі зайнятості на підставі довідки державної служби зайнятості.

У повному обсязі виплачується допомога з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку матерям, які вийшли на роботу й

працюють у режимі неповного робочого часу або одночасно продовжують навчання з відривом від виробництва.

Виплата державної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів.

Допомога на поховання

Допомога надається в разі смерті застрахованої особи, а також членів її сім'ї, які перебувають на її утриманні: дружини (чоловіка), батька, матері, дідуся й бабусі за прямою лінією спорідненості. Допомога на поховання дітей, сестер, онуків видається за умови:

- якщо вони не досягли 18 років;
- якщо вони стали інвалідами до 18 років або не мають працездатних батьків;
- до 23-х років студентів, учнів середніх професійно-технічних закладів з денною формою навчання.

Не вважаються на утриманні застраховані особи тих членів сім'ї, які отримували заробітну плату чи пенсію.

Свідоцтво про смерть є підставою для надання допомоги на поховання:

- сім'ї померлого або особі, яка здійснила поховання застрахованої особи;
- застрахованій особі при похованні члена сім'ї, який перебував на її утриманні.

Розмір допомоги на поховання не повинен бути нижчим від прожиткового мінімуму. Утім роботодавець померлого працівника за його останнім місцем роботи може видати допомогу на поховання, не утримуючи податку з доходів.

Допомога на поховання не виплачується з бюджету ФССТВП за умови:

- при похованні пенсіонера за допомогою необхідно звертатися до Пенсійного фонду. Розмір допомоги на поховання пенсіонерів дорівнює двом місячним пенсіям померлого;

- при похованні пенсіонера, пенсію якому призначено відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб”, допомога членам його сім’ї або особі, яка здійснила його поховання, становить три місячні пенсії;
- коли допомога на поховання надається з місцевих бюджетів у разі смерті аспіранта, докторанта, клінічного ординатора, студента стаціонарної форми навчання, які не були на утриманні застрахованої особи в системі загальнообов’язкового державного соціального страхування;
- коли з місцевого бюджету виплачується допомога в разі смерті особи, яка не належить до перерахованих категорій і не застрахована в системі державного соціального страхування;
- коли допомога на поховання надається за рахунок коштів підприємства, а розмір її встановлює керівник.

Коли поховання здійснюють за кошти державного бюджету, допомога на поховання не виплачується.

Допомога через оздоровлення застрахованих осіб

Право мають застраховані особи та члени їхньої сім’ї на отримання санаторно-курортного лікування, оздоровлення в спеціальних оздоровчих закладах.

За наданням комісій із соціального страхування підприємств, установ, організацій і профспілкових органів правління відділень ФССТВП вирішує питання фінансування оздоровчих закладів. Слід зазначити, що за кошти соціального страхування можна придбати путівки лише до санаторіїв та оздоровчих закладів України. Наприклад, путівка до дитячого оздоровчого закладу видається безкоштовно або за 10% її вартості, членам сім’ї – із частковою оплатою за 30, 50% її вартості з урахуванням матеріального стану особи.

Застрахованій особі путівка дається за основним місцем роботи на підставі рішення комісії соціального страхування.

Комісія із соціального страхування створюється на підприємствах, в установах, організаціях, до складу якої входять представники адміністрації та застраховані особи. Положення про комісію із соціального страхування затверджує правління Фонду ССТВП.

Комісія із соціального страхування контролює правильне нарахування й своєчасну виплату матеріального забезпечення, приймає рішення про відмову в його призначенні, про припинення виплати матеріального забезпечення, розглядає підставу й правильність видачі листків непрацездатності та інших документів, які є підставою для надання соціальних послуг.

8.7. Фонд соціального страхування від нещасних випадків

Правові засади

Соціальний захист громадян, охорона їхнього життя та здоров'я в процесі їхньої трудової діяльності забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням через Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. У такий спосіб держава гарантує всім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання забезпечує Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності". Регулювання дії цього Закону забезпечується нормативними документами, що відповідають вимогам Конституції України, Кодексу законів про працю України, Закону України "Про охорону праці" і поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору на підприємствах, в установах, організаціях (незалежно від

форм власності та господарювання), фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, і громадян-суб'єктів підприємницької діяльності.

Зasadничі основи страхування від нещасних випадків

Зasadничими основами страхування від нещасного випадку є:

- паритетність держави, застрахованих осіб і роботодавців в управлінні страхуванням від нещасних випадків;
- обов'язковість страхування від нещасних випадків осіб, які працюють на підставі трудового договору або на інших підставах, передбачених законодавством про працю;
- формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- надання державних гарантій застрахованим громадянам щодо використання своїх прав;
- своєчасне та повне відшкодування шкоди;
- економічна зацікавленість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- диференціація страхових тарифів відповідно до умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму, професійного захворювання на кожному господарському суб'єкті.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Цей Фонд є некомерційною самоврядною організацією, має статут, є юридичною особою.

Управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків здійснюють його правління та виконавча дирекція. Фонд має територіальні управління.

Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків формується з представників від держави, застрахованих осіб, роботодавців. Від кожної з трьох представницьких сторін призначається й обирається по 15 осіб у правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків. Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків формується на шестирічний термін.

Контролює діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків Наглядова Рада. Основною метою діяльності є забезпечення виконання Фондом соціального страхування від нещасних випадків його статутних завдань і цільового використання коштів цього Фонду. Представники Наглядової Ради працюють на громадських засадах і не можуть бути одночасно членами правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків і працівниками виконавчої дирекції зазначеного Фонду чи робочих органів.

Державний нагляд і контроль за додержанням страхувальниками та Фондом соціального страхування від нещасних випадків законодавства здійснюють спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади.

**Функціональні
обов'язки Фонду**

Фонд соціального страхування від нещасних випадків, відповідно до визначеного законодавством порядку, свою діяльність спрямовує

за такими напрямками:

1) відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я чи в разі його смерті, виплачувати йому або особам, які перебували на його утриманні, допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого, щомісячну грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, пенсію у зв'язку із втратою годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, допомогу дитині, яка народилася інвалідом, унаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання;

2) організувати поховання померлого, відшкодування вартості, пов'язаних з цим ритуальних послуг, відповідно до місцевих умов;

3) у разі нещасного випадку потерпілому створюються умови першої невідкладної допомоги, у разі потреби його госпіталізації, діагностики професійного захворювання;

4) забезпечує лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах і в інших лікувальних закладах;

5) забезпечує потерпілому:

- догляд медичних сестер удома, у лікарні;
- акушерський догляд удома або в лікарні під час вагітності, пологів;
- утримання в лікарні, реабілітаційному закладі;
- забезпечення потрібними лікарськими засобами, протезами, різноманітними ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

б) підвищує та відновлює працездатність потерпілого через систему необхідних заходів;

7) забезпечує домашній догляд за потерпілим і допомогу у веденні домашнього господарства (при потребі);

8) за висновками лікарсько-консультаційної комісії проведення навчання та перекваліфікації потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах, перенавчання інвалідів та їхнє працевлаштування;

9) організовує робочі місця для інвалідів самотійно чи з органами виконавчої влади, органами самоврядування, компенсує витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції за рахунок Фонду;

10) Фонд може надавати разову грошову допомогу для вирішення соціально-побутових питань при невідкладній потребі;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування.

Незалежно від того, чи зареєстроване підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків, застрахованим та особам, які перебувають на їхньому утриманні, надаються всі види соціальних послуг і виплат за рахунок коштів цього Фонду.

Механізм формування Фонду соціального страхування від нещасних випадків

Ресурси наповнення Фонду

Фонд соціального страхування від нещасних випадків є основною, незалежною фінансовою структурою, має свою систему фінансування.

Основними джерелами наповнення Фонду соціального страхування від нещасних випадків є:

1) внески роботодавців:

- для підприємств відносяться на валові витрати виробництва;
- для бюджетних установ й організацій з коштів, виділених на їхнє утримання та забезпечення;

2) платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;

3) прибутки від тимчасово вільних коштів Фонду, розміщених на депозитних рахунках;

4) штрафи, пеня підприємств, працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці;

5) добровільні внески та їхні надходження, отримання яких не суперечить законодавству.

Важливим джерелом наповнення Фонду соціального страхування від нещасних випадків є страхові внески (частина єдиного соціального внеску) підприємств і бюджетних установ й організацій.

Основою для обчислення розміру страхового внеску страхувальником є страхові тарифи, які диференціюються за видом виробництв залежно від класу професійного ризику виробництва.

Відповідно до статті 47 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” (далі Закон) визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності здійснюється Фондом у порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Пунктом 4 Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 року № 237, пе-

редбачено, що віднесення до класу професійного ризику виробництва здійснюється за основним видом економічної діяльності, що визначається за найбільшою питомою вагою обсягу реалізованої продукції та/або чисельністю зайнятих осіб за минулий календарний рік.

Клас професійного ризику виробництва характеризується інтегральним показником. Чим вищий інтегральний показник, починаючи з першого, тим вищий клас професійного ризику виробництва. Фонд відносить підприємство до видів виробників за їхньою основною діяльністю. Обраховують інтегральний показник професійного ризику виробництва відповідно до Загального класифікатора та інтегральний показник виробництв, що належить до одного класу професійного ризику виробництва.

Перший інтегральний показник професійного ризику виробництва визначається:

$$I_{\text{гв}} = \frac{V_{\text{гв}}}{\text{ВОП}_{\text{гв}}} * 100 (\%),$$

де $I_{\text{гв}}$ – інтегральний показник професійного ризику виробництва (%);

$V_{\text{гв}}$ – сума відшкодування шкоди потерпілому на виробництві, нарахованої в минулому році в певному виді виробництва;

$\text{ВОП}_{\text{гв}}$ – фактичні витрати на оплату в минулому році в певному виді виробництва.

Наступний – інтегральний показник відповідного класу професійного ризику виробництва ($I_{\text{кл}}$) визначається за формулою:

$$I_{\text{кл}} = \frac{V_{\text{кл}}}{\text{ВОП}_{\text{кл}}} * 100 (\%),$$

де $V_{\text{кл}}$ – сума відшкодування шкоди потерпілому на виробництві, яка нарахована в минулому році, що належить до одного класу професійного ризику виробництва;

$\text{ВОП}_{\text{кл}}$ – фактичні витрати на оплату в минулому році, що належить до одного класу професійного ризику виробництва.

За цими показниками визначають рівень професійного ризику виробництва відповідного класу й обсяг нарахувань на оплату праці (у минулому році).

Для визначення страхових внесків і страхових тарифів на наступний календарний період для підприємств одного класу слід виходити з обсягу витрат Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у наступному періоді, фактичних витрат на оплату праці підприємств усіх класів професійного ризику виробництв, фактичних обсягів реалізованої продукції підприємствами та прогнозного зростання обсягу реалізованої продукції в наступному календарному році.

Підприємствам – платникам страхових внесків Фондом соціального страхування від нещасних випадків надаються знижки за низький рівень травматизму, професійної захворюваності тощо або надбавки за високий рівень травматизму, професійної захворюваності чи неналежний стан охорони праці. Розмір знижки або надбавки не повинен перевищувати 50% від страхового тарифу, визначеного для відповідного виду виробництв економіки.

**Види страхових виплат
Фондом соціального
страхування від
нещасних випадків**

Суми надбавок до страхового тарифу та штрафів сплачує підприємство із суми прибутку, а якщо немає прибутку – збільшуються накладні витрати.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює всі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їхньому утриманні, а також усі види профілактичних заходів. Страховими виплатами є грошові суми, які складаються з:

- утраченого заробітку потерпілим;
- одноразової допомоги потерпілому або членам його сім'ї, які перебувають на утриманні померлого;
- пенсії за інвалідністю;
- пенсії у зв'язку втрати годувальника;
- виплати дітям, які народилися інвалідами внаслідок травмування матері або професійного захворювання її під час вагітності;
- витрати на медичну та соціальну допомогу.

Страхові виплати проводяться щомісячно. Утім вони можуть перераховуватися внаслідок:

- зміни складу сім'ї померлого;
- змін, передбачених законодавством щодо мінімальної заробітної плати;
- підвищення тарифних ставок – посадових окладів працівників підприємств страхувальників;
- перегляду рівня втрати професійної працездатності МСЕК.

Особи, які перебували на утриманні померлого, мають право на одержання щомісячних страхових виплат, це:

- діти віком до 16 років, діти від 16 до 18 років, які не працюють, або діти з вадами фізичного чи розумового розвитку та ін.;
- жінки віком 55 років, чоловіки, які досягли 60 років і не працюють;
- члени сім'ї потерпілого – інваліди, один із членів сім'ї, який не працює, а доглядає дітей, братів або онуків потерпілого, які не досягли восьмирічного віку.

Організація проведення страхових виплат

За інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання виплата пенсії проводиться потерпілому відповідно до законодавства про пенсійне забезпечення.

У разі смерті годувальника пенсія призначається й виплачується згідно із законодавством. Сума щомісячної страхової виплати встановлюється відповідно до середньомісячного заробітку потерпілого, який визначається за порядком обчислення середньої заробітної плати для виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Страхові виплати особам, які втратили годувальника, проводяться в повному розмірі без урахування призначеної їм пенсії в разі втрати годувальника та інших доходів.

Слід зазначити, що розмір одноразової допомоги сім'ї потерпілого внаслідок його смерті повинен бути не менший за п'ятирічну заробітну плату, крім того, не меншим за однорічний заробіток потер-

пілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні²².

Страхові виплати неповнолітнім особам, які народилися інвалідом унаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання матері під час вагітності, проводяться щомісячно як інвалідам дитинства, а після досягнення ними 16 років – у розмірі середньомісячного заробітку, що склався на території області проживання цих осіб, але не менше середньомісячного заробітку в країні на день виплати.

Індексація суми страхової виплати проводиться відповідно до законодавства.

Витрати на медичну та соціальну допомогу, на додаткове харчування, придбання ліків, побутове обслуговування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних соціальних заходів пересування фінансуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

Фондом соціального страхування від нещасних випадків до 2008 року відшкодовувалася й моральна шкода, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності. Відшкодування здійснювалося на підставі заяви потерпілого за поданням відповідного висновку медичних органів у вигляді одноразової страхової виплати незалежно від інших видів страхових виплат. Суму страхової виплати за моральну шкоду визначали в судовому порядку.

На виробництві не потрібно згоди або заяви працівника для страхування від нещасного випадку. Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить страхування в безособовій формі й усі застраховані є членами цього Фонду.

---

²² Інструкція про порядок передачі страхувальником виконавчій дирекції оренду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань документів, підтверджують право працівника на страхову виплату, інші соціальні послуги внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання. Затверджено постановою правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 8 березня 2000 р. № 12 // Все про бухгалтерський облік. – 2001. – № 40 (586). – С. 23–24.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків:

- веде реєстр страхувальників за страховим свідоцтвом, виданим юридичним особам, а фізичних осіб – за укладеними трудовими угодами. Перереєстрація страхувальників проводиться в терміни, визначені страховиком;
- письмово повідомляє страхувальникові умовний клас професійного ризику його підприємства, який слугує основою для визначення розміру страхових внесків;
- укладає угоди з лікувально-профілактичними закладами та лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві;
- вивчає та використовує досвід управління охороною праці та страхування від нещасного випадку в зарубіжних країнах;
- співпрацює з фондами інших видів соціального страхування.

Страхові виплати проводяться Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до рівня втрати працездатності потерпілим. Ступінь утрати працездатності потерпілим визначається медико-соціальною експертною комісією (МСЕК) за участю Фонду.

Медико-соціальна експертна комісія визначає обмеження рівня життєдіяльності потерпілого, групу інвалідності у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також види медичної та соціальної допомоги.

Страхові виплати проводяться щомісячно. Їхній розмір встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

За умов стійкої втрати професійної працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить одноразову страхову виплату потерпілому, розмір якої визначається за кожний відсоток утрати потерпілим професійної працездатності й середньомісячної заробітної плати, проте не може перевищувати чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати, з якої справляється єдиний соціальний внесок. Однак розмір одноразової допомоги зменшується на 50%, коли комісією з розслідування нещасного випадку виявлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й унаслідок порушення потерпілим трудової дисципліни.

Потерпілому, який став інвалідом, не рідше одного разу на три роки за медичним висновком надається путівка для санаторно-курортного лікування; інвалідам I групи – щорічно й безплатно. Інвалідам компенсують також витрати на проїзд до місця лікування і назад.

Фондом соціального страхування від нещасних випадків компенсуються витрати на проїзд і житло особі, яка супроводжує потерпілого. Роботодавець надає додаткову відпустку потерпілому, який став інвалідом і використав щорічну відпустку до одержання путівки в санаторно-курортний заклад із збереженням на цей час середньомісячного заробітку.

Згідно з висновком МСЕК, Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відшкодувати й інші витрати.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Сформулюйте економічну сутність соціальної гарантії.
2. Що є матеріальною основою забезпечення соціальних гарантій громадян?
3. На яких методологічних засадах побудована система пенсійного забезпечення в Україні?
4. Яка природа солідарної пенсійної системи?
5. Назвіть основні парламенти нарахування пенсій за віком, інвалідністю, унаслідок втрати годувальника, за вислугу років.
6. Назвіть учасників правовідносин у солідарній пенсійній системі.
7. Сформулюйте особливості, характерні для накопичувальної системи обов'язкового державного пенсійного страхування.
8. На яких засадах побудована система недержавного пенсійного забезпечення?
9. Назвіть види пенсійних виплат з накопичувального фонду.
10. Які джерела формування доходу Пенсійного фонду?
11. Що таке єдиний соціальний внесок?
12. Що є базою для нарахування й утримання єдиного соціального внеску?
13. Охарактеризуйте схему формування доходів бюджету Пенсійного фонду України.
14. Назвіть причини безробіття як соціальної проблеми.
15. Яка основна мета страхування в разі настання безробіття?
16. Що є фінансовою базою державного соціального страхування на випадок безробіття?
17. За якими напрямками використовуються кошти Фонду соціального страхування на випадок безробіття?
18. Охарактеризуйте механізм фінансування страхової діяльності на випадок безробіття.
19. Хто є платником страхових внесків у Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності?
20. Назвіть види видатків з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
21. У якому порядку надається матеріальна допомога при народженні чи всиновленні дитини?
22. Який закон України забезпечує правову основу, економічний механізм й організаційну структуру державного соціального страхування від нещасних випадків?

23. Назвіть види діяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

24. Охарактеризуйте систему фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Соціальний захист це:

- 1) баланс економічного й соціального розвитку суспільства;
- 2) гарантія певного рівня життя;
- 3) гарантія здобуття загальної освіти;
- 4) вирівнювання ступеня життя окремих груп громадян;
- 5) створення умов самозабезпечення.

2. Система пенсійного забезпечення – це:

- 1) солідарна;
- 2) накопичувальна;
- 3) недержавна;
- 4) страхування життя.

3. Накопичувальний пенсійний фонд формується із:

- 1) страхових внесків;
- 2) інвестиційного доходу;
- 3) штрафів і пені;
- 4) відсотки на пенсійні активи;
- 5) інших доходів від інвестування.

4. Пенсійний фонд формується з:

- 1) частини єдиного соціального внеску;
- 2) коштів державного бюджету;
- 3) коштів від фінансових санкцій;
- 4) благодійних внесків;
- 5) добровільних внесків;
- 6) коштів від продажу майна.

5. Страхові внески на випадок безробіття відносяться:

- 1) собівартість робіт і послуг;
- 2) єдиного соціального внеску;
- 3) доходу платника страхових внесків;
- 4) заробітної плати найманого робітника.

6. Допомога на період тимчасової непрацездатності надається при:

- 1) захворюванні;
- 2) догляді за хворою дитиною;
- 3) санаторно-курортному лікуванні;

4) усиновленні дитини;

5) народженні дитини.

7. *Обов'язки Фонду соціального страхування від нещасних випадків:*

1) відшкодування шкоди;

2) організація поховання померлого;

3) забезпечення догляду за потерпілим;

4) організація робочих місць для інвалідів;

5) сплата за потерпілого внесків на медичне та пенсійне страхування.

8. *Страхові внески й страхові тарифи на наступний календарний рік визначаються за:*

1) обсягом витрат фонду;

2) фактичними витратами на оплату праці;

3) обсягом реалізованої продукції за прогнозом;

4) показниками професійного ризику виробництва;

5) надбавками/знижками до страхових тарифів.

9. *Соціальне страхування від нещасних випадків проводиться за:*

1) згодою працівника;

2) без згоди працівника;

3) безособовою формою;

4) заявою працівника.

10. *Соціальне страхування – це:*

1) матеріальне забезпечення в разі безробіття;

2) система захисту від нестабільності;

3) інструменти розподілу й перерозподілу грошових коштів;

4) частина соціального забезпечення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Пенсійне забезпечення

Книги

1. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди : особливості цивільно-правового статусу [Текст] : монографія / Вітка Ю. В. – К. : Експрес-Поліграф, 2010. – 216 с.
2. Законодавство України про пенсійне забезпечення [Текст] : зб. офіц. текстів законів за станом на 1 лют. 2012 р. / [упоряд. Ю. І. Руснак]. – К. : ЦУЛ, 2012. – 298 с
3. Коваль О. П. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні [Текст] : аналіт. доп. / Коваль О. П. ; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2011. – 95 с
4. Коваль О. П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України [Текст] : аналіт. доп. / Коваль О. П. ; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2012. – 106 с. – Авт. зазначено на звороті тит. арк.
5. Коваль О. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні : вплив на економічну безпеку [Текст] : монографія / Коваль О. – К. : НІСД, 2012. – 239 с.

Страховання

Книги

1. Безугла В. О. Соціальне страхування [Текст] : навч. посіб. / В. О. Безугла, Д. М. Загірняк, Л. П. Шаповал. – К. : ЦУЛ, 2011. – 335 с.
2. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди : особливості цивільно-правового статусу [Текст] : монографія / Вітка Ю. В. – К. : Експрес-Поліграф, 2010. – 216 с.
3. Внукова Н. М. Соціальне страхування : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2006. – 348 с.
4. Вовчак О. Д. Страхування : навч. посіб. / Вовчак О. Д. – 2-е вид., випр. – Л. : Новий Світ–2000, 2005. – 480 с.
5. Коваль О. П. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні [Текст] : аналіт. доп. / Коваль О. П. ; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2011. – 95 с.
6. Машина Н. І. Міжнародне страхування : навч. посіб. / Машина Н. І. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 502 с
7. Основи довгострокового страхування [Текст] : навч. посіб. / А. Т. Головка, М. П. Денисенко, І. О. Ковтун, В. Г. Кабанов. – К. : Алерта, 2007. – 443 с.
8. Плиса В. Й. Страхування [Текст] : підручник / Плиса В. Й. – К. : Каравела, 2010. – 471 с.
9. Ткаченко Н. В. Страхування [Текст] : навч. посіб. / Ткаченко Н. В. – К. : Ліра-К, 2007. – 375 с.

10. Юрій С. І. Соціальне страхування : підруч. / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. – К. : Кондор, 2004. – 464 с.

Пенсійне забезпечення Періодичні видання

1. Бондарук І. С. Зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення / І. С. Бондарук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4. – С. 166–169. – Бібліогр. у кінці ст.

2. Бондарук І. С. Теоретичні основи та принципи системи пенсійного забезпечення / І. С. Бондарук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 3. – С. 174–177. – Бібліогр. у кінці ст.

3. Бондарчук Т. Г. Методичні основи визначення стану економічної безпеки пенсійного забезпечення / Т. Г. Бондарчук // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 81–96. – Бібліогр. у кінці ст.

4. Бородіна Н. З. Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення – розвиток та основні положення / Н. З. Бородіна // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С. 7–11. – Бібліогр. у кінці ст.

5. Коломієць В. Законодавчі основи розвитку ринку страхування життя та пенсійного забезпечення в Україні / В. Коломієць // Страхова справа. – 2008. – № 3. – С. 46–49.

6. Максимчук В. Чим потішить старість? Про подальше реформування системи пенсійного забезпечення / В. Максимчук // Профспілки України. – 2008. – № 9. – С. 34–40.

7. Мастюгіна Г. Призначення пенсії за віком на пільгових умовах / Г. Мастюгіна // Вісник податкової служби України. – 2013. – № 13. – С. 43–47. – Бібліогр. у кінці ст.

8. Приходченко О. Ю. Система методів та моделей аналізу пенсійного забезпечення / О. Ю. Приходченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6. – С. 170–175. – Бібліогр. у кінці ст.

9. Профком на захисті прав працівників у сфері пенсійного забезпечення (пенсійне забезпечення у запитаннях і відповідях) // Бібліотечка голови профспілкового комітету / Федер. проф. спілок України. – К., 2008. – № 12. – С. 3–52.

10. Стецюк Т. Новації пенсійного забезпечення в Україні / Т. Стецюк // Страхова справа. – 2012. – № 2. – С. 51–53. – Бібліогр. у кінці ст.

11. Черненко К. Резерви та потенційні можливості розвитку накопичувальної складової національної системи пенсійного забезпечення України / К. Черненко // Казна України. – 2013. – № 6. – С. 25–29. – Бібліогр. у кінці ст.

Страхування Періодичні видання

1. Єдиний внесок на соціальне страхування : нормативне забезпечення, практичні рекомендації // Бухгалтерія : додаток до газети “Бізнес”. – 2010. – № 49. – С. 8–82.

2. Артюх Т. Страхування життя в Україні: сучасний стан / Т. Артюх // Страхова справа. – 2012. – № 2. – С. 18–19.
3. Бабич Л. М. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України / Л. М. Бабич, Л. І. Васечко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 158–170. – Бібліогр. у кінці ст.
4. Боровець В. Страхування : договір, виплата, відшкодування, податковий облік / В. Боровець, І. Караваєв // Податкове планування. – 2007. – № 2. – С. 54–60.
5. Бородіна Н. З. Ставки пенсійного страхування – напрями вдосконалення / Н. З. Бородіна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С. 142–148. – Бібліогр. у кінці ст.
6. Волосович С. Особливості і тенденції формування системи іпотечного страхування в Україні / С. Волосович // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 7. – С. 19–24. – Бібліогр. у кінці ст.
7. Гаманкова О. Страховий ринок України в глобальному страховому просторі / О. Гаманкова // Страхова справа. – 2012. – № 2. – С. 8–12.
8. Гуменюк І. Ринкова система соціального страхування: напрями реформування та проблеми законодавчого забезпечення / І. Гуменюк // Юридичний журнал. – 2007. – № 9. – С. 38–40. – Бібліогр. у кінці ст.
9. Залетов А. Пенсійна реформа в Україні : роль страхових компаній / А. Залетов // Фінансові послуги. – 2011. – № 1. – С. 28–30.
10. Кір'ян Т. Актуальні розрахунки в системі загальнообов'язкового пенсійного страхування першого рівня / Т. Кір'ян, В. Лукович // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 7. – С. 9–12.
11. Керунова В. Суспільно-економічні питання вдосконалення системи соціального страхування / В. Керунова // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 78–84.
12. Кириленко О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні / О. Кириленко, О. Петрушка // Журнал Європейської економіки. – 2013. – № 1. – С. 79–95. – Бібліогр. у кінці ст.
13. Кичко І.І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту / І.І. Кичко // Фінанси України. – 2004, 2005. – № 4. – С. 148–153.
14. Коваль О. П. Інституційні основи запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування / О. П. Коваль // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 205–210. – Бібліогр. у кінці ст.
15. Коваль О. П. Страхування відповідальності суб'єктів пенсійного забезпечення за збереження пенсійних активів / О. П. Коваль // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 23–26. – Бібліогр. у кінці ст.
16. Козоріз Г. Г. Проблеми реалізації соціальних функцій страхування в Україні / Г. Г. Козоріз // Регіональна економіка. – 2011. – № 2. – С. 137–142. – Бібліогр. у кінці ст.

17. Колосок А. М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу / А. М. Колосок // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 129–135. – Бібліогр. у кінці ст.
18. Кривошекова Е. Обязательное пенсионное страхование: теория и практика российской пенсионной реформы / Е. Кривошекова, Е. Окунева, В. Окунев // Вопросы экономики. – 2006. – № 6. – С. 120–135.
19. Лебединська Л. Д. Страхування як чинник фінансової стабілізації економіки / Л. Д. Лебединська, Л. М. Ремньова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 65–74. – Бібліогр. у кінці ст.
20. Лукович В. Шляхи впровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні / В. Лукович // Україна. – 2011. – № 3. – С. 31–39.
21. Мачуський В. Теоретичні проблеми законодавчого визначення поняття страхування / В. Мачуський // Право України. – 2010. – № 6. – С. 195–199.
22. Мельников С. А. Розвиток системи пенсійного страхування України в контексті інформаційної економіки / С. А. Мельников // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5. – С. 231–237. – Бібліогр. у кінці ст.
23. Мельников Ю. З турботою про людей : про Фонд соц. страхування від нещасних випадків на виробництві та проф. захворювань / Ю. Мельников // Соціальний захист. – 2006. – № 11. – С. 18–20.
24. Мних М. В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення / М. В. Мних // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 39–45. – Библиогр.: с. 40.
25. Пінчук А. Реформи та їх значення в страхуванні / А. Пінчук // Страхова справа. – 2011. – № 3. – С. 38–43.
26. Пантелійчук Л. Особливості нарахування та утримання внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в 2005 році / Л. Пантелійчук, Н. Хрустальова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 10. – С. 34–41.
27. Петренко І. Загальна система оподаткування: внески до фондів соціального страхування та Пенсійного фонду України / І. Петренко // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 36. – С. 24–27.
28. Про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2009 рік // Пенсія. – 2010. – № 6. – С. 7–8.
29. Програма розвитку страхового ринку України до 2015 року // Финансовые услуги. – 2011. – № 1. – С. 20–22.
30. Прошин В. Маркетинг социально значимых видов страхования / В. Прошин // Маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 59–64. – Бібліогр. у кінці ст.
31. Рівчаченко С. В. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС / С. В. Рівчаченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5. – С. 191–196. – Бібліогр. у кінці ст.
32. Романенко Є. Ринок страхування: тенденції та проблеми / Євген Романенко // Персонал. – 2007. – № 1. – С. 30–35. – Бібліогр. у кінці ст.

33. Рудень В. В. Передумови запровадження обов'язкового медичного страхування / В. В. Рудень, О. М. Сидорчук // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 71–78. – Бібліогр.: с. 71–74, 77, 78.

34. Рудик В. К. Використання зарубіжного досвіду в розвитку пенсійного страхування в Україні / В. К. Рудик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 2. – С. 180–185. – Бібліогр. у кінці ст.

35. Рудик В. К. Соціальні чинники запровадження і розвитку накопичувального пенсійного страхування / В. К. Рудик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 195–202. – Бібліогр. у кінці ст.

36. Рудик В. Фінансове забезпечення системи державного обов'язкового пенсійного страхування в Україні і напрями його покращення в сучасних умовах / В. Рудик // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 4. – С. 18–25.

37. Савич О. С. Механізм реалізації альтернативних форм соціального страхування / О. С. Савич // Держава і право. – 2006. – № 32. – С. 350–360. – Бібліогр. у кінці ст.

38. Самойловський А. Л. Аналіз розвитку страхування в Україні: етапність еволюційних змін / А. Л. Самойловський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 6. – С. 146–149. – Бібліогр. у кінці ст.

39. Сидорчук А. А. Розподільні процеси в системі фінансових ресурсів державного соціального страхування / А. А. Сидорчук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11. – С. 226–236. – Бібліогр. у кінці ст.

40. Сидорчук А. Показники оцінки збалансованості фінансових ресурсів державного соціального страхування / А. Сидорчук // Україна. – 2012. – № 7. – С. 17–22.

41. Скрипник О. Визначення розміру зарплати для виплат за соціальним страхуванням / О. Скрипник // Баланс. – 2006. – № 20. – С. 43–46.

42. Солошенко Л. Актуальні запитання щодо страхування / Л. Солошенко // Податки та бухгалтерський облік. – 2013. – № 40. – С. 18–30. – Бібліогр.: с. 18.

43. Стожок Л. Г. Соціальне страхування як інструмент управління соціальними ризиками / Л. Г. Стожок // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 1/2. – С. 35–39. – Бібліогр. у кінці ст.

44. Стожок Л. Напрями вдосконалення системи державного пенсійного страхування в Україні / Л. Стожок // Україна. – 2006. – № 1. – С. 13–18.

45. Столяров В. Ф. Економічний механізм соціального страхування / В. Ф. Столяров, Л. І. Васечко // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 31–43. – Бібліогр.: с. 32–35, 39–40.

46. Страхування : [підбірка матеріалів про особливості його оподаткування] // Вісник податкової служби України. – 2013. – № 29. – С. 15–31. – Бібліогр. у кінці ст.

47. Терещенко Г. М. Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні / Г. М. Терещенко, Т. А. Мусатова // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 76–88.

48. Ткаченко Л. Проблеми цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування та можливості зниження страхових тарифів в Україні / Л. Ткаченко // Україна. – 2006. – № 8. – С. 21–26. – Библиогр.: с. 23–26.

49. Третьякова Г. Пенсійне страхування як складова частина соціальної відповідальності бізнесу / Г. Третьякова // Страхова справа. – 2008. – № 3. – С. 50–51.

50. Федорова М. Порівняльний аналіз систем соціального страхування України та зарубіжжя / Марія Федорова // Схід. – 2003. – № 1. – С. 31–34.

51. Фурман В. М. Розвиток нових технологій у страхуванні / В. М. Фурман // Фінанси України. – 2004, 2005. – № 2. – С. 135–145.

52. Фурман В. Необхідність страхування та його роль в економіці / В. Фурман // Економіст. – 2007. – № 5. – С. 43–45. – Библиогр. у кінці ст.

53. Царенко О. Види страхування в умовах ринкових перетворень / Оксана Царенко // Схід. – 2003. – № 2. – С. 26–30.

54. Шіріян Л. В. Незалежний рейтинг ринку страхування в Україні / Л. В. Шіріян // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 118–125.

55. Шамрай Г. Зарахування та облік коштів єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування / Г. Шамрай // Казна України. – 2011. – № 1. – С. 30–35.

56. Шевирьов І. Страхування в Україні : історія, яка написана з чистої сторінки / І. Шевирьов // Юридичний журнал. – 2004. – № 12. – С. 42–45.

57. Ярошенко І. Страховий стаж у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / І. Ярошенко // Юридична Україна. – 2008. – № 3. – С. 65–69. – Библиогр. у кінці ст.

Розділ 9. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

- 9.1. Державний кредит як економічна категорія.
- 9.2. Форми державного кредиту.
- 9.3. Державний борг.
- 9.4. Обслуговування державного боргу і методи управління.

9.1. Державний кредит як фінансово-економічна категорія

Зміст державного кредиту як економічної категорії

Державний кредит є важливою ланкою державних фінансів, відіграє належну роль у функціонуванні фінансової системи. Ця роль не тільки зводиться до пошуку і залучення коштів, але і приймає участь у регулюванні соціально-економічних процесів.

У відтворювальному процесі кредит обслуговує стадії обміну і забезпечує фінансові потреби суб'єктів економічних відносин на умовах поворотності, платності і терміновості. Кредитний механізм забезпечує акумулювання і цільове використання в економічній життєдіяльності країни тимчасово вільних грошових коштів господарських суб'єктів і громадян, а також коштів бюджетної системи і позабюджетних фондів. За допомогою кредиту суб'єкти економічних відносин усувають розрив в часі між потребами у грошових ресурсах та їх наявністю. Таким чином кредит поповнює нестачу власних грошових коштів, необхідних для повного і своєчасного фінансування капітальних вкладень або поточних видатків.

Державний кредит є самостійною економічною категорією, має свої особливості, які відрізняють її від інших ланок фінансових відносин.

Державний кредит виражає сукупність кредитних відносин між державою в особі органів влади країни з одного боку і господарськи-

ми суб'єктами, фізичними особами, нерезидентам і іноземними державами, з іншого приводу отримання і надання кредитів або гарантійного забезпечення. У цих економічних відносинах держава традиційно виступає позичальником, кредитором і гарантом.

Державний кредит обслуговує економічні інтереси держави, формуючи кредитні відносини внаслідок отримання або надання грошових коштів в середині держави (внутрішній кредит) і з нерезидентом (зовнішній кредит). За допомогою державного кредиту залучаються тимчасово вільні фінансові ресурси юридичних і фізичних осіб для покриття бюджетного дефіциту. У сфері міжнародних відносин держава може виступати одночасно позичальником і кредитором. У тих випадках, коли держава приймає на себе відповідальність за повернення позичених коштів господарськими суб'єктами, вона виступає гарантом.

Державний кредит є вираження кредитних відносин, які отримуються в результаті руху позиченого капіталу. За своєю економічною сутністю державний кредит є формою вторинного перерозподілу планового внутрішнього продукту. Адже видаткова частина бюджету представляє собою зведені бюджетні призначення конкретним міністерствам, відомством, управління місцевих органів самоврядування. Ці призначення носять назву *бюджетних кредитів*.

Джерелом повернення державного кредиту і сплати відсотків за його користування є доходи бюджету, а не прибуток від вигідного розміщення кредиту. Використання кредиту для покриття дефіциту державного бюджету зумовлено значно меншими негативними наслідками для фінансового стану держави ніж покриття дефіциту за допомогою грошової емісії.

Найпоширенішою формою прояву державного кредиту є державні позики, що надаються на підставі угоди і випуском цінних паперів під державне майно та гарантовані позики, останні позики надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади, державним підприємствам.

Угодами оформляються державні позики переважно від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інститутів. Уго-

да/договір є юридичною основою державних позик. Залучення державних позик шляхом випуску цінних паперів, які придбаваються кредиторами, забезпечують їм певні фінансові переваги. Слід відзначити, що державні позики забезпечені випуском цінних паперів – облігацій, казначейськими зобов'язаннями (векселями) відразу впливають на зміну державного бюджету, а гарантування погашення боргових зобов'язань не завжди призводить до зміни централізованого грошового фонду, оскільки боржник може своєчасно і в повному обсязі розрахуватися з позичальником за своїми зобов'язаннями. За таких умов гарант – держава, в особі органів виконавчої влади, не несе додаткових видатків.

Державний кредит виникає внаслідок утворення дефіциту бюджету, який відображає такий обсяг додаткових бюджетних ресурсів, які потрібно запозичити з внутрішніх або зовнішніх джерел щоб покрити запланований обсяг видатків. Виходячи із сутності бюджетного дефіциту, яка полягає у функціонуванні частини бюджетних відносин з приводу мобілізації того обсягу доходів, якого не вистачає для покриття різниці між видатковою та дохідною частинами бюджету державний кредит набуває об'єктивної необхідності для задоволення суспільних потреб.

Використання державного кредиту зумовлено ще і тим, що існує постійна суперечність між обсягом суспільних потреб і можливістю держави задовольнити ці потреби за рахунок коштів державного бюджету. Причинами невідповідності між видатками і доходами бюджету є передусім неекономне, нерациональне використання коштів або додаткові з економічних, соціальних і політичних причин державні видатки, що виходять за межі фіскального оподаткування. За сучасних функцій держави, фіскальних можливостях економіки державний кредит поєднує характерні особливості грошових відносин – фінансів і кредиту, що зумовлює відповідний характер відносин державного кредиту і державного бюджету, взаємозв'язок із системою оподаткування та рухом позикового капіталу. Податки і позики є взаємодоповнюючі фінансові інструменти державних фінансів за

допомогою яких держава мобілізує кошти для фінансування своїх постійно зростаючих потреб.

*Державний кредит
як фінансова
категорія*

Державний кредит слід розглядати не тільки як економічну категорію, що поєднує особливості кредитних відносин (зворотності, терміновості, платності), але як фінансову категорію, система відносин яка формується при мобілізації коштів для тимчасового поповнення бюджету що відрізняє його від таких класичних фінансових категорій як податки, банківський кредит.

Наприклад:

- податки справляються до бюджету в односторонньому порядку, а державний кредит з одного боку є джерелом формування додаткових грошових ресурсів бюджету, з іншого – збільшення доходів власників цінних паперів (відсотки, виграші за державними позиками);
- при наданні державного кредиту фінансові відносини формуються на добровільних засадах, на довірі, відповідальності, тоді як податки справляються в примусовому порядку;
- у правовому полі податок є обов'язковим платежем, розмір якого визначений законом у встановлені строки, тоді як державні запозичення здійснюються за умови браку фінансових ресурсів у державі, або існує потреба обмежити рівень оподаткування;
- на кінець, податки виступають основним джерелом наповнення бюджетів, формуючи фінансову міць держави, а державний кредит є лише засобом мобілізації додаткових фінансових ресурсів. Проте між цими фінансовими категоріями існує взаємозв'язок. Адже, повернення кредиту, виплата відсотків за користування кредиту здійснюється за рахунок доходів бюджету, а податки є основним джерелом формування цих доходів. Таким чином, державний кредит авансований наперед у податки.

Відмінності державного кредиту від банківського полягають у призначенні та його функціях.

Банківський позиковий фонд використовується для фінансування підприємств, фізичних осіб з метою вирішення тимчасових фінансових проблем. За економічною сутністю державний кредит виражає додаткові фінансові кошти держави, які отримані через державну позику, і надходять у її розпорядження.

Наступною характерною ознакою банківського кредиту є те, що при продуктивному використанні коштів збільшується додана вартість продукту, де кошти державного кредиту переважно використовуються на покриття бюджетного дефіциту.

Особливістю банківського кредиту, є те, що у ролі позичальника і платника може бути одна і та сама юридична чи фізична особа. Безпосередньо позичальником державного кредиту виступає держава в особі органів державної влади, а виплати кредиторам (власникам державних цінних паперів) здійснюється переважно за рахунок бюджету.

За економічним та фінансовим змістом державний кредит виконує контрольну і розподільну функцію.

Державному кредиту – фінансовій категорії притаманні контрольна, розподільна, регулююча функції, які органічно поєднуються з функціями фінансів. Контроль здійснюється у процесі залучення державних коштів, та їх розміщення за напрямками та цільовим використанням, строки їх повернення і своєчасність сплати відсотків.

Розподільна функція державного кредиту забезпечує формування бюджету додатковими ресурсами. За світовою практикою державні позики є основним джерелом фінансування державного кредиту. Ця функція державного кредиту сприяє рівномірному розподілу між поколіннями наперед спрямованого податкового тягаря, перед усім коли за рахунок позичених коштів фінансуються капітальні вкладення.

Держава свідомо використовує кредит як інструмент регулювання розвитку економіки в країні. Через ефективне розміщення цінних паперів опосередковано впливає на процес економічного розвитку, формує фінансову політику. Від рівня бюджетного фінансування залежить бюджетний дефіцит, розмір грошової маси в обігу,

рівень споживання і накопичення, міжнародна платоспроможність держави та її кредитний рейтинг.

Отже, у функціях державного кредиту розкривається його економічна сутність.

9.2. *Форми державного кредиту.*

Теоретичні і правові засади державного кредиту

Ідею необхідності втручання в економічні процеси, передусім використовуючи кредит, розвинули послідовники Дж. М. Кейнса (Л. Лернст, Е. Хампсен, П. Самуельсон та інші).

Бюджетним кодексом України прописані правила (ст. 16) здійснення внутрішніх та зовнішніх запозичень, як основної форми державного кредиту.

Державні запозичення слід розглядати як кредитні зобов'язання державних органів влади перед своїми позичальниками в межах обсягів залучених ресурсів та нарахованих на них доходів. Вони виражають обсяг фінансових ресурсів, які залучаються державними органами влади з метою покриття дефіциту, фінансування цільових програм, а також кошти видані бюджетом суб'єктам господарювання під гарантії.

У практиці розрізняють державні позики, що надаються на підставі кредитної угоди й державні позики забезпечені випуском цінних паперів. Угодами оформляються позики від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інститутів. Такі угоди укладаються, як на двосторонній основі, так і на багатосторонній.

Державні позики, забезпечені випуском цінних паперів виконують ту ж саму функцію, що і кредит лише мобілізує кошти через ринок цінних паперів, який функціонує за посередництвом системи інститутів у формі фінансових установ. Ці інститути виступають суб'єктами (інституційні фонди, комерційні банки, фондові біржі, брокерські фірми) фінансового ринку, які прискорюють процес тимча-

сового відчуження капіталу як власності і перетворення на капітал – функцію. За теорією К. Маркса про двоїстість суті капіталу – як власності так і функції інвестори передають позичальнику тільки функцію свого капіталу для виконання певної дії. Сам капітал свого власника не змінює, оскільки через певний проміжок часу він повертається до інвестора з прибутком, незалежно від того, приніс він прибуток позичальнику чи ні. Отже, державна позика виступає специфічною фінансовою інвестицією. У процесі придбання цінних паперів відбувається перетворення капіталу власності на капітал – функцію. На ринку цінних паперів через попит і пропозицію встановлюється ціна капіталу – власності.

Оформлення державних позик здійснюється переважно випуском облігацій, казначейських зобов'язань – векселів, фідучіарних позик.

Облігація, як цінний папір, що реалізується на фінансовому ринку серед банків, суб'єктів господарської діяльності, громадян країни є формою кредитних зобов'язань, де власник облігації є кредитором без права власності на капітал під що випущені облігації. З іншого боку облігація є борговим зобов'язанням держави за яким у встановлений термін повертається борг і виплачується дохід у вигляді виграшу чи відсотків. Вони можуть бути знеособленими (на покриття бюджетного дефіциту), а також цільовими (під конкретні програми).

Доходом виграшної облігації є виграш, виявлений при погашенні облігації, яка попала у черговий тираж виграшів. **За відсотковими позиками** дохід виплачується щорічно або щоквартально залежно від терміну залучення коштів, при поверненні позики з нарахуванням відсотків до номінальної вартості облігації. Ринкова вартість облігації залежить від кон'юнктури ринку і може коливатися, а це певний ризик для інвестора. Тому важливо визначити оптимальний розмір позики, виходячи із вартості проекту на який з боку держави будуть витрачені кошти отримані від продажу облігацій.

Безвідсоткові або дисконтні облігації реалізуються зі знижкою, а погашаються за номінальною вартістю. Оскільки поняття дисконту виражає сьогоdnішню оцінку вартості майбутніх благ, то дохід кре-

диторам виникає внаслідок погашення облігації за ціною вищою за ціну придбання. Різновидністю безвідсоткових позик є облігації які ж передбачають виплату доходу, але гарантують одержання товару, на який не задовольняється попит на ринку. Вартість кожної випущеної облігації дорівнює ціні товару.

За методами розміщення цінних паперів розрізняють позики добровільні і примусові. Облігації добровільних позик вільно продаються і купуються на фінансовому ринку. Примусові позики мають обмеження щодо купівлі і продажу, або не допускають виходу цінних паперів на ринок – не відбувається вторинний андеррайтинг власниками цих облігацій.

Державні запозичення здійснюються шляхом емісії і розміщення цінних паперів на фінансовому ринку. Випуск облігацій центральними органами облігації забезпечує поступлення (ДЦП) коштів в державний бюджет, *місцеві* запозичення акумулюють кошти у місцевому бюджеті.

*Правові основи
місцевих запозичень*

Залучення фінансових ресурсів на рівні місцевих органів самоврядування здійснюються у формі місцевих запозичень через випуск облігацій місцевих позик, надання кредитів, фідучіарні позики, боргові трансферти. За бюджетним кодексом право на здійснення запозичень шляхом випуску облігацій мають право тільки АРК і міста з підзвітністю Міністерству України.

Облігаційні позики використовуються для фінансування довгострокових капіталовкладень і широко поширені в світі для місцевих органів влади. На міжнародних фондових ринках місцеві облігації займають одне з основних місць. Лідером з обороту ринку місцевих облігацій є США.

Місцеві облігації випускаються для залучення коштів на певний термін протягом якого повинні бути погашені. Привабливість облігаційних позик обумовлена:

- зниженням відсоткових ставок за позичковими ресурсами, мобілізуючи ресурси фінансового ринку – кошти нерезидентів, фізичних осіб і небанківських фінансових установ;

- надійністю і ліквідністю місцевих облігацій, що дозволяє зробити їх основним інструментом залучення інвестицій у виробництво. У світі практикується випуск місцевих облігацій “під дохід від промислового проекту” за допомогою яких мобілізуються кошти для будівництва виробничих об’єктів. Українські господарські суб’єкти мають обмежений доступ на міжнародні ринки капіталу тому місцеві позики можуть стати одним із перспективних інструментів залучення коштів іноземних інвесторів;
- можливістю залучення фінансових ресурсів із столиці в регіони, заощадження громадян у інвестиції.

Щодо залучення коштів через кредити місцеві органи самоврядування за рішенням Верховної Ради АРК чи певної ради можуть отримувати короткострокові позики у фінансово кредитних установах на термін до трьох місяців, але в межах поточного бюджетного періоду для покриття тимчасових касових розривів, що виникають під час виконання місцевого бюджету. Проте, світова практика засвідчує, що місцеві органи самоврядування залучають кредити – комунальний кредит, як один із інститутів місцевих фінансів. *Комунальний кредит* сприяє місцевому розвитку, зростанню благоустрою міст та покращенню їхньої інфраструктури. Комунальний кредит як форма участі місцевих органів самоврядування у фінансово-кредитних відносинах має перспективу розвитку в Україні. У більшості зарубіжних країн доступ органів самоврядування до ринку позичкового капіталу вільні і не обмежуються державою. Втім, місцеві органи самоврядування з слабким фінансовим потенціалом використовують у формі місцевих запозичень банківський кредит, який не передбачає випуск цінних паперів. Така форма кредиту є несек’юритизованою. З метою реструктуризації місцевого боргу, підвищення інвестиційної привабливості боргових зобов’язань може проводитися сек’юритизація – кредитні угоди можуть бути замінені на цінні папери реципієнта (хто отримує).

На фінансовому ринку несек’юритизовані кредити функціонують як синдиковані кредити, двосторонні кредити і цільові кредити.

При використанні синдікованих кредитів є можливість в рамках одного кредитного договору залучити одночасно фінансові ресурси різноманітних фінансових установ, витримувати гнучкість умов кредитування як для кредитора так і для позичальника.

Синдіковані кредити можуть надаватися у вигляді кредитної лінії, кредиту з можливістю дострокового погашення, мультивалютного кредиту. Такі кредити використовуються органами місцевого самоврядування переважно на зовнішніх ринках.

Цільові кредити надаються на конкретно визначену мету. Двосторонні кредити можуть надаватися органами самоврядування міжнародними організаціями.

Наступним видом залучення фінансових ресурсів є *фідуціарні* позики, які здійснюються на основі довіри. Банки випускають фідуціарні облігації, розповсюджують серед інвесторів і проводять фінансові операції за дорученням і за рахунок клієнтів. За таких умов банк збільшує ліміт кредитування за рахунок коштів банківських клієнтів.

Вони виходять на ринок у ролі так званих “постачальників” додаткового кредиту створеного ними і за рахунок якого виникає можливість зниження ставки відсотка на грошові ресурси, що обертаються на фінансовому ринку. Так, Україна вперше вийшла на міжнародний фінансовий ринок з тим, щоб отримати комерційні позики. Ці запозичення здійснювалися у формі фідуціарних позик, як нове джерело фінансування дефіциту державного бюджету.

До такої схеми позик Міністерство фінансів вдалося, у зв'язку з відсутністю на той час у чинному законодавстві повноважень, на розміщення облігацій зовнішніх державних позик. Розміщення зовнішніх боргових зобов'язань здійснювалося за допомогою іноземних посередників. На далі частина зовнішніх фінансових зобов'язань була реоформлена в облігації зовнішньої державної позики. Такі запозичення мали позитивну відмінність від традиційних іноземних позик, яка полягала у можливості вільно, без додаткових умов і обмежень їх використовувати. Проте, у зв'язку із низьким кредитним рейтингом України ці позики вважалися високо ризиковими для кредиторів і

тому надавалися на короткі терміни під відносно дуже високі відсотки та під державні гарантії. Це позначалося на структурі джерел фінансування дефіциту бюджету. У 1998 році частка зовнішнього фінансування перевищувала 63 відсотка²³.

Боргові трансферти, як додаткове джерело фінансових ресурсів в Україні заборонено. Такі фінансові операції базуються на передачі грошових коштів з одного бюджету іншому на умовах платності, строковості і поворотності. Високий рівень централізації бюджетних коштів не сприяє розширенню можливостей місцевих бюджетів здійснювати регулювання і контроль за залученими коштами.

Казначейські векселі є цінними паперами з терміном обігу в один рік. За світовою практикою такі цінні папери випускаються не з інвестиційними цілями, а з метою фінансування дефіциту бюджету поточного фінансового ринку.

Казначейські зобов'язання розміщуються на добровільних засадах серед фізичних осіб і посвідчують заборгованість державного бюджету перед власниками казначейських зобов'язань. Емісія казначейських зобов'язань (векселів) є частиною бюджетного процесу і регулювання обігу цього виду державних цінних паперів займається Міністерство фінансів України. Погашення та сплата доходу за казначейськими зобов'язаннями гарантується доходами державного бюджету. Умовами розміщення казначейських зобов'язань може бути передбачено їх погашення шляхом зменшення зобов'язань власника казначейського зобов'язання перед державним бюджетом на вартість конкретного зобов'язання. Функціонування ринку цінних паперів забезпечує Міністерство фінансів України, як емітент і гарант своєчасного погашення цінних паперів, що діє від імені уряду і одержує кошти для фінансування бюджетного дефіциту. Національний банк України виконує роль генерального агента з обслуговування випуску і погашення державних облігацій.

---

²³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/achmber/control/uk/publishprintable_article?art_id=161951.

У 2002 році були випущені перші казначейські зобов'язання для населення вартістю 50 млн. грн. з терміном обігу два роки і номінальною дохідністю в 16% річних. Ці казначейські зобов'язання продавалися через мережу Ощадбанку. Особливістю цих зобов'язань була обіцянка уряду окрім повернення коштів й виплати відсотків звільнити доходи за цими облігаціями від оподаткування²⁴. Казначейські зобов'язання можуть бути аналогом ощадних облігацій як державних цінних паперів для населення з метою залучення коштів від фізичних осіб для фінансування розвитку економіки. Проте, варто розробити і запровадити механізм гарантування дострокового погашення казначейських зобов'язань на вимогу держателя. Таку процедуру може виконувати Міністерство фінансів України щодо дострокового випуску таких цінних паперів за рахунок коштів держбюджету з наступною компенсацією коштів із рахунків підприємства, яке використовувало залучені таким чином кошти.

Запровадження випуску і реалізації казначейських зобов'язань надасть жителям України новий об'єкт інвестицій, держава отримає надійного кредитора, а бюджет і відповідний промисловий об'єкт – довгострокові фінансові ресурси. При цьому гарантією ефективного використання отриманих ресурсів є винятково цільовий характер використання коштів і самоокупність фінансового проекту. Тому для залучення фінансових ресурсів від громадян Кабінетом Міністрів України має бути розроблено й публічно представлено проект емісії казначейських зобов'язань і проект цільового використання залучених таким чином ресурсів для конкретного інноваційно-інвестиційного проекту.

За світовою практикою кожна форма місцевих позик має свою форму застосування. Банківські кредити в основному використовуються для покриття касових розривів, вексельні позики – для покриття дефіциту місцевого бюджету, а облігаційні позики фінансування довгострокових капіталовкладень.

²⁴ Про випуск казначейських зобов'язань серії А : Наказ Міністерства фінансів України від 18.03.2002 р. – № 184.

В Україні дефіцит державного бюджету перекривається за рахунок випуску облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Використання ОВДП, як форми державного кредиту в Україні розпочалися в 1995 року і за період 1995 по 1998 роки було залучено 16 місцевих позик, а з 2003 року до кінця 2011 року здійснено 51 позику, загальним обсягом емісії 10 686,471 млн гривень.

Іншими формами державного кредиту є:

- товарний кредит, який надається у вигляді короткотермінової позики із бюджету суб'єктам господарської діяльності (агропромислового виробництва) для придбання паливних матеріалів, закупівлі насіння, племінної худоби та інші;
- інвестиційний податковий кредит надається окремим підприємствам, які мають велике значення для господарського комплексу України.

Розмір кредиту відповідає сумі податкових платежів позичальника у державний бюджет за один рік або декілька років.

На внутрішньому ринку цінних паперів розміщуються облігації державних, місцевих запозичень та казначейські зобов'язання; на зовнішньому – міжнародному фінансовому ринку розміщуються державні облігації, фідучіарні позики.

Практика реалізації державних позик за наведеними формами застосовується у більшості країн. Різноманітність форм і методів фінансових відносин дозволяє кожній країні обирати найдоцільніші і прийнятні для неї методи реалізації державного кредиту. Такий підхід сприяє створенню відповідних передумов для залучення коштів як для держави так і для її кредиторів.

9.3. Державний борг

Економічна природа формування державного боргу

Існування державного кредиту приводить до існування державного боргу. Сума його складається з усіх випущених і непогашених зобо-

в'язань держави, як внутрішніх, так і зовнішніх, включаючи видані гарантії за кредитом, що надаються іноземним позичальникам, місцевим органам самоврядування, господарським суб'єктам, а також нараховані відсотки.

Державний борг є економічною категорією, яка розкриває сутність фінансово-економічних відносин і законів його функціонування. Державний борг виступає певним видом відносин між державою, яка переважно є позичальником, а також гарантом і кредитором; а з іншого боку – юридичні та фізичні особи, що виступають у якості кредитора. Природою виникнення державного боргу є невміння держави жити на власні кошти та ефективно використовувати позичені кошти. Адже державні позики є основою формування державного боргу за допомогою яких держава залучає тимчасово вільні грошові кошти громадян, підприємств, організацій для фінансування дефіциту державного бюджету, державних витрат, тобто стали певною формою фінансової гарантії розвитку економіки. Зростаюча роль державного кредиту у державних фінансах і взаємозв'язок державного кредиту з економічним розвитком держави зумовили науковців збільшити увагу щодо дослідження категорії державного боргу і заборгованості. Між цими категоріями існує *семантична* (означальна) різниця. Етимологічно (походження) борг є грошовою сумою, що взята в позику на певних умовах, на визначений термін і підлягає поверненню. *Борг* характеризуються статичністю і фіксованим параметром. На відмінну поняття “борг” *заборгованість* визначається сумою коштів несплачених вчасно за минулі періоди плюс відсотки за користування позикою. Заборгованість, на відміну боргу, визначає потоки грошових коштів, які мають тенденцію до постійних змін. Тому різниця між боргом і заборгованістю характеризує ефективність використання залучених коштів за результатами нагромадження боргів та платежів на їх обслуговування визначається рівень заборгованості. Існує взаємозв'язок між такими фінансовими категоріями, як позика, борг і заборгованість, оскільки у кредиторів, боржників з позицій позик їх погашення й обслуговування виникають спільні проблеми.

Отримана державна позика уже формує початкову суму боргу, внаслідок чого створюються проблеми обслуговування боргу – погашення позики, виплата відсотків, уточнення і зміни умов погашення випущених позик. **Розмір державного боргу** охоплює борги минулих років та нових боргів. Накопичення основної суми і прострочених платежів враховуються та обліковуються у складі державних боргів.

Основними складовими елементами державного боргу є внутрішній та зовнішній. В основу такого поділу боргу світовою практикою прийняті класифікаційні ознаки:

- за місцем розміщення кредитора (зовнішній і внутрішній);
- за обсягом охоплення державних боргових зобов'язань (капітальний, поточний);
- за видом отримувача коштів запозичень (умовний та прямий);
- за видом валюти (в національній валюті кредитора, валюті третьої країни, міжнародних розрахункових одиницях);
- за типом боргового зобов'язання (довгострокові облігації, середньострокові облігації, короткострокові облігації і векселі, кредити для фінансування дефіциту бюджету);
- за типом кредитора (внутрішні та зовнішні кредитори).

Внутрішній борг держави формується із боргових зобов'язань перед внутрішніми кредиторами. Практикою доведено, що внутрішній борг більш вигідний і є менш небезпечний, оскільки сплата за внутрішнім боргом залишається в межах країни. В умовах помірних відсоткових ставок, оптимального обсягу залучення коштів жителів країни, внутрішній борг не є тягарем для майбутніх поколінь. На практиці різні вікові групи громадян позичають один в одного грошові ресурси. Втім, життєвий рівень країни не зменшується, а відбувається лише перерозподіл доходу.

На відміну, від внутрішнього державного боргу, **зовнішній борг** формується із запозичень у іноземців-кредиторів, і боргові зобов'язання виникають перед іноземними кредиторами. Плата за користування зовнішнім кредитом вивозиться за кордон, і в такий спосіб

надовго обтяжується платіжний баланс країни, створюється залежність країни боржника від країни кредитора.

Бюджетним кодексом України законодавчо закріплено, ст. 12 “Класифікація боргу”, що борг класифікується за типом кредитора (внутрішні кредитори, зовнішні кредитори) та за типом боргового зобов’язання (які засоби використовуються для фінансування дефіциту бюджету).

Україна, як і більшість країн світу, відчула вплив світової фінансової та боргової кризи, яка розпочалась у 2008 р. Як наслідок, пошук додаткових фінансових ресурсів у світі для виконання покладених на державу функцій став більш тривалим та дороговартісним. Такі дії призвели до зростання державного та гарантованого державою боргу в Україні до рівня 36,8% ВВП на кінець 2012 року (рис. 21).

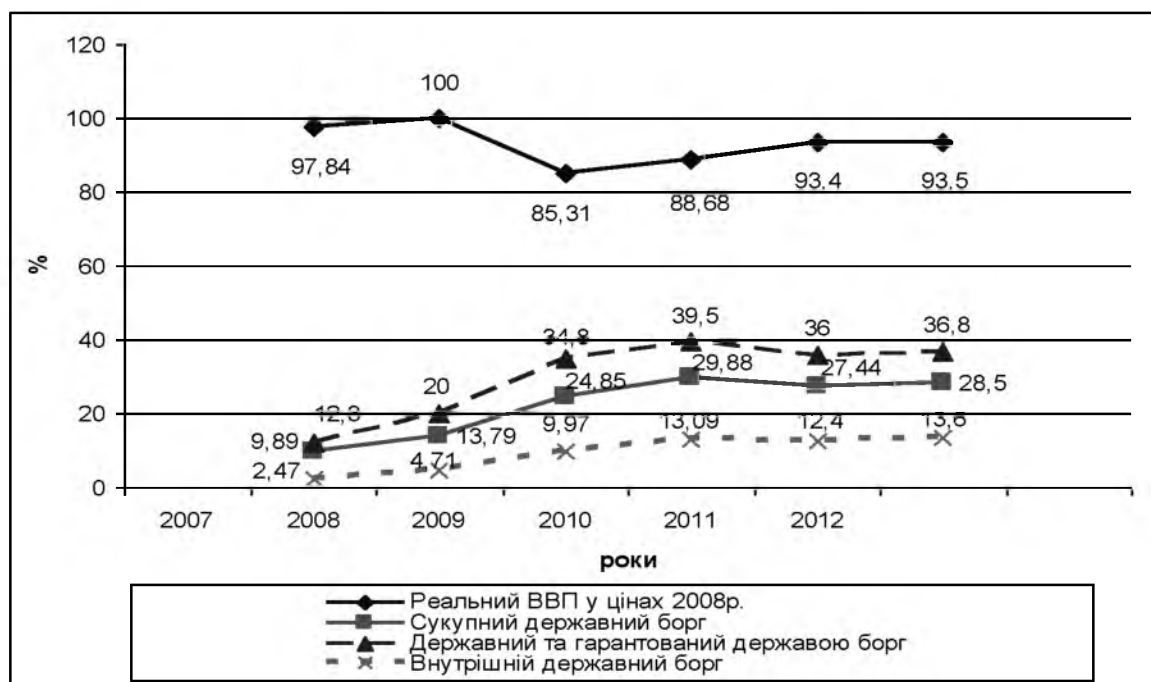

Рис. 21. Динаміка реального ВВП та державного боргу України

Аналізуючи рис. 21, бачимо, що з початку кризи і до сьогодні в економіку України додатково було залучено значну суму фінансових ресурсів (24,5% ВВП), а зростання реального сукупного продукту країни за цей же період відбулось тільки на трохи більше ніж 8%. Згідно даних МВФ, це досить значний показник для країн з еконо-

мікою, що розвивається, і є близьким до критичного. За результатами останнього дослідження МВФ, яке враховує наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, критичне значення відношення державного і місцевого боргу до ВВП для країн із ринками, що формуються, становить 42,8%.

Поряд з тим, аналізуючи структуру державного та гарантованого державою боргу в Україні, слід відзначити переважання в його складі зовнішнього боргу, що несе в собі значні валютні ризики, які й реалізувалися повною мірою під час фінансової кризи 2008–2010 років (рис. 20).

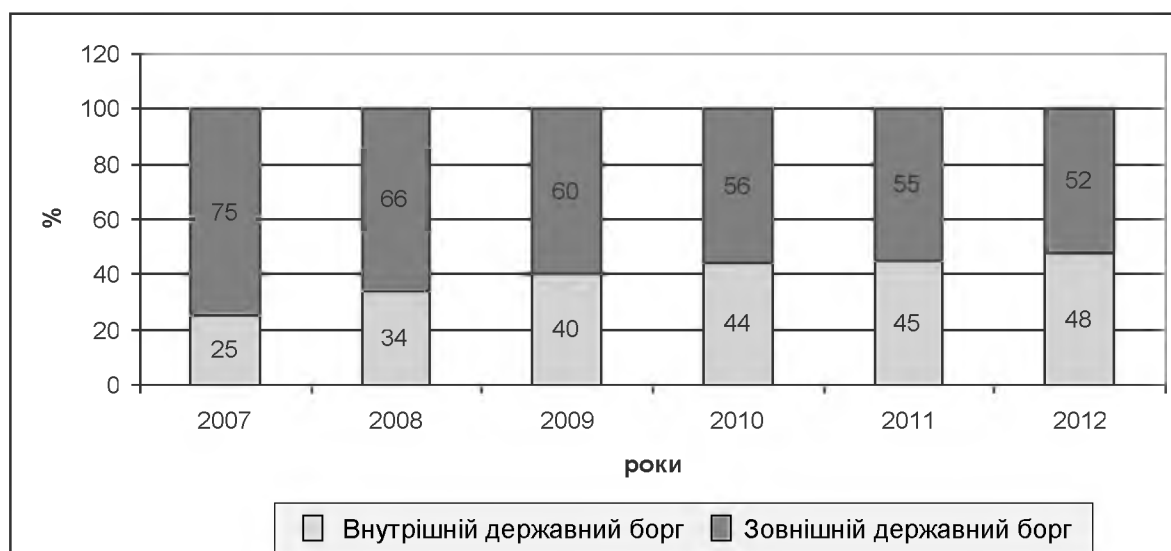

Рис. 22. Структура державного боргу України

Як видно з рис. 22, не зважаючи на певне зростання в останні роки, менше половини величини державного та гарантованого державою боргу України деноміновано в національній валюті. Відтак, зважаючи на перспективу падіння курсу національної валюти, відношення боргових зобов'язань держави до ВВП може значно зрости навіть і без здійснення додаткових позик. Тобто валютні запозичення держави за умов нестабільності, нестійкості національної валюти невідворотно ведуть до збільшення боргового навантаження на бюджет, а отже і на державу та населення країни в цілому.

Кредити від урядів іноземних держав вперше отримала Україна в 1992 році під гарантію Кабінету Міністрів України, останню у 1992 році. За сім років Урядом України надано 140 гарантій на отримання іноземних кредитів на суму 2,4 млрд дол. США. Економічно не ґрунтовані рішення Уряду України протягом 1992–1999 років щодо залучення іноземних кредитів під державні гарантії на користь неплатоспроможних підприємств, які призвели до невиконання ними фінансових зобов'язань за одержаними позиками та перекладання їх на державний бюджет, створили боргову кризу і до кінця 2002 року прострочена заборгованість зросла до 8 млрд дол. Із такої складної ситуації необхідно було шукати вихід. У 1997 році за розпорядженням Президента України Л.Д. Кучми отримана перша фідучіарна позика і до кінця 1999 року вона складала 2,5 млрд дол. США (1997 р. – 559 млн дол. США). Договір позики між Україною (Міністерство фінансів України “позичальник”) та банк (фідучіарій) Chase Manhattan bank Luxembourg S.A. було підписано Міністром фінансів. Слід зазначити, що на той час не було створено цілісної законодавчої бази щодо порядку випуску облігацій зовнішньої державної позики, лише у червні 1999 року були внесені доповнення до Закону України “Про цінні папери і фондову біржу”. На той час вже були здійснені всі фідучіарні позики, які передбачали випуск зовнішніх облігацій через іноземних посередників.

Із наведених прикладів випливає, що борг, гарантований державою у випадку неплатоспроможності позичальника призводить до додаткового тягаря державного бюджету. З метою поліпшення структури державного зовнішнього боргу з боку Кабінету Міністрів України в 2000 році було прийняте рішення про випуск облігації зовнішньої державної позики 2000 року деноміновані в євро та доларах США. Міністерство фінансів України звернулося до фідучіарів з пропозицією про заміну на облігації 2000 року до всіх власників таких облігацій. За рахунок використання коефіцієнтів заміни облігацій сума основного боргу після реструктуризації зменшилася на 152 млн 56,5 тис. дол. США, але це разовий результат одного року.

Загальний фінансовий результат від проведеної реструктуризації зовнішніх боргових зобов'язань в 2000 році засвідчує про додаткові витрати державного бюджету впродовж 2000–2007 років на суму 613 млн дол. США.

На практиці розрізняють офіційний державний борг, який оформлений кредитними угодами, державними цінними паперами, що передбачає погашення основної суми боргу та виплата відсотків у чітко визначений термін часу. Формують офіційний державний борг, внутрішні державні позики, прямі кредити Національного банку України, кредити міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав, позики іноземних комерційних банків, заборгованість за кредитами міждержавних кредитних ліній та облігації зовнішньої державної позики.

Неоплачені державні замовлення, невикплата заробітної плати бюджетним працівникам, неповернений податок на додану вартість, державні гарантії щодо компенсації знецінених заощаджень громадян в ощадному банку формують заборгованість, яка у складі державного боргу не враховується. Проте, фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки, які не оформлені документально формують державну внутрішню заборгованість.

У випадку, коли держава – позичальник не в спроможності погашати борг і відсотки за нього, а кредитори не дають згоду на проведення реструктуризації заборгованості, тоді кредитори можуть оголосити країну банкрутом. Тоді відбувається арешт усіх закордонних активів цієї країни, всіх вантажів, що знаходяться в іноземних портах для сплати боргу кредиторам. Як висновок, державний борг може виступати, як засіб фінансової безпеки, або навпаки – посилення фінансових ризиків. Отже, лише ефективна стратегія управління боргом забезпечить вигідне використання запозичень, сприятиме оптимізації боргового навантаження на громадян.

9.4. Обслуговування державного боргу і методи управління

Обслуговування державного боргу

Обслуговування державного боргу здійснюється Міністерством фінансів України через систему заходів спрямованих на повернення основного боргу, виплата відсотків за користування кредитом, проведення змін умов щодо повернення боргових зобов'язань.

Відповідно до Положення про Державну казначейську службу України, затвердженого Указом Президента України від 13.04.2011 №460/2011 одним із основних завдань, які покладено на органи Державної казначейської служби України є здійснення за дорученням Міністерства фінансів України погашення та обслуговування державного боргу в національній та іноземній валютах.

Відповідно до Положення про порядок здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу, погашення та обслуговування державного боргу здійснюється шляхом проведення платежів з виконання боргових зобов'язань перед кредитором щодо погашення основної суми боргу, сплати відсотків за ним та оплати супутніх витрат, передбачених умовами випуску державних цінних паперів, угодами про позику, державними гарантіями та іншими документами.

На підставі графіків, отриманих від Міністерства фінансів України (із щотижневим уточненням), Державною казначейською службою України щомісячно складаються графіки проведення платежів за державним боргом, на підставі яких складаються реєстри на відкриття асигнувань (виділення коштів) із загального фонду державного бюджету по державному боргу на відповідний період, які затверджуються Державною казначейською службою України.

Відкриття асигнувань із загального фонду державного бюджету на витрати з виконання державою гарантійних зобов'язань за позичальників, що отримали кредити під державні гарантії, здійснюється на підставі Пропозицій щодо відкриття асигнувань для надання кредитів із загального фонду державного бюджету, складених Казначейством України та затверджених Мінфіном України.

Підставою для проведення видатків з обслуговування державного боргу є розпорядження Міністерства фінансів України, яке надається Державній казначейській службі України.

До розпоряджень Міністерства фінансів України додаються копії завірених в установленому порядку кредитних договорів, укладених між Кабінетом Міністрів України (в особі Мінфіну України) та іноземними кредиторами, банками-агентами; платіжних інструкцій іноземних кредиторів; рахунків-фактур; договорів про придбання товарів, виконання робіт, надання послуг; актів виконаних робіт та інших документів, які є підставою для здійснення платежів згідно з законодавством.

До платежів з обслуговування державного боргу належать платежі з:

- плати за користування кредитом (позикою), (виплати відсотків (доходу) за державними борговими зобов'язаннями);
- сплати комісій, штрафів за державними борговими зобов'язаннями;
- оплати послуг, пов'язаних з управлінням державним боргом (агентських, консультаційних, рейтингових, юридичних, інформаційних, дорадчих, перекладацьких, управлінських та інших).

Платежі з обслуговування державного боргу здійснюються Державною казначейською службою України в національній та іноземній валютах у такому порядку:

- плата за користування кредитом (позикою) (виплата відсотків (доходу) за борговими зобов'язаннями) та сплата комісій, штрафів здійснюються безпосередньо на рахунки кредиторів або банків-агентів відповідно до договорів, укладених Міністерством фінансів України з кредиторами та банками-агентами як в національній, так і в іноземній валютах. Операції в іноземній валюті здійснюються з валютних рахунків Державної казначейської служби України;
- інші платежі з обслуговування державного боргу здійснюються в національній валюті через реєстраційні рахунки, відкриті на

ім'я Міністерства фінансів України в Державній казначейській службі України; в іноземній валюті – з валютних рахунків Державної казначейської служби України на рахунки виконавців послуг згідно з підтвердними документами.

Платежі з погашення та обслуговування державного боргу здійснюються Державною казначейською службою України з урахуванням положень, визначених Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України та іншими законодавчими актами.

Відповідно до статей 59, 60, 61 Бюджетного кодексу України Державна казначейська служба України складає:

- звіт про стан державного боргу і гарантованого державою боргу;
- звіт про прострочену заборгованість суб'єктів господарювання перед державою за кредитами (позиками), залученими під державні гарантії;
- звіт про платежі з виконання державою гарантійних зобов'язань;
- інформацію про здійснені операції з управління державним боргом;
- інформацію про надані державні гарантії.

Таблиця 22

**Погашення і обслуговування державного боргу
в бюджетах 2012–2013 рр., млн грн**

Показник	2012 рік	2013 рік
Погашення державного боргу, у т.ч.	65 107,8	81 068,4
Погашення внутрішнього боргу	34 650,9	45 473,9
Погашення зовнішнього боргу	30 456,8	35 594,5
Обслуговування державного боргу	29 582,9	35 002,3
Виплати за державним боргом, усього	94 690,7	116 070,7

Повернення основного боргу і виплата відсотків здійснюється за рахунок коштів передбачених на ці цілі у бюджеті. Так, в 2012 році на погашення і обслуговування державного боргу у державному бюджеті передбачалось виділити 94 690,7 млн грн: на обслуговування державного боргу – 29 582,9 млн грн; на погашення зовнішнього боргу – 30 456,8 млн грн; погашення внутрішнього боргу – 34 650,9. Загальні

платежі зв'язані з виплатою і обслуговуванням зовнішнього боргу України в 2013 році склали – 116 070,7 млн грн.

Витрати на обслуговування державного боргу включають виплату відсотків, вигравів, кошти з погашення позик, які складають основні витрати; інші витрати – витрати на виготовлення, пересилання і продаж цінних паперів, проведення тиражів вигравів, тиражів погашення.

Практика засвідчує, що обсяг витрат з обслуговування державного боргу залежить від структури цих витрат. У таких випадках необхідно обережно підходити до залучення нових запозичень, але мобілізувати зусилля для збільшення термінів обігу державних цінних паперів. За світовим досвідом причинами росту вартості обслуговування боргу можуть бути:

- високий рівень боргу по відношенню до збережень, що веде до підвищення відсоткових ставок для залучення коштів у державні цінні папери;
- втрата довіри до уряду через відсутність стабільної політики, незадовільна оцінка бюджетних витрат, невиконання зобов'язань з обслуговування боргу;
- вивіз капіталу з країни під високі відсоткові ставки;
- інвестиційний бум задля зростання національної економіки.

Говорити про недостатній обсяг вільних грошових ресурсів не приходиться, оскільки в Україні відсутній високо розвинутий ринок корпоративних цінних паперів, відсутність інвестиційних проектів доступних для жителів країни, як інструмента залучення фінансових ресурсів. Підтвердження цього є збереження на рахунках у банках, дані про обсяги придбання громадянами валюти.

Друга причина зростання обслуговування державного боргу значною мірою впливає на рівень відсотків у сучасних умовах української економіки; третя – значною мірою впливає на подорожання державного боргу шляхом вивозу капіталу в офшорні зони. Четверта причина немає суттєвого впливу так як в Україні не проводяться економічні реформи.

Проте, в Україні найбільший вплив на вартість обслуговування має структура запозичень оскільки різноманітні види запозичень мають суттєві відмінності у вартості обслуговування: одні безоплатні, інші під 6–8 відсотків, треті під 40–100 відсотків. Так, Міністерство фінансів України на фінансування дефіциту бюджету в 1997–1998 роках здійснило комерційних (фідуціарних) запозичень на суму 2,5 млрд дол. США терміном 1–3 роки, під відсотки 17, що призвело до зростання державного боргу та погіршило його структуру через короткотерміновий характер цих позик.

Методи управління державним боргом

З метою зменшення ризику виконання боргових зобов'язань, а також забезпечення платоспроможності держави використовують реструктуризацію як метод врегулювання державної заборгованості.

Під реструктуризацією боргу слід розуміти зміну порядку та умов для позичальника погашення заборгованості з метою скорочення зобов'язань з обслуговування боргу, який припадає на період передбачений угодою кредитора з позичальником.

Реструктуризація переважно здійснюється шляхом зміни режиму погашення заборгованості, або перетворення боргових вимог в інвестиції, в акції відповідного підприємства (своп) чи методом викупу боржником власних боргових зобов'язань (бай-бека), а також списання.

Реструктуризація є наслідком невдалого управління державним боргом, за яке необхідно сплатити додаткову ціну. Порядок здійснення реструктуризації державних зовнішніх запозичень має бути прописаний як в Законі “Про державний борг”, так і в нормативних документах Уряду.

Верховна Рада, відповідно до пункту 14 статті 85 Конституції України має **затверджувати рішення про отримання** Україною від іноземних держав, банків, міжнародних фінансових установ позики, не передбачених Державним бюджетом України.

Реструктуризація боргу може проводитись методом **пролонгації боргу** – відстрочення погашення позики проводиться тоді, коли випуск

нових акцій використовують на обслуговування раніше випущених позик. Відмова уряду від погашення боргових зобов'язань проводиться шляхом *списання, або акумулювання частини боргу* в умовах фінансової неспроможності держави, викликаній банкрутством чи політичними умовами. За певних умов таке списання вигідне і кредиторам.

Обмін облігацій за регресивним співвідношенням проводиться тоді, коли кілька раніше випущених облігацій прирівнюються до однієї нової облігації (в окремих випадках). Поширеним методом проведення реструктуризації боргу є надання кредиторам права продажу боргів з дисконтом за національну валюту, в результаті можна придбати акції національних компаній, переважно тих компаній, що перебувають у державній власності. Коли облігації раніше випущених кількох позик обмінюються на облігації нової позики називається *уніфікацією*.

До методів управління державним боргом належать конверсія, консолідація. **Конверсія боргу** здійснюється шляхом зміни дохідності позики. Держава переважно зменшує розмір відсотків, які мають виплачуватися за позиками.

Консолідація боргу зобов'язує провести зміни щодо збільшення строків дії випущеної позики з можливою зміною відсотка за кредит, перетворення короткотермінових державних позик у довгострокові зобов'язання.

Консолідація і конверсія можуть проводитися одночасно. Вище зазначені методи управління державним боргом застосовуються до внутрішнього боргу.

При реструктуризації зовнішнього боргу – міжнародних позик і гарантованих позик, згідно з укладеними угодами боргові зобов'язання суб'єктів господарювання перекладаються на державний борг. В рамках Паризького клубу офіційних кредиторів та приватних кредиторів Лондонського клубу проводиться реструктуризація зовнішнього державного боргу.

Граничні обсяги боргу та гарантії визначаються на кожний бюджетний період законом про Державний бюджет України, які не

повинні перевищувати 60 відсотків річного валового внутрішнього продукту України. Управління державним боргом має бути спрямовим на здійснення:

- системної боргової політики, що є складовою частиною бюджетної політики, фінансово-економічних обґрунтувань наслідків комерційних запозичень;
- вдосконалення внутрішнього фінансового ринку і його нормативне врегулювання задля виваженого трансформування зовнішнього боргу у внутрішній;
- заборони списання заборгованості за позиками, залученими державою або під державні гарантії;
- зниження вартості обслуговування боргу та поліпшення його структури. Це може бути забезпечено високим рівнем дохідної частини бюджету та жорсткою політикою обмеження відсотків.

Процес управління державним боргом повинен супроводжуватися спеціальним законодавством. Від врегулювання проблеми заборгованості залежить стабільність національної валюти, стан валютних резервів, рівень відсоткових ставок інвестиційний клімат країни.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

- 1) У чому полягає зміст державного кредиту, як важливої ланки державних фінансів?
- 2) Що виступає джерелом повернення державного кредиту?
- 3) Що є природою виникнення державного кредиту?
- 4) В чому полягає відмінність банківського кредиту від державного кредиту?
- 5) Назвіть функції, які виконує державний кредит як фінансова категорія.
- 6) Дайте визначення державних позик і поясніть їх.
- 7) Як на практиці оформляються державні позики?
- 8) Дайте визначення сутності комунального кредиту і його перспективи в Україні.
- 9) Що таке казначейські векселі: поясніть їх доцільність використання.
- 10) Що є основою формування державного боргу?
- 11) Яка відмінність між державним боргом і заборгованістю?
- 12) Назвіть види державного боргу і поясніть їх класифікаційні ознаки.
- 13) Що ви розумієте під обслуговуванням державного боргу?
- 14) Що найбільше впливає на вартість обслуговування державного боргу?
- 15) Які методи врегулювання державної заборгованості використовуються?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Державний кредит виникає внаслідок:

- 1) дефіциту бюджету;
- 2) боргових зобов'язань;
- 3) невідповідності обсягу суспільних потреб і можливостями держави;
- 4) неекономне, нераціональне використання державою коштів.

2. Державний кредит як інструмент регулювання:

- 1) ефективного розміщення цінних паперів;
- 2) розміру грошової маси в обігу;
- 3) рівня споживання і накопичення;
- 4) міжнародна платоспроможність;

5) бюджетного дефіциту.

3. Кредит на підставі кредитної угоди оформляється від:

- 1) урядів інших країн;
- 2) міжнародних організацій;
- 3) фінансових інститутів;
- 4) ринку цінних паперів.

4. Формою державного кредиту є:

- 1) облігації;
- 2) казначейські векселя;
- 3) фідучіарні позики;
- 4) секюритизовані кредити.

5. Казначейські векселя – це:

- 1) заборгованість бюджету перед власниками казначейських зобов'язань;
- 2) цінні папери, що засвідчують заборгованість;
- 3) інвестиційний ресурс;
- 4) довгострокові фінансові ресурси.

6. Державний борг – це:

- 1) грошова сума, що взята в позику на певних умовах, на визначений період;
- 2) грошова сума з фіксованими параметрами;
- 3) прострочені платежі;
- 4) несплачені вчасно за минулі періоди кошти.

7. За видами отримувача коштів запозичень борг поділяється на:

- 1) капітальний;
- 2) умовний;
- 3) поточний;
- 4) прямий.

8. Зовнішній борг формується із залучених коштів:

- 1) іноземних кредиторів;
- 2) жителів країни;
- 3) позики від закордонних органів управління;
- 4) заборгованість перед юридичними особами.

9. Офіційний державний борг формують:

- 1) внутрішні державні позики;
- 2) прямі кредити НБУ;
- 3) кредити міжнародних організацій, іноземних урядів;
- 4) облігації зовнішньої державної позики;
- 5) державні гарантії щодо компенсації заощаджень громадян;
- 6) неповернений податок на додану вартість.

10. Консолідація боргу – це:

- 1) збільшення строків дії випущеної позики;
- 2) зміна відсотків за кредит;
- 3) обмін раніше випущених облігацій на облігації нової позики;
- 4) списання або акумулювання частини боргу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Вовк В. Я. Кредитування і контроль [Текст] : навч. посіб. / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К. : Знання, 2008. – 462 с.
2. Гроші та кредит [Текст] : практикум / І. П. Булеєв, С. Т. Пілецька, Т. Ю. Коритько, А. В. Гаврікова. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 117 с
3. Демківський А. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / А. В. Демківський. – К. : Дакор ; Вира-Р, 2003. – 527 с.
4. Денисенко М. П. Гроші та кредит у банківській справі : навч. посіб. / М. П. Денисенко. – К. : Алерта, 2004. – 478 с.
5. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль : навч.-метод. посіб. / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк. – К. : Кондор, 2005. – 296 с
6. Коваленко Д. І. Гроші та кредит : теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / Д. І. Коваленко; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 342 с.
7. Кредитування і контроль [Текст] : підручник / за заг. ред. Т. С. Смовженка, Р. А. Слав'юка. – К. : УБС НБУ, 2012. – 375 с
8. Кредитування та ризики [Текст] : навч. посіб. / М. П. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов [та ін.] ; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К. : Професіонал, 2008. – 480 с
9. Левандівський О. Т. Гроші і кредит : навч.-метод. посіб. / О. Т. Левандівський, З. А. Мацук, А. Я. Дволітка. – Івано-Франківськ : ІМЕ “Галицька акад.”, 2006. – 129 с.
10. Лютий І. О. Державний кредит та боргова політика України [Текст] : моногр. / І. О. Лютий, Н. В. Зражевська, О. Д. Рожко ; за ред. І. О. Лютого. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – 351 с.
11. Матвієнко П. В. Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України / Матвієнко П. В. – К. : Наук. думка, 2004. – 254 с.
12. Платіжний баланс і зовнішній борг України [Текст] / Т. А. Гальчинська [та ін.] ; відп. за вип. М. Р. Гриценко // Щоквартальник. 2013. I кв. – К. : НБУ, 2013. – 118 с. : табл.+ 1 електрон. опт. диск
13. Романишин В. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / В. Романишин, Ю. Умануїв. – К. : Атіка, 2005. – 479 с.
14. Управління державним боргом [Текст] : навч. посіб. / [за заг. ред. О. О. Прутської] ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Вінниц. торг.-екон. ін-т. – К. : ЦУЛ, 2010. – 214 с.
15. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посіб. / за ред. : Т. Д. Косової, О. О. Папаїки ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – К. : ЦУЛ, 2011. – 319 с.
16. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст] : підруч. / А. І. Щетинін. – 3-є вид., перероб. та допов. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – 429 с.

Періодичні видання

1. Баліцька В. В. Накопичення боргів у національній економіці / В. В. Баліцька // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 142–153. – Бібліогр. у кінці ст. 2.
2. Басова О. Визначення розміру кредиту при іпотечному кредитуванні промислового підприємства / Ольга Басова // Економіст. – 2006. – № 11. – С. 40–43 : табл. – Бібліогр. у кінці ст.
3. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 4–17.
4. Богдан Т. Сучасні підходи до управління ризиками державного боргу / Т. Богдан // Вісник Національного Банку України: (додаток до “Вісника” № 1–12: 2006. – № 1–10; 2007. – № 1–11; 2008. – № 1–12; 2009. – № 1–12). – 2011. – № 11. – С. 10–17. – Бібліогр. у кінці ст.
5. Богдан Т. П. Управління державним боргом і макрофінансові ризики в економіці України / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2011. – № 1. – С. 13–22.
6. Бодрецький М. Проблеми довгострокового кредитування / М. Бодрецький // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 85–93 : рис.
7. Боринець С. Моделі організаційного забезпечення управління державним боргом: світовий досвід та перспективи для України / С. Боринець, Л. Могилко // Банківська справа. – 2012. – № 4. – С. 43–50. – Бібліогр. у кінці ст.
8. Венгер Т. А. Порівняльний аналіз класичної та кейнсіанської теорій державного боргу / Т. А. Венгер // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 40–44. – Бібліогр. у кінці ст.
9. Венгер Т. А. Соціальні наслідки зростання державного боргу / Т. А. Венгер // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 5/6. – С. 7–9. – Бібліогр. у кінці ст.
10. Вовчак О. Досвід рефінансування іпотечних кредитів через механізм сек’юритизації в Україні / О. Вовчак, І. Ковалишин // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10; 2007. – № 1–11; 2008. – № 1–12; 2009. – № 1–10). – 2009. – № 12. – С. 10–13. – Бібліогр. у кінці ст.
11. Возняк Г. Банківське кредитування як джерело фінансування інноваційної діяльності на сучасному етапі / Г. Возняк // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 194–200. – Бібліогр. у кінці ст.
12. Галасюк В. та ін. Модель прийняття рішення про кредитування на базі концепції CCF / В. Галасюк [та ін.] // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12). – 2005. – № 9. – С. 30–35. – Бібліогр. у кінці ст.
13. Гордина Є. М. Забезпечення фінансової безпеки при іпотечному кредитуванні в Україні / Є. М. Гордина // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 79–85.
14. Гринько О. Л. Формування й розподіл банківських ресурсів на іпотечне кредитування / О. Л. Гринько // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 119–131 : табл.
15. Грищук Н. Правове регулювання іпотечного кредитування та іпотечних ринків в Україні / Н. Грищук // Вісник Національного Банку України :

(додаток до “Вісника” № 1–12). – 2005. – № 4. – С. 15–19 : рис. – Бібліогр. у кінці ст.

16. Даниленко А. Тенденція та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні / А. Даниленко, Н. Шелудько // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–5). – 2006. – № 5. – С. 36–39 : бл.

17. Жукова Н. Державний борг та його вплив на макроекономічний розвиток України / Н. Жукова, С. Рибак // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія : Економіка. – 2012. – № 138. – С. 34–37. – Бібліогр. у кінці ст.

18. Жукова Н. Особливості кредитування комерційними банками суб’єктів господарювання в Україні / Н. Жукова // Банківська справа. – 2006. – № 2. – С. 65–72 : рис. – Библиогр. : с. 65, 67.

19. Заверуха І. Б. Об’єкт та предмет правовідносин у сфері державного боргу / І. Б. Заверуха // Держава і право. – 2006. – № 32. – С. 205–210. – Бібліогр. у кінці ст.

20. Зимовець В. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні / В. Зимовець, Н. Шелудько // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10). – 2006. – № 11. – С. 54–58 : граф. – Бібліогр. у кінці ст.

21. Зінченко В. Підвищення ефективності управління ризиками в умовах активізації споживчого кредитування / В. Зінченко, Г. Карчева // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10; 2007. – № 1–9). – 2007. – № 10. – С. 7–10.

22. Іванова С. В. Розвиток іпотечного кредитування в Україні / С. В. Іванова // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 78–83.

23. Кунцевич В. О. Аналіз сучасного методологічного забезпечення оцінки ризиків, пов’язаних з кредитуванням підприємств / В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11. – С. 80–86 : табл. – Бібліогр. у кінці ст.

24. Курищук В. В. Короткострокове кредитування зовнішньоекономічної діяльності підприємств українськими банками / В. В. Курищук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12. – С. 143–148. – Бібліогр. у кінці ст.

25. Кучер Г. В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні / Г. В. Кучер // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 44–57.

26. Лепех С. Проблеми договірного регулювання банківського споживчого кредитування в Україні / С. Лепех // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 3. – С. 172–175.

27. Лондар С. Л. Підходи до систематизації й контролю ризиків, пов’язаних із управлінням державним боргом в Україні / С. Л. Лондар, В. Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 3–14.

28. Луценко А. Деякі аспекти правового регулювання споживчого кредитування в Україні / А. Луценко // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 37–42.

29. Мазурок П. П. Науково-теоретичні передумови дослідження взаємозв'язку кредитної політики вітчизняних банків із процесами інвестиційного кредитування / П. П. Мазурок, О. П. Гузенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 7. – С. 17–23. – Бібліогр. у кінці ст.
30. Матвієнко І. В. Банківське інвестиційне кредитування / І. В. Матвієнко // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 128–132.
31. Міщенко В. Удосконалення управління кредитними ризиками при кредитуванні житла / В. Міщенко // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 3–14.
32. Непочатенко О. О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування / О. О. Непочатенко // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 95–100.
33. Олійник О. Ефективність довгострокового кредитування населення та проблеми її зростання / О. Олійник // Економіст. – 2007. – № 12. – С. 48–51. – Бібліогр. у кінці ст.
34. Олійник О. Створення системи довгострокового кредитування населення в Україні / О. Олійник // Банківська справа. – 2007. – № 6. – С. 81–87.
35. Павлишин О. П. Впровадження інноваційних технологій кредитування / О. П. Павлишин // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 84–89. – Бібліогр. у кінці ст.
36. Паливода К. Державний борг та політика фінансових запозичень в Україні / К. Паливода // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 66–82. – Бібліогр. у кінці ст.
37. Парнюк В. О. Кредитування та відображення зовнішньоторговельних операцій в Україні / В. О. Парнюк // Фінанси України. – 2006. – № 12. – С. 40–50 : табл. – Бібліогр. : с. 40–46, 49–50.
38. Перерва Г. Державне регулювання ринку муніципальних запозичень / Г. Перерва // Вісник Національної Академії державного управління при Президентові України. – 2006. – № 2. – С. 290–298. – Бібліогр. у кінці ст.
39. Подплетній В. В. Іпотечне кредитування в умовах трансформації економіки України / В. В. Подплетній // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. / за ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип 6. – Т. 1. – С. 236–242.
40. Пшик Б. І. Посилення державного впливу на процеси банківського інвестиційного кредитування в Україні / Б. І. Пшик // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 154–162. – Бібліогр. у кінці ст.
41. Скотар М. Адміністративна відповідальність у сфері банківського кредитування / М. Скотар // Юридична Україна. – 2007. – № 12. – С. 21–26. – Бібліогр.: с. 26.
42. Ткаченко О. Проблеми розвитку іпотечного кредитування в Україні / О. Ткаченко, О. Заруцька // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–9). – 2004. – № 11. – С. 26–28.
43. Файчук О. Практичне застосування удосконаленої методики розрахунку рівня економічної ефективності кредитування банками інноваційних

проектів / О. Файчук // Економіст. – 2013. – № 6. – С. 16–18. – Бібліогр. у кінці ст.

44. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу в Україні / Микола Фастовець // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – №1–10). – 2007. – № 2. – С. 38–45. – Бібліогр. у кінці ст.

45. Федосов В. М. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / В. М. Федосов, О. А. Колот // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 3–33.

46. Футерко О. І. Бюджетний дефіцит і державний борг : динаміка та основні проблеми управління / О. І. Футерко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9/10. – С. 37–40. – Бібліогр. у кінці ст.

47. Царук О. В. Гармонізація системи статистики державних фінансів з міжнародними стандартами : статистика державного боргу та дефіциту бюджету / О. В. Царук // Статистика України. – 2006. – № 3. – С. 21–25 : рис. – Бібліогр. у кінці ст.

48. Царук О. В. Макроекономічні ефекти державного боргу як об’єкт статистичного вивчення / О. В. Царук // Статистика України. – 2006. – № 2. – С. 21–25. – Бібліогр. у кінці ст.

49. Чайковський Я. Сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування / Я. Чайковський // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 36–47 : табл., рис.

50. Чуб П. Ефективна процентна ставка кредитування: реалії та перспективи / П. Чуб // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 73–81. – Бібліогр.: с. 73.

51. Щеглова С. Сутність та особливості банківського кредитування фізичних осіб / Світлана Щеглова // Схід. – 2003. – № 1. – С. 3–6.

Розділ 10. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

- 10.1. Функції і форми державного фінансового контролю.*
- 10.2. Види і методи фінансового контролю.*
- 10.3. Державні органи фінансового контролю їх функції.*
- 10.4. Ефективність державного фінансового контролю.*

10.1. Функції і форми державного фінансового контролю

Повноцінне функціонування фінансової системи вимагає дієвого фінансового контролю як важливої функції держави в системі управління. Процес державного управління охоплює планування, організацію і контроль. Нові економічні відносини в Україні не відмінюють необхідність функціонування фінансового контролю, оскільки він є завершальним етапом в управлінні державою. Грошові фонди, які створюються в процесі розподілу і перерозподілу ВВП не автоматично, а на підставі прийнятих управлінських рішень. З метою перевірки обґрунтованості прийнятих управлінських рішень – законності і ефективності використання грошових коштів є об'єктивною необхідністю існування фінансового контролю.

Втручання держави в економіку країни обумовлене об'єктивними обставинами:

- вирішення проблем, які ринковий механізм вирішити не може, або вирішує їх не ефективно;
- дисципліна дій суб'єктів господарювання.

У цих умовах органи державного управління повинні мати інформацію про зміну поведінки суб'єктів державного регулювання економікою для того, щоб своєчасно скоригувати пріоритети розвитку національної економіки, замінити регулятори, які не здатні ефективно впливати на діяльність господарських суб'єктів, дотримуватися

правил формування і використання фінансових ресурсів. Таку функцію управління фінансами виконує фінансовий контроль, який реалізується через систему спостережень і законності перевірок, щодо ефективності використання фінансових ресурсів, дотримання чинних законів, стандартів. Фінансовий контроль є складовою частиною для державної контрольної системи. Однак, у цій системі фінансовий контроль має специфічне місце серед інших видів контролю, як з точки зору безпосереднього контролю – централізованих і децентралізованих грошових фондів, що виступають у формі фінансових ресурсів так і безпосередньої мети здійснення контролю – ефективному використанню фінансових ресурсів.

Контроль є підсумковим етапом в управлінській діяльності. Він дозволяє зіставити досягнуті результати із запланованими. Тому фінансовий контроль слід розглядати як²⁵:

- системну і конструктивну діяльність;
- як кінцеву стадію процесу управління;
- як невід’ємну складову процесу прийняття і втілення управлінських рішень.

У практиці фінансовий контроль виступає як важливий інструмент забезпечення пропорційності в економіці, досягнення її збалансованості. Адже, будь-яке відхилення у процесі формування і використання фондів фінансових ресурсів впливає в тій чи іншій мірі на пропорції відтворення. Тому, здійснення фінансового контролю не обмежується лише констатацією обсягу таких фондів порівняно з плановими чи прогнозними. Він включає в себе аналіз обґрунтування формування фінансових фондів, виявляє причини і чинники, що впливають на величину фінансових ресурсів. Отже, фінансовий контроль – це сукупність дій, форм і методів його організації при перевірці фінансової діяльності суб’єктів господарювання.

Економічна суть фінансового контролю виражається в його функціях:

---

²⁵ Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. – М. – 1923. – С.12.

- систематичне відстеження і перевірка грошових ресурсів через вартісну оцінку сприяє раціональному використанню матеріальних і трудових ресурсів, виявляючи чинник підвищення ефективності виробництва (через сплату податків та платежів);
- виявлення відхилень від чинних законів, стандартів, порушень принципів законності, ефективності використання фінансових ресурсів;
- незалежність фінансового контролю зумовлена розширенням господарських прав підприємств, їх самостійністю здійснення фінансової діяльності, появою різноманітних організаційно-правових форм підприємництва;
- фінансовий контроль, як цілісна система забезпечує взаємодію в кожного складового елементу (об'єкту і суб'єкту) в процесі контролю, що забезпечує цілеспрямовану контрольну діяльність.

Організація контролю потребує чіткого визначення суб'єкта контролю. Суб'єктами державного фінансового контролю є органи державної влади, які формують органи контролю та інфраструктуру державного фінансового контролю. Законодавча влада є ініціатором та виконавцем державного фінансового контролю.

Проведення фінансового контролю здійснюється у відповідності до:

- законів, постанов Верховної Ради України, загальнодержавних програм фінансово-економічного розвитку;
- указів та розпоряджень Президента України з фінансових питань;
- постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України з питань фінансів;
- нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади.

Фінансова діяльність господарських суб'єктів, підприємницьких структур, бюджетних установ та організацій, фінансових інститутів є об'єктом фінансового контролю.

Предметом контролю є фінансові відносини, що формуються у процесі виконання операцій щодо створення і використання фондів фінансових ресурсів.

Ефективна діяльність фінансового контролю досягається за умови забезпечення достовірною фактичною інформацією. Лише за достовірної інформації, про стан об'єкта контролю, фінансовий контроль може досягти позитивного впливу на соціально-економічний розвиток держави, суттєво впливати на процес розширеного відтворення, стежити за дотриманням фінансової безпеки держави, сприяти збалансованості державного та місцевих бюджетів.

Організація фінансового контролю задля досягнення поставленої мети забезпечується на основі дотримання таких принципів:

- принцип системності контролю, який передбачає вибір суб'єктів і об'єктів контролю, предмету контролю та методики проведення контролю;
- принцип повноти охоплення об'єктів контролю через суцільне або вибіркоче обстеження;
- принцип збалансованості контрольних дій;
- принцип самодостатності системи контролю, передбачає такий склад елементів контролюючої системи, який забезпечує ефективність її функціонування і розвитку;
- принцип відповідальності передбачає відповідальність контролюючих органів за ефективність проведення контролю та господарюючих суб'єктів – за наслідки контролю;
- незалежність фінансового контролю і законодавче закріплення незалежності органів фінансового контролю;
- принцип гласності й відкритості контрольних органів та дотримання таємниці, що захищається законом.

Зі створенням національної фінансової системи України виникла необхідність у підвищенні ролі державного фінансового контролю. Відповідно до Указу Президента України від 23 квітня 2011 року органи Державної контрольно-ревізійної служби замінені на органи Державної фінансової інспекції України. Положенням про Державну

фінансову інспекцію України, Держфінінспекція визначена як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Багатогранність змісту фінансового контролю об'єктивно визначає його складну організаційну структуру. Передусім, існує необхідність упорядкування та застосування основних видів, форм і методів контролю. Адже певний вид контролю може бути організований у різних формах та різними методами. Для розмежування зазначених понять існує потреба у визначенні критеріїв систематизації контролю, забезпечення контролю на всіх стадіях процесу виконання операцій щодо створення і використання фондів фінансових ресурсів. Єдина система фінансового контролю формується на основі класифікації контролю за видами, формами і методами (рис. 23).

Необхідною складовою системи фінансового контролю є органи контролю. Відсутність концепції здійснення фінансового контролю, недосконале нормативно-правове забезпечення зумовлює недосконалість системи органів контролю в Україні.

Залежно від часу проведення фінансового контролю виокремлюють такі форми контролю: попередній (превентивний), поточний і наступний.

Поділ фінансового контролю на попередній, поточний і наступний обумовлений періодом здійснення контрольних-ревізійних процедур. Форма контролю є вираженням змісту залежно від часу вчинення контрольних дій.

Попередній контроль здійснюється на етапі ухвалення рішення при вивченні тієї чи іншої операції: перевірка проектів бюджетів, фінансових планів, кошторисів. Втім попередній контроль не варто обмежувати тільки етапом прийняття рішень у межах об'єкта, оскільки він виходить за його межі. Важливою ділянкою його діяльності є обґрунтування планів і нормативів при їх розгляді і затвердженні вищими органами. У процесі попереднього розгляду планів до їх

затвердження вносяться відповідні зміни, що дає змогу контролювати реальність до виконання цих планів.

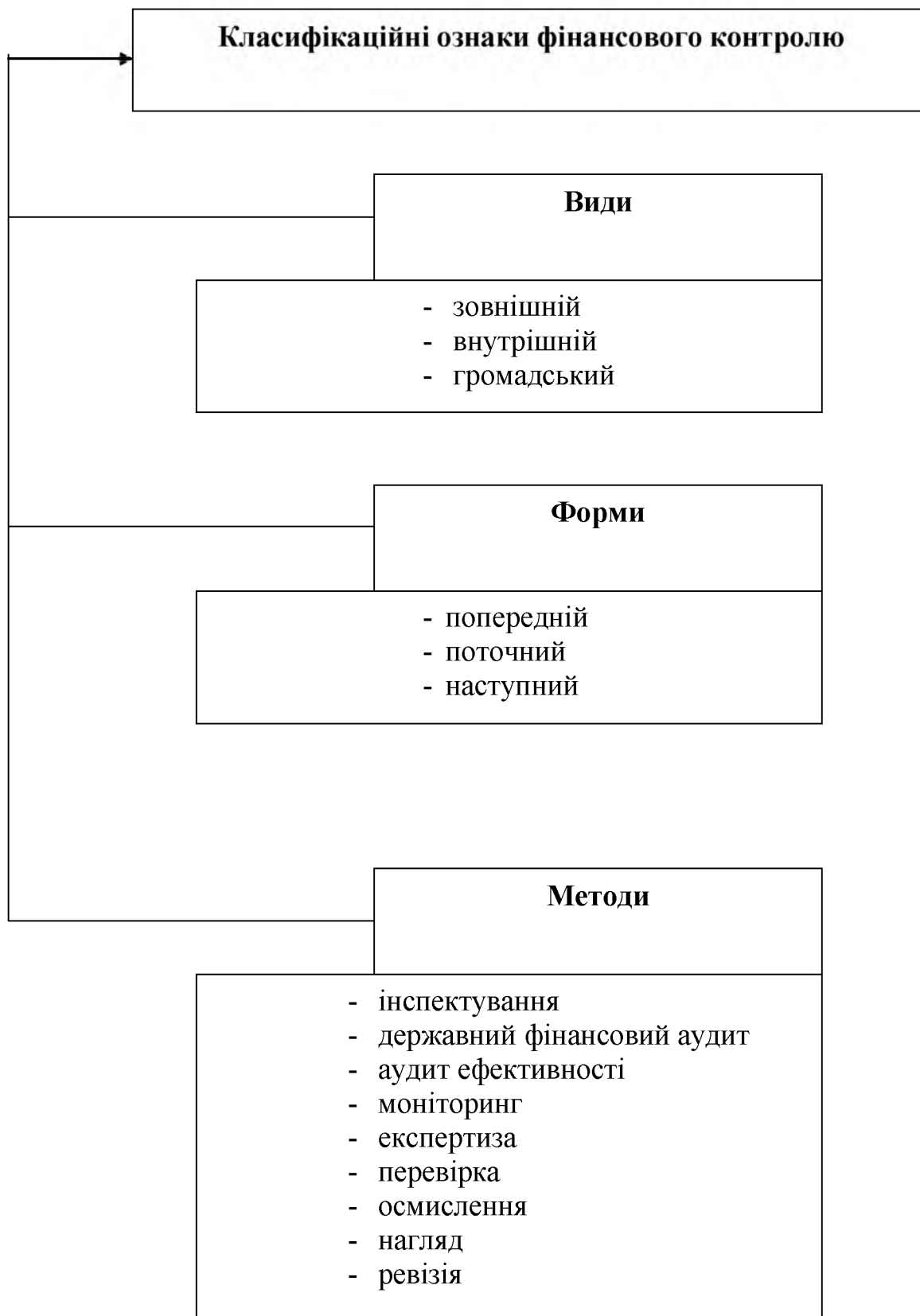

Рис. 23. Класифікація фінансового контролю

Таблиця 23

Основні форми фінансового контролю

Форми фінансового контролю		
Попередній контроль	Поточний контроль	Наступний контроль
Здійснюється на стадії розробки фінансових планів та бюджетів різних рівнів. Завдання – аналіз обґрунтованості розрахунків бюджетів та планів	Застосовується під час виконання прогнозованих планових передбачень. Завдання – виявити найбільш раціональні шляхи використання фінансових ресурсів та виявити резерви для збільшення доходів і зменшення витрат	Здійснення при розгляді бухгалтерської та статистичної звітності. Завдання – оцінка досягнутих результатів та розробка стратегій на майбутнє

Попередній контроль здійснюють установи банку – при перевірці платіжних документів (чеків, платіжних доручень, вимог доручень) до їх оплати; фінансові, господарські органи – при укладенні, розгляді і перевірці проектів бюджетів, кошторисів, господарсько-фінансових планів, при розробці норм витрат сировини, матеріалів, плануванні доходів і витрат державних коштів, бюджетних кредитів, фінансуванні інвестиційних проектів та інше. Отже, попередній контроль носить профілактичний характер, сприяє попередженню не-ефективного використання фінансових ресурсів.

Поточний контроль здійснюється під час виконання господарських операцій у процесі формування і використання коштів, допомагає своєчасно виявляти недоліки і порушення і вчасно їх ліквідувати (усувати). Він проводиться переважно керівниками структурних підрозділів об'єктів контролю та працівниками бухгалтерій. Мета такого контролю – оперативне втручання у господарські операції задля завчасного виявлення недоліків та їх усунення.

Наступний контроль проводиться після завершення операцій господарського циклу і контролює використання коштів за установленною періодичністю або в разовому порядку з метою перевірки правильності і ефективності їх використання, оцінки діяльності об'єктів

контролю. Він охоплює перевіркою господарську діяльність на всіх рівнях системи управління і виявляє недоліки, які не виявлені попереднім і поточним контролем.

Поєднання і взаємозв'язок усіх форм фінансового контролю забезпечує системність фінансового контролю і підвищує його ефективність.

10.2. Види і методи фінансового контролю

Вид контролю виражає внутрішній зв'язок між суб'єктами і об'єктами контролю, спосіб організації контролю, взаємодію елементів і процесів, явищ контролю як між собою, так і з зовнішнім середовищем. Він виражає спосіб організації контролю, розкриває внутрішній зв'язок і характер взаємовідносин складових елементів контролю. Відповідно фінансовий контроль розрізняють внутрішній і зовнішній. Такий поділ контролю дає можливість з'ясувати функції контролю на різних рівнях господарського управління, визначити найсуттєвіші ознаки контролю.

Внутрішній контроль визначається за обсягом вивчення процесів, характером контрольної діяльності та приналежністю суб'єктів і об'єктів до однієї системи, а зовнішній – коли контроль здійснюється суб'єктом, що не входить до тієї ж системи, що і об'єкт.

Внутрішній фінансовий контроль проводиться з ініціативи керівників суб'єктів господарської діяльності, установ за фінансовою діяльністю. Проведення внутрішнього контролю сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності, зміцненню режиму економії, раціональному використанні коштів і матеріальних цінностей. Особливістю внутрішнього контролю є й те, що він здійснюється під час виконання господарських операцій, що дає можливість вчасно виявляти недоліки в роботі і вжити заходів до їх усунення.

Щодо зовнішнього контролю, фінансовий контроль здійснюють зовнішні органи, які охоплюють всю систему державних органів.

Обидва види фінансового контролю знаходяться у тісному взаємозв'язку, доповнюючи один одного.

Важливою ознакою у класифікації видів фінансового контролю є виділення контролюючих суб'єктів. Відповідно розрізняють такі види фінансового контролю: державний, муніципальний, незалежний і контроль власника.

Державний фінансовий контроль здійснюється від імені держави суб'єктами державного фінансового контролю – органи державної влади, що утворюють контрольні органи та інфраструктуру державного фінансового контролю.

Об'єктами державного фінансового контролю є органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які свою діяльність спрямовують на використання фінансових ресурсів задля задоволення соціально-економічних потреб громадян України. Державний контроль може бути парламентським, президентським і відомчим. Перелічені види державного контролю різняться за характером і обсягом, формами і методами проведення, юридичними наслідками контролю, тобто мають свої особливості і є самостійними.

Муніципальний фінансовий контроль спрямований на перевірку фінансової діяльності органів самоврядування в частині формування і використання фінансових ресурсів для задоволення соціально – економічних потреб територіальних громад.

Розвиток незалежного господарського фінансового контролю зумовлений формуванням громадянського, демократичного суспільства в Україні де громадяни, незалежно від держави, органів самоврядування утворюють організації, контролюючі інститути, метою функціонування яких є захист фінансових інтересів членів суспільства. Об'єктами незалежного фінансового контролю є процес акумулювання і використання фінансових ресурсів громадян та їх об'єднань задля розв'язання власних фінансових проблем. Одним із таких незалежних видів контролю є “Аудит” заснований на комерційних засадах. Основними передумовами появи такого виду контролю є:

- становлення суб'єктів господарської діяльності різноманітних форм власності, які не підпорядковуються вищестоящій організації, що здійснює контроль за їхньою діяльністю;
- унеможливлення охопити загальнодержавними органами фінансового контролю всіх суб'єктів господарювання задля проведення регулярних і глибоких перевірок.

За рівнем повноти охоплення фінансовим контролем контрольованого об'єкта розрізняють контроль комплексний і тематичний, повний, частковий, суцільний і вибірковий.

Комплексний контроль проводиться шляхом аналізу усіх сторін діяльності підконтрольного об'єкта (організації, установи, суб'єкта господарювання): господарської, фінансової, ефективного використання фінансових ресурсів, якості і стану бухгалтерського обліку та звітності. До перевірки вузьких технічних і технологічних питань залучаються відповідні спеціалісти, що дозволяє забезпечити ефективність і повноту його результатів.

Тематичний контроль проводиться на однотипних суб'єктах господарювання, організаціях, установах за певним переліком питань, виявляються типові недоліки або порушення і приймаються заходи щодо їх усунення. Цей вид контролю дозволяє зосередитись лише на окремих аспектах діяльності.

Частковий контроль проводиться з метою ознайомлення з окремими напрямками фінансової діяльності господарюючого суб'єкту за наперед складеним переліком питань.

Суцільний контроль проводиться за певний підконтрольний період усіх операцій конкретизованої ділянки господарської діяльності.

Вибірковий контроль здійснюється шляхом перевірки певної частини первинних документів за певний проміжок часу. При виявленні порушень переходять до суцільної перевірки.

Вид фінансового контролю залежить також від джерел інформації і методики виконання та від місця його проведення. Відповідно до цих ознак контроль поділяється на документальний і фактичний, контроль на місцях і дистанційний.

Документальний фінансовий контроль базується на первинних документах бухгалтерської, статистичної звітності, нормативної документації, а фактичний – на перевірці даних в натурі (зважування, лабораторного аналізу).

Контроль на місцях проводиться контролюючим суб'єктом безпосередньо на підвідомчому об'єкті, а дистанційний – за допомогою отриманої інформації від засобів зв'язку.

Слід зазначити, що всі види контролю між собою взаємопов'язані, оскільки вони спрямовані на виявлення ефективного використання фінансових ресурсів. Оскільки об'єкт фінансового контролю є багатограним, для досягнення його мети необхідно застосовувати сукупність прийомів, що *формують метод контролю*.

Тому, незалежно від виду контролю, він проводиться різноманітними методами. Методи контролю: перевірка, осмислення, нагляд, ревізія.

Перевірка господарської фінансової діяльності здійснюється на основі бухгалтерських документів. У процесі перевірки встановлюються порушення фінансової дисципліни і вживаються заходи щодо їх усунення.

Обстеження проводиться переважно з метою дотримання норм витрачання матеріалів, палива, енергії, виміру виконаних робіт, з використанням прийомів зі ставлення фактичного стану справ з нормативними. Обстеження може проводитись також через спостереження, опитування.

Контроль за дотриманням господарськими суб'єктами встановлених ліцензіями правил, нормативів проводиться контролюючими органами методом нагляду.

Ревізія – це такий метод документального контролю за фінансовою діяльністю організацій, установ, господарських суб'єктів, при якому встановлюється законність здійснюваних операцій, їхньої доцільності і ефективності, дотримання фінансової дисципліни, правильності обліку й достовірності бухгалтерських і звітних даних.

З 2005 року в Україні на законодавчому рівні введено поняття “інспектування”. З метою встановлення відмінності між інспектуванням і ревізією звернемося до табл. 24.

Таблиця 24

Порівняння сутності ревізії та інспектування

№ п/п	Складові, що визначають сутність	Ревізія	Інспектування
1	2	3	4
1	<i>Поняття</i>	Метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотримання законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку та звітності, спосіб не документального викриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.	Полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушень законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб.
2	<i>Головна мета</i>	Встановлення дотримання суб'єктами господарювання обмежуючих параметрів обігу фінансових ресурсів, осіб, які допустили їх протизаконне використання, визначення фінансових втрат в разі відхилень від прийнятих стандартів та внесення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень.	Перевірка дотримання чинного законодавства, зосереджуючись на фіксуванні факту порушення, накладенні стягнень та застосуванні санкцій до порушників.
3	<i>Прийоми</i>	1. Перевірка документів за формальними ознаками. 2. Нормативна перевірка. 3. Інвентаризація. 4. Зустрічна перевірка достовірності документів.	1. Документальна перевірка. 2. Фактична перевірка. 3. Зустрічна перевірка.

“Інспектування”, яке застосовується у сфері фінансового контролю фактично є праобразом ревізії та перевірки і здійснюється з метою виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у цих порушеннях посадових і матеріально відповідальних осіб та обов’язковому застосуванні санкцій до порушників. Проте, інспектування об’єктів контролю не забезпечує запобігання фінансових порушень.

Експертиза здійснюється вивченням будь-якого питання обізнаною особою – експертом з наданням відповідного висновку. В бюджетній системі за допомогою експертизи здійснюється аналіз кожного законопроекту, внесеного на розгляд до Верховної Ради України з метою оцінити його вплив на виконання Закону України про Державний бюджет на поточний рік.

На відміну від ревізії чи перевірки, *моніторинг* – це безперервне стеження за певним процесом з метою виявлення бажаного результату або тенденцій розвитку. Методологічно моніторинг забезпечує проведення ряду однотипних замірів для отримання інформації щодо змін від одного заміру до іншого. У бюджетному контролі моніторинг концентрує увагу на існуючих та потенційних проблемах впровадження програм, стимулює розробку заходів задля виправлення ситуації.

З огляду на дотримання системності управління державними фінансами в інфраструктуру контролю впроваджено *державний фінансовий аудит*. Основною відмінністю фінансового аудиту від інших форм контролю є надання незалежних та об’єктивних рекомендацій. Державний фінансовий аудит здійснюють з метою оцінки ефективності використання обмежених коштів та вжиття запобіжних заходів.

Аудит ефективності виник у 60-ті роки минулого століття як фінансовий контроль результативності використання коштів. На державному рівні здійснюється аудит ефективності використання бюджетних програм, сутність якого погоджується з місією державного фінансового контролю, яка полягає у нагляді за дотриманням норм

використання державних фінансів, у сприянні економічному, ефективному, результативному, законному і прозорому використанні бюджетних ресурсів держави. Держаний фінансовий аудит є важливим напрямом в оцінці ефективності діяльності органу чи організації державного сектору управління.

Забезпечення ефективного функціонування системи фінансового контролю можна досягти за допомогою використання сукупності видів і методів контролю. Методичні прийоми проведення фінансового контролю продемонстровані в табл. 24.

Таблиця 24

**Методичні прийоми контролю
та властиві їм контрольно-ревізійні процедури**

Методичні прийоми контролю	Контрольно-ревізійні процедури
<i>Органолептичні</i>	
Інвентаризація	Організація інвентаризаційного процесу. Документування. Нормативно-правове регулювання, лічильна і бухгалтерська обробка документів. Прийняття рішень за результатами інвентаризації.
Експертиза	Організація проведення і оформлення результатів експертизи. Перевірка нормативно-правового і договірного обґрунтування кошторисної документації.
Службове розслідування	Організація службового розслідування. Опитування службових осіб та інших учасників конфліктних ситуації, вивчення їх письмових пояснень. Документальна перевірка та зіставлення із нормативно-правовими актами. Обґрунтування висновків і пропозицій.
Експеримент	Організація експерименту та його нормативно-правове обґрунтування. Вибір методики та проведення експерименту. Оформлення результатів експерименту.
<i>Розрахунково-аналітичні</i>	
Економічний аналіз	Організація, вибір методики і проведення економічного аналізу об'єктів контролю. Оформлення результатів аналізу.
Статистичні розрахунки	Вибір об'єктів, методики й інформаційного забезпечення розрахунків. Статистичні групування й узагальнення. Оформлення результатів статистичних розрахунків.

Продовж. табл. 24

Економіко-математичні	Вибір об'єктів, методик дослідження. Економіко-математичні розрахунки і оформлення їхніх результатів.
Документальні	
Інформаційне моделювання	Вибір нормативно-правової, планової, договірної, облікової, звітної та іншої інформації для моделювання об'єкта контролю з метою його вивчення і регулювання поведінки, створення інформаційного образу.
Дослідження документів	Вибір об'єктів контролю та їх нормативно-правове забезпечення. Обліково-обчислювальні та бухгалтерські процедури, перевірка документів за формою та змістом, їх зустрічна перевірка, взаємний контроль операцій, аналітична і логічна перевірка.
Нормативно-правове регулювання	Вибір нормативно-правових актів, які стосуються об'єкта контролю. Виявлення відхилень фактичного стану підконтрольних об'єктів від їх нормативно-правового статусу і оформлення результатів.
Узагальнення і реалізація результатів контролю	
Групування недоліків	Класифікація і групування недоліків бюджетної діяльності за економічною однорідністю і хронологічною послідовністю
Аналітичне групування	Складання таблиць, схем, графіків, відомостей за даними виявленими ревізією недоліків.
Слідчо-юридичне обґрунтування	Розгляд пояснювальних записок від службових та матеріально відповідальних осіб та інших працівників з питань недоліків.
Систематизоване групування результатів контролю	Систематизоване групування результатів контролю в акті комплексної ревізії.
Прийняття рішень	Видання наказів, розпоряджень, службового листа.
Контроль за виконанням прийнятих рішень	Вибір об'єкта спостереження і одержання інформації про функціонування його згідно з управлінськими діями за результатами контролю. Перевірка достовірності інформації про фактичний стан об'єктів контролю.

10.3. Державні органи фінансового контролю, їх функції

Фінансовий контроль з боку держави здійснюється органами державної влади: законодавчої і виконавчої (рис. 24).

Рис. 24. Система державного фінансового контролю України

Суб'єктом фінансового контролю у законодавчій сфері є Верховна Рада, яка виконує контрольні функції відповідно до консти-

туційно визначених повноважень. Парламентським органом, який здійснює фінансовий контроль є Рахункова палата.

Рахункова палата є конституційним органом парламентського контролю за витрачанням коштів Державного бюджету України, державних позабюджетних фондів Верховної Ради та виконавчої влади, Національного банку України, Фонду державного майна та інших підзвітних Верховній Раді органів.

Основними функціями Розрахункової палати є здійснення постійного контролю за:

- виконанням державного бюджету в межах та обсягах, визначених законодавчими актами – Конституцією України та Законом “Про Рахункову Палату”;
- використанням за призначенням виконавчими органами влади коштів загальнодержавних цільових фондів та коштів позабюджетних фондів;
- утворенням, обслуговуванням та погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу держави;
- виконання бюджетного розпису, відповідністю затверджених бюджетних асигнувань;
- законністю використання коштів резервного фонду Кабінету Міністрів, рухом цих коштів у Національному банку України, уповноважених банках та кредитних установах;
- інвестиційною діяльністю органів виконавчої влади, виконанням рішень Верховної Ради щодо надання Україною позик.

Рахункова палата України є незалежним органом контролю спеціальної конституційної компетенції. Такий статус дозволяє розповсюджувати на неї загальнозживане у всьому світі та прийняте в INTOSAI визначення – вищий орган фінансового контролю держави. Рахункова палата має повноваження щодо здійснення державного контролю в обсязі, що відповідає Лімській декларації керівних принципів аудиту, схваленої у 1997 році IX конгресом Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю.

У 1998 році Рахункова палата України стала членом Міжнародної організації Вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), а у 1999 році її прийнято до Європейської організації Вищих органів фінансового контролю (EUROSAI). З 1998 року Рахункова палата визнана міжнародною спільнотою як вищий орган державного фінансового контролю України.

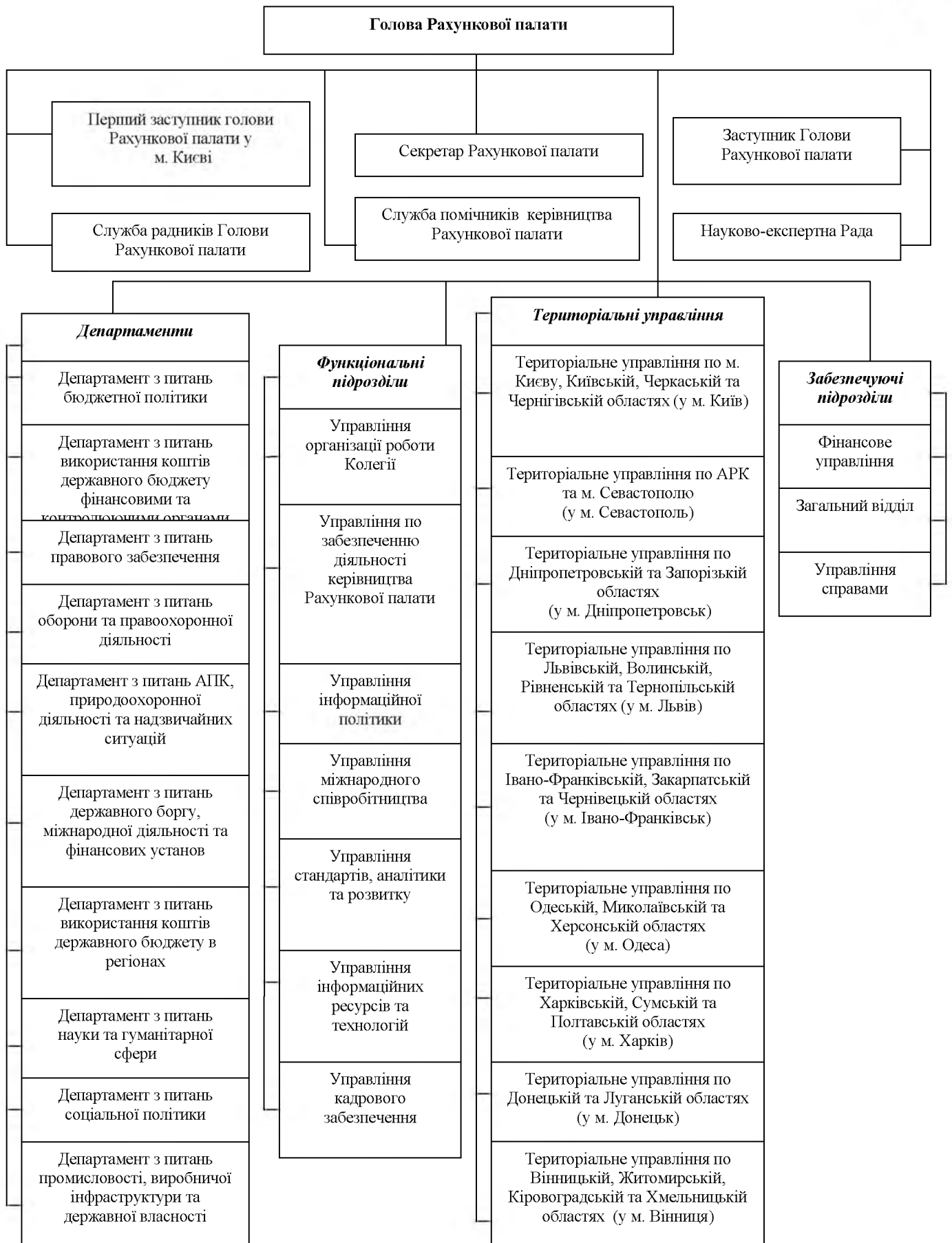
У своєму розвитку Рахункова палата пройшла шлях від органу Верховної Ради України до постійно діючого органу контролю підзвітного Верховній Раді України. Структура Рахункової палати України характеризується схемою представленою на рис. 25.

З боку виконавчої влади основним органом державного фінансового контролю є Міністерство фінансів України, яке через державну фінансову інспекцію забезпечує організацією його проведення. *Державні фінансова інспекція України (далі ДФІ)* здійснює контроль за цільовим та ефективним використанням коштів державного та місцевих бюджетів, цільовим використанням та своєчасним поверненням кредитів (позик) одержаних під державні гарантії, достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах при складанні планових бюджетних показників відповідності взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми, станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядника бюджетних коштів.

Структура державної фінансової інспекції складається з Головної фінансової інспекції України, державних фінансових інспекцій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі, об'єднаних державних фінансових інспекцій у районах, містах і районах у містах, в об'єднаннях – сектора державних фінансових інспекцій.

Голову ДФІ призначає і звільняє з посади Президент України в установленому законодавством порядку.

Голова ДФІ в установленому порядку призначає на посади і звільняє з посад керівників об'єднань ДФІ в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Рис. 25. Структура Рахункової палати України

У складі ДФІ Кабінетом Міністрів України може бути утворено урядові органи державного управління (департаменти, служби, інспекції).

Отже, функціональними обов'язками Державної фінансової інспекції є контроль за:

- цільовим використанням коштів державного та місцевих бюджетів, позабюджетних фондів та державних валютних кредитів;
- своєчасним поверненням кредиту під гарантію Кабінету Міністрів;
- ефективне використання коштів спрямованих на використання делегованих повноважень місцевими органами самоврядування;
- достовірністю звітності про виконання державного та місцевих бюджетів, кошторисів бюджетних установ та правильності ведення бухгалтерського обліку в цих установах.

Підвищення оперативності у фінансовому контролі досягається запровадженням контролю Державною казначейською службою України.

Повноваження Державної казначейської служби України як контрольного органу визначається Бюджетним кодексом України та Указом Президента від 13 квітня 2011 року “Про положення про Державну казначейську службу України”.

Державна казначейська служба України контролює спрямування бюджетних коштів за цільовим призначенням на підставі документів розпорядників коштів, дотримання правил обліку та звітності бюджетів усіх рівнів, використання кошторисів доходів і видатків бюджетних установ. Указом Президента України від 13 квітня 2011 року “Про Положення про Державну казначейську службу України” ДКСУ наділена правом здійснювати контроль за виконанням бюджету на всіх етапах використання коштів:

- прийняття зобов'язання встановлюються призначення частини бюджетних асигнувань для покриття контрольних витрат відповідно до затвердженого бюджету з тим, щоби контролювати фактичну наявність бюджетних коштів для взяття нових зобов'язань і

прогнозу відтоку наявних коштів з єдиного казначейського рахунку;

- перевірки оплати рахунку бюджетна організація підтверджує виконання всіх вимог щодо сплати конкретного платежу (наприклад, попередня оплата за товари, послуги згідно рахунку). Така перевірка дає можливість відстежити взяті зобов'язання і знати суму ресурсів необхідних для цієї оплати;
- при проведенні оплати прийнятих раніше зобов'язань перевіряється законність (наявність підтвердних документів) для здійснення платежів, правильність оформлення розрахункових документів.

Фінансовий контроль органи Державної казначейської служби здійснюють у такій послідовності:

- Міністерство фінансів України направляє затверджений річний розпис призначень державного бюджету та розпис асигнувань загального фонду державного бюджету Державній казначейській службі України;
- витяги з річного розпису призначень державного бюджету та помісячного розпису асигнувань загального фонду державного бюджету Державної казначейської служби направляє до головних розпорядників коштів;
- розпорядники коштів подають Державній казначейській службі України розподіл показників зведених кошторисів доходів і видатків, зведених планів асигнувань із загального фонду державного бюджету у розрізі розпорядників коштів нижчого рівня та одержувачів за територіями відповідно до мережі;
- Державна казначейська служба України на основі одержаних даних формує річний розпис призначень бюджету та помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету за територіями, у розрізі розпорядників коштів нижчого рівня для кожного управління Державної казначейської служби;
- Державна казначейська служба організовує роботу щодо обліку та консолідації інформації за зобов'язаннями розпорядників коштів та одержувачів;

- розпорядниками коштів та одержувачами надаються реєстри зобов'язань у межах залишків на відповідних бухгалтерських рахунках та реєстри фінансових зобов'язань у межах залишків невикористаних зобов'язань. Узагальнену інформацію неоплачених фінансових зобов'язань відділення передають управлінням Державної казначейської служби, територіальні управління – Державній казначейській службі України;
- Державна казначейська служба консолідує інформацію щодо наявності неоплачених фінансових зобов'язань для прийняття відповідних рішень про виділення асигнувань головним розпорядникам коштів;
- Державна казначейська служба здійснює перевірку розподілів виділених бюджетних асигнувань по територіях у розрізі розпорядників нижчого рівня та одержувачів щодо відповідності вказаних у них сум залишкам на відповідних рахунках залишкам невикористаних асигнувань розпорядників нижчого рівня та одержувачів, включених до розподілу за даним бухгалтерського обліку, невиконаним зареєстрованим фінансовим зобов'язанням та наданій мережі;
- органи Державної казначейської служби перевіряють платіжні доручення, до яких додають відповідні рахунки-фактури, накладні, акти виконаних робіт перед здійсненням видатків розпорядниками бюджетних коштів та одержувачами з загального та спеціального фондів державного бюджету. Документи, які підтверджують необхідність оплати рахунків, до проведення оплати залишаються в органі Державної казначейської служби і повертаються розпоряднику коштів після здійснення оплати.

Міністерство доходів і зборів та його територіальні органи забезпечують формування та реалізацію єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів, а також єдиного внеску, здійснення в межах своїх повноважень контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів та інших платежів.

До системи органів Міністерство доходів і зборів, створеного відповідно до Указу Президента України від 18 березня 2013 року № 141/2013 “Про Положення про Міністерство доходів і зборів України Закону України”, належать: центральний апарат, що представлений 24 департаментами, серед яких: Департамент оподаткування і контролю об’єктів і операцій, Департамент доходів і зборів з фізичних осіб, Департамент митної справи, Департамент обслуговування платників податків та інші; територіальні органи в областях, міжрегіональні головні управління та спеціалізовані державні податкові інспекції; спеціалізовані департаменти та органи центрального апарату.

Задля запобігання злочинам та іншим правопорушенням у складі Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів утворюються та діють підрозділи податкової міліції.

Контроль за діяльністю суб’єктів ринку цінних паперів: інвесторів, фінансових посередників, фондових бірж здійснює *Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку у відповідності до діючого законодавства*. Основним завданням органів державної комісії з цінних паперів та фондового ринку є здійснення контролю за дотриманням учасниками фондового ринку обов’язкових нормативів достатності власних коштів, інших показників і вимог, що обмежують ризики операцій з цінними паперами, ціноутворенням та дотриманням емітентами і операторами умов їх розміщення.

З метою дотримання вимог щодо обмеження ризиків державна комісія з цінних паперів та фондового ринку:

- веде загальний реєстр випуску цінних паперів;
- видає дозволи на випуск в обіг цінних паперів, ведення депозитарної, реєстраційної, розрахунково-клірингової діяльності з цінними паперами;
- здійснює державну реєстрацію фондових бірж та позабіржових торговельно-інформаційних систем, призначає державних представників на фондових біржах;
- здійснює контроль за діяльністю Національної депозитарної системи.

Державний фінансовий контроль здійснюється також і іншими державними органами: Національним банком України, Фондом державного майна, Департаментом фінансового моніторингу, Департаментом антимонопольної політики і підтримки підприємництва.

Національний банк контролює грошовий обіг в країні, використання кредитів за цільовим призначенням, дотримання касової дисципліни, здійснює емісію грошей, контролює діяльність комерційних банків, розробляє інструкції, положення з касових, кредитних і валютних операцій.

Завданням Фонду державного майна України (ФДМУ) є нагляд за дотриманням прав держави як власника частки акцій в акціонерних товариствах, видача ліцензій на право посередникам проводити підготовку до приватизації та продажу господарчих суб'єктів.

Фонд має право проводити інвентаризацію загальнодержавного майна, здійснювати аудиторські перевірки щодо ефективності використання державного майна, контролює обіг приватизаційних паперів, здійснює контроль як на державних господарюючих суб'єктах, так і у акціонерних товариствах із часткою державного майна.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг України) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу. Держфінмоніторинг України створений та розпочав свою діяльність у 2002 році у складі Міністерства фінансів України у статусі Державного департаменту фінансового моніторингу. З 2005 року відповідно до Закону України Держфінмоніторинг України набув статусу центрального органу виконавчої влади.

У своїй діяльності Держфінмоніторинг України керується Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” та використовує міжнародні стандарти, які спрямовані на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

На Держфінмоніторинг України покладаються такі основні завдання:

- Збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформація, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму.
- Спеціально уповноважений орган встановлює принципи опрацювання одержаної від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформації про операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та критерії аналізу таких операцій.
- Забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.
- Створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.
- Налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері.
- Забезпечення представництва України в установленому порядку в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Подібні організації діють більш ніж у 100 країнах світу та мають загальноприйняту назву “підрозділ фінансової розвідки” (ПФР).

Відповідно до міжнародних стандартів Державна служба фінансового моніторингу України не є ні правоохоронним, ні контролюючим органом, а функціонує у взаємодії із фінансовим сектором та правоохоронними органами.

Разом з тим, розвиток багатоукладної економіки в Україні обмежує охоплення державним фінансовим контролем таких підконтрольних об'єктів, як процес формування і використання фінансових ре-

сурсів господарських суб'єктів не державної власності та інших нових економічних утворень.

Перевірки фінансово-господарської діяльності таких суб'єктів і дають свої висновки стосовно законності й правильності здійснення фінансових операцій, відповідності ведення бухгалтерської і фінансової звітності проводять *Аудиторські фірми*. Метою аудиторського контролю є:

- надання консультативної допомоги;
- правильність аудиторського висновку;
- проведення аналізу економічних наслідків використання державних коштів.

Відповідно до мети аудиторського контролю *фінансовий аудит* є аудитом ефективності, який охоплює сукупність контрольних-аналітичних дій спрямованих на визначення і оцінку ступеня економічності і результативності використання грошових коштів та розробку обґрунтованих рекомендацій і пропозицій щодо підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Проведення державного фінансового аудиту починається з аналізу фінансової і статистичної звітності з метою визначення ринкових операцій, оцінки ризиків та їх вплив на результати фінансово-господарської діяльності (далі ФГД), формується програма та обсяг аудиту.

Наступним кроком проведення фінансового аудиту є: дослідження дотримання суб'єктом господарювання параметрів використання коштів, державного майна, правильності формування доходів і витрат та результатів ФГД; виявлення упущень та недоліків організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру, які негативно вплинули на досягнення мети та результатів ФГД; розробка проекту аудиторського звіту, головними розпорядниками якого мають бути висновки і пропозиції та обговорення аудиторського звіту з посадовими особами господарюючого суб'єкта, підписання аудиторського висновку.

Проведення державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ та підприємств заснованих на державній формі власнос-

ті. Бюджетний контроль здійснюється за допомогою аудиту ефективності виконання бюджетних програм, сутність якого погоджується з місією державного фінансового контролю.

10.4. Ефективність державного фінансового контролю

Державний фінансовий контроль є важливою функцією держави, який забезпечує умови нормального функціонування економічної системи. Ринкові відносини не відмінюють необхідність моніторингу і періодичних перевірок фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів і установ всіх форм власності, передусім тих, які використовують бюджетні кошти і державне майно. Проте, в ринкових умовах відбувається ускладнення фінансової діяльності держави, оскільки до вирішення соціальних потреб долучаються комерційні структури, до обслуговування державних коштів – банківські інфраструктури та інфраструктури інших фінансово-кредитних установ. Це ускладнює розв'язання завдань з удосконалення системи державного фінансового контролю.

У відповідності до визначення Глосарію міжнародних термінів контролю, розробленого 1989 р. в рамках INTOSAI ***економічна ефективність*** – використання фінансових, людських і матеріальних ресурсів задля досягнення кінцевої мети – отримання максимального результату.

Виходячи з визначення ефективності контролю слід розуміти рівень його пристосування до розв'язання певної проблеми чи вирішення певного завдання. Ефект від здійснення контролю можливий за умови цільової спрямованості контрольних дій. Наявність мети перетворює процес контролю у цілеспрямований. Державний фінансовий контроль не може бути ефективним якщо він не охоплює всіх сфер обігу фінансових ресурсів. В Україні фактично поза його межами перебувають використання державного і комунального майна, коштів, що залишаються у розпорядженні суб'єктів підприємницької діяль-

ності при наданні їм податкових пільг, дотримання суцільних гарантій працівників, стану ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності.

Не може бути ефективним державний фінансовий контроль і в тому випадку, якщо він не забезпечує невідворотності покарання порушників фінансової дисципліни, поновлення порушених прав особи, держави чи суспільства, відшкодування заподіяних їх збитків – попередження порушень у подальшому.

В органів державної контрольно-ревізійної служби відсутнє право на безспірне списання з рахунку порушника коштів у сумі їх нецільового використання, та й на стягнення в примусовому порядку відшкодування збитків, спричинених державі, якщо підконтрольний суб'єкт самостійно не усуває наслідки допущених порушень.

Незаперечним є те, що контрольні функції держави не були законодавчо закріплені за контролем операцій з фінансовими інвестиціями і матеріальними активами, а роздержавлення, лібералізація цін викликали до життя нові сфери підприємницької діяльності (робота з коштами приватних осіб), обслуговування боргових зобов'язань юридичних осіб (аудиторські і консалтингові послуги), діяльність об'єднань суб'єктів господарювання різних форм власності без створення юридичної особи (технопарки) та самоврядних неприбуткових організацій.

Важливим напрямом підвищення ефективності функціонування системи державного фінансового контролю є формування правової бази контролю, яка відповідає політичному устрою і економічному розвитку країни; створення на всій території країни єдиного поля фінансового контролю при наявності вираженої контрольної вертикалі; створення стійкого кваліфікованого кадрового потенціалу органів фінансового контролю. Контроль повинен не лише вчасно виявляти відхилення та недоліки, але й забезпечувати швидку реакцію на них.

В цих умовах вивчення зарубіжного досвіду має принципове значення для розробки концепції державного фінансового контролю в Україні. У Франції діяльність служб контролю базується на оцінці

ризиків, а не на суцільній перевірці трансакцій. У кожному Міністерстві розроблено карту ризиків, яка систематично переглядається й удосконалюється. У Франції внутрішній контроль визначається комплексом заходів, що забезпечують управління ризиками, які можуть вплинути на законність, надійність і повноту бухгалтерських записів і процедур.

Аналіз ризиків сприяє досягненню ефективності внутрішнього контролю, що дозволяє забезпечити якість бухгалтерського обліку, спростити попередній і подальший контроль. У французькій моделі фінансового контролю акцент покладений на попередній (превентивний контроль), який слугує передумовою прийняття правильних управлінських рішень. В інших зарубіжних країнах застосовується аудит ефективності, який пов'язаний з підвищенням результативності, дієвості та ефективності використання обмежених коштів. Здійснення аудиту ефективності у країнах, в яких формування і виконання бюджету ґрунтується на принципах бюджетування, орієнтованого на результат визначається не лише ефективність управління і використання коштів, а й наявність в установі, що перевіряється, певних інструментів і показників оцінки їх діяльності.

У світовій практиці, в країні Нідерланди здійснюється три моделі аудиту ефективності. В рамках першої моделі основна увага спрямовується на досягнення якості існуючих систем і процедур управління задля продуктивності й результативності використання коштів, а також на визначення ступеня уваги керівництва організації, що перевіряється, до цих питань. Друга модель передбачає перевірку звітів керівництва організації, які подаються відповідним державним органам і підготовка висновків про достовірність і повноту відображення в них результатів діяльності з ефективного використання коштів. І третя модель аудиту ефективності застосовується, якщо організація, яка перевіряється, не надає звіт про результати роботи. При цьому оцінюється економічність, продуктивність і результативність діяльності організації.

У зарубіжній практиці в США, Великобританії, Канаді, Австралії та інших країнах більшість перевірок, які здійснюються державними аудиторами мають мультицільовий і критеріальний характер. Державний аудитор виконує не тільки роль контролера, а й консультанта. Такі аудити належать до категорії аудиту адміністративної діяльності, а тому мають багато спільних рис із державним фінансовим аудитом. Отже, в зарубіжних країнах держава займає активну позицію у справі здійснення контролю державних фінансів. Фактично в них діють парламентські і урядові органи контролю, які функціонують паралельно і в тісному взаємозв'язку один з одним. За організаційною схемою контролю до першої категорії належить *вищий орган фінансового контролю (ВОФК)*, до другої категорії – ревізійні підрозділи міністерств і відомств.

Існуючі в світовій практиці моделі вищого органу фінансового контролю показані на рис. 26.

Рис. 26. Моделі формування ВОФК світу

Слід зауважити, в Україні відсутній єдиний орган системи державного контролю, який би забезпечував комплексне вирішення проблем фінансового контролю без обмеження повноважень окремих

вже існуючих контрольних органів і це негативно позначається на якості фінансового та бюджетного контролю.

На нашу думку, базою для створення Вищого контрольного органу України може слугувати Рахункова палата, як член міжнародної організації Вищих органів фінансового контролю (INTOSAI). Створення єдиного органу державного контролю вимагає стандартів у контрольній діяльності, які можуть бути прописані в єдиному законодавчому акті – Кодексі законів про державний контроль.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Якими об'єктивними обставинами обумовлена необхідність функціонування фінансового контролю?
2. Дайте визначення суб'єктів і об'єктів державного фінансового контролю?
3. Які принципи покладені в основу організації фінансового контролю?
4. Охарактеризуйте форми фінансового контролю і періодичність їх проведення?
5. Розкрийте економічну суть системи фінансового контролю?
6. На які види поділяється фінансовий контроль залежно від суб'єктів його ініціювання і здійснення?
7. Економічна суть незалежного фінансового контролю, передумови появи такого виду контролю?
8. Проведіть порівняльну характеристику методів фінансового контролю?
9. Якими методичними прийомами і контрольними-ревізійними процедурами забезпечується ефективне функціонування системи фінансового контролю?
10. Які державні органи виступають суб'єктами загального фінансового контролю?
11. Назвіть функції Рахункової палати як конституційного органу парламентського контролю?
12. Якими правами наділена державна казначейська служба?
13. Опишіть структуру державної фінансової інспекції та її функції?
14. На який результат спрямовується проведення фінансового аудиту?
15. Виділіть і обґрунтуйте важливі напрями підвищення ефективності функціонування системи державного фінансового контролю?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Фінансовий контроль як:

- 1) функції держави в системі управління;
- 2) втручання в економіку;
- 3) інструмент досягнення збалансованості економіки;
- 4) цілеспрямована контрольна діяльність.

2. Система фінансового контролю це:

- 1) види контролю;
- 2) форми контролю;
- 3) методи контролю;
- 4) організація контролю.

3. Форми фінансового контролю:

- 1) зовнішній;
- 2) попередній;
- 3) громадський;
- 4) поточний;
- 5) наступний.

4. Види фінансового контролю за контролюючими суб'єктами:

- 1) громадський;
- 2) державний;
- 3) муніципальний;
- 4) внутрішній;
- 5) незалежний.

5. Комплексний контроль проводиться:

- 1) господарської діяльності;
- 2) фінансової діяльності;
- 3) бухгалтерського обліку і звітності;
- 4) за наперед складеним переліком питань;
- 5) за проміжок часу.

6. Методи проведення фінансового контролю:

- 1) перевірка;
- 2) дистанційний контроль;
- 3) нагляд;
- 4) ревізія;
- 5) інспектування.

7. Методичні прийоми проведення фінансового контролю:

- 1) інвентаризація;
- 2) експертиза;
- 3) дослідження документів;
- 4) групування недоліків;
- 5) перевірка достовірності інформації;
- 6) вибір об'єкту контролю.

8. Державна казначейська служба України контролює:

- 1) цільове спрямування коштів;
- 2) правильність обліку і звітності бюджетів;
- 3) використання бюджетних коштів;

4) своєчасне проведення кредиту під гарантію КМУ.

9. Національний банк України контролює:

- 1) використання кредитів;
- 2) дотримання касової дисципліни;
- 3) діяльність комерційних банків;
- 4) видання дозволів на випуск в обіг цінний паперів.

10. Ефективність фінансового контролю забезпечується:

- 1) цілеспрямованістю контрольних дій;
- 2) охопленням всіх сфер обігу фінансових ресурсів;
- 3) покаранням порушників фінансової дисципліни;
- 4) примусове стягнення відшкодування збитків, оцінка ризиків.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 423 с
2. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль [Текст] : навч. посіб. / Дікань Л. В. – К. : Знання, 2010. – 395 с.
3. Іванова І. Державний фінансовий контроль. Парадигми розвитку [Текст] : монографія / Іванова І. – К. : Академвидав, 2010. – 168 с.
4. Івахненков С. В. Фінансовий контролінг [Текст] : Методи та інформаційні технології / Івахненков С. В., Мелих О. В. – К. : Знання, 2009. – 319 с.
5. Хом'як Р. Л. Контроль і ревізія [Текст] : навч. посіб. / Хом'як Р. Л., Станасюк Н. С. ; [авт. кол. : Хом'як Р. Л., Станасюк Н. С., Чубий В. М. та ін.] ; М-во освіти і науки України. – Л. : Магнолія 2006, 2011. – 315 с.

Періодичні видання

1. Ангеліна І. А. Система органів державного фінансового контролю і нагляду України : проблеми формування / І. А. Ангеліна // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 11/12. – С. 95–98. – Бібліогр. у кінці ст.
2. Андреев П. П. Шляхи посилення співпраці між органами внутрішнього та зовнішнього державного фінансового контролю в Україні / П. П. Андреев, К. В. Коваленко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 9. – С. 26–30. – Бібліогр. у кінці ст.
3. Барабаш Н. С. Особливості застосування аналітичних методів у контролі розподілу й використання бюджетних ресурсів / Н. С. Барабаш, Т. А. Кумченко, І. І. Никонович // Фінансовий контроль. – 2007. – № 2. – С. 45–48.
4. Бардаш С. В. Метод фінансово-господарського контролю: теоретична інтерпретація / С. В. Бардаш // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 117–126.
5. Бауман Ю. Фінансовий моніторинг як вид фінансового контролю / Ю. Бауман // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 4. – С. 40–43. – Бібліогр. у кінці ст.
6. Бельчик С. В. Ефективний контроль неможливий без якісного правового поля / С. В. Бельчик // Фінансовий контроль. – 2006. – № 3. – С. 17–20.
7. Бровченко С. Організація державного фінансового контролю відповідно до потреб територіальних громад / С. Бровченко // Фінансовий контроль. – 2013. – № 10. – С. 33–36.
8. Висоцький І. А. Державний фінансовий контроль : дискусії щодо визначення / І. А. Висоцький // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 9. – С. 66–69. – Бібліогр. у кінці ст.
9. Гаврилова Л. Особливості організації ревізій структурних підрозділів державного підприємства / Л. Гаврилова // Фінансовий контроль. – 2014. – № 2. – С. 26–29.

10. Ганяйло О. М. Про роль та завдання органів державного фінансового контролю при перевірці достовірності показників фінансової звітності / О. М. Ганяйло // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4. – С. 23–25. – Бібліогр. у кінці ст.
11. Глущенко В. В. Фінансовий контроль в Україні: вектори розвитку / В. В. Глущенко, А. В. Хмельков // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 97–103.
12. Гулько В. В. Модернізація державного фінансового контролю в Україні відповідно до Європейської практики / В. В. Гулько // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 199–204. – Бібліогр. у кінці ст.
13. Гулько В. В. Удосконалення механізму державного фінансового контролю в Україні / В. В. Гулько // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С. 181–185. – Бібліогр. у кінці ст.
14. Дмитренко Г. В. До питання вдосконалення фінансового контролю в системі державного управління / Г. В. Дмитренко, Р. В. Дмитренко // Статистика України. – 2008. – № 1. – С. 96–98. – Бібліогр. у кінці ст.
15. Дмитренко Г. В. Модернізація державного фінансового контролю в Україні / Г. В. Дмитренко // Статистика України. – 2009. – № 3. – С. 118–123. – Бібліогр. у кінці ст.
16. Дондик І. М. Актуальні питання фінансового контролю органів податкової служби / І. М. Дондик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 10. – С. 50–53. – Бібліогр. у кінці ст.
17. Дондик І. М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність як джерело інформаційного забезпечення фінансового контролю / І. М. Дондик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 5. – С. 115–118. – Бібліогр. у кінці ст.
18. Дондик І. М. Види і методи фінансового контролю органів державної податкової служби України / І. М. Дондик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 65–69. – Бібліогр. у кінці ст.
19. Дондик І. М. Вплив фінансового контролю на ефективність економіки / І. М. Дондик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 2. – С. 12–16. – Бібліогр. у кінці ст.
20. Дондик І. М. Повноваження органів державної податкової служби України у забезпеченні фінансового контролю / І. М. Дондик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 6. – С. 14–16. – Бібліогр. у кінці ст.
21. Дондик І. М. Принципи фінансового контролю органів Державної податкової служби України / І. М. Дондик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 110–114. – Бібліогр. у кінці ст.
22. Дребот І. С. Повнота і злагодженість реалізації контрольних функцій усіма учасниками бюджетного процесу – важливий фактор дієвості фінансового контролю / І. С. Дребот // Фінансовий контроль. – 2006. – № 4. – С. 51–54 : табл.
23. Дрозд І. К. Єдність зовнішнього та внутрішнього контролю в системі фінансово-економічного контролю / І. К. Дрозд // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 135–140.

24. Дуброва Я. Перспективи розвитку системи державних закупівель в Україні та роль у цьому процесі державного фінансового контролю / Я. Дуброва // Фінансовий контроль. – 2014. – № 1. – С. 26–31. – Бібліогр. у кінці ст.

25. Жадько К. Теоретичні засади побудови фінансового контролю в ринкових умовах / К. Жадько // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. серія Економіка. – 2012. – № 139. – С. 32–36. – Бібліогр. у кінці ст.

26. Іваницька О. М. Теорія нового державного менеджменту та її застосування при модернізації державного фінансового контролю / О. М. Іваницька, І. Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 68–77.

27. Іванова І. М. Правові аспекти розвитку системи державного фінансового контролю в сучасних економічних умовах / І. М. Іванова // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – К., 2009. – № 6. – С. 63–67. – Бібліогр. у кінці ст.

28. Корень Н. В. Концептуальні засади формування системи державного фінансового контролю в умовах економічних реформ / Н. В. Корень // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 7/8. – С. 21–24. – Бібліогр. у кінці ст.

29. Кравченко Г. О. Концепція фінансового аналізу і контролю капіталу суб'єктів підприємницької діяльності в умовах ринкової інтеграції України / Г. О. Кравченко, М. О. Никонович // Фінансовий контроль. – 2006. – № 3. – С. 49–51.

30. Левицька С. Про ефективність державного фінансового контролю / С. Левицька // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 83–93 : табл.

31. Островка Е. В. Державний фінансовий аудит як домінанта державного фінансового контролю / Е. В. Островка // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 2. – С. 31–38. – Бібліогр. в кінці ст.

32. Петренко П. С. Ефективність діяльності органів державного фінансового контролю в Україні / П. С. Петренко // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 101–107.

33. Піхоцький В. Ф. Удосконалення і розвиток державного фінансового контролю та аудиту за надходженням коштів державного бюджету України та їх використанням / В. Ф. Піхоцький // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 75–82.

34. Пожар Т. О. Роль фінансово-економічних методів державного фінансового контролю у забезпеченні бюджетної дисципліни / Т. О. Пожар // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8. – С. 327–333. – Бібліогр. у кінці ст.

35. Поліщук В. Удосконалення організаційного механізму органів парламентського фінансового контролю / В. Поліщук // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. – 2006. – № 1. – С. 141–148. – Бібліогр. у кінці ст.

36. Поліщук В. Характерні риси державного фінансового контролю в Україні / В. Поліщук // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. – 2005. – № 1. – С. 403–409.

37. Полтораков О. Ю. Фінансовий контроль над сектором безпеки : теорія і практика / О. Ю. Полтораков // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2008. – № 1. – С. 136–142. – Бібліогр. у кінці ст.
38. Рубан Н. І. Концептуальні засади контролю за виконанням бюджетної програми / Н. І. Рубан // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 7–12. – Бібліогр.: с. 7
39. Савченко Л. Проблеми правового регулювання методології фінансового контролю / Л. Савченко // Право України. – 2013. – № 1/2. – С. 159–165.
40. Семеніхін І. М. Необхідність і особливості фінансового контролю у Збройних силах України / І. М. Семеніхін // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 83–90.
41. Сивульський М. І. Результати роботи, проблеми й завдання державної контрольно-ревізійної служби України / М. І. Сивульський // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 37–45.
42. Скопич О. Д. Стратегічні орієнтири формування ефективної системи муніципального фінансового контролю / О. Д. Скопич // Статистика України. – 2008. – № 1. – С. 116–121. – Бібліогр. у кінці ст.
43. Скрипник А. Реформування державного внутрішнього фінансового контролю : реалії та перспективи / А. Скрипник // Фінансовий контроль. – 2013. – № 10. – С. 43–45.
44. Стефанюк І. Б. Вплив дефініцій на якість фінансового контролю / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 25–34.
45. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль : проблеми ідентифікації й визначення системи / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 12–19.
46. Стефанюк І. Б. Застосування термінології стандартів аудиту INTOSAI у вітчизняній системі державного фінансового контролю / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 16–19. – Библиогр.: с. 17.
47. Стефанюк І. Метод і форма державного фінансового контролю : сутність і методологічні відмінності / І. Стефанюк // Фінансовий контроль. – 2010. – № 3. – С. 24–28.
48. Стефанюк І. Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 84–102.
49. Стефанюк І. Б. Теоретико-методологічні засади застосування контролінгу в системі державного регулювання економіки./ І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 149–156.
50. Стефанюк І. Б. Чи потрібен Україні закон про фінансовий контроль? / І. Б. Стефанюк // Фінансовий контроль. – 2006. – № 2. – С. 5–8.
51. Тимохін М. Роль європейських ідей у реформуванні державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / М. Тимохін, В. Лещенко // Фінансовий контроль. – 2010. – № 6. – С. 39–41.

52. Хомутенко А. Стан та перспективи розвитку фінансового контролю у небанківських фінансових установах України – кредитних спілках / А. Хомутенко // Економіст. – 2009. – № 2. – С. 49–51. – Бібліогр. у кінці ст.

53. Чечуліна О. О. Модернізація державного фінансового контролю в контексті розвитку програмно-цільового бюджетування / О. О. Чечуліна // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 15–31.

54. Чечуліна О. Тенденції розвитку бухгалтерського обліку в державному секторі та їх взаємозв'язок з реформуванням державного внутрішнього фінансового контролю та інших складових системи управління в Україні / О. Чечуліна // Фінансовий контроль. – 2014. – № 2. – С. 20–25. – Бібліогр. у кінці ст.

55. Чугунов І. Я. Державний внутрішній фінансовий контроль : стратегія розвитку / І. Я. Чугунов, В. М. Федосов // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 3–12.

56. Чумакова І. Ю. Удосконалення державного внутрішнього фінансового контролю як невід'ємної складової державного управління / І. Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 109–126. – Бібліогр. у кінці ст.

57. Шара Є. Державний фінансовий контроль та шляхи його вдосконалення в економіці України / Є. Шара // Фінансовий контроль. – 2011. – № 8. – С. 46–47. – Бібліогр. у кінці ст.

58. Шевчук О. А. Реформування органів державного фінансового контролю України в умовах Євроінтеграції / О. А. Шевчук // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5/6. – С. 53–55. – Бібліогр. у кінці ст.

59. Шевчук О. А. Трансформація змісту державного фінансового контролю / О. А. Шевчук // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 7. – С. 194–204. – Бібліогр. у кінці ст.

60. Шум М. А. Державний внутрішній фінансовий контроль України, як один з основних інструментів подолання негативних тенденцій в економіці України / М. А. Шум, Л. М. Мілаш // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2011. – № 5. – С. 67–71. – Бібліогр. у кінці ст.

Розділ 11. ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

11.1. Фінансовий ринок – джерело фінансових ресурсів.

11.2. Державне регулювання ринку цінних паперів.

11.1. Фінансовий ринок – джерело фінансових ресурсів

Типи фінансових ринків

Фінансовий ринок є механізмом перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами економічних відносин і сприяє збільшенню залучення інвестицій українськими суб'єктами господарської діяльності та зниження вартості інвестиційних ресурсів. Перерозподіл фінансових ресурсів зумовлений тим, що у одних суб'єктів впродовж певного періоду погребя у грошових коштах є більшою ніж наявність власних коштів, в інших – навпаки. Така незбалансованість між власними ресурсами і потребою в них спонукає до тимчасового перерозподілу вільних ресурсів від їх власників до користувачів на певних взаємовигідних умовах.

Розвиток світової економіки, на сучасному етапі, висуває нові вимоги до економічної політики держав, зміщуючи акцент на активізацію і стимулювання розвитку внутрішнього ринку через заходи грошово-кредитної політики (монетарної). Монетарна політика виступає важливим чинником стимулювання інвестиційних процесів, передусім впливає на інвестиційні умови, регулюючи грошовий обіг та роботу банківської системи.

Ефективна монетарна політика реалізовується Національним банком України через фінансовий ринок, використовуючи монетарні інструменти задля економічного впливу на суб'єкти ринку. Суб'єктами фінансового ринку виступають держава, суб'єкти господарської

діяльності, домашні господарства, фінансові інститути (банки та небанківські фінансові установи).

Держава здійснює регулювання фінансового ринку задля забезпечення гарантій, безпеки інвестиційної діяльності, рівної доступності грошових фондів для всіх його учасників, створення для них сприятливого законодавчого клімату, який оберігає від руйнування недобросовісної конкуренції і обману інвесторів, шахрайства з фінансовими ресурсами.

Суб'єктами господарської діяльності на фінансовому ринку виступають емітенти фінансових інструментів і продають їх у встановленому порядку. За видами фінансових інструментів фінансовий ринок структурують на такі типи:

- ринок позичкового капіталу або кредитний ринок;
- ринок цінних паперів;
- ринок валют;
- ринок дорогоцінних металів.

На ринку позичкового капіталу продаються і купуються кредитні ресурси. Продавцями кредитів виступають інститути кредитної системи, населення, суб'єкти господарювання, держава, а покупцями – ті ж суб'єкти. Відносини, які виникають між кредитором і позичальником формуються на основі угоди внаслідок чого виникають боргові зобов'язання. Позичковий капітал охоплює фінансові ресурси внутрішніх та зовнішніх джерел надходження:

- внутрішні – цільові державні кредити, заощадження населення, кредити НБУ та інших банків, фінансовий лізинг;
- зовнішні – міжнародні цільові кредити, кредити іноземних банків, стабілізаційні кредити МВФ, позики ЄБРР, МБРР, позики інших міжнародних фінансових організацій.

Ринок позикового капіталу є важливим елементом фінансової системи і впливає на ситуацію ринку цінних паперів та валютного ринків. Цей ринок за обсягами угод є значним і впливає на депозитну політику банківських установ, передусім на відсотки за депозитами і кредитами, відповідно впливає на ставку дисконтування при оцінці

капітальних фінансових активів, а це впливає на можливість розміщення активів інвестора на депозити в банках²⁶. Відсоткова ставка за позичковий капітал пов'язана з цінами на ринках боргових зобов'язань і на ринках інструментів власності. Такий ринок перед покупцем кредитів висуває певні вимоги: цільове використання коштів, здійснення плати за використання коштів, надання гарантій забезпечення повернення кредиту, наявність позитивного фінансового стану, терміновість повернення коштів. Для цього покупець кредиту проходить процедуру визначення кредитоспроможності, яка базується на оцінці економічних, фінансових характеристик позичальника та прогнозі основних фінансових показників.

Ринок цінних паперів, та їх деривативів є ринком продажі боргових зобов'язань, інструментів власності (пайові папери), похідних цінних паперів. Через ринок цінних паперів направляються потоки грошових коштів від малоефективних господарських суб'єктів до високоефективних. Ринок цінних паперів забезпечує вільний обіг коштів у формі цінних паперів. Вони переходять від одного власника до іншого через купівлю-продаж. Цінні папери є грошовими документами, що засвідчують грошові чи інші майнові права, право володіння.

Цінні папери виступають товаром ринку цінних паперів і є основним предметом купівлі і продажу на цьому ринку. До цінних паперів відносяться облігації державних і місцевих позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселі, акції тощо. Випуск і розміщення цінних паперів здійснюється на первинному ринку.

Первинний ринок створює умови для розміщення вперше випущених цінних паперів і отримання емітентом в обмін на них готівки. Продаж облігацій внутрішньої державної позики, місцевих запозичень формує боргові зобов'язання, які засвідчують внесення їх власником грошових коштів в розмірі номінальної власності, які будуть

²⁶ Бригхэм Ю. Ф. Финансовый менеджмент / Ю. Ф. Бригхэм, М. З. Эрхардт. – 10 изд. – СПб. : Питер, 2009. – 960 с.

повернені у встановлений термін з оплатою фіксованого відсотка. Облігації внутрішніх державних позик випускаються іменними та на пред'явника, а місцевих – тільки іменними. Цільові облігації – це бездокументарні цінні папери, в проспекті емісії яких зазначається цільове призначення. Облігації підприємств випускаються підприємствами усіх форм власності та господарювання, об'єднаннями підприємств. Проте вони не дають права їх власникам приймати участь в управлінні емітентом. Основними реквізитами облігації є номінальна вартість облігації, строки погашення, розмір і строки виплати відсотків, місце і дата випуску, серія і номер облігації. До облігації може додаватись купонний лист на виплату дивідендів.

Випуск облігацій внутрішніх державних і місцевих позик приймається відповідно Кабінетом Міністрів України і місцевими радами. Рішення про випуск облігацій підприємств приймається емітентом і оформляється протоколом. У протоколі рішення про випуск облігацій підприємств повинно бути відзначено:

- найменування емітента та місце його розташування;
- відомості про статутний фонд, господарську діяльність і службових осіб емітента;
- аудиторська фірма, що здійснює контроль;
- відомості про кількість і номінальну вартість облігацій;
- порядок випуску облігацій та виплати доходів.

Не допускається здійснювати поповнення статутного фонду емітента, покриття збитків від господарської діяльності за рахунок коштів від випуску облігацій.

Громадяни можуть придбати облігації лише за рахунок особистих коштів, а підприємства – за рахунок тих коштів, що залишилися в його розпорядженні після проведених платежів: податків, обов'язкових платежів, відсотків за кредит. Дохід від облігацій усіх видів виплачується відповідно до умов їх випуску, а облігацій цільових позик дохід не виплачується. Викуп облігацій усіх видів здійснюється у відповідності до порядку визначеного при їх випуску.

Отже, коли емітент вперше виходить зі своїми цінними паперами на ринок, то таке розміщення називається первинним розміщенням. Враховуючи те, що випуск цінних паперів для одержання емітентом додаткових коштів відбувається не часто, а інвестори розкидані по великій території, тоді доцільно залучати фінансові інститути – андеррайтери (торговців-андеррайтерів, інвестиційні банки, інвестиційні компанії). Вони допомагають емітентам розмістити вперше випущені цінні папери. Інвестиційні банки, що функціонують у США, спеціалізуються на роботі первинних ринків. Фахівці інвестиційного банку надають консультації щодо первинного розміщення цінних паперів, визначають види цінних паперів, які необхідно випустити для залучення коштів, час випуску, форми випуску. Емітент, що випускає цінні папери вперше, хоче якнайшвидше одержати готівку. У цих умовах андеррайтер викуповує весь випуск за винагороду (комісійні можуть становити 8% від вартості випуску), а потім, знаючи ринок і покупців на випущені цінні папери продає їх інвесторам.

Товаром первинного фондового ринку виступають акції, які засвідчують майнове право власника акції на частку власного капіталу акціонерного товариства. Дохід покупця таких цінних паперів визначається часткою прибутку – дивідендами і правом брати участь в управлінні акціонерним товариством, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. В Україні акції випускаються іменними, привілейованими та простими. Іменні акції реєструються в книзі реєстрації, включаючи відомості про власника та їх кількість у кожного акціонера. Власники привілейованих акцій мають переважне право на одержання дивідендів і приймати участь у розподілі майна у разі ліквідації акціонерного товариства. Виплата дивідендів здійснюється у розмірі зазначеному у відповідному році. Якщо прибуток відповідного року незначний, то виплата дивідендів відбувається за рахунок резервного фонду. Емітент має право випускати привілейовані акції не більше 25% від статутного фонду товариства. Оплата придбаних акцій відбувається в національній валюті.

Наступним видом цінних паперів є вексель, який засвідчує грошове зобов'язання про сплату визначеної суми грошей власнику векселя після настання строку платежу. Випускаються прості і переказні векселя з такими реквізитами: пропозиція сплатити визначену суму в зазначений строк, місце в якому повинен здійснюватись платіж, назва того кому платіж має здійснитися, дата і місце складання векселя, підпис того хто видає документ. Переказний вексель, крім, вказаних реквізитів повинен містити назву того, хто повинен платити. Порядок випуску в обіг векселів визначається ЗУ “Про обіг векселів в Україні”.

Вторинний фондовий ринок забезпечує торгівлю цінними паперами, проданими на первинному ринку. Вторинний ринок створює умови обігу акцій звичайних і привілейованих, облігацій, опціонів, ф'ючерсів. Папери, куплені інвесторами при емісії, можуть бути ними перепродані. Це відбувається на вторинному ринку, де головну роль бере на себе фондова біржа. Кругообіг цінних паперів організовано здійснюється на фондовій біржі і на позабіржовому ринку. На позабіржовому ринку продаються і купуються ті цінні папери, що не пройшли котировку на біржі. Ринки цінних паперів переважно є аукціонного типу, де акції пропонуються до продажу в певному місці і у певний час. Інвесторів на цих ринках представляють брокери, які намагаються провести оптимальну угоду між покупцями і продавцями цінних паперів.

До організованих ринків належать фондові біржі і різноманітні торговельні площадки. Фондова біржа є юридичною особою і має свою печатку, зображення на якій охоплює назву міста, в якому вона знаходиться, а також слова “Фондова біржа”. Біржа функціонує як самостійний господарський суб'єкт, діє як закрита організація. Щоб стати членом біржі треба купити “місце”. Члени біржі мають своїх постійних представників для ведення торгів – брокерів. Їх обов'язки полягають у здійсненні біржових угод шляхом пошуку контрагентів, їх реєстрації та складанні брокерських записок. Брокер виступає посередником у справах і чому зобов'язаний зберегти таємницю віднос-

но проведених за його участю операцій. Старший брокер розподіляє угоди між брокерами, встановлює офіційні ціни фондових товарів, що оголошуються біржовою радою. За свою роботу брокер отримує комісійні, передбачені статутом. Виплачує комісійні та сторона угоди, яка залучила брокера. На біржі працюють тільки брокери або брокерські фірми.

Членами біржі стають інвестори, які купили “місце” – вступний пайовий внесок встановлений зборами засновників, який повертають в разі виходу із складу членів біржі. Засновники і члени біржі мають різні права і обов’язки. Засновники можуть отримувати дивіденди на пайові внески, а також отримують на суму внесених коштів (15–20% статутного фонду) контрольний пакет акцій. Члени біржі несуть відповідальність за результати діяльності біржі в межах внесених коштів.

Біржа є потужним комп’ютерним центром, який володіє засобами оперативного зв’язку практично з усім фінансовим світом.

Найбільш відомою закордонною фондовою біржею є Нью-Йоркська біржа, заснована в 1792 році. У 2011 році Нью-Йоркська фондова біржа об’єдналася з європейською біржею Євронекст та Дойче Берзе (Франкфут) і створили найбільшу у світі біржу на фондовому ринку з двома штаб-квартирами – у Нью-Йорку і у Франкфурті. Розподіл акцій – Дойче Берзе володіє 60%, а Нью-Йоркська фондова біржа – 40% нового об’єднання. Плановий дохід 2,1 млрд євро в рік, 40% доходу за рахунок обслуговування укладених угод, 30% за рахунок обслуговування обороту акцій²⁷.

В Україні фондовий ринок знаходиться на етапі свого розвитку як організованого так і неорганізованого ринку. Організований ринок цінних паперів об’єднує фондові біржі²⁸:

- Фондова Біржа ПФТС;
- Українська біржа (УБ);

²⁷ Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути стратегії для України / О. І. Амоша та ін. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – С. 691.

²⁸ Українські біржі [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://berg.com.ua/stock-markets/stock-exchages-ofukraine>.

- Київська Міжнародна Фондова Біржа (КМФБ);
- Українська Фондова Біржа (УФБ);
- Українська Міжбанківська Валютна Біржа (УМВБ);
- Фондова Біржа “ІННЕКС” (колишня Донецька фондова біржа, 25% належить Варшавській фондовій біржі);
- Інформаційна Система “Південь-Сервер” (ПФБ);
- Придніпровська Фондова Біржа (ПФБ);
- Українська Міжнародна Фондова Біржа (УМФБ);
- Фондова Біржа “Перспектива”;
- Східноєвропейська фондова біржа;

У довідці Національної Комісії з цінних паперів і фондового ринку наведені дані про обсяги торгів на українських фондових ринках у передкризовий і після кризовий період (табл. 26).

Таблиця 26

**Обсяги торгів на українських біржах за періоди 2006–2007 рр.
та 2010–2011 рр. (млн грн)**

Торговельна площадка	2006–2007		2010–2011		Абсолютне відхилення обороту	
	2006	2007	2010	2011	2007 від 2006	2011– 2010
ПФТС	466	561	60 991,25	88 859,77	95	27 868,52
УБ	0	0	27 510,42	63 867,85	0	36 357,43
КМФБ	193	176	2 663,64	2 081,08	-17	-582,56
УФБ	77	53	54,39	396,37	-24	341,98
УМВБ	69	67	1267,6	239	-2	-1 028,6
ІКНЕКС	455	165	72,94	32,30	-290	-40,64
ПТІС	66	66	–	–	0	
УМФБ	143	144	1 808,97	1 083,58	1	-725,39
Перспектива	0	66	3 6649,58	79 071,89	66	42 422,31
ПФБ	77	109	220,16	245,23	32	25,07
Східноєвропейська фондова біржа	0	0	50,61	199,61	0	149
КФБ	13	0	–	–	-13	–

Із наведених даних видно, що за період 2006–2007 рр. ріст торговельних оборотів складав у чотирьох бірж, а в 2010–2011 рр. – п'ять. Загальний оборот у 2007 році зменшився на 9,7% порівняно з 2006 роком, у періоді 2010–2011 рр. відстежується тенденція до зростання торгів (табл. 27).

Таблиця 27

Структура торгів цінними паперами на біржах України у 2011 р.

Назва біржі	Обсяг торгів, млн грн 2011	Обсяг торгів з% 2011
ПФТС	88 859,77	37,7
Перспектива	79 071,89	33,53
КМФБ	2 081,08	0,88
УМФБ	1 083,58	0,45
Українська біржа	63 867,85	27,08
ПФБ	245,23	0,1
ІНКЕКС	32,30	0,01
УМВБ	2,39	0,001
Східноєвропейська фондова біржа	199,61	0,08
УФБ	396,37	0,14
Усього	235 840,07	100

Обсяг на Українській біржі у 2001 р. становив 177,4 млн грн у день, тоді як на ПФТС – 246,8 млн грн у день (дані наведені на 31.12.2011 р.)

Одержання коштів через розміщення акцій на біржі більш вірогідним є для великих компаній, підприємств, які давно працюють. З метою зменшення ризиків інвестування на українських біржах, як і на інших, учасникам торгів необхідно пройти процедуру лістингу. Емітент повинен відповідати вимогам, висунутих фондовою біржею. Ці вимоги переважно є високими. Так, для проходження лістингу першого (вищого) рівня на ПФТС потрібно, щоб компанія існувала не менше трьох років з кількістю акціонерів 500 осіб, вартістю чистих активів 100 млн грн, доходом і капіталізацією – 100 млн грн, із

останніх трьох років допускають збитковим один рік, обсяг угод за останні шість місяців повинен складати 1 млн грн на місяць і в торгах мають брати участь не менше ніж десять учасників. Для другого рівня лістингу вимоги більш поблажливі: чисті активи, дохід і капіталізація повинні бути не менші як 50 млн грн.

На Нью-Йоркській біржі компанія повинна відповідати таким вимогам: кількість акцій, що перебувають в обігу, має складати 1 млн штук, ціна однієї акції 4 дол., вартість підприємства – 40 млн дол.; прибуток за 3 роки діяльності повинен становити 12 млн дол.; останній рік – 5 млн дол.²⁹.

Завдання світової економіки ХХІ століття полягають у здійсненні структурних трансформацій задля прискореного інноваційного розвитку, який базується на знаннях. Відповідно на фінансовий ринок виходять нові продукти фінансових ресурсів. До них можна віднести грошові кошти венчурних фондів.

Венчурні компанії спрямовують свої фінансові ресурси на фінансування нових компаній, починаючи наприкінці підготовки продукту до комерційного просування його на ринок на досить короткий термін – до 5–7 років.

У табл. 27 наведені дані венчурних компаній США, що фінансують створення, упровадження нової техніки, продукції, освоєння новітніх технологічних процесів, методів організації виробництва, управління*.

Особливість Венчурного фінансування полягає у відслідковуванні життєвого циклу нової компанії, вивчення схеми впровадження нових продуктів, оскільки вимоги до фінансових ресурсів змінюються. Основними етапами венчурного інвестування є:

- Концептуалізація ідеї створення комерційного продукту;

²⁹ Нью-Йоркська біржа, правила лістингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nyse.com/regulation/nyse/1147474807344.htm>.

* Структурні реформи економіки: світовий досвід; інститути, стратегії для України / наук. ред. В. Ляшенко. – Тернопіль ; Донецьк : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – С. 696.

- Виробництво;
Інфраструктурна підготовка виробництва і продажів.

Таблиця 28

Кількість підприємств та обсяги інвестицій за стадіями розвитку

	Кількість венчурних фондів	Обсяг венчурних інвестицій, млн дол. США
Інвестування під час стадій розвитку	68	5 310
Інвестування під час різних стадій	8	781
Інвестування під час будь яких стадій	43	6 943

Процес створення інвестиційних підприємств є процесом багатостадійним і високо ризикованим у досягненні бажаного результату. Через високі ризики венчурні інвестори вимагають високої прибутковості. З метою успішного завершення венчурного проекту організоване підприємство виділяє значну частку в капіталі венчурним інвесторам, яка виражається переважно привілейованими акціями і надає право приймати участь в управлінні компанією. Венчурна компанія може залучати декілька учасників і об'єднані кошти розподіляє по декількох проектах. Державне агентство України з інвестицій та розвитку має надавати венчурні компанії інформацію про інноваційний проект, проводити дослідження фінансового ринку України, зарубіжних ринків.

11.2. Регулювання ринку цінних паперів

Ринок цінних паперів України має більш як п'ятнадцятирічну історію. Основою його діяльності є наявність законодавчих і нормативних документів, які забезпечують певні умови, правила функціонування та гарантії учасникам ринку. Наявність правового поля забезпечує процес регулювання діяльністю фондового ринку – під-

порядкування правил самостійних структурних елементів, установлення функціональних зв'язків між ними задля досягнення стійкості в разі виникнення відхилень від встановлених норм і нормативів.

Слід зауважити, що політика регулювання ринку цінних паперів України спрямована, передусім, на захист прав інвесторів. Основним законом, що визначає правила й умови випуску цінних паперів, є Закон “Про цінні папери та фондовий ринок”. Утім ринок цінних паперів України потребує відповідних змін у системі державного регулювання:

- низька ліквідність акцій переважної більшості підприємств переробного виробництва;
- подвійне регулювання діяльності українських банків на ринку цінних паперів – з боку Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) і НБУ, невизначеність ролі комерційних банків у розвитку фондового ринку;
- часткова невідповідність законодавства всеукраїнського й регіонального рівнів;
- відсутність всеукраїнської стратегії розвитку ринку державних цінних паперів.

У світовій практиці сформувалися певні моделі державного регулювання ринку цінних паперів (табл. 29).

Таблиця 29

Моделі у світовій практиці державного регулювання ринку цінних паперів

Класифікація за ознаками	Назва моделі	Зміст моделі	Держави, що використовують модель
1. Організація державного регулювання	Модель прямого державного контролю	Держава безпосередньо регулює процеси функціонування і розвитку фондового ринку. Така модель застосовується переважно державою зі слаборозвинутим ринком цінних паперів	Ірландія, Нідерланди, Португалія, Україна

	Модель контролю за допомогою фінансово-банківських органів	Комерційні банки з учасниками ринку цінних паперів. Розвиток фондового ринку знаходиться залежно від розвитку банківської сфери	Німеччина, Бельгія, Данія
	Модель створення спеціального міжвідомчого органу	Спеціальний орган об'єднує представників міністерств, відомств і наділений широким колом повноважень	США, Франція, Італія, Іспанія, Великобританія
2. Характер регулювання	Модель жорсткого державного адміністрування	Державний контроль за розвитком фондового ринку. Жорсткі вимоги до емітентів цінних паперів задля захисту прав й інтересів інвесторів	США, Франція
	Модель саморегулювання ринку цінних паперів	Регулювання фондового ринку здійснюють саморегулюючі організації й біржі. Держава переважно обмежується розробкою нормативних актів	Великобританія, країни Західної Європи
3. Регулювання діяльності комерційних банків на фондовому ринку	Небанківська модель (англосаксонська)	Обмежений спектр операцій комерційних банків на ринку цінних паперів	США, Великобританія
	Банківська модель (німецька)	Банки здійснюють переважну кількість видів операцій на ринку цінних паперів	Німеччина, Франція, Австрія, Італія, Іспанія

Проте кожна із зарубіжних моделей регулювання фондового ринку не може бути перенесена до тої чи іншої держави. Ці моделі можуть модифікуватися вслід за змінами у фінансово-економічній кон'юнктурі. Наприклад, на фондовому ринку Німеччини, де основну роль відігравали банки, почали прискорено розвиватися небанківські інвестиційні інститути, уведено певні обмеження в діяльності банків на фондовому ринку.

На противагу німецькій моделі регулювання ринку цінних паперів в англосаксонській моделі банки є активними учасниками фондового ринку – їм дозволяється в ролі агента виконувати операції із цінними паперами. У США комерційні банки побічно беруть участь у формуванні структури фондового ринку через кредитування інвестиційних компаній. Американську модель ринку цінних паперів переважно називають “небанківською”. Основною причиною певних обмежень діяльності банків на ринку цінних паперів США вважається масове банкрутство банків, які залучені кошти вкладали в недержавні цінні папери. Криза 30-х років в економіці США призвела до краху багатьох корпорацій і знецінила їхні цінні папери, що, у свою чергу, спричинило банкрутство ряду комерційних банків.

Світова практика стверджує, що, з одного боку, комерційні банки володіють значним обсягом фінансових ресурсів, можуть позитивно впливати на активність ринку цінних паперів, з іншого боку, активізація діяльності банків на цьому ринку суттєво підвищує ризики для вкладників банку. Адже головне завдання функціонування банківської системи полягає в кредитуванні реальної економіки, участі в процесах фінансування промислових інвестицій. Сьогоднішній український ринок цінних паперів, хоча недостатньо первинний, має переваги перед довготерміновим кредитуванням промислового виробництва. У цьому зв’язку обмеження операцій комерційних банків із цінними паперами є доцільним з точки зору забезпечення необхідного захисту інтересів вкладників, а також ефективної організації макроекономічної політики.

Основною ідеєю формування національної моделі регулювання фондового ринку є створення високоефективного механізму перерозподілу фінансових ресурсів, що сприятиме залученню інвестицій в українську економіку. Загальноекономічна ситуація розвитку ринку цінних паперів полягає в залученні емітентами відносно дешевих інвестиційних ресурсів, необхідних для розширеного відтворення й економічного зростання.

В Україні державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) відповідно до Закону “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”. Згідно із цим Законом держава розробляє заходи з упорядкування, контролю, нагляду за діяльністю ринку цінних паперів, запобігання зловживання при купівлі-продажу цінних паперів, наведення порядку відносно того, що дозволено й що заборонено. Для того щоб розвивалася економіка, потрібні інвестиції, а ті, хто залучає гроші інших людей, повинні бути чесні в наданні інформації, на основі якої приймаються інвестиційні рішення. Інакше неможливо досягти економічного благополуччя. Теоретично темпи розвитку фондового ринку повинні координуватися з темпами зростання економіки в цілому. Складно уявити собі високий рівень розвитку фондового ринку в умовах протяжної депресії, у якій знаходиться економіка країни. Тому наявність правового поля, що забезпечує певні умови й правила функціонування економічної системи, є однією з основних передумов існування фондового ринку.

Пріоритетною галуззю розвитку економіки України є ринок цінних паперів. Держава впливає на розвиток фондового ринку шляхом прямої участі чи завдяки посередницькому регулюванню. Національна комісія здійснює державне регулювання ринку цінних паперів, а координацію діяльності державних органів з функціонування ринку цінних паперів – координаційна рада, до якої входять керівники державних органів, що здійснюють контроль за інвестиційною діяльністю фондового ринку.

Національна комісія із цінних паперів і фондового ринку забезпечує:

- реалізацію єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів;
- контроль за випуском та обігом цінних паперів, створюючи рівні умови для всіх учасників ринку, запобігає монополізації та створює умови розвитку добросовісної конкуренції на ринку цінних паперів;

- надання інформації про випуск і розміщення цінних паперів, за погодженням з Національним банком України визначає додаткові вимоги до випуску цінних паперів комерційними банками, установлює обов'язкові нормативи достатності власних коштів, що обмежують ризики щодо операцій із цінними паперами в ході здійснення випуску й обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності емітентів;
- моніторинг руху інвестицій в Україну та за її межі через фондовий ринок, контроль за діяльністю учасників ринку;
- достовірністю інформації, що надається та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, застосовує до юридичних осіб фінансові санкції за розміщення цінних паперів без реєстрації, ненадання інформації про діяльність емітента, або надання інвестору недостовірної інформації, за умисні дії, що мають ознаки маніпулювання на фондовому ринку;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку підпорядковується Президенту України і фінансується за рахунок коштів Державного бюджету.

Опосередковане державне регулювання фондового ринку здійснюється за допомогою податкового регулювання щодо:

- інвестиційної діяльності на фондовому ринку;
- посередницької діяльності на фондовому ринку.

Податкове законодавство України не передбачає поділу бази оподаткування на інвестиційну і спекулятивну діяльність, що призводить до зниження інвестиційної активності учасників фондового ринку, оскільки за світовим досвідом, інвестиційна діяльність менше оподатковується.

З метою розвитку фондового ринку при Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку створена консультативно-експертна рада, яка розробляє рекомендації щодо політики на ринку цінних паперів, рейтингові агентства та міжнародні демпінгові агентства які проводять конкурсний відбір, щодо визнання особи, яка може визначати рейтингові оцінки емітентів (кредитоспроможності, платоспро-

можності) та його окремого зобов'язання за національною шкалою кредитних рейтингів. Національна шкала поділяється на дві групи рівнів – інвестиційний і спекулятивний.

Загалом, державне регулювання фондового ринку має відбуватися на основі Концепції розвитку фондового ринку головною метою якого має стати його перетворення у високоефективний механізм перерозподілу фінансових ресурсів, що сприятиме значному залученню інвестицій.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Сформулюйте завдання Державного регулювання фінансового ринку.
2. Чим обумовлена, на сучасному етапі, необхідність стимулювання розвитку внутрішнього фінансового ринку?
3. Хто виступає у ролі суб'єктів фінансового ринку?
4. За якими фінансовими інструментами структуризується фінансовий ринок?
5. Які функції виконує первинний ринок цінних паперів?
6. Назвіть види цінних паперів первинного фондового ринку.
7. Охарактеризуйте процес торгівлі цінними паперами на вторинному фондовому ринку.
8. Назвіть діючі фондові біржі України.
9. Які функції виконує Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку?
10. Охарактеризуйте процес регулювання діяльності фондового ринку.
11. Проведіть оцінку ефективності моделей у світовій практиці державного регулювання фінансового ринку.
12. Яка основна ідея має бути закладена у формуванні національної моделі регулювання фондового ринку?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Фінансовий ринок здійснює:

- 1) перерозподіл фінансових ресурсів;
- 2) монетарну політику;
- 3) регулювання інвестицій;
- 4) зниження вартості інвестицій.

2. Державне регулювання фінансового ринку забезпечує:

- 1) гарантії інвестиційної діяльності;
- 2) законодавчий клімат;
- 3) рівний доступ учасників фінансового ринку до фінансових фондів;
- 4) сприяння недобросовісної конкуренції.

3. Ринок цінних паперів є ринком:

- 1) продажу ринкових зобов'язань;
- 2) продажу капітальних фінансових активів;
- 3) продажу пайових паперів;

4) вільного обігу грошових коштів.

4. Первинне розміщення цінних паперів здійснюють:

- 1) інвестиційні банки;
- 2) інвестиційні компанії;
- 3) венчурні фонди;
- 4) брокери.

5. Вторинний фондовий ринок забезпечує:

- 1) обіг акцій;
- 2) облігацій;
- 3) опціонів;
- 4) ф'ючерсів.

6. Фондова біржа є:

- 1) господарським суб'єктом;
- 2) торгівельною площадкою;
- 3) юридичною особою;
- 4) закрита організація.

7. Вимоги фондової біржі до емітента:

1) компанія існує:

- три роки
- два роки

2) кількість акціонерів:

- 500 осіб
- 300 осіб

3) чисті активи:

- 100 млн грн
- 120 млн грн

4) дохід і капіталізація:

- 100 млн грн
- 50 млн грн

8. Регулювання діяльності фондового ринку забезпечує:

- 1) підпорядкованість правилам самостійності структур;
- 2) встановлення функціональних зв'язків між структурними елементами;
- 3) захист прав інвесторів;
- 4) державне адміністрування;
- 5) подвійне регулювання банків.

9. Державне регулювання фондового ринку здійснює:

- 1) Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку;
- 2) Національний банк України;
- 3) керівники державних органів;
- 4) пряме державне адміністрування.

10. Рейтингові оцінки емітентів проводяться за:

- 1) кредитоспроможністю;
- 2) платоспроможністю;
- 3) національною шкалою кредитних рейтингів;
- 4) інвестиційної активності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Книги

1. Барінов В. В. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. / Барінов В. В., Г. І. Скорик. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – 457 с.
2. Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика [Текст] : навч. посіб. / В. Г. Бодров, О. М. Сафронова, Н. І. Балдич ; за ред. В. Г. Бодрова. – К. : Академвидав, 2010. – 516 с. – (Серія “Альма-матер”)
3. Васильєва В. В. Фінансовий ринок [Текст] : навч. посіб. / В. В. Васильєва, О. Р. Васильченко. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – 367 с.
4. Горбач Л. М. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посіб. / Л. М. Горбач, О. Б. Каун. – К. : Кондор, 2006. – 435 с.
5. Гуменюк Д. О. Ринок фінансових послуг : навч.-метод. посіб. / О. Д. Гуменюк. – Івано-Франківськ : Галицька акад., 2005. – 243 с.
6. Державне регулювання економіки : навч. посіб. – 2-е вид., доопрац. і допов. – К. : КНЕУ, 2005. – 440 с.
7. Еш С. М. Фінансовий ринок [Текст] : навч. посіб. / Еш С. М. ; Нац. ун-т харч. технологій. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 526 с.
8. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. / О. І. Ковтун. – Л. : Новий Світ–2000, 2010. – 428 с. – (Серія “Вища освіта в Україні”).
9. Маслова С. О. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – К. : Кондор, 2006. – 190 с.
10. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
11. Прямухіна Н. В. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посіб. / Прямухіна Н. В. ; Черкас. держ. технол. ун-т. – К. : Кондор, 2013. – 303 с.
12. Ринок фінансових послуг в Україні : стан і перспективи розвитку : кат. вист. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2004. – 95 с.
13. Смолянська О. Ю. Фінансовий ринок : навч. посіб. / О. Ю. Смолянська. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 382 с.
14. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – 3-є вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 262 с.
15. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення [Текст] / Барановський О. І., Барановська В. Г., Бублик Є. О. [та ін.] ; за ред. О. І. Барановського ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К. : [б. в.], 2010. – 492 с.
16. Унінець-Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / В. П. Унінець-Ходаківська, О. І. Костюкевич, О. А. Лятамбор. – 2-е вид., допов. і переробл. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 391 с.
17. Черевко Г. В. Державне регулювання економіки в АПК : навч. посіб. / Г. В. Черевко. – К. : Знання, 2006. – 339 с.
18. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с. – (Вища освіта ХХІ ст.)

Періодичні видання

1. Абакуменко О. В. Моделювання точки рівноваги на фінансовому ринку України / О. В. Абакуменко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 40–47. – Бібліогр. у кінці ст.
2. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 5–12.
3. Беленький П. Розвиток системи фінансових посередників України в умовах посилення глобалізаційних процесів / П. Беленький, О. Другов // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12: 2006. – №1–10; 2007. – №1–11). – 2007. – № 12. – С. 30–33. – Бібліогр. у кінці ст.
4. Білань Н. Особливості прогнозування фінансового ринку України та їх урахування при оцінці ринкових ризиків банків / Н. Білань // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12: 2006. – №1–10, 2007. – №1–11, 2008. – №1–12, 2009. – №1–12). – 2012. – № 7. – С. 64–68. – Бібліогр. у кінці ст.
5. Білоченко А. М. Перспективи розвитку депозитарної системи в Україні та можливості використання досвіду Республіки Польща / А. М. Білоченко // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 69–76. – Бібліогр.: с. 70.
6. Бобров Є. А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 88–94.
7. Брус С. І. Розвиток ринку лізингових послуг в Україні / С. І. Брус // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 75–85.
8. Дорошенко І. В. Теоретико-методологічні основи концепції розвитку фінансових ринків в умовах глобальної кризи / І. В. Дорошенко // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 77–89.
9. Еш С. М. Роль ринку фінансових послуг у підвищенні конкурентоспроможності фінансового ринку України / С. М. Еш // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12. – С. 92–97. – Бібліогр. у кінці ст.
10. Єріс Л. М. Оцінювання індикаторів ринкової позиції банків у сучасних умовах розвитку фінансового ринку / Л. М. Єріс // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 191–200. – Бібліогр. у кінці ст.
11. Зверева О. В. Державне регулювання економіки з метою захисту інтересів споживача / О. В. Зверева // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 6. – С. 80–85.
12. Іваницька О. М. Державне регулювання фінансових ринків в Україні у посткризовий період / О. М. Іваницька // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 35–42.
13. Карлін М. Проблеми функціонування фінансового ринку та інвестиційна безпека України / М. Карлін, О. Івашко // Банківська справа. – 2012. – № 3. – С. 54–65. – Бібліогр. у кінці ст.
14. Квасницька Р. С. Економічні закони та принципи функціонування фінансового ринку / Р. С. Квасницька // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 5. – С. 3–6.

15. Килівник І. С. Державне регулювання економічних відносин управління нематеріальними активами / І. С. Килівник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 12. – С. 102–108. – Бібліогр. у кінці ст.
16. Коваленко Ю. М. Структуризація сучасного фінансового ринку / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 91–99.
17. Козюк В. Вплив глобалізації фінансових ринків на процентні ставки: аспекти монетарної політики / В. Козюк // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–3). – 2006. – № 4. – С. 40–43: літ.
18. Корнеєв В. Банкоцентрична основа фінансового ринку України / В. Корнеєв // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 18–26.
19. Корнеєв В. Еволюція і перспективи фінансового ринку України / В. Корнеєв // Економіка України. – 2007. – № 9. – С. 21–29 : табл. – Бібліогр.: с. 22–29.
20. Корнеєв В. В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В. В. Корнеєв // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 77–85.
21. Кузьменко С. Використання рядів ФУР’Є для формалізації структури фінансового ринку України / С. Кузьменко // Економіст. – 2011. – № 2. – С. 15–19. – Бібліогр. у кінці ст.
22. Кульпінський С. Методологічні аспекти прогнозування відсоткових ставок на фінансовому ринку України у контексті IS-LM моделі / С. Кульпінський // Банківська справа. – 2006. – № 2. – С. 46–51 : граф. – Библиогр.: с. 46–48, 50.
23. Лагутін В. Д. Інституційний і біхевіористський виміри розвитку фінансового ринку / В. Д. Лагутін // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 43–51.
24. Лопатин А. К. Статистические свойства финансового рынка Украины / А. К. Лопатин, О. Б. Черненко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 10. – С. 136–149 : рис. – Бібліогр. у кінці ст.
25. Лук’янов В. С. Дискусійні аспекти трактування фінансового ринку в сучасних наукових узагальненнях / В. С. Лук’янов // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 5/6. – С. 36–39. – Бібліогр. у кінці ст.
26. Лук’янов В. С. Сутність і проблеми наукових трактовок фінансового ринку на сучасному етапі / В. С. Лук’янов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 255–261. – Бібліогр. у кінці ст.
27. Лютий І. О. Проблеми розвитку сучасного міжнародного фінансового ринку та інтеграційний курс України / І. О. Лютий, В. І. Міщенко // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 21–31 : літ., табл.
28. Махаєва О. Основні інфраструктури сучасного фінансового ринку та міжнародні стандарти їх оверсайта / О. Махаєва // Вісник Національного Банку України: (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–11, 2008. – № 1–12, 2009. – № 1–12). – 2013. – № 7. – С. 18–24. – Бібліогр. у кінці ст.
29. Міщенко С. В. Проблеми вдосконалення системи саморегулювання на фінансовому ринку / С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 43–52.

30. Параниця Н. В. Стан фінансового ринку в Україні та його вплив на розвиток економіки / Н. В. Параниця // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 10. – С. 41–45. – Бібліогр. у кінці ст.

31. Пурій Г. М. Інституційне забезпечення розвитку фінансового ринку України / Г. М. Пурій // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 95–101.

32. Рекуненко І. І. Функції інфраструктури фінансового ринку / І. І. Рекуненко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 9. – С. 244–249. – Бібліогр. у кінці ст.

33. Розвиток фінансового ринку [України у 1-му півріччі 2008 р.] // Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 9. – С. 22–48.

34. Розвиток фінансового ринку України [у 2009 р.]: статистика // Бюлетень Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 22–50 : граф.

35. Сапачук Ю. М. Фінансовий ринок України: проблеми і перспективи / Ю. М. Сапачук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11. – С. 219–225. – Бібліогр. у кінці ст.

36. Скрипник А. Оподаткування нерухомості як фактор стабілізації та розвитку фінансового ринку України / А. Скрипник, Г. Варваренко, А. Вдовиченко // Вісник Національного Банку України : (додаток до “Вісника” № 1–12 : 2006. – № 1–10, 2007. – № 1–8). – 2007. – № 8. – С. 15–21 : граф. – Бібліогр. у кінці ст.

37. Суэтин А. Определение стоимости производных финансовых инструментов / А. Суэтин // Вопросы экономики. – 2007. – № 10. – С. 125–131.

38. Сьомик В. А. Державне регулювання в системі завдань глобальної конкурентноспроможності відкритої економіки / В. А. Сьомик // Стратегія розвитку України. – 2008. – № 1/2. – С. 360–369. – Бібліогр. у кінці ст.

39. Таршина О. Державне регулювання продуктивної зайнятості в умовах ринкової економіки / О. Таршина // Вісник Національної Академії державного управління при Президентові України. – 2006. – № 2. – С. 261–266. – Бібліогр. у кінці ст.

40. Терещенко Г. М. До питання ринкового регулювання руху цінних паперів / Г. М. Терещенко // Фінанси України. – 2006. – № 12. – С. 79–87. – Бібліогр.: с. 82–87.

41. Ткаченко Н. В. Роль недержавних пенсійних фондів у розвитку фінансового ринку України / Н. В. Ткаченко, Н. А. Цікановська // Фінанси України. – 2010. – № 12. – С. 69–79.

42. Узунов Ф. В. Державне регулювання як чинник створення сприятливих умов для економічної діяльності корпоративних підприємств у регіоні / Ф. В. Узунов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12. – С. 95–105. – Бібліогр. у кінці ст.

43. Шелудько Н. М. Іноземний капітал у банківському секторі України: проблеми і наслідки / Н. М. Шелудько // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 79–86 : табл. – Бібліогр.: с. 79–85.

44. Шкляр Т. Державне регулювання економічних правовідносин. Господарське судочинство: подальше удосконалення і проблемні питання / Т. Шкляр // Адвокат. – 2004. – № 11. – С. 17–20.

45. Юркевич О. М. Діяльність кредитних компаній на фінансовому ринку України / О. М. Юркевич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 9. – С. 9–12. – Бібліогр. у кінці ст.

47. Юркевич О. М. Місце та роль кредитних компаній на фінансовому ринку України / О. М. Юркевич // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 88–93.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Функціональна класифікація видатків бюджету

Код	Найменування
0100	Загальнодержавні функції
0110	Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність
0111	Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування
0112	Фінансова та фіскальна діяльність
0113	Зовнішньополітична діяльність
0120	Економічна допомога зарубіжним країнам
0130	Інші загальні функції державного управління
0131	Управління системою державної служби
0132	Загальнодержавне планування та статистика
0133	Інша діяльність у сфері державного управління
0150	Дослідження і розробки у сфері державного управління
0160	Проведення виборів та референдумів
0170	Обслуговування боргу
0180	Міжбюджетні трансферти
0200	Оборона
0210	Військова оборона
0220	Цивільна оборона
0230	Військова допомога зарубіжним країнам
0240	Військова освіта
0250	Дослідження і розробки у сфері оборони
0260	Інша діяльність у сфері оборони
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада
0310	Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону
0320	Протипожежний захист та рятування
0330	Судова влада
0340	Кримінально-виконавча система та виправні заходи
0350	Діяльність у сфері безпеки держави
0360	Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді
0370	Дослідження і розробки у сфері громадського порядку, безпеки, та судової влади
0380	Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади
0400	Економічна діяльність
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність

0411	Загальна економічна та торговельна діяльність
0412	Регулювання трудових відносин
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство
0421	Сільське господарство
0422	Лісове господарство та мисливство
0423	Рибне господарство
0430	Паливно-енергетичний комплекс
0431	Вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива
0432	Нафтогазова галузь
0433	Електроенергетична галузь
0434	Інші галузі паливно-енергетичного комплексу
0440	Інша промисловість та будівництво
0441	Промисловість з видобутку рудних та нерудних корисних копалин
0442	Обробна промисловість
0443	Будівництво
0444	Відтворення мінерально-сировинної бази
0450	Транспорт
0451	Автомобільний транспорт
0452	Водний транспорт
0453	Залізничний транспорт
0454	Повітряний транспорт
0455	Трубопровідний та інший транспорт
0456	Дорожнє господарство
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика
0470	Інші галузі економіки
0480	Дослідження і розробки в галузях економіки
0481	Дослідження і розробки у сфері економічної, торговельної та трудової діяльності
0482	Дослідження і розробки, у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства
0483	Дослідження і розробки у сфері паливно-енергетичного комплексу
0484	Дослідження і розробки в інших галузях промисловості та будівництві
0485	Дослідження і розробки у сфері транспорту
0486	Дослідження і розробки у сфері зв'язку, телекомунікації та інформатики
0487	Дослідження і розробки в інших галузях економіки
0490	Інша економічна діяльність
0500	Охорона навколишнього природного середовища

0510	Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища
0511	Охорона та раціональне використання природних ресурсів
0512	Утилізація відходів
0513	Ліквідація іншого забруднення навколишнього природного середовища
0520	Збереження природно-заповідного фонду
0530	Дослідження і розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища
0540	Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища
0600	Житлово-комунальне господарство
0610	Житлове господарство
0620	Комунальне господарство
0630	Дослідження і розробки у сфері житлово-комунального господарства
0640	Інша діяльність у сфері житлово-комунального господарства
0700	Охорона здоров'я
0710	Медична продукція та обладнання
0720	Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога
0721	Поліклініки загального профілю та амбулаторії
0722	Спеціалізовані поліклініки
0724	Станції швидкої та невідкладної допомоги
0725	Фельдшерсько-акушерські пункти
0730	Лікарні та санаторно-курортні заклади
0731	Лікарні загального профілю
0732	Спеціалізовані лікарні та інші спеціалізовані заклади
0733	Пологові будинки
0734	Санаторно-курортні заклади
0740	Санітарно-профілактичні й протиепідемічні заходи і заклади
0750	Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я
0760	Інша діяльність у сфері охорони здоров'я
0761	Будинки дитини
0762	Станції переливання крові
0763	Інші заклади та заходи у сфері охорони здоров'я
0800	Духовний та фізичний розвиток
0810	Фізична культура і спорт
0820	Культура та мистецтво
0821	Театри
0822	Художні колективи, концертні і циркові організації
0823	Кінематографія
0827	Заповідники
0828	Клубні заклади

0829	Інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва
0830	Засоби масової інформації
0840	Дослідження і розробки у сфері духовного та фізичного розвитку
0850	Інша діяльність у сфері духовного та фізичного розвитку
0900	Освіта
0910	Дошкільна освіта
0920	Загальна середня освіта
0921	Загальноосвітні навчальні заклади
0922	Загальноосвітні спеціалізовані школи-інтернати
0930	Професійно-технічна освіта
0940	Вища освіта
0941	Вищі навчальні заклади I і II рівнів акредитації
0942	Вищі навчальні заклади III і IV рівнів акредитації
0950	Післядипломна освіта
0960	Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми
0970	Програми матеріального забезпечення навчальних закладів
0980	Дослідження і розробки у сфері освіти
0990	Інші заклади та заходи її сфері освіти
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення
1010	Соціальний захист на випадок непрацездатності
1020	Соціальний захист пенсіонерів
1030	Соціальний захист ветеранів війни та праці
1040	Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді
1050	Соціальний захист безробітних
1060	Допомога у вирішенні житлового питання
1070	Соціальний захист інших категорій населення
1080	Дослідження і розробки у сфері соціального захисті
1090	інша діяльність у сфері соціального захисту

ДОДАТОК Б
Економічна класифікація видатків бюджету

КЕКВ	Назва
2000	Поточні видатки
2100	Видатки на товари і послуги
2110	Оплата праці
2111	Заробітна плата
2112	Грошове забезпечення військовослужбовців
2120	Нарахування на оплату праці
2200	Використання товарів і послуг
2210	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар
2220	Медикаменти та перев'язувальні матеріали
2230	Продукти харчування
2240	Оплата послуг (крім комунальних)
2250	Видатки на відрядження
2260	Видатки та заходи спеціального призначення
2270	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв
2271	Оплата тепlopостачання
2272	Оплата водopостачання та водовідведення
2273	Оплата електроенергії
2274	Оплата природного газу
2275	Оплата інших енергоносіїв
2280	Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм
2281	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм
2282	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку
2400	Обслуговування боргових зобов'язань
2410	Обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань
2420	Обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань
2600	Поточні трансферти
2610	Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)
2620	Поточні трансферти органам державного управління інших рівнів
2630	Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям
2700	Соціальне забезпечення
2710	Виплата пенсій і допомоги
2720	Стипендії
2730	Інші виплати населенню
2800	Інші поточні видатки

3000	Капітальні видатки
3100	Придбання основного капіталу
3110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування
3120	Капітальне будівництво (придбання)
3121	Капітальне будівництво (придбання) житла
3122	Капітальне будівництво (придбання) інших об'єктів
3130	Капітальний ремонт
3131	Капітальний ремонт житлового фонду (приміщень)
3132	Капітальний ремонт інших об'єктів
3140	Реконструкція та реставрація
3141	Реконструкція житлового фонду (приміщень)
3142	Реконструкція та реставрація інших об'єктів
3143	Реставрація пам'яток культури, історії та архітектури
3150	Створення державних запасів і резервів
3160	Придбання землі і нематеріальних активів
3200	Капітальні трансферти
3210	Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)
3220	Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів
3230	Капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям
3240	Капітальні трансферти населенню
9000	Нерозподілені видатки

ДОДАТОК В

Відомча класифікація видатків державного бюджету

КЕКВ	Назва
11	Апарат Верховної Ради України
30	Державне управління справами
41	Господарсько-фінансовий департамент Секретаріату Кабінету Міністрів України
50	Державна судова адміністрація України
60	Верховний Суд України
65	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
70	Вищий господарський суд України
75	Вищий адміністративний суд України
80	Конституційний Суд України
90	Генеральна прокуратура України
100	Міністерство внутрішніх справ України
110	Міністерство енергетики та вугільної промисловості України
120	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
121	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (загальнодержавні витрати)
140	Міністерство закордонних справ України
170	Державний комітет телебачення і радіомовлення України
180	Міністерство культури України
181	Міністерство культури України (загальнодержавні витрати)
190	Державне агентство лісового господарства України
210	Міністерство оборони України
220	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
221	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (загальнодержавні витрати)
130	Міністерство вугільної промисловості України
181	Міністерство культури і туризму України (загальнодержавні видатки)
190	Державне агентство лісових ресурсів України
220	Міністерство освіти і науки України
221	Міністерство освіти і науки України (загальнодержавні видатки)
230	Міністерство охорони здоров'я України
231	Міністерство охорони здоров'я України (загальнодержавні видатки)
240	Міністерство екології та природних ресурсів України
250	Міністерство соціальної політики України
251	Міністерство соціальної політики України (загальнодержавні видатки)
260	Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном

275	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
276	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (загальнодержавні видатки)
280	Міністерство аграрної політики та продовольства України
310	Міністерство інфраструктури України
311	Державне агенство автомобільних доріг України
313	Державне агенство автомобільних доріг України (загальнодержавні видатки)
320	Міністерство надзвичайних ситуацій України
321	Міністерство надзвичайних ситуацій України (загальнодержавні видатки)
330	Міністерство доходів і зборів України
350	Міністерство фінансів України
351	Міністерство фінансів України (загальнодержавні видатки)
360	Міністерство юстиції України
370	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
527	Державна інспекція ядерного регулювання України
532	Державний комітет України у справах національностей та релігій
534	Адміністрація Державної прикордонної служби України
550	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
555	Державна служба України з контролю за наркотиками
556	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації
596	Головне управління розвідки Міністерства оборони України
598	Вища рада юстиції
599	Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
601	Антимонопольний комітет України
612	Національне агентство України з питань державної служби
615	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України
630	Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України
635	Державне агентство екологічних інвестицій України
637	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики
638	Державне космічне агентство України
644	Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення
645	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг
650	Рада національної безпеки і оборони України
651	Рахункова палата
652	Служба безпеки України

654	Національна академія наук України
655	Національна академія педагогічних наук України
656	Національна академія медичних наук України
657	Національна академія мистецтв України
658	Національна академія правових наук
659	Національна академія аграрних наук
660	Управління державної охорони України
661	Фонд державного майна України
662	Служба зовнішньої розвідки України
664	Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації
673	Центральна виборча комісія
674	Центральна виборча комісія (загальнодержавні видатки)
680	Національна акціонерна компанія "Укראгролізинг"
771	Рада міністрів Автономної Республіки Крим
772	Вінницька обласна державна адміністрація
773	Волинська обласна державна адміністрація
774	Дніпропетровська обласна державна адміністрація
775	Донецька обласна державна адміністрація
776	Житомирська обласна державна адміністрація
777	Закарпатська обласна державна адміністрація
778	Запорізька обласна державна адміністрація
779	Івано-Франківська обласна державна адміністрація
780	Київська обласна державна адміністрація
781	Кіровоградська обласна державна адміністрація
782	Луганська обласна державна адміністрація
783	Львівська обласна державна адміністрація
784	Миколаївська обласна державна адміністрація
785	Одеська обласна державна адміністрація
786	Полтавська обласна державна адміністрація
787	Рівненська обласна державна адміністрація
788	Сумська обласна державна адміністрація
789	Тернопільська обласна державна адміністрація
790	Харківська обласна державна адміністрація
791	Херсонська обласна державна адміністрація
792	Хмельницька обласна державна адміністрація
793	Черкаська обласна державна адміністрація
794	Чернівецька обласна державна адміністрація
795	Чернігівська обласна державна адміністрація
797	Севастопольська міська державна адміністрація
798	Рада міністрів Автономної Республіки Крим (загальнодержавні видатки)
868	Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва

ДОДАТОК Г

Структура кодування програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету

Код програмної класифікації містить сім знаків, з яких:

1	2	3	4	Пояснення
XXX	X	XX	X	Головний розпорядник
XXX	0	00	0	(код відомчої класифікації видатків державного бюджету)
XXX	X	00	0	Відповідальний виконавець у системі головного розпорядника
	1	00	0	(якщо відповідальним виконавцем є безпосередньо структурний підрозділ центрального апарату головного розпорядника – такою частиною коду є цифра “1”, щодо всіх інших відповідальних виконавців використовуються цифри від “2” до “9”)
XXX	X	XX	0	бюджетна програма в межах одного відповідального виконавця
XXX	X	01	0	(якщо бюджетна програма пов’язана з функціонуванням апаратів органів державної влади (в основному це коди діючої функціональної класифікації розділу “Державне управління”, ця частина коду визначається цифрами “01”, всі інші – “02”, “03”, “04” і далі в межах одного відповідального виконавця)
XXX	X	6X	0	для відстеження усіх бюджетних програм на реалізацію діючих інституційних та інвестиційних проектів п’ятій цифрі коду таких програм присвоюється номер “6”
XXX	X	7X	0	для відстеження усіх бюджетних програм із резервного фонду п’ятій цифрі коду таких програм присвоюється номер “7”
XXX	X	8X	0	для відстеження усіх бюджетних програм, що складають капітальні вкладення, п’ятій цифрі коду таких програм присвоюється номер “8”

ДОДАТОК Д

Класифікація фінансування бюджету за типом кредитора

№п/п	Коди	Назва
1	200000	Внутрішнє фінансування
2	201000	Фінансування за рахунок коштів державних фондів
3	202000	Фінансування за рахунок позик банківських установ
4	203000	Інше внутрішнє фінансування
5	204000	Надходження від приватизації державного майна
6	205000	Фінансування за рахунок залишків коштів на рахунках бюджетних установ
7	300000	Зовнішнє фінансування
8	301000	Позики, надані міжнародними організаціями економічного розвитку
9	302000	Позики, надані органами управління іноземних держав
10	303000	Позики надані іноземними комерційними банками
11	304000	Позики, надані постачальниками
12	305000	Позики, не віднесені до інших категорій
13	306000	Зміни обсягів депозитів і цінних паперів що використовуються для управління ліквідністю
14	307000	Коригування

ДОДАТОК Е

Класифікація фінансування бюджету за типом боргового зобов'язання

Код	Назва
	Загальне фінансування
400000	Фінансування за борговими операціями
401000	Запозичення
401100	Внутрішнє запозичення
401101	Довгострокові зобов'язання
401102	Середньострокові зобов'язання
401103	Короткострокові зобов'язання та векселі
401104	Інші зобов'язання
401200	Зовнішні запозичення
401201	Довгострокові зобов'язання
401202	Середньострокові зобов'язання
401203	Короткострокові зобов'язання та векселі
401204	Інші зобов'язання
402000	Погашення
402100	Внутрішні зобов'язання
402200	Зовнішні зобов'язання
500000	Надходження від приватизації державного майна
600000	Фінансування за активними операціями
603000	Фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку
604000	Зміни обсягів товарно-майнових цінностей

ДОДАТОК Ж

Класифікація боргу за типом кредитора

Код	Назва
200000	Внутрішній борг
210000	Заборгованість за позиками, одержаними з бюджетів різних рівнів та державних фондів
220000	Заборгованість перед банківськими установами
230000	Заборгованість перед іншими органами управління
240000	Внутрішня заборгованість, не віднесена до інших категорій
250000	Коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей
300000	Зовнішній борг
310000	Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав.
320000	Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних організацій економічного розвитку
330000	Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків
350000	Зовнішня заборгованість не віднесена до інших категорій
360000	Коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей

ДОДАТОК 3

Класифікація боргу за типом боргового зобов'язання

Код	Назва
400000	Внутрішній борг
410000	Заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями
420000	Заборгованість за середньостроковими зобов'язаннями
430000	Заборгованість за короткостроковими зобов'язаннями і векселями
440000	Заборгованість за іншими внутрішніми зобов'язаннями
450000	Коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей
500000	Зовнішній борг
510000	Заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями
520000	Заборгованість за середньостроковими зобов'язаннями
530000	Заборгованість за короткостроковими зобов'язаннями і векселями
540000	Заборгованість за іншими зовнішніми зобов'язаннями
550000	Коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей

ДОДАТОК К

Планування видатків за статтями економічної класифікації видатків

Стаття	Розрахунок (пояснення)
1. Оплата праці працівників	$ЗП = 12 \sum_{i=1}^I PO_i \cdot C_i + \sum_{i=1}^I \sum_{l=1}^L D_{il} \cdot PO_i \cdot C_{il} \cdot P_{il} + \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J H_{ij} \cdot PO_i \cdot C_{ij} \cdot P_{ij}$ <p>PO_i – посадовий оклад працівника i-ої спеціалізації; C_i – кількість ставок заробітної плати персоналу i-ої спеціалізації; I – кількість видів спеціалізації персоналу; D_{il} – відсоток l-го виду доплати до основної заробітної плати персоналу i-ої спеціалізації; C_{il} – кількість ставок заробітної плати персоналу i-ої спеціалізації для яких передбачена l-та доплата; P_{il} – період, за який встановлюється l-го виду доплата для персоналу i-ої спеціалізації; L – кількість видів доплат до основної заробітної плати персоналу; H_{ij} – відсоток j-го виду надбавки до основної заробітної плати персоналу i-ої спеціалізації; C_{ij} – кількість ставок заробітної плати персоналу i-ї спеціалізації для яких передбачена j-го виду надбавка; P_{ij} – період, за який встановлюється j-го виду надбавка для персоналу i-ої спеціалізації; J – кількість видів надбавок до основної заробітної плати персоналу.</p>
2. Нарахування на заробітну плату	$НЗП = ЗП \cdot \frac{\epsilon_{сөн}}{100}$ <p>$ЗП$ – витрати на оплату праці, $\epsilon_{сөн}$ – єдиний соціальний внесок на всі види обов'язкового державного соціального страхування, розмір (відсоткові ставки) і порядок сплати яких передбачаються чинним законодавством.</p>
3. Медикаменти та перев'язувальні матеріали	$M_c = \sum_{k=1}^K \sum_{f=1}^F \Pi_{kf} \cdot H_{c_{kf}} \times L_k \cdot D_k, \quad k = \overline{1, K}, \quad f = \overline{1, F}$ <p>Π_{kf} – ціна одиниці медикаменту та перев'язувального матеріалу f-го виду; $H_{c_{kf}}$ – індивідуальна натуральна норма витрат f-го виду медикаменту та перев'язувального матеріалу на 1 хворого на день для ліжок k-ої спеціалізації; L_k – кількість ліжок k-ої спеціалізації у відповідному стаціонарному відділенні закладу охорони здоров'я; D_k – кількість днів функціонування ліжка k-ої спеціалізації на рік; K – кількість видів спеціалізації ліжка; F – кількість видів медикаменту та перев'язувального матеріалу.</p> <p>Для поліклінічного відділення розрахунок видатків на придбання медикаментів і перев'язувальних матеріалів (Мп) буде наступним:</p> $Mn = \sum_{v=1}^V \sum_{f=1}^F \Pi_{vf} \cdot H_{n_{vf}} \times \frac{P_{d_v} \cdot T_{d_v}}{H_{ч_v}} \cdot C_{л_v}, \quad v = \overline{1, V}, \quad f = \overline{1, F}$ <p>Π_{vf} – ціна одиниці медикаменту та перев'язувального матеріалу f-го виду; $H_{n_{vf}}$ – індивідуальна натуральна норма витрат f-го медикаменту та перев'язувального матеріалу на 1 хворого на одне відвідування лікаря v-ої спеціальності; P_{d_v} – кількість робочих днів лікаря v-ої спеціальності на рік; T_{d_v} – тривалість робочого дня лікаря v-ої спеціальності (год); $H_{ч_v}$ – норми витрат часу на прийом одного хворого для лікаря v-ої спеціальності (год); $C_{л_v}$ – кількість ставок лікаря v-ої спеціальності у поліклінічному відділенні; V – кількість видів спеціальності лікаря; F – кількість видів медикаментів та перев'язувальних матеріалів.</p>
4. Продукти харчування	$ПХ = \sum_{k=1}^K \sum_{n=1}^N \Pi_{kn} \cdot H_{kn} \times L_k \cdot D_k, \quad k = \overline{1, K}, \quad n = \overline{1, N}$ <p>Π_{kn} – ціна одиниці продукту харчування n-го виду; H_{kn} – середньодобова натуральна норма витрат n-го виду продукту харчування на 1 хворого на день для ліжка k-ої спеціалізації; L_k – кількість ліжок k-ої спеціалізації у відповідному стаціонарному відділенні закладу охорони здоров'я; D_k – кількість днів функціонування ліжка k-ої спеціалізації на рік; K – кількість видів спеціалізації ліжка; N – кількість видів продукту харчування.</p>

<p>5. М'який інвентар та обмундирування</p>	<p>- для стаціонарних відділень (МІОс):</p> $MIO_c = \sum_{k=1}^K \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hl_{km}} \cdot \overline{L_k} + \sum_{i=1}^I \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hm_{im}} \cdot \overline{C_i},$ $k = \overline{1, K}, m = \overline{1, M}, I = \overline{1, I};$ <p>- для поліклінічного (параклінічного) відділення (МІОп):</p> $MIO_n = \sum_{s=1}^S \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hk_{sm}} \cdot \overline{Kk_k} + \sum_{i=1}^I \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hm_{im}} \cdot \overline{C_i},$ $s = \overline{1, S}, m = \overline{1, M}, I = \overline{1, I};$ <p>$\overline{C_m}$ – ціна одиниці м'якого інвентарю та обмундирування m-го виду; $\overline{Hl_{km}}$ – норматив забезпечення м'яким інвентарем та обмундируванням m-го виду на одне ліжко k-ої спеціалізації у натуральному виразі; $\overline{L_k}$ – кількість ліжок k-ої спеціалізації у відповідному стаціонарному відділенні закладу охорони здоров'я; K – кількість видів спеціалізації ліжка; M – кількість видів м'якого інвентарю та обмундирування; $\overline{Hm_{im}}$ – норматив забезпечення м'яким інвентарем та обмундируванням m-го виду на одну ставку персоналу i-ої спеціалізації; $\overline{C_i}$ – кількість ставок персоналу i-ої спеціалізації; I – кількість видів спеціалізації персоналу; $\overline{Hk_{sm}}$ – норматив забезпечення м'яким інвентарем та обмундируванням m-го виду на один кабінет у поліклінічному(параклінічному) відділенні s-ої спеціалізації у натуральному виразі; $\overline{Kk_s}$ – кількість кабінетів s-ої спеціалізації у поліклінічному (параклінічному) відділенні закладу охорони здоров'я; S – кількість видів спеціалізації кабінетів.</p> <p>-для інших відділів(МІОу):</p> $MIO_y = \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{K_m}, m = \overline{1, M},$ <p>$\overline{C_m}$ – ціна одиниці м'якого інвентарю та обмундирування m-го виду; $\overline{K_m}$ – кількість необхідних для відповідного відділу закладу охорони здоров'я м'якого інвентарю та обмундирування для m-го виду; M – кількість видів м'якого інвентарю та обмундирування.</p> <p>Розрахунок витрат на м'який інвентар по кожній конкретній медичній послугі проводиться, виходячи із величини його зносу (фактичне списання по акту) незалежно від способу перенесення вартості, прийнятого відповідно із обліковою політикою закладу охорони здоров'я. Розмір зносу м'якого інвентарю та обмундирування пропонуємо визначати за формулою:</p> <p>- для стаціонарних відділень(Зс):</p> $Z_c = \sum_{k=1}^K \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hl_{km}} \cdot \overline{L_k} \cdot \overline{Z_T} + \sum_{i=1}^I \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hm_{im}} \cdot \overline{C_i} \cdot \overline{Z_T},$ $k = \overline{1, K}, m = \overline{1, M}, I = \overline{1, I};$ <p>- для поліклінічного(параклінічного) відділення (Зп):</p> $Z_n = \sum_{s=1}^S \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hk_{sm}} \cdot \overline{Kk_k} \cdot \overline{Z_T} + \sum_{i=1}^I \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{Hm_{im}} \cdot \overline{C_i} \cdot \overline{Z_T},$ $s = \overline{1, S}, m = \overline{1, M}, I = \overline{1, I};$ <p>- для інших відділів(Зу): $Z_y = \sum_{m=1}^M \overline{C_m} \cdot \overline{K_m} \cdot \overline{Z_T}, m = \overline{1, M},$</p> <p>$Z_T$ – норма зносу м'якого інвентарю та обмундирування m-го виду на рік, %.</p>
<p>6. Предмети, матеріали, обладнання короткострокового користування</p>	$PMO_k = \sum_{r=1}^R \overline{C_r} \cdot \overline{PMO_r}, r = \overline{1, R}$ <p>$\overline{C_r}$ – ціна одиниці r-го виду предметів, матеріалів та обладнання; $\overline{PMO_r}$ – кількість необхідних для функціональних відділень закладу охорони здоров'я предметів, матеріалів та обладнання r-го виду (згідно з нормативами); R – кількість видів предмету, матеріалу та обладнання короткострокового користування.</p>

7. Оплата електроенергії	$OEE = \left(\sum_{c=1}^C ПОП_c \cdot Нее_c + \sum_{b=1}^B ПА_b \cdot ГРА_b \right) \cdot Це, \quad c = \overline{1, C} \quad b = \overline{1, B}$ <p>ПОП_c – площа освітлювальних приміщень <i>c</i>-го функціонального призначення, м²; Нее_c – натуральні норми витрат електроенергії на 1 м² площі освітлювальних приміщень <i>c</i>-го функціонального призначення на рік, кВт; <i>C</i> – кількість видів освітлювальних приміщень за функціональним призначенням; ПА_b – потужність медичної апаратури <i>b</i>-го виду, кВт/го; ГРА_b – число годин роботи медичної апаратури <i>b</i>-го виду на рік, год; <i>B</i> – кількість видів медичної апаратури; Це – тариф за 1 кВт електроенергії, грн.</p>
8. Оплата теплопостачання	$OT = ПП \cdot H_n \cdot ТОС \cdot Ц_n$ <p>ПП – площа опалювальних приміщень, м²; <i>H_n</i> – натуральні норми витрат палива (природного газу) на одиницю площі опалювального приміщення на рік, м³; ТОС – тривалість опалювального сезону в місяцях; <i>Ц_n</i> – тариф за одиницю (1 м³) палива (природного газу) (в тариф за природний газ включається також тариф за його транспортування), грн.</p>
9. Оплата водопостачання і водовідведення	<p>- для стаціонарних відділень (ОВВс):</p> $OBB_B = \frac{KX_C + КП_C}{KX + КП} \cdot (XB \cdot (Ц_{XB} + Ц_{BB}) + GB \cdot (Ц_{GB} + Ц_{BB})),$ <p>- для інших центрів витрат (ОВВв):</p> $OBB_B = \frac{КП_B}{КП} \cdot (XB \cdot (Ц_{XB} + Ц_{BB}) + GB \cdot (Ц_{GB} + Ц_{BB})),$ <p><i>KX_C</i> – кількість хворих окремого стаціонарного відділення; <i>KX</i> – кількість хворих, які перебувають у всіх стаціонарних відділеннях закладу охорони здоров'я; <i>КП_C</i> – кількість персоналу окремого стаціонарного відділення; <i>КП</i> – загальна кількість персоналу закладу охорони здоров'я; <i>КП_B</i> – кількість персоналу іншого функціонально відділення; <i>XB</i> – об'єм спожитої холодної води у закладі охорони здоров'я за рік (згідно з нормами), м³; <i>GB</i> – об'єм спожитої гарячої води у закладі охорони здоров'я за рік (згідно з нормативами), м³; <i>Ц_{XB}</i> – тариф за 1 м³ холодної води, грн.; <i>Ц_{GB}</i> – тариф за 1 м³ гарячої води, грн.; <i>Ц_{BB}</i> – тариф за 1 м³ водовідведення, грн.</p>
10. Оплата природного газу	$OПГ = \sum_{k=1}^K Л_k \cdot Д_k \times Ц_Г \cdot Н_Г, \quad k = \overline{1, K}$ <p><i>Ц_Г</i> – тариф за 1 м³ природного газу (з урахуванням тарифу за його транспортування); <i>Н_Г</i> – норма витрат природного газу для приготування їжі на 1 хворого на день; <i>Л_k</i> – кількість ліжок <i>k</i>-ої спеціалізації у відповідному стаціонарному відділенні закладу охорони здоров'я; <i>Д_k</i> – кількість днів функціонування ліжка <i>k</i>-ої спеціалізації на рік; <i>K</i> – кількість видів спеціалізації ліжка.</p>
11. Оплата інших комунальних послуг	$OKП = \sum_{g=1}^G КП_g \cdot Н_g, \quad g = \overline{1, G},$ <p><i>Н_g</i> – норма витрат на оплату комунальних послуг <i>g</i>-го виду у вартісному виразі, грн; <i>КП_g</i> – кількість необхідних для закладу охорони здоров'я комунальних послуг (згідно з нормативами) <i>g</i>-го виду; <i>G</i> – кількість видів комунальних послуг</p>
12. Оплата послуг зв'язку	$OPЗ = ЗТР + I + BЗ$ <p><i>ЗТР</i> – оплата зовнішніх телефонних розмов, грн.; <i>I</i> – оплата за користування електронною мережею Інтернет, грн; <i>BЗ</i> – витрати на обслуговування внутрішнього зв'язку, грн.</p>

<p>13. Оплата транспортних послуг і утримання автотранспортних засобів</p>	$TЗ = \sum_{t=1}^T \sum_{p=1}^P ПММ_{tp} \cdot \Pi_t \cdot A_t \cdot Ц_{пмм_p} + \sum_{t=1}^T \sum_{h=1}^H Пp_{th} \cdot A_t + \sum_{z=1}^Z 3Ч_z \cdot Цзч_z + IB,$ $t = \overline{1, T}, \quad p = \overline{1, P}, \quad h = \overline{1, H}, \quad z = \overline{1, Z},$ <p>$ПММ_{tp}$ – норма витрат необхідного паливо-мастильного матеріалу p-го виду для t-го автотранспортного засобу в натуральному виразі; Π_t – плановий пробіг t-го автотранспортного засобу на рік, тис. км; A_t – кількість автотранспортних засобів t-го виду; $Ц_{пмм_p}$ – ціна одиниці паливно-мастильного матеріалу p-го виду, грн; P – кількість видів паливо-мастильного матеріалу; T – кількість видів автотранспортного засобу; $Пp_{th}$ – витрати на поточний ремонт h-го виду для t-го автотранспортного засобу, грн; $Цзч_z$ – ціна запасних частин z-го виду; Z – кількість видів запасних частин; IB – сума інших витрат (на техогляд, страхування, реєстрацію в ДАІ, податок з власників транспортних засобів).</p>
<p>14. Видатки на відрядження</p>	$BB = \sum_{u=1}^U (T_u \cdot (Доб + Кв) + Пp_u), \quad u = \overline{1, U},$ <p>T_u – тривалість u-го відрядження, дні; $Доб$ – оплата добових, грн.; $Кв$ – оплата квартирних, грн.; $Пp_u$ – оплата за проїзд по u-му відрядженню, грн.; U – запланована кількість службових відряджень за рік.</p>
<p>15. Ремонт будівель, обладнання та інвентарю</p>	$РБОІ = \sum_{w=1}^W ВРБ_w \cdot ПП + ВРО \cdot БВО, \quad w = \overline{1, W}$ <p>$ВРБ_w$ – витрати w-го виду на ремонт будівель (згідно з нормативами), грн; $ПП$ – площа будівель, у яких здійснюється ремонт, м²; W – кількість видів витрат на ремонт будівель; $ВРО$ – відсоток витрат на ремонт обладнання та інвентарю (згідно з нормативами), %; $БВО$ – балансова вартість обладнання та інвентарю, грн.</p>
<p>16. Обладнання і предмети довгострокового користування</p>	$ОПд = \sum_{x=1}^X Ц_x \cdot ОПд_x, \quad x = \overline{1, X}$ <p>$Ц_x$ – ціна одиниці обладнання та предметів довгострокового користування x-го виду; $ОП_x$ – кількість необхідного для функціональних відділень закладу охорони здоров'я обладнання та предметів довгострокового користування x-го виду (згідно з нормативами); X – кількість видів обладнання та предметів довгострокового користування</p> <p>Розмір амортизаційних відрахувань (АВ) доцільно визначити за формулою:</p> $AB = \sum_{x=1}^X BB_x \cdot НА_x, \quad x = \overline{1, X}$ <p>BB_x – балансова вартість x-го виду обладнання та предметів довгострокового користування з урахуванням їх придбання, продажу, проведення капітального ремонту, модернізації, ліквідації, індексації; $НА_x$ – річна норма амортизації для x-го виду обладнання та предметів довгострокового користування, %.</p>
<p>17. Інші витрати</p>	<p>У процесі діяльності заклади охорони здоров'я можуть здійснювати, крім вищерозглянутих, і інші витрати, специфіка розрахунку яких залежить від виду таких витрат</p>

ДОДАТОК Л

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказом Міністерства фінансів України від 28 січня 2002 р. N57
(у редакції наказу Міністерства фінансів України від 3 лютого 2005 р. N 86)

ЗВЕДЕНИЙ

ПЛАН АСИГНУВАНЬ (ЗА ВИНЯТКОМ НАДАННЯ КРЕДИТІВ З БЮДЖЕТУ) ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ БЮДЖЕТУ

на _____ рік

Вид бюджету _____
код та назва відомчої класифікації видатків та кредитування _____
код та назва програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету _____
(код та назва тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів _____)

(тис. грн.)

502

Показники	КЕК	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	разом на рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Оплата праці працівників бюджетних	1110													
Нарахування на заробітну плату	1120													
Медикаменти та перев'язувальні	1132													
Продукти харчування	1133													
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1160													
Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних	1171													
Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	1172													
Поточні трансферти населенню	1340													
Інші видатки	5000*													
УСЬОГО														

Керівник

(підпис)

(ініціали і прізвище)

Головний бухгалтер

(начальник планово-фінансового відділу)

(підпис)

(ініціали і прізвище)

М. П. (число, місяць, рік)

* Це технічний код, який включає в себе всі коди економічної класифікації видатків бюджету, крім тих, що виділені окремо.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Капітальне будівництво (придбання)	2120											
Будівництво (придбання) житла	2121											
Будівництво (придбання) адміністративних об'єктів	2122											
Інше будівництво (придбання)	2123											
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	2130											
Капітальний ремонт та реконструкція житлового фонду	2131											
Капітальний ремонт та реконструкція адміністративних об'єктів	2132											
Капітальний ремонт та реконструкція інших об'єктів	2133											
Реставрація пам'яток культури, історії та архітектури	2134											
Створення державних запасів і резервів	2200											
Придбання землі і нематеріальних активів	2300											
Капітальні трансферти	2400											
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2410											
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	2420											
Капітальні трансферти населенню	2430											
Капітальні трансферти за кордон	2440											
Надання внутрішніх кредитів	4110											
Надання кредитів органам державного управління інших рівнів	4111											
Надання кредитів підприємствам, установам, організаціям	4112											
Надання інших внутрішніх кредитів	4113											
Надання зовнішніх кредитів	4210											

* Плануються за наявності підстави.

Керівник

_____

(підпис)

_____

(ініціали і прізвище)

Головний бухгалтер

(начальник планово-фінансового відділу)

_____

(підпис)

_____

(ініціали і прізвище)

_____

(число, місяць, рік)

М. П.

Додаток Н

Додаток 3

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства фінансів України
від 28 січня 2002 р. N 57
(у редакції наказу Міністерства
фінансів України
від 29 грудня 2004 р. N 845)

КОШТОРИС на 20__ рік

(код за ЄДРПОУ та найменування бюджетної установи)

(найменування міста, району, області)

Вид бюджету _____,
код та назва відомчої класифікації видатків та кредитування _____,
код та назва програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету _____,
(код та назва тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів _____)
код економічної класифікації видатків та класифікації кредитування _____

(тис. грн.)

Показники	Код	Усього на рік		РАЗОМ
		Загальний фонд	Спеціальний фонд	
1	2	3	4	5
НАДХОДЖЕННЯ – усього	x			
Надходження коштів із загального фонду бюджету	x			
Надходження коштів із спеціального фонду бюджету, у т. ч.	x			
- плата за послуги, що надаються бюджетними установами	250100			
(розписати за підгрупами)				
- інші джерела власних надходжень бюджетних установ	250200			
(розписати за підгрупами)				
- інші надходження, у т. ч.				
- інші доходи (розписати за кодами класифікації доходів)				
- фінансування (розписати за кодами класифікації фінансування за типом боргового зобов'язання)				
- повернення кредитів до бюджету (розписати за кодами програмної класифікації видатків та кредитування, класифікації кредитування)				
ВИДАТКИ ТА НАДАННЯ КРЕДИТІВ – усього	x			
Поточні видатки	1000			
Оплата праці працівників бюджетних установ	1110			
Заробітна плата	1111			

1	2	3	4	5
Грошове утримання військовослужбовців	1112			
<i>Нарахування на заробітну плату</i>	<i>1120</i>			
<i>Придбання товарів і послуг</i>	<i>1130</i>			
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у тому числі м'який інвентар та обмундирування	1131			
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	1132			
Продукти харчування	1133			
Оплата послуг (крім комунальних)	1134			
Інші видатки	1135			
<i>Видатки на відрядження</i>	<i>1140</i>			
<i>Матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення</i>	<i>1150</i>			
<i>Оплата комунальних послуг та енергоносіїв</i>	<i>1160</i>			
Оплата теплопостачання	1161			
Оплата водопостачання і водовідведення	1162			
Оплата електроенергії	1163			
Оплата природного газу	1164			
Оплата інших комунальних послуг	1165			
Оплата інших енергоносіїв	1166			
<i>Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення</i>	<i>1170</i>			
Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	1171			
Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	1172			
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	1200			
Субсидії і поточні трансферти	1300			
<i>Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)</i>	<i>1310</i>			
<i>Поточні трансферти органам державного управління інших рівнів</i>	<i>1320</i>			
<i>Поточні трансферти населенню</i>	<i>1340</i>			
Виплата пенсій і допомоги	1341			
Стипендії	1342			
Інші поточні трансферти населенню	1343			
Поточні трансферти за кордон	1350			
Капітальні видатки	2000			
Придбання основного капіталу	2100			
<i>Придбання обладнання і предметів довгострокового користування</i>	<i>2110</i>			
<i>Капітальне будівництво (придбання)</i>	<i>2120</i>			
Будівництво (придбання) житла	2121			
Інше будівництво (придбання)	2123			
<i>Капітальний ремонт</i>	<i>2130</i>			
Капітальний ремонт житлового фонду	2131			
Капітальний ремонт інших об'єктів	2133			

1	2	3	4	5
<i>Реконструкція та реставрація</i>	2140			
Реконструкція житлового фонду	2141			
Реконструкція інших об'єктів	2143			
Реставрація пам'яток культури, історії та архітектури	2144			
Створення державних запасів і резервів	2200			
Придбання землі і нематеріальних активів	2300			
Капітальні трансферти	2400			
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2410			
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	2420			
Капітальні трансферти населенню	2430			
Капітальні трансферти за кордон	2440			
Нерозподілені видатки	3000			
Надання внутрішніх кредитів	4110			
Надання кредитів органам державного управління інших рівнів	4111			
Надання кредитів підприємствам, установам, організаціям	4112			
Надання інших внутрішніх кредитів	4113			
Надання зовнішніх кредитів	4210			

* сума проставляється за кодом відповідно до класифікації кредитування бюджету та не враховується в рядку "НАДХОДЖЕННЯ – усього"

Керівник

_____
(підпис) (ініціали і прізвище)

Головний бухгалтер
(начальник планово-фінансового відділу)

_____
(підпис) (ініціали і прізвище)

_____
(число, місяць, рік)

М. П.

ДОДАТОК О

Додаток 4

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства фінансів
України
від 28 січня 2002 р. № 57
(у редакції наказу Міністерства
фінансів України
від 3 лютого 2005 р. № 86)

ЛІМІТНА ДОВІДКА ПРО БЮДЖЕТНІ АСИГНУВАННЯ ТА КРЕДИТУВАННЯ на ____ рік

Видана _____
(назва установи, яка видала лімітну довідку)

_____ (назва установи, якій видається лімітна довідка)

Підстава: _____

1) З _____ бюджету
за _____

(код та назва програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету

/ тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів)

виділено _____, у тому
числі на:

Назва видатків за економічною класифікацією та класифікацією кредитування	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд
видатки споживання – разом, з них:			
оплата праці працівників бюджетних установ			
оплата комунальних послуг та енергоносіїв			
видатки розвитку			
повернення кредитів до бюджету			
надання кредитів із бюджету			
усього			

2) У сумі асигнувань загального фонду бюджету враховано витрати на утримання:

_____
_____

3) *Помісячні обсяги асигнувань та надання кредитів загального фонду бюджету встановлено такі:

січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень

4) Проекти кошторису, плану асигнувань загального фонду, плану надання кредитів загального фонду бюджету, плану використання бюджетних коштів, помісячного плану використання бюджетних коштів, помісячного розпису спеціального фонду державного бюджету (за винятком власних надходжень бюджетних установ та відповідних видатків), штатного розпису установи на ____ рік із зведеними даними та розрахунками повинні бути подані _____ на _____ затвердження _____ до _____.

(число, місяць, рік)

Керівник _____

(підпис) (ініціали і прізвище)

М. П. _____
(число, місяць, рік)

* Місцеві фінансові органи самостійно приймають рішення щодо потреби подання таких показників.

Навчальне видання

ТКАЧУК Ірина Григорівна

Державні фінанси

Підручник

Головний редактор *Василь Головчак*
Комп'ютерна верстка *Віра Яремко*
Літературна редакція *Олександра Ленів*
Коректура *Оксана Ідак*

Підписано до друку 23.04.2015. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура "Times New Roman".
Ум. друк. арк. 29,6. Друк на ризографі. Тираж 100 пр. Зам. № 29.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
Тел. 75-13-08. E-mail: vdvcit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

ISBN 978-966-640-403-2